

# **ЧАРЛЗ ДИКЕНС**

# **ТЕЖКИ ВРЕМЕНА**

Превод от английски: Сидер Флорин, 1980

[chitanka.info](http://chitanka.info)

*Посвещавам на Томас Карлайл*

## ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА

Бицър — зубрач от образцовото училище на г-н Градграйнд  
Стивън Блакпул — честен, трудолюбив тъкач на моторен стан  
във фабриката на г-н Баундърби  
Г-н Джозая Баундърби — богат фабрикант, самохвалец  
Г-н И. У. Б. Чилдърз — член на цирковата трупа на Слири  
Г-н Томас Градграйнд — рентиер, бивш търговец на железария  
на едро  
Томас Градграйнд — най-малкият му син; егоист, злобен хъшлак  
Г-н Джеймс Хартхауз — приятел на г-н Градграйнд  
Синьор Джуп — клоун в цирковата трупа на Слири  
Г-н Макчоукъмчайлд — учител в образцовото училище на г-н  
Градграйнд  
Слакбридж — профсъюзен агитатор  
Г-н Слири — дебел, отпуснат човек; съдържател на цирк  
Г-жа Блакпул — съпруга на Стивън Блакпул; безпътна пияница  
Ема Гордън — членка на цирковата трупа на Слири  
Г-жа Градграйнд — слабоумната съпруга на г-н Томас  
Градграйнд  
Джейн Градграйнд — по-малката дъщеря на г-н Градграйнд  
Луиза Градграйнд — най-голямото дете на г-н и г-жа  
Градграйнд; по-късно — съпруга на г-н Джозая Баундърби  
Сисилия Джуп („Сиси“) — дъщеря на Синьор Джуп, цирков  
клоун  
Г-жа Пеглър — тайнствена старица, повехнала, но висока и  
стройна  
Рейчъл — работничка; приятелка на Стивън Блакпул  
Лейди Скаджърс — дебела старица, леля на г-жа Спарсит  
Джоузифин Слири — руса млада жена; дъщеря на г-н Слири,  
съдържателя на цирка  
Г-жа Спарсит — възрастна дама; икономка на г-н Баундърби

# **КНИГА ПЪРВА**

## **СЕИТБА**

# I

## ЕДНИЧКОТО НЕЩО ПОТРЕБНО<sup>[1]</sup>

— Помнете: това, което искам, е факти. Учете тези момчета и момичета само на факти. В живота са необходими единствено факти. Не насаждайте нищо друго и изкоренявайте всичко друго. Умът на разумни животни може да се оформи само с факти; нищо друго никога не ще им бъде полезно. Този е принципът, по който възпитавам собствените си деца, този е принципът, по който възпитавам и тези деца. Придържайте се към него, сър!

Това ставаше в неугледна, гола класна стая, която приличаше на някакъв неприветлив склад, а ъгловатият показалец на говорещия придаваше тежест на тези изказвания, като прокарваше по една черта под всяко изречение върху ръкава на учителя. За тежестта им допринасяше ъгловатото, подобно на стена чело, за основи на което служеха веждите, а очите бяха удобно разположени в две тъмни пещери, засенчени от стената. За тежестта им допринасяше устата на говорещия — голяма, упорита, с тънки устни. За тежестта им допринасяше гласът на говорещия, твърд, сух и властен. За тежестта им допринасяше косата на говорещия, щръкнала около плешивото теме, сякаш елхи, насадени, за да пазят от вятъра лъсналата му повърхност, цялата осеяна с буци, същинска коричка на сладкиш със сливи, като че ли главата едва можеше да побере неопровержимите факти, складирани в нея. Непреклонното държане на говорещия, ъгловатата му дреха, ъгловатите крака, ъгловатите рамена — нещо повече, дори и вратовръзката, стегната така, че го беше хванала, тъй да се каже, здраво за гушата, като някой неоспорим факт — всичко допринасяше за тази тежест.

— В този живот не ни трябва нищо друго освен факти, сър, нищо освен факти!

Говорещият, учителят и третият присъстващ възрастен отстъпиха малко и плъзнаха поглед по наклонената плоскост на

малките съсъди, подредени там вече, готови за наливането на галоните факти, докато се напълнят до ръба.

---

[1] Едничкото нещо потребно. — Според Евангелието от Лука (гл. 10:38-42) Исус рекъл на Марта, която шетала и готвела угощение, докато сестра ѝ Мария слушала проповедта му „... ти се грижиш и безпокоиш за много неща, а пък едно е само потребно“, като подразбирал учението си. Дикенс прави алюзия за теорията на фактите, проповядвана от Градграйнд, и ѝ противопоставя заглавието на глава I от част III — „Друго нещо потребно“. ↑

## II

### ИЗБИВАНЕТО НА МЛАДЕНЦИТЕ<sup>[1]</sup>

Томас Градграйнд, сър. Човек на действителността. Човек на фактите и сметките. Човек, който се ръководи от принципа, че две и две прави четири и нищо повече, и когото не можеш убеди да допусне, че този сбор прави нещо повече. Томас Градграйнд, сър... най-категорично, Томас... Томас Градграйнд. С линия и везни и с таблица на умножението винаги в джоба, сър, готов да претегли и да премери всяко парче човешка природа и да ви каже точно на какво възлиза. Това е само въпрос на цифри, една проста аритметична задача. Бихте могли да се надявате, че ще набиете някакви други нелепи убеждения в главата на Джордж Градграйнд, или Огъстъс Градграйнд, или Джим Градграйнд, или Джоузеф Градграйнд (всичките предполагаеми и несъществуващи лица), но в главата на Томас Градграйнд — не, сър!

С такива изрази господин Градграйнд винаги мислено се представяше било пред тесния кръг на познатите си, било пред широката публика. С такива изрази без съмнение, като заменяше думата „сър“ с „момчета и момичета“, Томас Градграйнд представяше сега Томас Градграйнд на малките съсъдчета пред себе си, на които предстоеше да бъдат така препълнени с факти.

И наистина, както ги гледаше с очи, студено бляскащи от споменатите по-горе пещери, той приличаше на своеобразен топ, напълнен до крайчеца на дулото с факти и готов да ги отнесе безвъзвратно с един изстрел далече от пределите на детството. Приличаше на галванически уред, зареден с пагубен механичен заместител на нежното невръстно въображение, на което предстоеше да бъде развеяно на пух и прах.

— Ученичка номер двадесет — каза господин Градграйнд и посочи с ъгловатия си показалец. — Аз не познавам това момиче. Кое е това момиче?

— Сиси Джуп, сър — каза номер двадесет, като се изчерви, стана и направи реверанс.

— Сиси не е име — заяви господин Градграйнд. — Недей нарича себе си Сиси. Наричай себе си Сисилия.

— Татко ми ме нарича Сиси, сър — отговори момичето с треперещ глас и направи още един реверанс.

— Той не е прав — каза господин Градграйнд. — Кажу му, че не бива, Сисилия Джуп. Чакай да видя. Какъв е баща ти?

— Той работи в ездаческа труппа, сър, с ваше позволение.

Господин Градграйнд се намръщи и с движение на ръката отрече това осъдително занятие.

— Ние не искаме да знаем нищо за това тука. Не бива да ни разказваш за това тука. Баща ти обзавда коне, така ли?

— Да, с ваше позволение, сър, когато намерят коне за обзавдане, те ги обзавдат на арената, сър.

— Не бива да ни разказваш за арената тука. Прекрасно. Наричай баща си майстор по обзавдане. Предполагам, че той лекува болни коне?

— О, да, сър.

— Прекрасно. Той е ветеринар, конски лекар и майстор по обзавдане. Дай ми твоята дефиниция на кон.

(Сиси Джуп изпада в страшно смущение от този въпрос.)

— Ученичката номер двадесет не може да даде дефиниция на кон! — обърна се към всичките съсъдчета господин Градграйнд. — Ученичката номер двадесет не разполага с никакви факти относно едно от най-обикновените животни! Да ни даде дефиницията на кон някое момче. Бицър, ти.

Ъгловатият пръст, който се местеше насам-натам, внезапно се спря върху Бицър, може би защото той случайно беше осветен от същия слънчев лъч, който, нахлул през един от голите, без завеси прозорци на силно белосаната стая, огряваше Сиси. Защото момчетата и момичетата седяха на наклонената плоскост в две плътни групи, разделени по средата от тесен проход, и Сиси, която седеше в края на една редица на слънчевата страна, се падаше в началото на слънчевия лъч, а Бицър, който седеше в края на една редица от другата страна, няколко реда по-напред, бе осветен от неговия край. Но докато очите и косата на момичето бяха толкова черни, че сякаш добиваха още по-наситен и по-лъскав цвят от слънцето, когато ги огрееше, очите и косата на момчето бяха толкова светли, че същите лъчи като че ли



изсмукваха от него и малкото цвят, който бе някога притежавал. Студените му очи надали биха изглеждали като очи, ако не бяха късичките мигли, които им придаваха форма благодарение на това, че ги заграждаха с нещо по-бледо от самите тях. Късо остриганата коса би могла да се вземе просто за продължение на пясъчножълтите лунички по челото и лицето. Цветът на кожата му бе тъй нездрав, лишен от естествената руменина, че можеше да се очаква, ако го пореже човек, ще потече от него бяла кръв.

— Бицър — каза Томас Градграйнд. — Твоята дефиниция на кон.

— Четириногло. Тревоядно. Четирийсет зъба, а именно: двајсет и четири кътници, четири кучешки и дванайсет резци. Сменя косъма през пролетта; на блатисти места сменя и копитата. Копитата са твърди, но трябва да се подковават с желязо. Възрастта се познава по белези в устата. — Това (и много други неща) изрече Бицър.

— Сега, ученичка номер двадесет — каза господин Градграйнд, — ти знаеш какво е кон.

Тя пак направи реверанс и щеше да се изчерви още, ако можеше да се изчерви повече, отколкото се беше червила през цялото това време. Бицър, след като бързо премигна срещу Томас Градграйнд с двете очи едновременно, при което светлината падна върху трепкащите му къси миглички така, че те заприличаха на мустачките на неспокойни буболечки, допря луничавото си чело с кокалчетата на пръстите и си седна.

Сега пристъпи третият господин. Голям майстор в налагане на предварителни решения, държавен чиновник, по свой начин (и по начина на мнозина други) отявлен побойник, винаги във форма, винаги готов да натика като голям хап някаква система в общественото гърло, чийто глас винаги се чува в малката му канцелария, готов да се противопостави на цяла Англия. За да продължим с юмручни изрази, той притежаваше дарбата да бъде винаги готов за бой, където и какъвто и да е този бой, и да се покаже като опасен противник. Той се нахвърляше и биеше всеки, който му паднеше, нанасяше удар с дясната ръка, след това с лявата, спираше, започваше с лявата, парираше, притискаше противника си (той винаги се бореше срещу цяла Англия) до въздетата и майсторски се нахвърляше отгоре му. Умееше безпогрешно да разгроми здравия разум и да направи този нещастен противник глух за изискванията на времената. И той бе

натоварен от висшите власти да установи великото хилядолетие на канцеларщината<sup>[2]</sup>, когато чиновници ще царуват на земята.

— Прекрасно — каза този господин с бодра усмивка и скръсти ръце. — Това е кон. А сега да ви попитам, момчета и момичета: бихте ли сложили в стаята си тапети с изображения на коне?

След кратко замълчаване половината от децата извикаха в хор: „Да, сър!“ Веднага след това другата половина, разбрала по изражението на господина, че „да“ е погрешен отговор, извика в хор „Не, сър!“ — както е обичайно при такива запитвания.

— Разбира се, не. А защо не бихте сложили?

Мълчание. Едно пълно, флегматично момче, като дишаше хрипливо, се осмели да отговори: защото изобщо не би слагал тапети в стаята си, а би я боядисал.

— *Трябва да сложиш тапети!* — каза господинът доста разгорещено.

— Трябва да сложиш тапети — каза Томас Градграйнд, — независимо дали ти харесва или не. На *нас* ли ще разправяш, че няма да сложиш тапети? Какво значи това, момче?

— Е, аз ще ви обясня защо не бива да слагате тапети с изображения на коне — заяви господинът след още едно тягостно замълчаване. — Виждали ли сте някога коне действително да се разхождат нагоре-надолу по стените на стаите... фактически? Виждали ли сте?

— Да, сър! — обади се едната половина. — Не, сър! — обади се другата.

— Разбира се, не! — каза господинът и измери с възмутен поглед сгрешилата половина. — Ами че вие не бива никъде да виждате това, което не виждате в действителност; не бива никъде да имате нещо, което нямате в действителност. Това, което се нарича вкус, е само назован с друго име факт.

Томас Градграйнд кимна в знак на съгласие.

— Това е нов принцип, едно откритие, велико откритие — продължи господинът. — Сега ще ви задам още един въпрос. Да речем, че искате да сложите килим в стаята си. Ще сложите ли килим с изобразени на него цветя?

Поради установилото се по това време общо убеждение, че „Не, сър!“ е винаги правилен отговор за този господин, хорът на извикалите

„не“ бе много силен. Чуха се само няколко нерешителни и изостанали „да“; между тях бе Сиси Джуп.

— Ученичка номер двадесет! — каза господинът усмивка, изпълнена със спокойната сила на знанието.

Сиси се изчерви и се изправи.

— Значи ти би сложила в стаята си... или в стаята на своя съпруг, ако беше зряла жена и имаше съпруг, килим с изображения на цветя, така ли? — попита господинът. — Защо би го направила?

— С ваше позволение, сър, аз много обичам цветя — отговори момичето.

— И затова би сложила върху тях маси и столове и би оставила хората да ги тъпчат с тежки обувки?

— Това не би ги повредило, сър. Те не биха се смачкали и увехнали, сър, с ваше позволение. Те биха били картинки на нещо много хубаво и приятно и аз бих си въобразявала...

— Точно така, точно така! Но ти не бива да си въобразяваш! — възкликна господинът, много зарадван, че толкова лесно е стигнал до същността на въпроса. — Това е то! Не бива никога да си въобразяваш.

— Ти, Сисилия Джуп — тържествено повтори Томас Градграйнд, — не бива да правиш такова нещо.

— Факти, факти, факти! — рече господинът.

— Факти, факти, факти! — повтори Томас Градграйнд.

— Трябва във всичко да бъдеш насочвана и ръководена от факти — каза господинът. — Ние се надяваме скоро да имаме Министерство на фактите, съставено от чиновници на фактите, които ще накарат народа да стане народ на фактите и нищо друго освен фактите. Трябва окончателно да изхвърлите думата „въображение“. Тя съвсем не ви е нужна. Не бива да имате никакъв предмет от първа необходимост или за украса, който да противоречи на фактите. Фактически вие не стъпвате по цветя; не бива да ви се позволява да стъпвате по цветя на килими. Де се е чуло и видяло чуждоземски птици и пеперуди да идват и да кацат по вашите чинии и чаши; не бива да ви се позволява да рисувате чуждоземски птици и пеперуди по вашите чинии и чаши. Вие никога не сте срещали четириноги, които да се качват и да слизат по вашите стени; не бива да изобразявате четириноги по стените. Трябва да използвате за всички тези цели — каза господинът — съчетания и видоизменения (в основните цветове) на геометрични фигури,

поддаващи се на доказване и нагледни. Това е новото откритие. Това е фактът. Това е вкусът.

Момичето направи реверанс и седна. То беше още съвсем младо и имаше такъв вид, като че ли се беше уплашило от реалистичните перспективи, които му предлагаше светът.

— Сега, ако господин Макчоукъмчайлд пристъпи към предаването на първия си урок, господин Градграйнд — каза третият господин, — аз ще се радвам, по ваша молба, да се запозная с неговия начин на преподаване.

Господин Градграйнд беше много признателен.

— Господин Макчоукъмчайлд, можете да започнете.

Така господин Макчоукъмчайлд започна, прилагайки цялото си умение. Той и около сто и четиридесет други начални учители бяха наскоро изкалъпени по едно и също време в същата фабрика и по същите принципи, като партида крака за пиано. Той е бил подложен на безброй най-разнообразни изпитания и бе отговорил на цели томовете заплетени въпроси. Правопис, етимология, синтаксис и прозодия<sup>[3]</sup>, биография, астрономия, география и обща космография, науката за сложното тройно правило, алгебра, земемерство и нивелиране, пеене и рисуване от натура — той ги знаеше на студените си десет пръста. Беше изминал трънливия път до Списък Б на достопочтения Таен съвет на Нейно величество<sup>[4]</sup> и беше събрал цвета от най-горните клони на математиката и физиката, френски, немски, латински и гръцки. Знаеше всичко за всички вододели на света (каквото и да значи това) и всичките истории на всички народи, и всичките имена на всички реки и планини, и всичките нрави и обичаи на всички страни и всичко, каквото те произвеждат, и всичките им граници и местоположението им според тридесет и двете точки на компаса. Ах, прекалено много, Макчоукъмчайлд! Да беше научил малко по-малко как безгранично по-добре би могъл той да научи децата на много повече!

Той пристъпи към този подготвителен урок горе-долу както Моргиана от приказката за Али Баба и четиридесетте разбойници<sup>[5]</sup>: като надзърна един след друг във всичките наредени пред него съсъди, за да види какво има в тях. Кажи ни, любезни Макчоукъмчайлд. Когато ред по ред напълниш до ръба на кипящите си знания всяка делва,

мислиш ли, че винаги на място ще убиеш стаилия се вътре разбойник  
Въображение или понякога само ще го осакатиш и извъртиш?

---

[1] Избиването на младенците. — Според Евангелието от Матей (гл. 2) юдейският цар Ирод научил от влхвите за раждането на Исуса, когото те наричали „цар юдейски“, решил да убие бъдещия съперник, но понеже не го намерил, заповядал да се избият всички младенци от мъжки пол до двегодишна възраст. ↑

[2] ... Да установи великото хилядолетие на канцеларщината — пародия на християнското вярване за хилядолетното царствование на Христа след второто му пришествие: „Той хвана змея, древната змия, която е дявол и сатана — и го свърза за хиляди години... за да не прельства народите до свършека на хилядата години...“ (Откровение на Йоана Богослова, гл. 20:2-3). ↑

[3] Прозодия — дял от учението за стиха, който се занимава с ударението и дължината на сричките. ↑

[4] Списък Б на Тайния съвет на Нейно Величество. — Списък Б — списък на научните дисциплини, познаването на които бе задължително за всеки учител. Тайният съвет — съвещателен орган, състоящ се от членове на кабинета и лица, назначени от краля по препоръка на министър-председателя. В случая авторът има предвид Комитета по образованието при Тайния съвет, създаден през 1839 г., прерасъл по-късно в Министерство на просветата. ↑

[5] Моргиана — слугинята от приказката, открила разбойниците, които се стаили в делвите, и убила ги, като ги поляла с вряло масло. ↑

### III ПРОЛУКАТА

Господин Градграйнд се запъти от училището към къщи в състояние на значителна удовлетвореност. Това беше негово училище и той възнамеряваше да го направи образцово. Възнамеряваше да направи образец от всеки ученик, също както всичките малки градграйндовци бяха образци.

Младите градграйндовци бяха пет на брой и всички до един бяха образци. Тях ги обучаваха от най-крехка възраст: преследваха ги като зайчета. Почти веднага щом проходаха, без да се държат за някого, караха ги да ходят в класната стая. Първият предмет, с който влизаха в допир или за който си спомняха, беше голяма черна дъска и дотеглив великан-човекоядец, който изписваше на нея страшни бели фигури с тебешир.

Не че те знаеха по име или какво представлява от себе си великан-човекоядец. Опазил ги фактът! Аз употребявам тази дума само за да опиша едно чудовище в замъка на учението, с бог знае колко глави, вкарани в една, което заробва детството и го повлича за косата в мрачни статистически килии.

Никой от малките градграйндовци никога не беше забелязал, че луната има очи, нос и уста; те стигаха на луната преди още да се научат да говорят свързано. Никой от малките градграйндовци никога не беше учил глупавите стихчета „Трепчай, мъничка звездице; със елмазени очици в тъмносини висоти — кой ли знай какво си ти!“ Никой от малките градграйндовци никога не се е чудил на това нещо, понеже всеки от тях още на петгодишна възраст бе правил дисекция на Голямата мечка като професор Оуен<sup>[1]</sup> и карал Колата<sup>[2]</sup> като локомотивен машинист. Никой от малките градграйндовци никога не бе свързвал кравата в полето с тази прочута крава, която намушила кучето, което раздрало котката, която хванала плъха, който изял слада, нито с тази още по-прочута крава, която глътнала Палечко; те никога не бяха чували за тези знаменитости и са били запознати с кравата само като тревопасно преживно четириногло с няколко стомаха.

И към своя реалистичен дом, който се наричаше Каменната къща, господин Градграйнд насочи стъпките си. Той фактически се беше оттеглил от търговията на едро с железария, преди да построи Каменната къща, и сега търсеше удобен случай да стане аритметична единица в парламента. Каменната къща бе разположена сред пустош на една-две мили от голям град, наречен в новия достоверен пътеводител Коуктаун или Град на кокса.

Тя представляваше много правилна фигура върху терена на местността, Каменната къща. Нито най-малка украса не смекчаваше и не изглаждаше този непреклонен факт в гледката. Голяма квадратна сграда с тежко портико, затъмняващо централните прозорци, както гъстите вежди на нейния господар засенчваха очите му. Пресметната, изчислена, претеглена и проверена сграда. Шест прозореца от едната страна на вратата, шест от другата; всичко дванадесет в едното крило, дванадесет в другото крило; двадесет и четири съответни прозореца в задните крила. Тревна площ, градина и алея с млади дръвчета, всичко разчертано строго като в ботаническа сметководна книга. Газово осветление и вентилация, канализация и водопровод, всичко от най-висше качество. Железни скоби и греди, огнеупорни от горе до долу; механически подемници за слугините с всичките им четки и метли: всичко, каквото ти пожелае душата.

Всичко ли? Е, предполагам. Малките градграйндовци имаха и шкафове със сборки по различните отрасли на науката. Имаха малка конхилиоложка сбирка<sup>[3]</sup>, и малка металургична сбирка, и малка минералогична сбирка; образците бяха подредени и снабдени с етикетчета, парченцата камък и руда изглеждаха така, като че ли са били отчупени от общата маса с тези страхотно тежки инструменти — собствените им имена; и ако перефразираме „Питър Пайпър пет пиперчета прибра; пет пиперчета прибра Питър Пайпър; ако Питър Пайпър е пет пиперчета прибрал, къде са петте пиперчета, които Питър Пайпър е прибрал?“ — тази безсмислена скоропоговорка, която никога не може да проникне в детската им стая, ще кажем: ако гладните за по-големи знания Градграйндчета искаха да награвят повече от туй, какво друго, за бога, искаха гладните Градграйндчета да награвят?

Баща им крачеше напред в изпълнено с надежди и задоволство разположение на духа. Той обичаше децата си по свой начин, но

вероятно (ако бяха поискали от него, както от Сиси Джуп, дефиниция) би нарекъл себе си „във висша степен практичен“ баща. Той особено се гордееше с фразата „във висша степен практичен“, която се смяташе най-вече приложима за самия него. Каквото обществено събрание и да станеше в Коуктаун и какъвто и да беше поводът за него, някой от коуктаунските жители непременно използваше случая да спомене своя във висша степен практичен приятел Градграйнд. Това винаги доставяше удоволствие на този негов във висша степен практичен приятел. Той знаеше, че го е заслужил, а заслуженото беше приятно.

Господин Градграйнд беше стигнал ничия земя в покрайнините на града, която не беше нито град, нито село, но въпреки това беше опорочена, когато в ушите му нахлуха звуци на музика. Пискливият и гръмлив оркестър, който принадлежеше на цирковата трупа, установила се в дървена барака, надуваше инструментите с всички сили. Един флаг, развяващ се от върха на този храм, възвестяваше на човечеството, че това, което изисква благосклонното му внимание, е „Цирк Слири“. Самият Слири — солидна съвременна статуя, — сложил до себе си ковчеже за пари, седеше в църковна ниша в стила на ранната готика и събираше входната такса. Госпожица Джоузифин Слири, както съобщаваха няколко много дълги и тесни печатни афиша, започваше представленията със своя изящен ездачески номер „Тиролски танц на цветята“. Между другите привлекателни, но неизменно строго нравствени чудеса, които човек трябва да види, за да повярва, този следобед синьор Джуп „ще покаже занимателните постижения на своето прекрасно дресирано куче Смешко“. Той щял също да покаже „изумителния си и изключителен номер — бързо хвърляне заднешком през главата си седемдесет и пет центнера тежести и образуване по този начин на непрекъснат железен поток във въздуха — номер, никога още изпълняван у нас или някъде в чужбина, който изтръгва такива възторжени аплодисменти от възхитените тълпи, че не може да бъде свален от програмата“. Същият синьор Джуп щял да „разнообразява различните номера на чести интервали с нравствените си шекспировски реплики и духовитости“<sup>[4]</sup>. Накрая той щял да завърши програмата, като се появи в любимата си роля на г. Уилям Копчето от улица Крояческа в „извънредно оригиналната и смешна хипокомедията «Пътуването на шивача до Брентфорд»“.



Томас Градграйнд, разбира се, не обърна никакво внимание на тези простащини и си продължи, както би следвало да продължи един практичен човек, като пропъждаше тези шумни буболечки от ума си или ги изпращаше мислено в изправителен дом. Но завоят на пътя го доведе до задната страна на бараката, а там се бяха насъбрали рояк дечурлига и в най-разнообразни пози се мъчеха тайничко да надзърнат вътре и да видят криещото се отвъд великолепието.

Това го накара да спре.

— Само като си помисли човек — каза си той, — че тези скитници привличат младите безделници от едно образцово училище!

Понеже ивица закърняла трева и всякаква смет го делеше от младите безделници, той извади от жилетката монокъла си, за да провери няма ли някое дете, което да знае по име и да изпъди оттука. Какво съзря той тогава? — Едно явление почти невероятно, макар и ясно различимо: собствената му металургическа Луиза в пълна самозабрава надничаше през дупчица в боровите дъски, а собственият му математически Томас лежеше проснат на земята, за да зърне поне едно копито от изящния ездачески номер „Тиролски цветя“!

Онемял от изумление, господин Градграйнд се приближи до мястото, където семейството му се излагаше на такъв позор, допря с ръка двете отклонили се от правия път деца и рече:

— Луиза! Томас!

И двамата се изправиха, поруменели и смутени. Но Луиза гледаше баща си по-смело, отколкото Томас. Всъщност Томас не го гледаше и се остави да бъде поведен към дома като машина.

— В името на изненадата, безделието и глупостта! — каза господин Градграйнд, като поведе и двамата за ръка. — Какво правите тука?

— Искане да видим как изглежда — отвърна кратко Луиза.

— Как изглежда ли?

— Да, татко.

И двамата имаха измъчен и враждебен вид, особено момичето; и все пак през недоволството, изписано на лицето ѝ, прозираше светлина, която нямаше какво да освети, огън, който нямаше какво да изгори, изгладняло въображение, което успяваше някак да се запази живо, и това разведряваше изражението му. Не с ведростта, присъща на безгрижната младост, а с несигурни, плахи, изпълнени със

съмнение проблясъци, в които имаше нещо болезнено, аналогично на промените в изразението на вървящ пипнешком слепец.

Луиза беше още дете, петнадесет или шестнадесетгодишно, но като че ли не беше далеч денят, когато щеше изведнъж да се превърне в жена. Така мислеше баща ѝ, като я гледаше. Беше хубава. Щеше да бъде своеволна (мислеше си той по своя във висша степен практичен начин), ако не беше възпитанието ѝ.

— Томас, при все че фактът е пред очите ми, трудно е да повярвам, че ти, с твоето образование и способности, си довел сестра си на такова място.

— Аз го доведох него, татко — бързо каза Луиза. — Аз го повиках да дойде.

— Съжалявам, че чувам такова нещо. Много съжалявам. От това Томас не става по-добър, а ти ставаш по-лоша, Луиза.

Тя отново погледна баща си, но не пророни нито една сълза.

— Ти! Томас и ти, за които е достъпен кръгът на всички науки; Томас и ти, които, може да се каже, сте натъпкани с факти; Томас и ти, които сте били научени на математическа точност; Томас и ти — тука! — възкликна господин Градграйнд. — В такова унижително положение! Аз съм изумен.

— Беше ми омръзнало, татко. Отдавна вече ми е омръзнало — каза Луиза.

— Омръзнало? Какво? — попита удивеният ѝ баща.

— Не знам какво... предполагам, всичко.

— Не казвай нито дума повече — отвърна господин Градграйнд. — Това са детинщини. Не искам да те слушам повече. — Той не проговори пак и едва след като изминаха към половин миля в мълчание, мрачно избухна: — Какво биха казали най-добрите ти приятели, Луиза? Нима доброто им мнение няма стойност за тебе? Какво би казал господин Баундърби?

При споменаването на това име дъщерята хвърли на баща си крадешком изключително напрегнат и изпитателен поглед. Той не можа да го забележи, защото, преди да я погледне, Луиза беше отново свела очи.

— Какво ли би казал господин Баундърби? — повтори той след малко. И по целия път до Каменната къща, повел с мрачно възмущение двамата престъпници към дома, от време на време повтаряше: —

Какво ли би казал господин Баундърби?... — сякаш господин Баундърби беше прочутата госпожа Грънди<sup>[5]</sup>.

---

[1] Оуен, Ричард (1804–1892) — английски естественик, известен с изследванията си в полето на анатомията. ↑

[2] Колата — народно название на съзвездието Голямата мечка. ↑

[3] Конхилиоложка сбирка — сбирка от раковини. ↑

[4] ... Нравствените си шекспировски реплики и духовитости. — За да запази своя цирк от лицемерната нравственост на властите, господин Слири доста несполучливо се загражда с името на Шекспир, понеже хуморът на великия драматург често не се е отличавал с особена благопристойност. ↑

[5] Госпожа Грънди — станало нарицателно за буржоазната почтеност име на често споменавано, но не участващо в действието лице от комедията на Томас Мортън (1764–1838) „Боже помози“. ↑

## IV

### ГОСПОДИН БАУНДЪРБИ

Но понеже не беше госпожа Грънди, *кой* беше господин Баундърби?

Ами че господин Баундърби беше най-близкият до понятието „сърдечен приятел“ за господин Градграйнд, доколкото един човек, напълно лишен от общочовешки чувства, може да се доближи до тази духовна връзка с друг човек, напълно лишен от общочовешки чувства. Толкова близък беше господин Баундърби... или, ако читателят предпочита обратното, толкова далечен.

Беше богат човек: банкер, търговец, фабрикант и какво ли не. Едър, гръмогласен мъж с облещени очи и метален смях. Човек, направен от груб материал, който, изглежда, е трябвало да се разтяга, за да се направи такава грамада. Човек с голяма издута глава и чело, набъбнали вени на слепите очи и така опъната кожа на лицето, че сякаш държеше очите му отворени, а веждите повдигнати нагоре. Човек, налагащ с целия си вид впечатлението, че е надут като балон и готов да литне. Човек, който никога не можеше да се нахвали, че сам си е пробил път в живота. Човек, който вечно разгласяваше с подобния си на медна тръба глас бившето си невежество и бившата си бедност. Човек, който беше олицетворение на самохвално смирение.

Макар и една-две години по-млад от своя във висша степен практичен приятел, господин Баундърби изглеждаше по-стар; към неговите четиридесет и седем или четиридесет и осем години би могло да се добавят още седем или осем, без някой да се изненада. Нямаше много коса. Човек би рекъл, че е окапала от приказките му; а колкото бе останала, стърчеше на всички страни, духана непрекъснато насам-натам от вятърничавото му самохвалство.

В официалната гостна на Каменната къща, застанал на килимчето пред камината, господин Баундърби се топлеше на огъня и правеше пред госпожа Градграйнд редица изявления върху обстоятелството, че това е неговият рожден ден. Той стоеше пред огъня отчасти поради това, че беше хладен пролетен подиробед, макар

и да грееше слънце; отчасти поради това, че в сянката на Каменната къща вечно витаеше дъхът на влажна мазилка; отчасти поради това, че по този начин заемаше командваща позиция, от която можеше да се наложи на госпожа Градграйнд.

— Нямах обувки на краката си. Колкото за чорапи, не им знаех и името. Деня прекарвах в един ров, а нощта в кочина. Точно така посрещнах десетия си рожден ден. Не че ровът беше нещо ново за мене, защото аз съм се родил в ров.

Госпожа Градграйнд, дребен, слаб, бледен вързоп шалове, с червеникави очи, изключително недъгава, както умствено, така и телесно, която вечно вземаше лекарства без всякакъв резултат, а щом проявеше признак на съживяване, бе неизменно зашеметявана от стоварващо се върху ѝ тежко парче от някакъв факт, изказа надеждата, че ровът е бил сух.

— Не! Съвсем подгизнал. В него е имало една педя вода — каза господин Баундърби.

— Колкото да се простуди едно бебе — предположи госпожа Градграйнд.

— Да се простуди? Аз съм се родил с възпаление на белите дробове и, струва ми се, на всичко друго, което е могло да се възпали — отвърна господин Баундърби. — Години наред, госпожо, аз съм бил един от най-жалките малки клетници, каквито е имало по света. Бях толкова болен, че вечно стенех и пъшках. Бях толкова окъсан и мръсен, че вие не бихте ме докоснали и с маша.

Госпожа Градграйнд погледна нерешително машата — това бе най-подходящото нещо, което слабоумието можа да ѝ подсказе да направи.

— Как съм останал жив и аз не зная — каза господин Баундърби. — Бил съм твърд, предполагам. Винаги съм бил твърд по характер по-късно в живота, предполагам да съм бил твърд и тогава. Както и да е, ето ме пред вас, госпожа Градграйнд, и няма кому да благодаря за това, освен на самия себе си.

Госпожа Градграйнд колебливо и плахо изрази надеждата, че майка му...

— *Моята* майка? Тя офейка, госпожо! — каза Баундърби.

Госпожа Градграйнд се смая както винаги, не можа да каже нищо и капитулира.

— Моята майка ме остави на баба ми — продължи Баундърби, — а доколкото мога да си спомня, баба ми беше най-проклетата и най-лоша старица на тоя свят. Ако ми се случеше да се сдобия с някой чифт обувчици, тя ми ги смъкваше и ги продаваше за пиене. Ами че аз си спомням тая моя баба да изпива четиринайсет чаши ракия още преди да стане за закуска!

Госпожа Градграйнд плахо се усмихваше, без да дава друг признак за живот, и приличаше (както винаги) на бездарно осъществен транспарант на дребна женска фигура с много малко светлина на фона.

— Тя имаше бакалница — продължи Баундърби — и ме държеше в сандък от яйца. Това беше *моята* детска люлка: стар сандък от яйца. Щом пораснах достатъчно, за да избягам, аз, разбира се, избягах. Тогава станах малък скитник и вместо да ме налага и да ме държи гладен само една старица, започнаха да ме налагат и да ме морят с глад всички, хора от най-различна възраст. Те са били прави: не са имали никакво основание да постъпват другояче. Аз бях обществено зло, бреме, напаст. Това ми е напълно ясно.

Гордостта му от това, че по някое време на живота си е достигнал толкова видно положение в обществото да бъде зло, бреме и напаст, можа да се задоволи само с трикратно звучно повтаряне на хвалбата.

— Трябваше да изплувам някак си, предполагам, госпожо Градграйнд. Трябвало или не, аз изплувах. Изплувах, без някой да ми хвърли спасително въже. Скитник, момче за поръчки, пак скитник, общ работник, носач, писар, главен управител, младши съдружник, Джозая Баундърби от Коуктаун. Това бяха стъпалата и това е кулминационната точка. Джозая Баундърби научи азбуката от фирмите на магазините, госпожо Градграйнд, и се научи да познава времето по часовника върху камбанарията на черквата Свети Джайлс в Лондон с помощта на един сакат пияница, осъждан за кражби, и непоправим скитник. Можете да разправяте на Джозая Баундърби за районни училища, и за образцови училища, и за педагогически: училища, и за не знам какви си още училища, но Джозая Баундърби от Коуктаун ще ви каже направо: добре, всичко е прекрасно — той не се е ползвал от такива облаги, ала на нас ни трябва хора с трезви глави и здрави юмруци... образованието, което е получил той, не става за всекиго, той добре го знае, обаче точно такова е било неговото образование и вие

може да го накарате да преглътне вряла лой, но никога не ще го накарате да укрие фактите на неговия живот.

Понеже се разгорещи, докато стигна тази връхна точка, Джозая Баундърби от Коуктаун млъкна. Млъкна тъкмо когато неговият във висша степен практичен приятел влезе в стаята, все още съпроводен от двамата млади злосторници. Неговият във висша степен практичен приятел, като го видя, също се спря и хвърли укорен поглед към Луиза, в който ясно се четеше: „Ето ти го и Баундърби!“

— Гледай, гледай! — забоботи господин Баундърби. — Какво е станало? Защо се е окумил така младият Томас?

Говореше за младия Томас, а гледаше Луиза.

— Ние надзърнахме в цирка — промърмори Луиза с пренебрежение, без да вдигне очи — и татко ни хвана.

— И, госпожо Градграйнд — каза нейният съпруг с надут тон, — това беше все едно че съм заварил децата си да четат стихове.

— Божичко! — захленчи госпожа Градграйнд. — Как можахте, Луиза и Томас! Не мога да ви се начудя. Да ви кажа, с такива като вас на човек му идва да съжاليا, че е имал деца изобщо. Склонна съм да кажа, че бих предпочела да нямах. Бих искала да зная какво щяхте да правите тогава?

Тези убедителни забележки сякаш не произведоха особено благоприятно впечатление върху господин Градграйнд. Той се намръщи нетърпеливо.

— Като че ли не бихте могли, както ми се пука сега главата, да отидете да погледате вместо циркове мидите, минералите и разните работи, набавени за вас! — продължи госпожа Градграйнд. — Вие знаете не по-зле от мене, че никои младежи нямат циркови учители, нито държат циркове в шкафове за сбирки, нито слушат лекции за циркове. Какво искате да знаете тогава за цирковете? Сигурна съм, че сте достатъчно заети, ако това е, каквото искате. Както ми се пука сега главата, не бих могла да си спомня дори имената и на половината факти, които трябва да научите.

— Там е цялата работа! — наду устни Луиза.

— Не ми казвай, че е там работата, защото не може да бъде нищо подобно — каза госпожа Градграйнд. — Вървете и веднага да се заловите за някаква ология. — Госпожа Градграйнд нямаше склонност

към науките и обикновено отпращаше децата си да учат с това общо нареждане да си изберат сами заниманието.

Всъщност запасът от факти на госпожа Градграйнд беше изобщо печално оскъден, обаче при издигането ѝ до високото положение на негова съпруга господин Градграйнд е бил повлиян от две съображения. Първо, тя напълно го удовлетворяваше, погледната в светлината на цифрите; второ, не я занимаваха „никакви глупости“. Под „глупости“ той разбираше фантазия; и наистина, както изглеждаше, тя бе лишена от всякаква долнопробна примес от подобен характер дотолкова, доколкото от нея можеше да бъде лишено някое човешко същество, нестигнало до свършенствата на пълен идиот.

Простото обстоятелство да остане насаме със своя съпруг и господин Баундърби беше достатъчно да зашемети тази достопочтена дама без сблъскване между нея и някой друг факт. Затова тя пак се сви в черупката си и никой не ѝ обърна повече внимание.

— Баундърби — заговори господин Градграйнд, като притегли един стол до камината, — вие винаги толкова много се интересувате от децата ми... особено от Луиза, че ще ви кажа, без да се извинявам: много съм ядосан от това откритие. Системно съм се посвещавал (както знаете) на развитието на здравия разум у моите деца. Здравият разум е (както знаете) единствената умствена способност, към която трябва да се насочва възпитанието. И въпреки всичко, Баундърби, това неочаквано днешно обстоятелство, колкото и да е дребно само по себе си, навярно показва, че в ума на Томас и Луиза се е вмъкнало нещо, което сме... или по-скоро, което не сме... струва ми се, че ще се изразя по-добре, ако кажа: което никога не сме възнамерявали да развием и в което здравият разум не взима никакво участие.

— Положително няма никакъв здрав разум да наблюдаваш с интерес куп скитници — отговори Баундърби. — Когато бях скитник, никой не ме е гледал с интерес; поне това зная.

— След това възниква въпросът — продължи във висша степен практичният баща, впил очи в огъня: — кое е породило такова просташко любопитство?

— Аз ще ви кажа кое. Празното въображение.

— Да се надяваме, че не е то — рече във висша степен практичният, — признавам обаче, че това опасение мина през ума ми, когато си идвах у дома.



— Празното въображение, Градграйнд — повтори Баундърби. — Много лошо нещо за всекиго, но то е направо мръсно нещо за момиче като Луиза. Би трябвало да поискам извинение от госпожа Градграйнд за силния израз, но тя много добре знае, че не съм от префинените хора. Всеки, който очаква финес от мене, ще бъде разочарован. Не съм получил префинено възпитание.

— Дали — размишляваше Градграйнд с ръце в джобове и дълбоко хлътнали очи, устремени към огъня, — дали някой от преподавателите или слугите не е подсказал нещо? Дали Луиза или Томас не са чели нещо? Дали въпреки всичките предпазни мерки в къщата не е проникнала някоя книжка с глупави приказки? Защото за умове, на които методично е била давана практическа насока още от люлката, това е толкова странно, толкова непонятно.

— Чакайте малко! — възкликна Баундърби, който през цялото това време беше стоял прав на килимчето пред камината, готов да вдигне във въздуха мебелите в стаята с избухливото си смирение. — Детето на един от тия скитници е във вашето училище.

— Казва се Сисилия Джуп — промълви господин Градграйнд, отправил малко изненадан поглед към приятеля си.

— Чакайте, чакайте малко! — възкликна пак Баундърби. — Как е попаднала там?!

— Ами фактът е там, че сам аз видях момичето за първи път едва сега. То специално идвало тука, у дома, да се моли да бъде прието, понеже не е постоянна жителка на града, и... да, вие сте прав, Баундърби, вие сте прав!

— Чакайте, чакайте малко! — отново възкликна Баундърби. — Луиза видяла ли я е, когато е идвала?

— Луиза положително я е видяла, понеже ми каза за молбата ѝ. Но Луиза без съмнение я е видяла в присъствието на госпожа Градграйнд.

— Моля, госпожо Градграйнд — каза Баундърби, — какво е станало?

— Ах, колко ми е лошо! — отвърна госпожа Градграйнд. — Момичето искаше да ходи на училище, и господин Градграйнд иска момичета да ходят на училище, Луиза и Томас казаха, че момичето иска да учи и че господин Градграйнд иска момичетата да учат; тогава как можех да им се противопоставя пред такъв факт!

— Вижте какво ще ви кажа, Градграйнд! — реши Баундърби. — Направо изпъдете това момиче и така ще сложим точка на цялата история.

— Аз съм горе-долу на вашето мнение.

— „Направи го веднага“ — каза Баундърби — е бил винаги моят девиз от дете. Когато реших да избягам от моя сандък за яйца и баба си, аз го направих веднага. Направете същото. Направете го веднага!

— Ще се поразходите ли? — попита го приятелят му. — Аз имам адреса на бащата. Може би не бихте се отказали да дойдете до града с мене?

— С най-голямо удоволствие — отговори господин Баундърби, — щом ще го направите веднага.

Така господин Баундърби нахлупи шапката си — той винаги я нахлупваше, като жест на човек, който е бил твърде зает да се издигне сам в живота, за да си изработи начин да носи шапка, и с ръце в джобовете, без да бърза, излезе в хола. „Никога не нося ръкавици — обикновено казваше той. — Не съм се катерил по стълбата с *ръкавици*. С тях нямаше да стигна толкова високо.“

След като се поразхожда в хола една-две минути, докато господин Градграйнд се качи горе за адреса, той отвори вратата на учебната стая на децата и надзърна в това тихо, постлано с линолеум помещение, което въпреки своите книжни шкафове, шкафове със сборки и многобройни прибори и уреди, имаше много общо с непринудения вид на стая, определена за бръснарница. Луиза стоеше, отпусната облегната на прозореца, и гледаше навън с невиждащи очи, а младият Томас отмъстително сумтеше пред огъня. Адам Смит и Малтус<sup>[1]</sup> — двамата по-малки Градграйндовци — бяха на обучение вън от къщи, а малката Джейн, след като беше наслоила доста влажна глина по лицето си с помощта на калем и сълзи, беше заспала над простите дробни.

— Всичко е наред, Луиза; всичко е наред, Томас младши — каза господин Баундърби, — вие няма вече да го правите. Аз ще се погрижа татко ви да забрави цялата тая работа. Е, Луиза, не заслужава ли това една целувка?

— Можете да я получите, господин Баундърби — отвърна Луиза след студено замълчаване, бавно пресече стаята и навъсено му подложи бузата си, извърнала настрана лице.

— Винаги си била моя любимка, нали, Луиза? — каза господин Баундърби. — Довиждане, Луиза!

Той си отиде, но момичето остана на същото място и не спираше да търка целунатата от него буза с кърпичката си, докато тя не пламна. Пет минути след това Луиза все още я търкаше.

— Какво правиш? — намръщено запротестира брат й. — Ще протъркаш дупка на лицето си.

— Ако искаш, можеш да изрежеш това късче с джебното си ножче, Том. Аз няма да заплача.

---

[1] Адам Смит и Малтус. — Господин Градграйнд дава тези имена на по-малките си деца в чест на Адам Смит (1723 — 1790) — английски икономист, представител на класическата буржоазна политическа икономия; и Томас Малтус (1766–1834) — английски реакционен буржоазен икономист, според чието учение немотията на трудещите се е последица не на икономическата система на капитализма, а на природните условия. ↑

## V

### ОСНОВНИЯТ ТОН

Коуктаун, към който крачеха сега господа Баундърби и Градграйнд, представляваше тържество на факта; в него нямаше повече помен от фантазия, отколкото у самата госпожа Градграйнд. Да дадем тон, Коуктаун, преди да подхванем нашата песен.

Това беше град от червени тухли или тухли, които щяха да бъдат червени, ако бяха позволили това пушекът и пепелта; обаче при създаването се положение Коуктаун беше град в неестествени червено-черни цветове, като боядисано лице на дивак. Това беше град на машинария и високи комини, от които като безконечни змии непрестанно се виеше и никога не секваше пушек. В него имаше канал и река, която течеше морава от зловонна боя, и огромни скупчени сгради с безброй прозорци, където всичко дрънчеше и се тресеше цял ден и където буталото на парната машина се движеше еднообразно нагоре-надолу като глава на слон, изпаднал в тиха лудост. В него имаше няколко големи улици, всичките доста сходни една на друга, и множество малки улички, още по-сходни една на друга, обитавани от хора, също така сходни едни на други, които се прибираха и излизаха в същите часове със същите крачки по същите тротоари, за да вършат същата работа, и за които всеки ден беше същият, както вчера и утре, и всяка година бе двойник на миналата и следващата.

Тези белези на Коуктаун бяха, общо взето, неделими от работата, с която той се поддържаше; на тях можеше да се противопоставят материалните блага, които достигаха всички кътчета на света, и предметите на разкоша, за които няма да се питаме, колко от изяществото си им дължеше изтънчената дама, която кажи-речи не понасяше дори името на града. Останалите му черти не бяха задължителни и бяха следните:

Човек не можеше да види в Коуктаун нищо, което да не е строго делнично. Ако членовете на някоя религиозна секта строяха там черква — както бяха направили членовете на осемнадесет религиозни секти, — те вдигаха благочестив хамбар от червени тухли, понякога (и то

само във висша степен на декоративност) с камбана в птичи кафез на върха. Единствено изключение представляваше Новата черква — голяма, измазана отвън сграда с четириъгълна камбанария над входа, завършваща с четири къси шпица като щръкнали дървени крака. Всички обществени надписи в града бяха изписани по един и същ начин — със строги букви в черно и бяло. Затворът би могъл да бъде болница, болницата би могла да бъде затвор, общината би могла да бъде било едното, било другото, било и двете или каквото да е друго, понеже нямаше нищо, с което да се различава по външния си вид. Факти, факти, факти навред във вещественния облик на града; факти, факти, факти навред в невяещественния. Училището на Макчоукъмчайлд беше от край до край факт, рисуналото училище беше от край до край факт, отношенията между господаря и работника бяха от край до край факт и всичко между родилния дом и гробищата беше факт, а това, което не можеше да се изрази с цифри и не можеше да се купи на най-евтиния пазар и да се продаде на най-скъпия, не беше факт и никога не биваше да бъде, вовеки веков, амин.

Един град, така посветен на факта и така възтържествувал в отстояването му, смятате, че преуспяваше? Ами не, не съвсем. Не? Я гледай ти!

Не. Коуктаун не беше излязъл от собствените си пещи във всяко отношение като злато, устояло на огъня. Първо, неразгадаемата тайна на града беше: кой принадлежи към осемнадесетте вероизповедания? Защото, който и да принадлежеше, работниците не бяха между тях. Много странно бе да минеш по улиците в неделя сутрин и да видиш колко малко от *тях* бесният звън на камбаните, докарващ болните и нервните до лудост, успява да призове от техния квартал, от задушните им стаи, от пресечките на техните улици, където те се навъртаха равнодушно и зяпаха цялото това ходене на черква и параклис като нещо, което ни най-малко не ги засяга. Нито пък само външните хора бяха тези, които го забелязваха, защото в самия Коуктаун имаше местна организация, членовете на която всяка сесия се обръщаха към Камарата на общините и възмутено искаха парламентът да прокара закон, който да накара тези хора насила да станат религиозни. Освен това имаше въздържателно дружество, което се оплакваше, че същите тези хора се напивали, и показваше в статистически таблици, че те наистина се напиват, и събрали се на чаша чай, доказваха, че никакви

увещания, човешки или божии (освен някой медал), не могли да ги накарат да се откажат от обичая си да се напиват. След това идваха аптекарите и дрогистите с други статистически таблици, доказващи, че когато не се напиват, те пушат опиум. После идваше опитният свещеник на затвора, също със статистически таблици, надминаващи всички други статистически таблици и показващи, че същите хора посещават долнопробни вертепи, скрити от погледа на обществото, където слушат непристойни песни и гледат непристойни танци, може би и участвуват в тях, и където, както казвал ненавършилият още двадесет и четири години и осъден на осемнадесет месеца строг тъмничен затвор. А. Б. (не че се е показвал особено достоен за доверие), започнало покваряването му, понеже бил напълно сигурен и убеден, че в противен случай щял да остане безукорен образец на нравствеността. След това идваха господин Градграйнд и господин Баундърби, двамата господа, които в този миг минаваха през Коуктаун, и двамата в най-висша степен практични, а те биха могли при случай да представят още статистически таблици, извлечени от личния им опит и илюстрирани с примери, които им били известни или лично видени от тях; от тези примери ставало ясно — накъсо, това бе единственото ясно нещо в случая, — че същите тези хора са до един негодници, господа, че каквото и да правите за тях, те никога не са благодарни, господа, че те са размирници, господа, че никога не знаят какво искат, че се хранят с най-хубавото и си купуват масло за чай, а кафето признават само ако е мока и не вземат друго месо освен филе и пак са вечно недоволни и човек не може в ред да ги вкара. Накратко това е поуката от старата детска приказчица:

*Преди много години стара баба живяла,  
без грижи била и си пила и яла:  
ни гладна, ни жадна, живяла охолна,  
но ВЕЧНО оставала тя недоволна.*

Възможно ли е, питам, да е имало някаква аналогия между случая с жителите на Коуктаун и случая с малките градграйндовци? Положително на никого от нас, ако сме с всичкия си и разбираме от цифри, няма защо да се казва в наше време, че един от най-важните

елементи в съществуването на коуктаунските работници е бил преднамерено пренебрегван десетки години. Че те нямат никакво въображение, което да иска от тях здраво съществуване вместо вечна борба, съпроводена с гърчове? Че точно право пропорционално на продължителната им и еднообразна работа в тях се разраства копнеж за физическа отмора — развлечение, което да им повдигне духа и настроението и да им позволи да си отдъхнат: някакъв признат празник, пък било и само най-обикновени танци под звуците на вълнуваща музика, някакво случайно леко забавление, в което дори Макчоукъмчайлд да няма пръст — копнеж, който трябва и да се налага правилно да се задоволи, или трябва и неизбежно може да се очаква да тръгне по кривия път, докато не бъдат отменени законите на битието.

— Този човек живее в Подз Енд, а аз не съм съвсем сигурен къде е този Подз Енд — каза господин Градграйнд. — Къде е то, Баундърби?

Господин Баундърби знаеше, че въпросното място е някъде към търговската част на града, но не знаеше нищо повече за това място. Затова те се спряха за миг и се заозъртаха.

Почти едновременно с това иззад ъгъла се зададе тичащо с все сила и с уплашен вид момиче, което господин Градграйнд позна.

— Хей! — възкликна той. — Стой! Къде отиваш? Стой!

Тогава ученичка номер двадесет спря разтреперана и му направи реверанс.

— Защо препускаш по улиците по този неприличен начин? — запита господин Градграйнд.

— Мене... мене ме гонеха, сър — отговори запъхтяно момичето, — и аз исках да избягам.

— Гонеха те? — повтори господин Градграйнд. — Че кой ли пък би те гонил *тебе*?

Вместо нея на въпроса неочаквано и изневиделица отговори безцветното момче Бицър, което изтича иззад ъгъла с такава бясна бързина и, без да предвижда някакво препятствие на тротоара, се блъсна в жилетката на господин Градграйнд и отхвъркна на уличното платно.

— Какви са тези работи, момче? — каза господин Градграйнд. — Какво правиш? Как смееш да се буташ в... хората... по този начин?

Бицър вдигна шапката си, паднала от сътресението, отстъпи назад, чукна се по челото с кокалчетата на пръстите и се извини, че се блъснал случайно.

— Това ли е момчето, което те гонеше, Джуп? — попита господин Градграйнд.

— Да, сър — отговори момичето неохотно.

— Не съм я гонил, сър! — извика Бицър. — Не съм я гонил, докато тя не побягна от мене. Но циркаджиите никога не мислят какво казват, сър, те са прочути с това. Ти знаеш, че циркаджиите са прочути с това, че никога не мислят каквото казват — обърна се той към Сиси. — То е известно в града, както... ако нямате нищо против, сър, както таблицата на умножението не се знае от циркаджиите. — Бицър се мъчеше да се хареса с това на господин Градграйнд.

— Той така ме изплаши със страшното си кривене! — каза момичето.

— О! — възкликна Бицър. — О! Не си ли и ти от тях! Не си ли и ти циркаджийка? Не съм я и погледнал, сър! Попитах я дали ще може да даде определение на *кон* утре и ѝ предложих да ѝ го кажа пак, а тя побягна и аз се спуснах подире ѝ, сър, та да знае как да отговори, когато я питат! Нямаше и наум да ти дойде така да ме клеветиш, ако не беше циркаджийка!

— Занятието ѝ, изглежда, им е доста добре известно — забеляза господин Баундърби. — След седмица цялото училище ще се нареди да надзърта в цирка.

— Наистина така мисля и аз, — отвърна неговият приятел. — Бицър, кръгом и марш в къщи. Джуп, почакай още малко. Само да чуя още веднъж за тебе, че тичаш така, момче, и ти ще чуеш за мене от учителя си. Разбра ли какво искам да кажа? Хайде, върви.

Момчето спря за миг бързо-бързо да премигва, чукна се пак по челото с кокалчетата на пръстите, хвърли поглед към Сиси, завъртя се и си тръгна.

— Сега, момиче — каза господин Градграйнд, — заведи този господин и мене при баща си, натам сме се запътили. Какво има в тази бутилка, дето я носиш?

— Джин — рече господин Баундърби.

— Божичко, съвсем не, сър! Това са деветте масла.

— Деветте какво? — възкликна господин Баундърби.



— Деветте масла, сър. За да разтъркам татко.

Тогава господин Баундърби високо се изсмя и попита:

— За кой дявол разтриваш баща си с девет масла?

— Нашите хора винаги ги употребяват, сър, когато се ударят някъде на арената — отговори момичето и погледна през рамо да се увери, че преследвачът ѝ си е отишъл. — Понякога много зле се натъртват.

— Така им се пада, щом безделничат — рече господин Баундърби.

Момичето го погледна в лицето с изумление и страх.

— Дявол да го вземе! — заговори господин Баундърби. — Когато бях четири-пет години по-малък от тебе, случвало се е да съм така натъртен, че нито десет, нито дваисет, нито четирийсет масла можеха да ми помогнат. И не съм бил натъртен от разни пози, а от бъртане. Не съм танцувал на въже; аз танцувах на голата земя, а с въжето ме шибаха.

Господин Градграинд, макар и да беше доста суров, в никой случай не беше толкова груб човек, както господин Баундърби. Ако се вземеше всичко под внимание, не беше зъл по характер; всъщност би могъл да бъде много добър, само да беше направил една грешчица, когато правеше преди години равносметката на добрите и лошите си черти. Той каза с тон, който според него трябваше да звучи успокояващо, когато те свиха в една тясна уличка:

— А това е Подз Енд, нали, Джуп?

— Точно така, сър, а пък това, ако нямате нищо против, сър, е къщата.

Момичето спря в здрача пред вратата на неугледна кръчмичка с мъждиви червени светлини вътре. Хилава и охлузена, сякаш поради липса на клиенти, самата тя се беше пропила и тръгнала по пътя, по който тръгват всички пияници, и вече приближаваше своя край.

— Трябва само да се мине през питиепродавницата, сър, и нагоре по стълбите, ако нямате нищо против, и да почакате там за миг, докато донеса свещ. Ако чуете куче, сър, то е нашият Смешко, той само си лае.

— Смешко и деветте масла, а? — каза господни Баундърби и влезе последен с металическия си смях. — Не е лошо за човек, който си е пробил сам път в живота!

## VI ТРУПАТА НА СЛИРИ

Името на кръчмата беше „Гербът на Пегас“<sup>[1]</sup>. Краката на Пегас биха били по-уместни, но под крилатия кон на фирмата с антиква беше изписано „Гербът на Пегас“. А пък под този надпис върху надиплена лента художникът беше наредил стихове:

*От хубав малц става хубаво пиво,  
влезете и вижте какво е пенливо;  
от хубаво вино става хубав коняк,  
отбийте се днес и ще дойдете пак.*

В рамка и под стъкло на стената зад мръсния тезгях висеше друг Пегас — пищен Пегас с криле, направени от истински газ, целият обсипан със златни звезди и с въздушни поводи от червена коприна.

Понеже вън се беше стъмнило твърде много, за да видят фирмата, а вътре не беше достатъчно светло, за да видят картината, господин Градграйнд и господин Баундърби не бяха оскърбени от тези идеализации. Те се качиха подир момичето по стръмна вита стълба, без никого да срещнат, и спряха в тъмнината, докато Сиси отиде за свещ. Те очакваха всеки миг да чуят лая на Смешко, но прекрасно дресираното куче не се обади и когато момичето се появи със свещта.

— Татко не е в стаята ни, сър — каза то с много изненадано изражение. — Ако нямате нищо против да влезете, аз веднага ще го намеря.

Те влязоха и Сиси, след като сложи за тях два стола, ги остави с бърза лека стъпка. Това беше неугледна, бедно наредена стая с едно легло. Бялата нощна шапка, украсена с две паунови пера и щръкнала нагоре плитчица, с която Синьор Джуп същия следобед бе разнообразявал различните номера с нравствените си шекспировски реплики и духовитости, висеше на един гвоздей, но никъде не се виждаше друга част от неговия гардероб, както и друг признак от

самия него или заниманията му. Колкото до Смешко, почтеният прадядо на това прекрасно дресирано животно, който се качил в Ноевия ковчег<sup>[2]</sup>, може да не е бил пуснат да влезе в него, защото нито окото, нито ухото можеше да долови някаква следа от куче в „Гербът на Пегас“.

Те чуваха вратите на стаите над тях да се отваря и затварят, когато Сиси влизаше от една в друга да търси баща си; малко след това чуха гласове, изразяващи изненада. Много припряно Сиси изтича отново долу, отвори разнебитен и опърпан стар куфар, облечен с кожа, откри, че е празен, и се огледа наоколо със склучени ръце и изписан на лицето ужас.

— Татко трябва да е отишъл в цирка, сър. Не зная защо може да е отишъл, но трябва да е там; ще го доведе след една минутка!

Тя веднага изскочи, без шапка, с дългата черна, по детски разпусната коса, развяла се на гърба ѝ.

— Как мисли тя тази работа! — каза господин Градграйнд. — Ще се върне след една минута? Дотам има повече от миля.

Преди да може господин Баундърби да му отговори, на вратата се появи млад мъж, който се представи с думите „С ваше позволение, господа!“ и влезе с ръце в джобове. Лицето му, гладко обръснато, слабо, с нездрав жълтеникав цвят, беше засенчено от буйна черна коса, навита на дебела букла около главата и разделена на прав път по средата. Краката му бяха много мускулести, но по-къси, отколкото изисква доброто телосложение. Гърдите и гърбът му бяха толкова пошироки, колкото краката по-къси. Беше облечен с дълга плътно прилягаща дреха и прилепнали панталони, на врата си имаше шалче; миришеше на масло за лампи, слама, портокалови кори, фураж за коне и дървени стърготини и приличаше на някакъв изключителен кентавър<sup>[3]</sup>, съставен от обор и театър. Къде започваше едното и свършваше другото, никой не би могъл да определи с точност. Този господин се споменава в афишите като И. У. Б. Чилдърз, заслужено добил широка известност за смелата си волтижировка под името „Дивият ловец от Североамериканските прерии“, в което тъй популярно представление бе подпомаган от влязлото сега с него миниатюрно момче със старческо лице, играещо ролята на негов невръстен син, когото бащата носеше надолу с главата, праметнат през рамо, и държеше за единия крак или крепеше на темето с краката

нагоре върху едната си длан в съответствие с буйните бащински прояви, с които човек може да види дивите ловци да милват чедата си. Разкрасена с къдрици, венци, крилца, бял бисмут и кармин, тази многообещаваща личност се превръщаше в такъв привлекателен Купидон<sup>[4]</sup>, че ставаше източник за главната част от възторга на онази част от зрителите, която се състоеше от майки; но в частния си живот, където главните му отлики бяха прекалено голям за него редингот и извънредно груб глас, то беше обикновено конярче.

— С ваше позволение, господа — каза И. У. Б. Чилдърз и обиколи с поглед стаята. — Предполагам, че вие сте тия, дето са искали да видят Джуп!

— Да, ние — отговори господин Градграйнд. — Дъщеря му отиде да го доведе, но аз не мога да чакам, затова, ако обичате, ще ви помоля да му съобщите нещо.

— Виждате ли, приятелю — намеси се господин Баундърби, — ние сме от тези хора, които знаят цената на времето, а вие сте от ония, които не я знаят.

— Нямам честта да ви познавам — отвърна господин Чилдърз, като го измери с поглед от глава до пети, — но ако искате да кажете, че вие умеете да изкарате повече пари за вашето време, отколкото аз мога да изкарам за моето, доколкото съдя по вашия вид, трябва горе-долу да сте прав.

— А след като ги изкарате, умеете и да ги задържите, както ми се струва — обади се купидонът.

— Кидърминстър, затваряй си устата! — каза господин Чилдърз (Кидърминстър беше земното име на купидона).

— Ами защо идва тука да ни се присмива? — извика Кидърминстър, който се отличаваше със сприхав нрав. — Ако искате да ни се смеете, платете си мангизите на входа и се смейте.

— Кидърминстър — каза господин Чилдърз с повишен тон, — затваряй си устата!... Сър — обърна се той към господин Градграйнд, — аз говорех с вас. Може да знаете, а може и да не знаете (защото възможно е да не сте идвали много-много на представленията), че напоследък Джуп много често портеше.

— Често... какво е правил? — попита господин Градграйнд и отправи поглед за помощ към всемогъщия Баундърби.

— Портеше.

— Четири пъти се изсилва с ластиците и нито веднъж не можа да го направи — обади се Кидърминстър. — Изпорти на кобилата, а на циганското колело никакъв го нямаше.

— Не успя да направи, каквото трябваше. Скоковете му бяха много къси, а премятанията лоши — преведе на понятен език господин Чилдърз.

— А! — каза господин Градграйнд. — Това се нарича да портиш, така ли?

— В общи черти, да — отговори господин И. У. Б. Чилдърз.

— Девет масла, Смешко, портене, ластици, циганско колело и кобила, а? — зарева от смях Баундърби. — Чудновата компания за човек, който сам се е издигнал.

— Че слезте по-надолу тогава — подхвърли купидонът. — Боже господи, щом сте се издигнали чак толкова високо, слезте мъничко по-надолу.

— Какво досадно момче! — рече господин Градграйнд и го погледна с навъсени вежди.

— Да знаехме, че ще дойдете, щяхме да приготвим за посрещането ви някой млад благородник — тросна му се, без да се смути, Кидърминстър. — Жалко, че не сте го поръчали предварително, щом сте толкова придилични. Освен опънатото друго не признавате, а?

— Какво разбира това невъзпитано момче под „опънато“? — попита господин Градграйнд с някакво отчаяние.

— Хайде! Махай се оттука, махай се! — каза господин Чилдърз и изпроводи младия си приятел от стаята приблизително както правят в прериите. — Опънато или хлабаво не значи кой знае какво: то е само опънато или хлабаво въже. Вие щяхте да ми предадете някакво съобщение за Джуп?

— Да.

— В такъв случай — бързо продължи господин Чилдърз — аз съм на мнение, че той никога не ще го получи. Познавате ли го добре?

— Никога не съм виждал този човек.

— Съмнявам се дали сега изобщо някога ще го видите. За мене е напълно ясно, че той е духнал.

— Искате да кажете, че е изоставил дъщеря си?

— Да! Искам да кажа, че е офейкал — потвърди господин Чилдърз и кимна. — Снощи го закопах, закопах го оная вечер,

закопах го днес. Напоследък е стигнал дотам, че вечно го закопават, а той трудно го понася.

— Ами защо... толкова много... го закопават? — попита господин Градграйнд, при което последната дума се откъсна от устата му много тежко и без желание.

— Ставите му се схващат, поизхабил се е — каза Чилдърз. — На ковъора все още го бива, но само с *това* прехрана не се изкарва.

— Ковъора! — повтори Баундърби. — Ето ти ново двайсет!

— Като смешник, ако това е по-приемливо за господина — презрително подметна забележката през рамо господин И. У. Б. Чилдърз и я придружи с тръсване на дългата си коса, която подскочи цялата. — Забележително нещо е, сър, че тоя човек повече го боли да знае, че дъщеря му знае как го закопават, отколкото самото му проваляне.

— Чудесно! — прекъсна го господин Баундърби. — Това е чудесно, Градграйнд. Човек, който толкова много обича дъщеря си, че я изоставя! Наистина чудесно! Ха-ха! Вижте сега какво ще ви кажа, млади човече. Аз невинаги съм заемал сегашното си обществено положение. Разбирам ги тия неща. Може да ви се види чудно да го чуете, но моята майка избяга от *мене*.

И. У. Б. Чилдърз отвърна многозначително, че съвсем не му е чудно да го чуе.

— Та тъй — продължи Баундърби. — Аз съм се родил в един ров и майка ми избягала от мене. Прощавам ли ѝ го? Не. Простил ли съм ѝ го някога? Не и аз. Какво казвам за нея? Казвам, че е била може би най-лошата жена, която е живяла някога на тоя свят, с изключение на моята пропила се баба. Аз не страдам от семейна гордост, не страдам от въображаеми сантиментални глупости. Аз наричам нещата с истинските им имена и затова наричам майката на Джозая Баундърби от Коуктаун без всякакво пристрастие така, както бих я нарекъл, ако беше майка на някой Дик Джоунс от Уопинг. Същото ще кажа и за тоя човек. Той е забягнал мошеник и нехранимайко, ето какво е той, казано на английски.

— Съвсем ми е все едно какъв е той или какъв не е, било на английски, било на френски — сръза го господин И. У. Б. Чилдърз, като се завъртя кръгом. — Аз разправям на приятеля ви самите факти; ако не ви е приятно да ги слушате, може да поизлезете на чист въздух.

Много голяма уста отваряте, бога ми; но защо не я отваряте в собствения си дом — продължи И. У. Б. с неумолима ирония. — Не си я отваряйте в тая къща, докато не ви попитат. Все трябва да имате някаква своя къща, а?

— Може и да имам — засмя се господин Баундърби и задрънка пари в джоба.

— Тогава отваряйте си устата във вашата къща, ако обичате, разбрахте ли? — каза Чилдърз. — Защото тая къща не е много здрава и ако ѝ дойде прекалено много от вас, може да се събори!

Той изглежда отново господин Баундърби от глава до крака, извърна се от него, като от човек, с когото е скъсал веднъж завинаги, и заговори на господин Градграйнд.

— Преди по-малко от час Джуп изпрати дъщеря си да му свърши една работа, а след това са го видели да се измъква и той, нахлупил шапка на очите, с вързопче в носна кърпа под мишница. Тя никога няма да повярва това за него, но той е офейкал и я е изоставил.

— Извинете — каза господин Градграйнд, — защо тя никога не ще повярва това за него?

— Защото двамата бяха едно. Защото никога не са се разделяли. Защото досега той като че ли душата си даваше за нея — каза Чилдърз и направи една-две крачки, за да надзърне в празния куфар.

И господин Чилдърз, и Кидърминстър ходеха по много особен начин — по-широко разкрасени от простосмъртните мъже и съзнателно се мъчеха да покажат, че са схванати в колената. Тази походка беше присъща на цялата мъжка половина от трупата на Слири и трябваше да покаже, че те прекарват цял живот на седлото.

— Бедната Сиси! По-добре щеше да е, ако я беше дал на обучение — каза Чилдърз и още веднъж тръсна косата си, когато вдигна очи от празния куфар. — Сега, както я е зарязал, тя няма за какво да се залови.

— Похвално е за вас, след като никога не сте учили, да изразите това мнение — подхвана с одобрение господин Градграйнд.

— Аз никога да не съм учил? Мене започнаха да ме обучават, когато бях на седем години.

— А, така ли? — рече господин Градграйнд с нотка на негодувание, сякаш го бяха измамили да изкаже доброто си мнение. — Не знаех, че има такъв случай да се обучават малолетни на...

— Безделие — подсказа с гръмогласен смях господин Баундърби. — Не, дявол да го вземе! И аз не го знаех!

— Баща ѝ си беше набил в главата, че тя трябва да получи бог знае какво образование — продължи Чилдърз, сякаш без да забелязва съществуването на господин Баундърби. — Как му е дошло това наум, не мога да кажа; мога само да кажа, че никога не му е излязло от ума. Ето вече седем години как гледа да я понаучи на малко четене тук, малко писане там, малко смятане още някъде.

Господин И. У. Б. Чилдърз извади едната си ръка от джоба, поглади се по лицето и брадичката и загледа господин Градграйнд с доста съмнение и малко надежда. От самото начало беше се мъчил да предположи този господин зарад изоставеното момиче.

— Когато Сиси постъпи в училището тука — продължи той, — баща ѝ се радваше като дете. Лично аз не можах напълно да разбера защо, понеже не сме постоянни жители тука и прехождаме от място на място. Предполагам обаче, че е имал предвид тоя ход (винаги е бил малко смахнат) и е сметнал, че я е осигурил. Ако вие случайно сте се отбили тая вечер с намерението да му кажете, че искате да ѝ окажете някаква малка помощ — каза господин Чилдърз, пак се поглади по лицето и отправи на Градграйнд същия поглед, — това ще е много добре и много навреме, много-много добре и навреме.

— Напротив — отвърна господин Градграйнд. — Дойдох да му кажа, че нейните връзки я правят нежелателна за училището и че не бива да го посещава повече. Все пак, ако баща ѝ наистина я е изоставил без нейно знание... Баундърби, бих искал да поговоря с вас.

При тези думи господин Чилдърз учтиво излезе с ездаческата си походка на площадката пред вратата и остана на стълбището, като си поглаждаше лицето и тихичко свиркаше. Докато така се занимаваше, до него долитаха фрази, изречени от господин Баундърби, като: „Не, аз казвам не. Аз не ви съветвам. Според мене в никой случай“. Но от страна на господин Градграйнд той дочуваше изречени с много понисък тон думите: „Дори като пример, за да види Луиза до какво води и с какво завършва този занаят, който стана предмет на такова низко любопитство. Преценете го от тази гледна точка, Баундърби“.

Междувременно отделните членове на трупата на Слири постепенно се събраха от горните помещения, където бяха настанени, и след като постояха и поприказваха с нисък глас помежду си и с



господин Чилдърз, постепенно се вмъкнаха заедно с него в стаята. Сред тях имаше две-три хубавички млади жени, двама-трима техни съпрузи, две-три техни майки и осем-девет техни малки деца, които се превръщаха във феи, когато станеше нужда. Главата на едно от семействата обикновено балансираше главата на друго семейство на върха на голямата върлина; главата на трето семейство често правеше пирамида от тях двамата, Кидърминстър служеше за връх, а сам той за основа; всичките бащи умееха да танцуват върху търкалящи се бъчви, да стоят върху бутилки, да хващат във въздуха ножове и топки, да въртят чинии, да яздят каквото падне, да прескачат всичко и да се държат за нищо. Всичките майки умееха да танцуват и танцуваха на хлабав тел и опънато въже и да правят бърза акробатика върху неоседлани коне; никоя не изпитваше особено стеснение да си показва краката, а една от тях влизаше във всеки град, където отиваха, сама в гръцка колесница, запретната с шесторка коне. Те всички си даваха разпуснат и отракан вид, не бяха много спретнати в личното си облекло, нямаха никакъв ред в домашния си живот, а с обединените литературни усилия на цялата трупа би могло да се напише само едно твърде посредствено писмо на коя да е тема. И все пак в тези хора имаше нещо удивително нежно и детинско, някакво особено неумение да извършат нещо непочтено и неуморна готовност да си помагат и съчувствуват един на друг; те често заслужаваха не по-малко уважение и винаги същото благосклонно отношение, както всекидневните добродетели на което и да е съсловие в света.

Последен се появи господин Слири: пълен мъж, както вече споменахме, с едно неподвижно и едно подвижно око, глас (ако може да се нарече така) подобен на усилията на стар развален ковашки мех, меки увиснали меса и помътена глава, която не бе никога трезва и никога пияна.

— Гофподарю! — каза господин Слири, който страдаше от астма и дъхът не му стигаше за правилния изговор на „с“ и „з“. — Ваш покорен флуга! Лоша работа, туй, дето фе е флучило. Вие вече фте чули, вфички фмятат, че моят клоун е офейкал фъф кучето фи.

Той се обръщаше към господин Градграйнд, който му отговори:

— Да.

— Така, гофподарю — отново подхвана той, като си свали шапката и взе да бърше подплатата с носната кърпа, която държеше

вътре специално за целта. — Дали имате намерение да направите нещичко за бедното момиче, гофподарю?

— Ще ѝ направя едно предложение, когато се върне — каза господин Градграйнд.

— Радвам фе да го чуя. Не че ифкам да фе отърва от детето, но не ифкам да ѝ фе преча на пътя. Нямам нищо против да фапочна да я обучавам, но на нейната въфрафт е твърде къфно. Глафът ми е малко префипнал, гофподарю, и фа хора, които не ме пофнават, не е лефно да ме рафберат, но ако вие бяхте мръфнали и фе потили, потили фе и мръфнали, мръфнали и фе потили на арената, когато фте били малък, толкова, колкото аф, и вашият глаф нямаше да ифдържи по-дълго от моя, гофподарю.

— Положително не — рече господин Градграйнд.

— Какво ще пиете, докато чакате, гофподарю? Чаша хереф? Кажете какво, гофподарю! — предложи господин Слири с непринудено гостоприемство.

— Съвсем нищо, благодаря ви — каза господин Градграйнд.

— Недей кафва „нищо“, гофподарю. Какво ще обича вашият приятел? Ако още не фте вечеряли, пийнете чашка горчивка.

В този миг неговата дъщеря, хубаво русо осемнадесетгодишно момиче, което било вързано на кон на две години, а на дванадесет написало завещание и винаги оттогава го носеше със себе си, в което изразяваше последната си воля да бъде возено до гроба от двете пъстри понита, извика:

— Татко, тихо! Тя се е върнала!

Сиси Джуп тичешком влезе в стаята така, както беше излязла от нея. И когато ги видя всички събрани, видя лицата им и не откри между тях баща си, избухна в най-покъртителни ридания и потърси утеха на гърдите на най-ловката танцувачка на въже (която чакаше дете), а тя коленичи на пода, прегърна я и заплака над нея.

— Фрам и пофор е това, бога ми, фрам и пофор — рече Слири.

— О, мили татко, добричък мили татко, къде отиде ти? Ти се махна, защото искаше да ми направиш добро, знам! Ти се махна зарад мене, сигурна съм в това! А колко нещастен и безпомощен ще бъдеш без мене, бедничкият ми татко, докато не се върнеш!

Да я слушаш да казва много неща от този род, с лице обърнато нагоре и ръце протегнати, сякаш се мъчеше да задържи изчезващата

сянка на баща си и да я прегърне, беше толкова затрогващо, че никой не промълви нито дума, докато господин Баундърби на края загуби търпение и се зае да оправи положението:

— Вижте какво, добри хора — заговори той, — това е неоправдано губене на време. Момичето трябва да разбере факта. Нека го чуе, ако искате, от мене: нали и аз съм бил изоставен. Слушай, как ти беше името! Баща ти е избягал, изоставил те е и няма защо да се надяваш, че ще го видиш пак, докато си жива.

Те толкова малко се интересуваха от прости факти, тези хора, и бяха в такъв напреднал стадий на невежество по този въпрос, че вместо да им направи впечатление необоримият здрав разум на оратора, посрещнаха речта му с необикновено възмущение. Мъжете промърмориха „Срамота!“, жените „Звяр!“, а Слири доста припряно дръпна господин Баундърби настрана и му направи следното предупреждение:

— Вижте какво, гофподарю, да ви кажа правичката, аф фъм на мнение, че е по-добре да офтавите тофи въпроф и да не фе обаждате повече. Те фа много добродушни, моите хора, но фа фвикнали да дейфтуват много бърфо и ако не фе вфлушате в моя фъвет, човек да не фъм, ако не фъм фигурен, че ще ви хвърлят от профореца.

След като това меко предупреждение накара господин Баундърби да млъкне, господин Градграйнд намери случай да направи своето във висша степен практично изложение по въпроса.

— Няма никакво значение — каза той — дали може да се очаква това лице да се върне по някое време или не. Него го няма и завръщането му не е предстоящо засега. С това вярвам са съгласни всички.

— Ф това фме фъглафни, гофподарю. Приемаме! — рече Слири.

— Добре тогава. Аз, който дойдох тука, за да осведомя бащата на нещастното момиче Джуп, че не можем да я приемаме повече в училището поради съществуващите практически възражения — в които няма защо да се впускам — да приемаме в него деца на хора от вашия занаят, при тези променили се обстоятелства съм готов да направя едно предложение. Аз съм готов да поема отговорност за тебе, Джуп, да ти дам образование и да се грижа за тебе. Единственото условие (освен примерното ти поведение), което поставям, е да решиш сега, веднага, дали ще дойдеш с мене или ще останеш тука. А също,

ако дойдеш сега с мене, това ще значи, че няма повече да общуваш с никого от приятелите ти, които присъствуват тук. Тези бележки изчерпват целия въпрос.

— А фега — каза Слири — трябва и аф да фи кажа думата, гофподарю, та да фе видят еднакво добре и двете фтрани на медала. Ако ти ифкаш, Фифилия, да те обучим, фнаеш каква е работата и фнаеш другарките фи. Ема Гордън, която фега те държи на фкута фи, ще ти бъде майка, а Джоуфифин ще ти бъде фефтра, Фам аф не претендирам да фъм от ангелфки проифход и не кафвам, че когато ифпортиш, няма да ме хванат дяволите и няма да те понапфувам някой и друг път. Но едно ще ви кажа, гофподарю, а то е, че добър или лош, никога още не фъм направил нищо лошо на кон и не фмятам, че на фегашната фи въфрафт ще фапочна да фе държа другояче ф един ефдач. Никога не фъм бил от много прикафливите, гофподарю, и нямам какво повече да кажа.

Последната част от тази реч бе отправена към господин Градграйнд, който я изслуша, важно навел глава, а след това забеляза:

— Единственото съображение, което ще ти изтъкна, за да повлияя на решението ти, Джуп, е, че е във висша степен желателно човек да има солидно практическо образование и че сам баща ти (доколкото можах да разбера), изглежда, го е съзнавал и го е желал за тебе.

Последните думи й оказаха видимо въздействие. Тя съдържа безумните си ридания, поотдели се от Ема Гордън и обърна лице към покровителя си. Всички присъстващи доловиха рязката промяна и отрониха дълбока въздишка, която недвусмислено означаваше: „Ще отиде!“

— Сама решавай какво желаеш, Джуп — предупреди я господин Градграйнд. — Аз няма да кажа нищо повече. Сама решавай какво искаш!

— Когато татко се върне — възкликна момичето, след като помълча минута и отново избухна в сълзи, — как ще може да ме намери, ако напусна цирка?

— Няма защо да се тревожиш — каза спокойно господин Градграйнд: той беше решил този въпрос като проста аритметическа задача, — няма защо да се тревожиш за това нещо, Джуп. В такъв случай баща ти, предполагам, ще потърси господин...

— Флири. Това е мойто име, гофподарю. И няма фащо да ме е фрам от него. То е ифвефтно по цяла Англия и фи е фпечелило доверие.

— Ще потърси господин Слири, който тогава ще му съобщи къде си отишла. Аз няма да имам власт да те задържа против неговата воля, а той не ще срещне никакви затруднения, когато пожелае да намери господин Томас Градграйнд от Коуктаун. Хората ме познават.

— Хората го пофнават — потвърди господин Слири и завъртя подвижното си око. — Вие фте от тия, гофподарю, дето причиняват големи фагуби на цирка. Но да не говорим фа това фега.

Настъпи отново мълчание, а след това момичето избухна в ридания, закрило лицето си с ръце, и възкликна:

— О, дайте ми дрехите, дайте ми дрехите и ме пуснете да вървя, преди да умра от мъка!

Жените тъжно се заловиха да прибират дрехите ѝ (това стана скоро, защото дрехите не бяха много) и да ги подредят в кошче, което беше неведнъж пътувало с тях. Сиси седеше през цялото това време на пода и все още хлипаше, закрила очи с ръце. Господин Градграйнд и приятелят му Баундърби стояха до вратата, готови да отведат момичето. Господин Слири стоеше сред стаята, обкръжен от мъжката половина на трупата си, точно както би стоял по средата на арената, когато дъщеря му Джоузифин изпълнява номера си. Липсваше му само камшикът.

След като подредиха мълком кошчето, жените пригладиха разрошената коса на Сиси, донесоха и ѝ сложиха шапката. Сетне се скупчиха наоколо ѝ, наведени в най-естествени пози, за да я целунат и прегърнат; доведоха децата да се сбогуват с нея; изобщо държаха се като отзивчиви, простодушни, наивни жени.

— Е, Джуп — каза господин Градграйнд. — Щом си решила окончателно, тръгвай!

Но тя трябваше да се сбогува още и с мъжката част от трупата и всеки от мъжете трябваше да отпусне скръстените си ръце (защото те всички заставаха в професионалната си поза, когато се намираха близо до Слири) и да я целунат за сбогом, с изключение на младия Кидърминстър, в чийто невръстен нрав имаше по начало лека склонност към мизантропия и за когото се знаеше, че храни известни матримониални намерения спрямо Сиси; той навъсено се отдръпна

настрана. Господин Слири трябваше да се сбогува последен. Той широко разпери ръце, хвана момичето за неговите ръце, сякаш го подканяше да подскочи няколко пъти по обичая на цирковия директор, когато поздравява млади ездачки при слизането им от коня след бързо препускане; но Сиси не се поддаваше и само стоеше разплакана пред него.

— Фбогом, мила моя! — каза Слири. — Надявам фе, че ще бъдеш щафтлива и никой от нашите хора никога не ще те тревожи, фигурен фъм. Фъжалявам, че баща ти е отвел и кучето: малко неудобно е да имаме кучето на афишите. Но като фи помифля, че то нямаше да играе беф гофподаря фи, в края на краищата фи е вфе то!

С тези думи той изглежда внимателно Сиси с неподвижното си око, погледна с подвижното трупата си, целуна момичето, тръсна глава и го предаде на господин Градграйнд, като че ли качи детето на кон.

— Ето ви Фифи, гофподарю — каза той, като я огледа с професионален поглед, сякаш да провери добре ли е седнала на седлото; — тя ще оцени вашата доброта. Фбогом, Фифилия!

— Сбогом, Сисилия! Сбогом, Сиси! Бог да те благослови, миличка! — чува се гласове навред в стаята.

Но окото на цирковия директор съзря бутилката с деветте масла в пазвата ѝ и той направи крачка напред с думите:

— Офтави бутилката, мила моя; много е голяма, за да я нофиш; тя не ще ти трябва фега. Дай я на мене!

— Не, не! — отговори момичето и отново избухна в сълзи. — О, не! Моля ви се, позволете ми да я запазя за татко, докато се върне! Тя ще му трябва, когато се върне. Той не беше си наумил да ме остави, когато ме прати да му я купя. Нека я запазя за него, ако обичате!

— Така да бъде, мила моя. (Нали разбирате положението, гофподарю!) Фбогом, Фифилия! Ето ти пофледния ми фъвет: фпафвай уговорените уфловия, флушай гофподаря и фабрави вфички наф. Но когато порафнеш, и фе омъжиш, и фтанеш богата, ако някога ти фе флучи да фрещнеш някой цирк, не го фъди много фтрого, не му фе ядофвай, пофети го, ако можеш, и не фабравяй, че е могло да имаш и по-лоша фъдба... Хората трябва да фе фабавляват някак, гофподарю — продължи Слири, по-запъхтян от преди, поради дългото говорене; — не могат вечно да работят, нито могат вечно да учат. Търфете у наф хубавото, не лошото. Аз фъм фе прехранвал ф цирка целия фи живот,

фная, но фмятам, че ви ифлагам цялата фъщина на въпрофа, когато ви кафвам, гофподарю: търфете у наф хубавото, не лошото!

Слири излагаше своята философия, когато те слизаха по стълбата, и неподвижното око на философията (както и подвижното) скоро загуби от погледа си трите фигури и кошчето сред мрака на улицата.

---

[1] Пегас — митологичен крилат кон, олицетворение на поетическата фантазия. ↑

[2] Ноев ковчег — според Библията (Битие, гл. 6–7), кораб, построен от Ной, в който той прибрал по божия заповед по един чифт от всички живи твари и така ги спасил от потопа и унищожението. ↑

[3] Кентавър — митологично същество с тяло на кон и от кръста нагоре на човек. ↑

[4] Купидон — бог на любовта у римляните. ↑

## VII

### ГОСПОЖА СПАРСИТ

Понеже господин Баундърби беше ерген, една попреминала дама възглавяваше неговото домакинство срещу известно годишно възнаграждение. Името на тази дама бе госпожа Спарсит и тя бе забележителна фигура, която управляваше колесницата на господин Баундърби, препускаща триумфално напред с олицетворението на самохвалното смирение в нея.

Защото госпожа Спарсит не само бе живяла по-добър живот, но и принадлежеше към висшето общество. Една леля на баща ѝ, още жива по същото време, беше лейди Скаджърз. Покойният господин Спарсит, чиято вдовица беше, бил, според думите ѝ, по майчина линия „роден Поулър“. Странични люде, зле осведомени и не дотам схватливи, понякога явно не знаеха какво е Поулър и дори като че ли не бяха сигурни дали е търговска фирма, политическа партия или религиозна секта. Обаче лицата от по-просветените кръгове нямаше нужда да бъдат осведомявани, че семейство Поулър е старинен род, който може да проследи потеклото си толкова далече назад, че нищо чудно понякога да сбърка и да тръгне по крив път — което представителите му бяха правили доста често, що се отнася до конни надбягвания, комарджийници, сделки с евреи лихвари и съда за неплатежоспособни длъжници.

Покойният господин Спарсит, Поулър по майчина линия, се оженил за тази дама, Скаджърз по баща, Лейди Скаджърз (неимоверно дебела старица с прекомерен апетит за месо и тайнствен крак, който вече четиринадесет години отказваше да напусне леглото) успяла да го ожени по времето, когато Спарсит тъкмо навършил пълнолетие и се отличавал главно с мършавото си тяло, което едва се крепяло на две тънки дълги подпорки и било увенчано с глава, за която не заслужавало да се говори. Той наследил от вуйчо си доста голямо състояние, което пропилял на кредит преди да го получи и прогулял в двоен размер веднага след това. Така, когато умрял на двадесет и четири години (място на кончината — Кале, причина — коняк), той не



оставил вдовицата си, с която се бил разделил скоро след медения месец, в особено голямо охолство. Между тази безутешна дама, петнадесет години по-възрастна от него, и нейната единствена сродница скоро избухнала смъртна вражда и отчасти, за да ядоса нейно благородие, отчасти, за да може да се издържа, тя си намерила платена работа. И ето сега в напреднала възраст с кориолановски нос<sup>[1]</sup> и гъсти черни вежди, пленили на времето Спарсит, тя запарваше чай за господин Баундърби, който седеше на закуска.

Ако Баундърби беше завоевател, а госпожа Спарсит — взета в плен принцеса, извеждана на показ в триумфалните му шествия, той не би могъл да вдига около нея повече шум, отколкото вдигаше обикновено. Точно както в самохвалството му неизменно влизаше принизяването на собственото потекло, така в него влизаше и възвеличаването на госпожа Спарсит. В същата степен, в която не допускаше нито едно благоприятно обстоятелство да съпровожда собствената му младост, той разкрасяваше младините на госпожа Спарсит с всевъзможни предимства и обсипваше жизнения път на тази дама с цели коли рано цъфнали рози.

— И въпреки всичко, сър — казваше той, — какво излиза в края на краищата? Ето тя получава сто фунта годишно (аз ѝ давам сто фунта, от които е доволна и ги смята за прилично възнаграждение), за да гледа домакинството на Джозая Баундърби от Коуктаун!

Нещо повече — той даваше такава широка гласност на това противопоставяне на двете съдби, че трети лица го подхващаха и използваха при известни случаи със завидна ловкост. Една от най-вбесяващите черти на Баундърби беше, че той не само сам си пееше възхвали, но подбуждаше да му ги пеят и други. Разпространяваше заразата на празнословието. Непознати хора, достатъчно скромни другаде, на официални вечери в Коуктаун ставаха и възхваляваха най-невъздържано Баундърби. Те го представяха като олицетворение на кралския герб, националното знаме, Магна харта<sup>[2]</sup>, Джон Бул<sup>[3]</sup>, Хабеас корпус<sup>[4]</sup>, Декларацията на правата<sup>[5]</sup>, „Домът на англичанина е негова крепост“<sup>[6]</sup>, „Църквата и държавата“<sup>[7]</sup> и „Боже, пази кралицата“<sup>[8]</sup>, взети всички заедно. И всеки път (а това ставаше много често), когато някой такъв оратор завършваше речта си с:

*И княз, и лорд цъфти и залинява,  
мигът издига ги, мигът — опропастява.*<sup>[9]</sup>

присъстващите можеха горе-долу със сигурност да кажат, че непознатият е чувал за госпожа Спарсит.

— Господин Баундърби — заговори госпожа Спарсит, — вие необичайно много се бавите със закуската си тая сутрин, сър.

— Ами знаете ли, госпожо — отвърна той, — мисля си за хрумването на Том Градграйнд („Том Градграйнд“ Баундърби изричаше с грубовато пренебрежение, сякаш някой вечно се мъчеше да го подкупи с огромни суми да каже „Томас“, а той не искаше), хрумването на Том Градграйнд, госпожо, да се заеме с възпитаването на тая циркаджийка.

— Момичето тъкмо чака да му кажат дали да отиде направо на училище или горе в Каменната къща.

— Трябва да почака, докато узная самият аз — отговори Баундърби. — Предполагам, че Том Градграйнд ей сега ще дойде тук. Ако той поиска момичето да остане тук още един-два дена, в такъв случай нека остане, госпожо.

— Разбира се, нека остане, щом вие искате, господин Баундърби.

— Аз му казах, че ще оставя момичето да пренощува тук тая нощ, та да си помисли, преди да реши дали да й позволи да общува с Луиза.

— Така ли, господин Баундърби? Колко внимателно от ваша страна!

Кориолановският нос на госпожа Спарсит се подложи на леко разширяване в ноздрите, черните вежди се сключиха и тя отпи глътка чай.

— За мене е почти напълно ясно — каза Баундърби, — че котенцето може да извлече малко полза от такова общуване.

— За младата госпожица Градграйнд ли говорите, господин Баундърби?

— Да, госпожо, аз говоря за Луиза.

— Понеже в забележката си споменахте само думата „котенце“ — каза госпожа Спарсит, — а случаят се отнася до две момиченца, не знаех за кое от тях можеше да се отнася този израз.

— Луиза — повтори господин Баундърби, — Луиза, Луиза.

— Вие сте също като втори баща за Луиза, сър.

Госпожа Спарсит отпи още малко чай и когато наведе своите отново сключени вежди над вдигащата пара чаша, човек можеше да рече, че класическият ѝ лик призовава боговете на преизподнята.

— Ако бяхте казали, че съм като втори баща за Том, имам предвид младия Том, а не приятеля ми Том Градграйнд, щяхте да сте по-близо до истината. Имам намерение да взема младия Том на служба при мене. Ще го прибера под крилото си, госпожо.

— Така ли? Не е ли малко млад за това, сър? — Това „сър“ на госпожа Спарсит по отношение на господин Баундърби бе официално обръщение, което тя употребяваше по-скоро за да изисква уважение към себе си, отколкото да зачете него.

— Няма да го взема веднага; първо трябва още да зубри и да завърши образованието си — каза Баундърби. — Да го вземат мътните, достатъчно ще се е назубрил едно на друго! Как би зяпнало това хлапе, ако знаеше колко малко знания е имало в моята кратуна, когато съм бил на негова възраст — (което, между другото, Том сигурно знаеше, понеже го беше чувал достатъчно често). — Но не можете да си представите колко трудно ми е да говоря с когото и да било на равна нога на десетки такива теми. Ето например тая сутрин аз ви говорих за циркаджии. Ами че какво ли знаете вие за циркаджиите? По времето, когато да бъда акробат сред уличната кал, щеше да е божия благословия за мене, щеше да е печалба на лотария за мене, вие ходехте на Италианската опера<sup>[10]</sup>. Вие излизахте от Италианската опера, госпожо, цялата в бял сатен и скъпоценни камъни, в бляскаво великолепие, когато аз няхах и едно пени да купя факла, за да ви посветя<sup>[11]</sup>.

— О, да, сър — отвърна госпожа Спарсит с достойнство, изпълнено с тиха печал, — Италианската опера ми е била позната от много ранна възраст.

— Бога ми, госпожо, на мене също — възкликна Баундърби — ... от опаката ѝ страна. Настилката на нейната аркада бе твърдичко легло, мога да ви уверя. Хора като вас, госпожо, свикнали от люлката още да спят на пухени дюшеци, нямат представа колко твърди са камъните на уличната настилка, ако не ги опитат. Не, не, няма никакъв смисъл да ви разправам на вас за циркаджии. Би трябвало да ви говоря

за чуждестранни балерини, за лондонския Уест Енд и Мейфеър<sup>[12]</sup>, за лордове и лейди и членове на парламента.

— Надявам се, сър, че не е нужно да правите подобно нещо — отговори госпожа Спарсит със скромно примирение. — Надявам се, че съм се научила да се приспособявам към превратностите на съдбата. Ако в мене се е събудил интерес да слушам за поучителните ви преживелици и все не мога да им се наситя, не го смятам за своя заслуга, понеже съм убедена, че този интерес е всеобщ.

— Е, госпожо — каза нейният покровител, — може на някои хора и да прави удоволствие да казват, че им харесва да слушат Джозая Баундърби от Коуктаун, когато разказва по своя чепат начин какво е патил. Но вие трябва да признаете, че сте се родили в разкош. Хайде, госпожо, нали сте се родили в разкош?

— Не го отричам, сър — отвърна госпожа Спарсит и поклати глава.

Господин Баундърби се видя принуден да стане от масата и да се изправи с гръб към огъня, загледан в нея: тя придаваше такава тежест на общественото му положение.

— И сте се движили в отбрано общество. В най-най-висшето общество — продължи той, като си топлеше краката.

— Това е вярно, сър — отговори госпожа Спарсит с престорено смирение, което беше напълно противоположно на неговото и поради това нямаше опасност да го засенчи.

— Вие се обличахте по най-последна мода и така нататък — каза господин Баундърби.

— Да, сър — отвърна госпожа Спарсит с вид на безутешна вдовица на обществото. — Това е неоспоримо вярно.

Господин Баундърби присви колене, буквално прегърна краката си от огромно удоволствие и избухна в смях. В това време доложиха за идването на господин и госпожица Градграйнд и той посрещна първия с ръкостискане, а втората с целувка.

— Може ли да изпратят тука Джуп, Баундърби? — помоли господин Градграйнд.

— Разбира се.

Джуп беше изпратена вътре. При влизането си тя направи реверанс на господин Баундърби, на приятеля му Том Градграйнд, а също и на Луиза, но в смущението си за нещастие пропусна госпожа

Спарсит. Забелязал това, надулият се Баундърби изрече следващите забележки:

— Виж какво ще ти кажа сега, моето момиче. Името на тая дама пред чайника е госпожа Спарсит. Тази дама изпълнява задълженията на господарка в тоя дом и тя е от благородно потекло. Ето защо, ако някога влезеш пак в коя да е стая от тоя дом, няма да останеш много дълго в нея, ако не се държиш към тая дама по най-почтителен начин. Аз пет пари не давам как ще се държиш спрямо *мене*, защото не претендирам да съм нещо. Аз не само че нямам благородни роднини, но нямам никакви роднини, аз произлизам от измета на обществото. Но съвсем не ми е все едно как ще се държиш спрямо тая дама и ти или ще й оказваш уважение и почит, или няма вече да влезеш тук.

— Надявам се, Баундърби — намеси се господин Градграйнд с примирителен тон, — че това бе просто един пропуск.

— Моят приятел Том Градграйнд внушава, че това е било просто един пропуск, госпожо Спарсит — каза Баундърби. — Много вероятно. Обаче, както виждате, госпожо, аз не позволявам спрямо вас да се правят дори и пропуски.

— Наистина много мило от вас, сър — отговори госпожа Спарсит и поклати глава с величественото си смирение. — Не заслужава да се говори за това повече.

Сиси през цялото време плахо се извиняваше със сълзи на очи и сега господарят на къщата с махване на ръка я накара да се обърне към господин Градграйнд. Тя стоеше и втренчено го гледаше, а Луиза се бе изправила студено до него, забила поглед в земята, докато баща ѝ изрече следното:

— Джуп, реших да те прибера у дома си и когато нямаш занятия в училището, ще се грижиш за госпожа Градграйнд, която е болен човек. Обясних на госпожица Луиза... това е госпожица Луиза... печалния, но естествен край на досегашната ти съдба и искам много ясно да разбереш, че всичко това е минало и няма да се споменава повече. Истинският ти живот започва отсега. В настоящия момент ти си неука, зная.

— Да, сър, много — отговори момичето с реверанс.

— Аз ще бъда удовлетворен, като се погрижа за най-строгото ти образование и за всички, които влизат в допир с тебе, ти ще си живо доказателство за предимствата на обучението, което ще получиш. Ще

получиш правилна насока в живота и възпитание. Ти беше свикнала май да четеш на баща си и на тези хора, сред които те намерих? — каза господин Градграйнд, като я повика с пръст да дойде по-близо и сниши глас.

— Само на татко и Смешко, сър. Искам да кажа, на татко, понеже Смешко беше винаги там.

— Остави Смешко, Джуп — рече господин Градграйнд и се понамръщи. — Не те питам за него. Доколкото разбрах, ти беше свикнала да четеш на баща си?

— О, да, сър, чела съм му хиляди пъти. Това бяха най-щастливите... о, най-щастливите минути, които сме прекарвали заедно, сър!

Едва сега, при този изблик на скръбта й, Луиза я погледна.

— И какво четеше ти на баща си, Джуп? — с още по-тих глас попита господин Градграйнд.

— За феите, сър, и за джуджето, и за Гърбушко, и за добрите духове — изхълца тя, — и за...

— Ш-шт! — рече господин Градграйнд. — Стига толкова. Да не си проговорила нито дума повече за такива ужасни глупости. Баундърби, това е случай за строго превъзпитаване и аз ще го наблюдавам с интерес.

— Е — отвърна господин Баундърби, — аз вече ви казах мнението си и не бих постъпил като вас. Но... добре, добре. Щом сте си го наумили, много добре.

Така господин Градграйнд и дъщеря му отведоха Сисилия Джуп със себе си в Каменната къща и по пътя Луиза не промълви нито една дума — било добра, било лоша. Господин Баундърби се зае с всекидневната си работа. А госпожа Спарсит се оттегли зад веждите си и размишлява в мрака на това убежище цялата вечер.

---

[1] Кориолан — легендарен римски герой, сиреч и с типични римски черти; римски нос — дълъг, леко сгърбен нос. ↑

[2] Магна харта либертатум — акт за ограничаване на кралската власт в полза на феодалните барони, издаден от английския крал Джон през 1215 г. ↑

[3] Джон Бул — прозвище на англичанин, навлязло в литературата след поредицата памфлети от Джон Арбетнот „Историята

на Джон Бул“ (1712) — събирателен образ на користен и упорит английски буржоа. ↑

[4] Хабеас корпус акт — английски закон от 1679 г., според който всеки арестуван има правото да иска в 24-часов срок да му бъде предявено от съдията гласно обвинение или да бъде освободен. Този закон не е обхващал лицата, заподозрени в държавна измяна и други много тежки престъпления. ↑

[5] Декларацията на правата — акт на Парламента от 1689 г., приет при стъпването на престола на Уилям Орански и затвърдил ръководната роля на Парламента в политическия живот на страната — предмет на гордост за поддръжниците на буржоазния парламентаризъм. ↑

[6] Домът на англичанина е неговата крепост — поговорка за традиционната сигурност и ненакърнимост на английския дом. ↑

[7] „Църквата и държавата“ — формула, характеризираща тясната връзка на английската църква с държавния апарат: от XVI век английският крал е глава на националната църква. ↑

[8] „Боже пази кралицата“ — английският национален химн. ↑

[9] „И княз, и лорд...“ — цитат от поемата на Оливър Голдсмит „Изоставеното село“ (1770). За Голдсмит — виж по-долу. ↑

[10] Италианската опера — известен театър, посещаван от аристокрацията. ↑

[11] „... да купя факла, за да ви посветя“ — бедняците са светили на богатшите пред театрите и т.н. с факли от кълчища, пропити със смола, за да изкарат някоя пара. ↑

[12] Уест Енд и Мейфеър — аристократични квартали в Лондон.

↑

## VIII

### НИКОГА НЕ СЕ ЧУДИ

Да чуем пак основния тон, преди да продължим песента.

Когато е била пет-шест години по-малка, Луиза бе чула един ден да подхваща разговор с брат си с думите „Том, чудя се...“, при което господин Градграйнд, лицето, което я чу, пристъпи и каза:

— Луиза, никога не се чуди!

В това се криеше пружината на механичното изкуство и тайната на възпитаването на разума, без да се принизява човек до развиването на чувства и склонности. Никога не се чуди. С помощта на събирането, изваждането, умножението и делението уреждай някак всичко и никога не се чуди. „Доведете при мене ей онзи току-що проходил младенец — казва Макчоукъмчайлд — и аз ще се погрижа той никога да не се чуди.“

Ала освен многото току-що проходили младенци в Коуктаун случайно имаше и значителен брой младенци, които в крак с времето вървяха към вечния живот вече от двадесет, тридесет, четиридесет, петдесет и повече години. Понеже тези злокобни младенци бяха обезпокоителни създания, за да се ширят в кое да е човешко общество, осемнадесетте религиозни секти непрекъснато си дращеха взаимно лицата и скубеха косите в усилията да се споразумеят за стъпките, които трябва да се предприемат за изправянето на тези младенци, което не сполучиха да направят — учудващо обстоятелство, ако се вземеха предвид средствата, използвани за постигането на целта. Въпреки всичко, макар и да не можеха да постигнат съгласие по никоя друга подробност, въобразима и невъобразима (особено невъобразима), те бяха доста единодушни по въпроса, че тези нещастни младенци не бива никога да се чудят. Секта номер едно твърдеше, че те трябвало да приемат всичко на вяра. Секта номер две твърдеше, че те трябвало да обясняват всичко с политическата икономия. Секта номер три пишеше за тях отегчителни книжици и доказваше, че добрият възрастен младенец неизменно стига до спестовната каса, а лошият възрастен младенец неизменно стига до



каторга. Секта номер четири много скучно се преструваше на забавна (когато всъщност навяваше скръб) и по най-плитък начин се преструваше, че прикрива клопки в науката, в които тези младенци бяха задължени да бъдат подмамани и вкарани. Но всичките секти бяха единомудни, че младенците не бива никога да се чудят.

В Коуктаун имаше библиотека, достъпна за всички. Господин Градграйнд ужасно измъчваше ума си с въпроса какво ли четат хората в тази библиотека — въпрос, по който реки от статистически таблици периодично се стичаха в беснеещия океан от статистически таблици, където още никой водолаз не е стигнал до някаква дълбочина и излизал здрав и читав. Обезсърчаващо обстоятелство, но и печален факт беше това, че дори тези читатели упорствуваха да се чудят. Чудеха се за човешката природа, човешките страсти, човешките надежди и страхове, борбите, победите и пораженията, грижите, радостите и скърбите, живота и смъртта на обикновените мъже и жени! Понякога след петнадесет часа труд те сядаха да четат чисти измислици за мъже и жени горе-долу като самите тях и за деца горе-долу като техните собствени. Дефо<sup>[1]</sup> им допадаше повече от Евклид<sup>[2]</sup> и те като че ли, общо взето, намираха повече утеха от Голдсмит<sup>[3]</sup>, отколкото от Кокър<sup>[4]</sup>. Господин Градграйнд вечно се трудеше — и в печата, и не в печата — над тази странна задача и все не можеше да разгадае как тя дава такъв необясним резултат.

— Омръзнал ми е тоя живот, Лу. Мразя го и мразя всички, освен тебе — каза противоестественият Томас Градграйнд-младши една привечер в бръснарницата.

— Нали не мразиш Сиси, Том?

— Мразя това, че ме карат да я наричам Джуп. А и тя ме мрази — каза мрачно Том.

— Не, не те мрази, Том, сигурна съм!

— Трябва да мрази — възрази Том. — Тя трябва направо да мрази и да ненавижда всички ни, от първия до последния. Тука ще й затлачат мозъка, преди изобщо да я затрият. Тя вече е станала жълта като восък и тъпа като... като мене.

Младият Томас изливаше тези чувства, яхнал един стол пред огъня, сложил ръце на облегалката и заровил навъсеното си лице в ръцете. Сестра му седеше в по-тъмния ъгъл до огнището и

поглеждаше ту него, ту ярките искри, които се сипеха върху каменната плоча пред камината.

— А пък аз — продължи Том, като се рошеше на всички страни с ядните си ръце, — аз съм магаре, ето какво съм аз. Упорит съм като магаре, по-глупав съм от магаре, удоволствията ми са колкото на едно магаре и ми се иска да започна да ритам като магаре.

— Надявам се, не мене, Том?

— Не, Лу, не бих направил нищо лошо на тебе. Нали те изключих от общото число още от самото начало. Не знам какво би представлявал без тебе тоя... чудесен наш... злокобен затвор. — Том беше се поспрял, за да намери достатъчно ласкателно и изразително име за бащиния си дом, и като че ли изпита за миг облекчение от звучната алитерация.

— Така ли, Том? Наистина ли го казваш искрено?

— Ами че, разбира се. Има ли смисъл да се говори за това! — отговори Том и затърка лицето си с ръкава на дрехата си, сякаш за да измъчи плътта, та тя да бъде в унисон с духа му.

— Защото, Том — заговори сестра му, след като мълчаливо понаблюдава пак искрите, — колкото по-голяма ставам и приближавам зряла възраст, толкова по-често седя и се чудя и си мисля колко е жалко, че не умея по-добре да те накарам да се примириш с нашия дом. Аз не зная това, което знаят другите момичета. Не мога да ти свиря или да ти пея. Не мога да ти говоря така, че да те поразведря, защото никога не виждам забавни неща, нито чета забавни книги, които биха ти доставили удоволствие или развлечение, ако ти ги разкажех, когато си отегчен.

— И аз не мога. И аз зная колкото тебе в това отношение, но отгоре на всичко съм и муле, а ти не си. Щом татко е искал непременно да ме направи или самодоволен педант, или муле и не съм станал самодоволен педант, тогава е напълно естествено да съм муле. И аз съм муле — каза с отчаяние Том.

— Много жалко — рече Луиза след кратко смълчаване: тя говореше замислено от тъмния си ъгъл. — Много жалко, Том. Нямаме си късмет и двамата с тебе.

— Ами! — възрази Том. — Ти си момиче, Лу, а момичетата се справят по-лесно от момчетата. Не виждам нещо да ти липсва. Ти си единственото ми удоволствие... ти умееш да направиш дори този дом

по-приветлив... и винаги можеш да ме накараш да правя каквото поискаш.

— Ти си добър брат, Том, и щом мислиш, че мога да правя такива неща, не ми е толкова мъчно, макар и да зная, че грешиш. Но аз зная, че грешиш, Том, и много съжалявам за това.

Тя стана да го целуне и се върна пак в своя ъгъл.

— Да можех да събера всичките факти, за които толкова много ни говорят — каза Том и злобно скръцна със зъби, — и всичките цифри, и всичките хора, които са ги изнамерили, и да можех да сложа под тях хиляда бъчви барут и да ги вдигна всички във въздуха! Но като отида да живея при стария Баундърби, ще си отмъстя.

— Ще си отмъстиш, Том?

— Искам да кажа, ще си поживея, ще си походя, ще видя нещо, ще чуя нещо. Ще се възнаградя за начина, по който съм бил възпитан.

— Гледай да не се разочароваш преждевременно, Том. Господин Баундърби мисли също както татко, а е много по-груб и не е наполовина толкова добър.

— О! Това не ме смущава — изсмя се Том. — Аз отлично ще се справя и ще съумея да предразположа стария Баундърби!

Сенките им се очертаваха ясно на стената, но сенките на високите шкафове се сливаха ведно на стената и тавана, сякаш над брата и сестрата бе надвиснала тъмна пещера. Или някое разюздано въображение — ако такова предателско нещо можеше да съществува там — би могло да види в тях сянката на тяхната тема и безрадостната ѝ връзка с бъдещето им.

— Какъв е този твой велик начин да предразполагаш и да се справяш, Том? Тайна ли е?

— О! — отговори Том. — Дори да е тайна, ключът не е далече. Това си ти. Ти си неговото галениче, ти си неговата любимка, той е готов да направи всичко за тебе. Когато ми каже нещо, което не ми харесва, аз ще му кажа: „Сестра ми Лу ще бъде огорчена и разочарована, господин Баундърби. Тя винаги ми е казвала колко сигурна е, че няма да бъдете толкова строг с мене“. Ако и това не хване място, не знам какво друго би му подействувало.

Като почака някаква забележка в отговор и не я получи, Том отегчено се върна към сегашното време, заизвива се с прозевки насам-

натам около облегалките на стола, като рошеше все повече и повече косата си, сетне изведнъж вдигна глава и попита:

— Да не си заспала, Лу?

— Не, Том, гледам огъня.

— Ти като че ли намираш в него повече за гледане, отколкото съм могъл някога да видя аз — рече Том. — Предполагам и това е едно от предимствата да си момиче.

— Том — запита го бавно сестра му с чудноват тон, сякаш четеше в огъня това, което питаше, а то не беше много ясно написано, — приятно ли ти е да мислиш, че ще отидеш при господин Баундърби?

— Ами в тая работа има все пак едно хубаво нещо — отвърна Том, бутна стола си и се изправи; — това ще значи да се махна от къщи.

— Едно хубаво нещо има в тая работа — повтори Луиза с предишния си странен тон; — това ще значи да се махна от къщи. Да.

— То се знае, че ще ми е много неприятно да те оставя, Лу, и то тук. Но ще трябва да отида, ти го знаеш, независимо дали искам или не, и по-добре ще е да отида там, където ще мога да спечеля нещо от твоето влияние, отколкото другаде, където ще го загубя напълно. Разбираш, нали?

— Да, разбирам, Том.

Отговорът, макар и да нямаше в него никакво колебание, се забави толкова дълго, че Том отиде и се облегна на стола зад Луиза и се загледа в огъня, който така я поглъщаше, от нейната гледна точка, за да види какво ще може да съзре в него.

— Като изключим това, че е огън — забеляза Том, — той ми изглежда също толкова глупав и безинтересен, както и всичко друго. Какво виждаш в него? Да не би цирк?

— Не виждам в него нищо особено, Том. Но откакто съм го загледала, чудя се какво ще стане с тебе и мене, когато пораснем.

— Пак се чудиш! — каза Том.

— Идват ми такива непокорни мисли — отговори сестра му; — те просто *искат* да се чудят.

— В такъв случай — каза госпожа Градграйнд, която беше отворила нечуто вратата, — моля ти се, Луиза, не прави нищо подобно, безразсъдно момиче, иначе няма да видя мира от баща ти. А ти, Томас, направо срамота е, като знаеш как непрекъснато ме измъчва

нещастната ми глава, едно момче с твоето възпитание и чието образование е струвало колкото твоето, да бъде заварено, когато насърчава сестра си да се чуди, след като знае, че баща му изрично ѝ е казал да не го прави.

Луиза отрече участието на Том в престъплението, но майка ѝ я прекъсна с необоримия довод:

— Луиза, не ми ги разправяй при моето здравословно състояние, защото, ако не си била насърчавана, тогава нито морално, нито физически е допустимо, че си могла да го направиш.

— Нищо не ме е насърчавало, майко, освен това, че гледах как червените искри изскачат от огъня, побеляват и гаснат. Това ме накара да мисля колко кратък в края на краищата ще бъде моят живот и колко малко ще мога вероятно да извършва през него.

— Глупости! — заяви госпожа Градграйнд почти в изблик на енергия. — Глупости! Няма какво да стоиш там и да ми разправяш в лицето такива безсмислици, Луиза, когато много добре знаеш, че ако това стигне някога до ушите на баща ти, няма да видя мира от него. След толкова грижи, положени за тебе! След лекциите, които си изслушала, и опитите, които си видяла! След като съм те чула самата аз, когато цялата ми дясна страна се беше схванала, да учиш с учителя си за горене, калцинация, калорификация и какви ли още не ации, — които можеха да влудят една болна нещастница, да те чуя да говориш така глупаво за искри и пепел! Бих искала — изхленчи госпожа Градграйнд, като се отпусна на един стол и изригна най-силния си довод, преди да се предаде пред тези сенки на факти, — да, наистина бих искала да не съм имала изобщо деца, тогава щяхте да видите как се живее без мене!

---

[1] Дефо, Даниъл (1660–1731) — автор на „Робинзон Крузо“, писател и политически деятел, основоположник на реалистичния роман, апологет на буржоазното развитие. ↑

[2] Евклид (3 в. пр.н.е.) — древногръцки математик, работил в Александрия. Главен труд „Начала“ — изложение на планиметрия, стереометрия и някои въпроси от теорията на числата. ↑

[3] Голдсмит, Оливър (1728–1774) — английски писател сантименталист, най-прочутото произведение „Викарът на Уейкфийлд“. ↑

[4] Кокър, Едуард (1631–1675) — автор на няколко труда по аритметика. [↑](#)

## IX УСПЕХИТЕ НА СИСИ

Не бе лек животът на Сиси Джуп между господин Макчоукъмчайлд и госпожа Градграйнд и през първите месеци на изпитанието не ѝ липсваха силни подбуди да избяга. Факти се сипеха по цял ден като град отгоре ѝ с такава сила, а животът изобщо ѝ се представяше като толкова ситно разчертана тетрадка по смятане, че тя положително щеше да избяга, ако не я задържаше само едно.

Прискърбно е дори да се помисли, но това, което я задържаше, не беше резултат на някакво аритметично действие, а се беше наложило само, без да се съобразява с никакви изчисления и в пълен разрез с вероятността, която би могъл да извлече от предпоставките кой да е статистик на застрахователно дружество. Момичето вярваше, че баща му не го е напуснал; то живееше с надеждата, че той ще се върне, и с убеждението, че ще бъде по-щастлив, ако то остане, където е.

Жалката непросветеност, с която Джуп лелееше тази утеха и отхвърляше върховното успокоение, което щеше да ѝ донесе разбирането, на строго аритметична почва, че баща ѝ е безсърдечен скитник, изпълваше господин Градграйнд със състрадание. Но какво можеше да се направи? Макчоукъмчайлд докладваше, че е много тъпа за цифри; че веднъж добила обща представа за земното кълбо, тя проявявала най-малкия възможен интерес към точните му измерения; че извънредно бавно запаметявала дати, освен тези, които били случайно свързани с някакво печално събитие; че избухвала в плач, когато ѝ поискат бързо да пресметне (наум) колко струват двеста четиридесет и седем муселинови бонета по четиринадесет и половина пени парчето; че успехът ѝ в училище не можел да бъде по-нисък; че след като осем седмици е била посвещавана в основните положения на политическата икономия, едва вчера била поправена от току-що проговорило хлапе, не по-голямо от три педи от пода, когато на въпроса „Кой е първият принцип на тази наука?“ дала нелепия

отговор: „Да постъпвам спрямо другите, както бих искала те да постъпват спрямо мене“<sup>[1]</sup>.

Господин Градграйнд поклати глава и забеляза, че всичко това е много лошо; че то показва колко необходимо е с безкрайно усърдие да се набиват знанията в главата с помощта на системата, разписанието, сините книги<sup>[2]</sup>, отчетите и статистическите таблици от първата до последната буква на азбуката и че Джуп „трябва да я държат здраво“. И Джуп я хванаха по-здраво и тя изпадна в угнетение, но не стана поумна.

— Чудесно би било да съм на ваше място, госпожице Луиза! — каза тя една вечер, когато Луиза се помъчи да ѝ поразясни затрудненията ѝ за следващия ден.

— Така ли мислиш?

— Бих знаела толкова много, госпожице Луиза. Всичко, което ми е трудно сега, би ми било тъй лесно тогава.

— Може би нямаше да ти бъде по-добре от това, Сиси.

След кратко колебание Сиси отстъпи:

— Нямаше да ми е и по-зле, госпожице Луиза.

А госпожица Луиза ѝ отговори:

— Не съм много сигурна.

Двете момичета бяха общували толкова малко помежду си — както поради това, че животът в Каменната къща вървеше еднообразно, в кръг, като някаква машина, което пречеше на всякакъв човешки досег, така и поради забраната да се говори за миналото на Сиси, — че те все още почти не се познаваха. Сиси, устремила учудено черните си очи към лицето на Луиза, не беше сигурна дали да каже още нещо или да си мълчи.

— Ти си по-полезна за майка ми и по-приятна за нея, отколкото бих могла да бъда някога аз — подхвана отново Луиза. — Ти си по-приятна сама за себе си, отколкото съм аз за самата мене.

— Но моля ви се, госпожице Луиза — възрази Сиси, — аз съм... ах, толкова глупава!

Луиза ѝ каза със смях, по-весел от друг път, че с време ще поумнее.

— Вие не знаете колко глупаво момиче съм аз — каза Сиси полуразплакана. — Във всеки час на училище правя грешки. Господин и госпожа Макчоукъмчайлд все ме вдигат и вдигат, само за да правя



грешки. Нищо не мога да сторя! Като че ли сами ми идват тези грешки.

— Сигурно господин и госпожа Макчоукъмчайлд никога не правят никакви грешки, Сиси.

— О, не! — разпалено отговори момичето. — Те знаят всичко.

— Кажи ми някои от грешките си.

— Ами то направо ме е срам — каза без желание Сиси. — Например днес господин Макчоукъмчайлд ни обясняваше за природното благоденствие.

— Трябва да е било народното — поправи я Луиза.

— Да, така беше... Но не е ли то едно и също? — плахо попита Сиси.

— По-добре е да казваш „народното“, щом той го е казал тъй — отговори Луиза с обичайната си студена сдържаност.

— Народното благоденствие. И той каза: „Сега тази класна стая е народът. И у този народ има петдесет милиона пари. Не е ли това благоденстващ народ? Ученичка номер двадесет, не е ли това благоденстващ народ и не живееш ли ти в процъфтяваща страна?“

— Ти какво каза? — попита Луиза.

— Госпожице Луиза, аз казах, че не зная. Струваше ми се, че не мога да зная дали това е благоденстващ народ или не и дали живея в процъфтяваща страна или не, щом не зная у кого са парите и поне малко от тях не са мои. Но това нямало нищо общо с въпроса. Цифрите нямали нищо общо с това — каза Сиси и си избърса очите.

— Направила си голяма грешка — забеляза Луиза.

— Да, госпожице Луиза, сега знам, че е било грешка. После господин Макчоукъмчайлд каза, че щял да ме пита още. И каза: „Тая класна стая е един огромен град и в него има един милион жители, и само двайсет и пет са умрели от глад по улиците в течение на една година. Какво ще кажете за това съотношение?“ И аз казах, понеже не можах да измисля нищо по-хубаво, че според мене за тези, които са умрели от глад, трябва да е било еднакво лошо независимо дали другите са били милион или милиони. И това беше пак неправилно.

— Разбира се, че е било неправилно.

— Тогава господин Макчоукъмчайлд каза, че щял да ми зададе още един въпрос. И каза: „Да вземем еквилибристиката...“

— Статистиката — поправи я Луиза.

— Да, гоопозице Луиза... тя винаги ми напомня за еквилибристиката, това е още една от моите грешки... статистиката за злополуките по море. И ето аз допускам (така каза господин Макчоукъмчайлд), че за дадено време сто хиляди души са били на далечно плаване и само петстотин от тях са се удавили или изгорели. Колко на сто прави това? И аз казах, госпожице... — Тук Сиси направо зариде и с дълбоко разкаяние призна най-голямата си грешка: — Аз казах „николко“.

— Николко ли, Сиси?

— Николко, госпожице... за близките и приятелите на загиналите. Аз никога не ще се науча — рече Сиси. — А най-лошото от всичко е, че макар бедничкият ми татко да имаше толкова голямо желание аз да уча и макар че толкова се мъча да се уча, защото той толкова го е искал, страх ме е, че учението не ми допада.

Луиза остана загледана в хубавата скромна главичка, клюмнала засрамено пред нея, докато момичето не я вдигна пак и не я погледна в лицето. Тогава я попита:

— Дали баща ти сам е знаел толкова много, та е искал и ти да се изучиш, Сиси?

Сиси се подвоуми, преди да отговори, и така недвусмислено прояви страха си да засегне забранената тема, че Луиза добави:

— Никой няма да ни чуе; пък и да чуе, сигурна съм, че не ще могат да намерят нищо лошо в такъв невинен въпрос.

— Не, госпожице Луиза — отговори Сиси след това насърчение и поклати глава, — татко знае съвсем малко. Той едва може да пише и хората обикновено много мъчно четат каквото е написал. Макар че то е лесно *за мене*.

— А майка ти?

— Татко казва, че била много образована. Умряла, когато съм се родила. Тя била... — Сиси съобщи това страшно нещо много тревожно: — тя била танцовачка.

— Обичал ли я е баща ти? — Луиза задаваше тези въпроси с изострен, несдържан, скоклив, присъщ на нея интерес, интерес залутан като някое подгонено създание, криещ се на усамотени места.

— О, да! Толкова, колкото обича и мене. Татко ме е обикнал първо зарад нея. Той ме е носил със себе си, когато съм била съвсем мъничка. Никога не сме се разделяли оттогава.

— И въпреки това те е оставил сега, Сиси?

— Само за мое добро. Никой не го разбира, както мене; никой не го познава, както мене. Когато ме е напуснал за мое добро (никога нямаше да ме напусне зарад самия себе си), зная, че сърцето му се е късало от мъка. Той няма да е щастлив нито за един миг, докато не се завърне.

— Разкажи ми още за него — каза Луиза. — Никога вече няма да те питам пак. Къде живеехте?

— Пътувахме из страната и нямахме определено място, където да живеем. Татко е... — Сиси изрече шепнешком ужасната дума: — ... клоун.

— Той разсмива хората? — каза Луиза и кимна с разбиращ вид.

— Да. Но понякога те не се смееха и тогава татко плачеше. Напоследък много често не се смееха и татко се връщаше у дома отчаян. Татко не е като другите. Тия, които не го познаваха така добре, както мене, и не го обичаха толкова, колкото мене, може би смятаха, че не е съвсем с ума си. Понякога си правеха шеги с него, но никога не разбираха как те му действаха и как се гърчеше, когато останеше насаме с мене. Той беше много, много по-стеснителен, отколкото го смятаха!

— И ти си била неговата утеха във всичко?

Сиси кимна със сълзи, потекли по бузите ѝ:

— Надявам се, пък и татко казваше това. Понеже така се плашеше и разтреперваше и понеже се чувствуваше нещастен, слаб, неук и безпомощен (така казваше той), толкова много искаше аз да се науча на много неща и да не бъда като него. Често му четях, за да го ободря, и той много обичаше това. Аз съм чела неподходящи книги, не бива никога да говоря за тях тука, но ние не знаехме, че те са вредни.

— И той ги харесваше? — попита Луиза, без да сваля изпитателен поглед от Сиси през цялото време.

— О, много! Те го предпазваха много пъти от онова, което беше наистина вредно за него. И много, много често вечер забравяше всичките си грижи, докато се чудеше дали султанът ще позволи на жената да продължи приказката или ще заповяда да ѝ отрежат главата, преди да е свършила.

— И баща ти е бил винаги добър? До края? — попита Луиза; в разрез с големия принцип тя много се чудеше.

— Винаги, винаги! — отговори Сиси и стисна ръце. — Много, много по-добър, отколкото мога да го опиша. Ядоса се само една вечер, и то не на мене, а на Смешко. Смешко — пошепна тя ужасния факт — е дресираното му куче.

— Защо се е ядосал на кучето? — поиска да знае Луиза.

— Скоро след като се върнаха от представление татко каза на Смешко да скочи върху облегалките на двата стола и да застане на тях: това е един от фокусите му. Той погледна татко и не го направи веднага. Всичко му беше вървяло накриво на татко тая вечер и публиката била съвсем недоволна от него. Той извика, че дори кучето разбирало, че той се проваля, и нямало милост към него. След това взе да бие кучето, а аз се уплаших и се замолих: „Татко, татко! Моля ти се, недей да биеш това същество, което толкова те обича! Господ да ти прости, татко, спри!“ И той спря, а кучето беше цялото в кръв, и татко легна на пода разплакан и прегърна кучето, а то го заблиза по лицето.

Луиза видя, че Сиси плаче и отиде при нея, целуна я, хвана я за ръката и седна до нея.

— Каж ми сега накрая как баща ти те напусна, Сиси. Сега, след като съм те разпитала толкова много, разкажи ми края. Виновна, ако има някаква вина, ще бъда аз, не ти.

— Мила госпожице Луиза — започна Сиси, като закри очите си с ръце и продължи да ридае, — върнах се от училище тоя следобед и видях, че татко също току-що се е върнал от цирка. Седеше над самия огън и се поклащаше, сякаш нещо го боли. Попитах го: „Да не си се ударил, татко?“ (понеже понякога се удряше, както всички други), а той ми каза: „Малко, скъпа“. Когато отидох при него и се наведох да го погледна в лицето, видях, че плаче. Колкото повече му говорех, толкова повече криеше лицето си; първо се тресеше целият и не казваше нищо, освен „Скъпа моя“ и „Моя обична!“.

В този миг с привлечени крачки влезе Том и изгледа двете с хладен поглед, в който не се четеше интерес към друго освен към собствената му личност, пък за момента и този интерес не беше много голям.

— Аз разпитвам Сиси за някои неща, Том — каза сестра му. — Не е необходимо да излезеш, но не ни прекъсвай за няколко минутки, моля те.

— А, добре! — отговори Том. — Само че татко е довел стария Баундърби и аз искам да дойдеш в гостната. Защото, ако дойдеш, има голяма вероятност старият Баундърби да ме покани на вечеря, а ако не дойдеш, няма да я бъде тая работа.

— Ей сега ще дойда.

— Ще те почакам, за по-сигурно — рече Том.

Сиси продължи със снишен глас:

— Най-последно бедният ми татко каза, че пак не е задоволил публиката и че никога вече не я задоволявал, а това било срам и позор, и че на мене щяло да ми е по-добре без него. Аз му изредих всички обични неща, които ми подсказа сърцето, и след малко той се успокои и аз седнах до него и взех да му разправам всичко за училището, всичко, което сме говорили и вършили там. Когато нямах вече какво да му разправам, той ме прегърна с двете ръце и дълго ме целува. После ме помоли да отида и да му купя от лекарството, което употребяваше — за удареното място, и да го купя от най-доброто място, което беше на другия край на града от квартирата ни; след това пак ме целуна и ме пусна да вървя. Когато слязох долу, върнах се, та да бъда още за миг с него, надзърнах през вратата и попитах: „Татко, мили, да взема ли Смешко?“ Татко поклати глава и рече: „Не, Сиси, недей; не взимай нищо, за което се знае, че е мое, скъпа“. И аз го оставих да седи там до огъня. След това трябва да му е дошло наум на бедничкия, бедничкия ми татко да избяга, за да направи нещо за мене, защото, когато се върнах, него го нямаше.

— Слушай! Гледай да не изтървеш стария Баундърби, Лу! — обади се Том.

— Нямам нищо друго за разказване, госпожице Луиза. Аз пазя деветте масла готови за него и съм сигурна, че ще се върне. От всяко писмо, което виждам в ръцете на господим Градграйнд, се спира дъхът и очите ми се замъгляват, понеже мисля, че е от татко или от господин Слири относно татко. Господин Слири обеща да пише, щом се чуе нещо за татко, а аз вярвам, че ще удържи на думата си.

— Внимавай да не изтървеш стария Баундърби, Лу! — каза Том и подсвири от нетърпение. — Ще се измъкне, ако не побързаш!

След това всеки път, когато Сиси направеше реверанс на господин Градграйнд в присъствие на семейството и кажеше с пресеклив глас „Моля да ме извините, сър, че ви тревожа... но... не

сте ли получили писмо за мене?“, Луиза оставяше всичко, с каквото се занимаваше в момента, и чакаше отговора толкова напрегнато, колкото самата Сиси. А когато господин Градграйнд неизменно отговаряше „Не, Джуп, няма нищо такова“, устните на Луиза затреперваха също както на Сиси, а погледът ѝ със съчувствие изпращаше Сиси до вратата. Господин Градграйнд обикновено не пропускаше случая да забележи, когато Сиси излезеше, че ако Джуп е била правилно възпитана от ранна възраст, щяла по пътя на здравата логика да се убеди в неоснователността на фантастичните си надежди. Въпреки това изглеждаше (макар и не на него, защото не виждаше нищо подобно), че фантастичната надежда като че ли може да завладее човешкия ум толкова силно, колкото и фактът.

Това наблюдение засягаше изключително дъщеря му. Що се отнася до Том, той се превръщаше в онова съвсем не изключително олицетворение на пресметливостта, което обикновено действа само в първо лице единствено число. Колкото до госпожа Градграйнд, когато изобщо казваше нещо по този въпрос, тя се подаваше мъничко от своите шалове като женски съсел и повтаряше:

— Боже господи, как това момиче Джуп упорито дотяга и тревожи нещастната ми глава, като все пита и пита за тия свои писма! Давам честната си дума и се кълна, на мене като че ли ми е съдено, отредено и предопределено да живея сред неща, които не ми дават мира. Наистина не е ли това най-изключително обстоятелство, че нищо никога не ме оставя на мира!

Но в този миг обикновено погледът на господин Градграйнд се спираше върху нея и под влиянието на този смразяващ факт тя се сковаваше отново.

---

[1] „Да постъпвам спрямо другите, както бих искал те да постъпват спрямо мене“ — перифразирани думи на Христа от проповедта на планината (Евангелие от Матей, 7:12), тъй нареченото „златно правило“. ↑

[2] Сините книги — сборници документи, отнасящи се до дейността на английското правителство, които се издавали в синя подвързия. ↑

## Х

### СТИВЪН БЛАКПУЛ

В мене се е загнездило налудничавото убеждение, че английският народ е също така отруден, както и всеки друг народ под слънцето. Признавам си тази странна идиосинкразия<sup>[1]</sup> като основание, поради което бих му дал малко повече развлечения.

В най-отрудената част от Коуктаун, в най-вътрешните укрепления на тази цитадела, където яки тухлени стени не позволяваха на природата да влезе, а на убийствените изпарения и газове да излязат, в сърцето на този лабиринт от дворче до дворче и уличка до уличка, тесни и задушни, изникнали къща след къща, всяка вдигната стихийно и припряно за нуждите на един само човек и образували всички заедно противоестественно семейство, в което всеки блъска, тъпче и задушавя другия до смърт; в най-забутаното кътче на това огромно, препълнено до краен предел вместилище, където поради липса на въздух, за да теглят, комините бяха построени с всевъзможни извивки и чупки, сякаш всяка къща искаше да покаже какви хора можеше да се очаква да се родят в нея; сред множеството коуктаунски жители, наричани с общото наименование „работна ръка“ — класа, която би се ползувала с по-голямо разположение сред някои хора, ако провидението беше намерило за целесъобразно да даде на представителите ѝ само ръце или както при някои по-нисши морски животински видове само ръце и стомаси, — в това кътче живееше някой си Стивън Блакпул, мъж на четиридесетгодишна възраст.

Стивън изглеждаше по-стар, но беше живял тежък живот. Казва се, че във всеки живот има рози и тръни, изглеждаше обаче, че в случая със Стивън бе имало някакво недоглеждане или грешка, при която някой друг бе получил неговите рози, а той бе получил тръните на този някой друг в добавка към своите. Да използваме собствения му израз, беше му патила главата. Обикновено го наричаха Стария Стивън като своеобразно грубовато зачитане на този факт.

Попрегърбен мъж със сбръчкано чело, замислено изражение и доста голяма глава, покрита с прошарена дълга и рядка коса, Стария

Стивън би могъл да мине за изключително буден човек в своята среда. И въпреки това не беше. Той не принадлежеше към онези забележителни представители на „работната ръка“, които години наред се отказваха от почивката през малкото свободни часове, овладяваха трудни науки и придобиваха най-невероятни знания. Не се славеше сред представителите на „работната ръка“, които умееха да държат речи и да водят спорове. Хиляди негови другари умееха да говорят много по-добре от него по всяко време. Той беше добър фабричен тъкач и напълно честен човек. Какво повече от това представляваше или какво друго се криеше в него, ако изобщо се криеше нещо, нека покаже сам той.

Светлините в големите фабрики, които изглеждаха като вълшебни дворци, когато биваха осветени — поне така твърдяха пътниците от бързия влак, — сега бяха загасени; камбаните бяха ударили за спиране на работата за през нощта и млъкнали пак, а „работната ръка“ — мъже и жени, момичета и момчета — крачеше към домовете си. Стария Стивън стоеше на улицата, обзет от все същото усещане, което будеше в него спирането на машините — усещането, че те са работили и спрели в собствената му глава.

— Пак не виждам Рейчъл — каза той.

Беше дъждовна вечер и край него минаваха много групички млади жени, дръпнали шалове върху голите си глави и прихванали ги под брадичката, за да се запазят от дъжда. Той познаваше Рейчъл добре и един кратък поглед към всяка от тези групички бе достатъчен за него да се увери, че тя не е там. Най-после всички се изредиха и тогава Стария Стивън си тръгна, като каза с разочарован тон:

— Май съм я пропуснал!

Но преди да стигне третата пресечка, видя още една загърната с шал фигура пред себе си и я измери с такъв остър поглед, че може би само сянката ѝ, неясно отразена върху мократа настилка — ако беше я видял без самата фигура, която се движеше от фенер към фенер и ту изпъкваше, ту се губеше — щеше да му е достатъчна, за да я познае. Веднага с много по-бързи и по-тихи крачки той се втурна подире ѝ, докато се озова много близо до фигурата, тогава продължи по-бавно, както преди, и извика:

— Рейчъл!



Тя се обърна тъкмо под един фенер, приповдигна шала и откри спокойното си продълговато лице, мургаво и с доста тънки черти, озарено от много благи очи и подчертано още повече от грижливо вчесаната лъскава черна коса. Не бе лице в първа младост — Рейчъл беше тридесет и пет годишна жена.

— А, Стивън! Ти ли си? — Когато каза това с усмивка, която нямаше да е по-малко изразителна, ако се виждаха дори само хубавите ѝ очи, тя пак намести шала и двамата продължиха заедно.

— Мислех си, че си подир мене, Рейчъл.

— Не.

— Тая вечер си подранила, момиче.

— Някой път подранявам, Стивън, друг път закъснявам. Никога не можеш улучи кога си тръгвам от работа.

— Пък и когато отиваш на работа, нали, Рейчъл?

— Да, Стивън.

Той я погледна с известно разочарование, но в същото време с почтително и търпеливо убеждение, че каквото и да каже, Рейчъл ще бъде права. Това изражение не остана незабелязано от нея: тя леко сложи за миг ръка над лакътя му, сякаш да поблагодари за това убеждение.

— Ние сме такива близки приятели, Стивън, и такива стари приятели, почнали вече да остаряват.

— Не, Рейчъл, ти си все така млада.

— Като сме и двамата живи, за всекиго от нас ще е мъчничко да остарее, без да остарее и другият, Стивън — отговори му тя със смях; — както и да е, ние сме такива стари приятели, че да не си кажем един на друг честно самата истина ще е и грешно, и жалко. По-добре е да не се мяркаме много заедно. Понякога бива! Трудно ще е съвсем да не се виждаме — каза тя с жизнерадост, която искаше да предаде и на него.

— То и така е трудно, Рейчъл.

— Помъчи се да не го мислиш и ще ти се види по-леко.

— Дълго съм се мъчил и не е станало по-леко. Но ти си права: може хората да почнат да приказват, дори за тебе. Колко си ми скъпа, Рейчъл, от много години: толкова добро си ми сторила и толкова сили си ми дала с твоята жизнерадост, че твоята дума за мене е закон. Ах, мойто момиче, при това умен, добър закон! По-добър от някои истински закони.

— Няма какво да ги мислиш законите, Стивън — бързо му отговори тя и загрижено го погледна в лицето. — Остави законите на мира.

— Да — рече Стивън и бавно кимна един-два пъти. — Да оставим законите на мира. Да оставим всичко на мира. Да оставим на мира всички и всичко. Цялата работа е една каша и толкоз.

— Винаги ли е каша? — попита Рейчъл и пак леко го докосна над лакътя, сякаш за да го изтръгне от мислите, които го караха да хапе вървешком дългите краища на сложената на врата му кърпа. Докосването мигновено оказа въздействие. Той пусна краищата на кърпата, обърна се усмихнат към Рейчъл и рече с добродушен смях:

— Да, Рейчъл, мойто момиче, винаги е каша. Точно там загазвам. Колкото пъти стигна до кашата, все загазвам и не мога да се измъкна.

Те повървяха известно време и наближиха домовете си. Жената стигна първа. Тя живееше на една от многото улички, за които предпочитаният в квартала погребален агент (който изкарваше хубави пари от единствения зловец бедняшки разкош по тези места) държеше черна стълба, та да могат онези, които са приключили с всекидневното си качване и слизане пипнешком по тесните стълбища, да се хлъзнат от този отруден свят през прозореца. Рейчъл спря на ъгъла, подаде ръка на Стивън и му пожела лека нощ.

— Лека нощ, скъпа, лека нощ!

Тя си тръгна и спретнатата ѝ фигура се отдалечи със спокойната женствена походка, а той стоя загледан подире ѝ, докато тя влезе в една от къщурките. Може би всяко потрепване на грубия ѝ шал представляваше интерес за погледа на този мъж; всеки звук на гласа ѝ отекваше в дълбините на неговото сърце.

Когато тя се загуби от погледа, той продължи към дома си, като поглеждаше от време на време небето, където бързо и бурно се носеха облаци. Но сега те бяха разпокъсани и беше спряло да вали, луната светеше, надзърташе през високите комини на Коуктаун в дълбоките пещи долу и на светлината ѝ почиващите парни машини хвърляха огромни сенки върху стените, между които бяха затворени. Мъжът като че ли се бе поразведрил заедно с нощта, както вървеше из пътя си.

Той живееше на също такава уличка, както първата, с тази разлика, че беше по-тясна, и квартирата му беше над едно дюкянче. Как можеше да има хора, които смятаха, че заслужава да се продават и

купуват жалките дребни играчки, редуващи се на витрината му с евтини вестници и свинско месо (имаше един бут, който щеше да се разиграва на лотария на другата вечер), не е от значение тука. Стивън взе своята угарка от свещ от една полица, запали я от друга угарка на тезгяха, без да обезпокоява съдържателката на дюкяна, която спеше в стаичката си, и се качи горе.

Стаята се познаваше по черната стълба на погребалния агент от времето на разните наематели, но сега беше спретната, колкото би могла да бъде такава стая. На писмена маса в ъгъла имаше няколко книги и ръкописи. Беше прилично и достатъчно мебелирана и макар въздухът ѝ да бе позастоял, стаята беше чиста.

Стивън се запъти към огнището, за да остави свещта върху кръгла трикрака масичка, която стоеше там, но се спъна в нещо. Когато се отдръпна и погледна надолу, това нещо се надигна и прие очертанията на жена в седнало положение.

— Боже господи, жено! — възкликна той и отстъпи още по-надалеч от фигурата. — Пак ли си се върнала?

Каква ти жена! Едно изтощено, пияно същество, което едва можеше да запази седналото си положение, като се опираше с едната си оцапана ръка, а опитите на другата да отмахнат от лицето чорлавата коса бяха съвсем безпредметни и само пълнеха очите ѝ с пръст. Едно същество толкова гадно наглед с дрипите, лекетата и петната от кал, но още по-гадно с нравствената си поквара, та чак беше срамно дори да го гледаш.

След една-две нетърпеливи ругатни и безсмислено дращение по лицето с ръката, която не ѝ трябваше за опора, тя сполучи да отмахне косата от очите си дотолкова, че да може да го види. След това се заклати насам-натам, както седеше, и размаха безсилната си ръка с движения, които като че ли бяха предназначени да придружават припадък от смях, при все че лицето ѝ беше безизразно и сънливо.

— Охо, момчето ми! Ти си тука, а? — Най-послед от устата ѝ се изтръгнаха няколко дрезгави звука с това значение и главата ѝ клюмна на гърдите.

— Пак съм се върнала? — изкряска тя след няколко минути, сякаш той го бе казал едва сега. — Да! Пак се върнах. Пак се върнах и има още много да се връщам. Върнала ли съм се? Да, върнах се. Защо да не се върна?

Подтикната от безсмислената ярост, с която бълваше тези думи, тя се изправи, застана, опряла рамене на стената, хванала в едната си ръка за вървите жалки останки от боне, и се помъчи да измери Стивън с презрителен поглед.

— Пак ще ти разпродам всичко и пак ще го разпродам, и пак, десет, двайсет пъти ще го разпродам! — завика тя с нещо между свирепа закана и опит да изпълни някакъв предизвикателен танц. — Я се махни от леглото! — Стивън седеше на ръба, закрил лицето си с ръце. — Махни се оттам. То си е мое, аз имам право на него!

Когато залитна към леглото, той се отдръпна с тръпка на погнуса и без да свали ръце от лицето, прекоси стаята и спря в противоположния ѝ край. Жената се хвърли тежко на леглото и след миг силно захърка. Стивън се отпусна на един стол и се раздвижи само веднъж през цялата нощ. Стана, за да я покрие със завивка, сякаш ръцете му не бяха достатъчни да я скрият от него дори в тъмнината.

---

[1] Идиосинкразия — своеобразност, особеност на организма или темперамента. ↑

## XI НЯМА ИЗХОД

Вълшебните дворци блеснаха в светлини, преди бледото утро да озари чудовищните змейове от пушек, плъзнали над Коуктаун. Тропот на дървени подметки по уличната настилка; припряно дрънчене на камбани и всички страдащи от тиха лудост слонове, лъснати и смазани за еднообразното ежедневие, отново се заловиха за тежкия си труд.

Стивън стоеше наведен над своя стан, спокоен, внимателен и прилежен. Както всеки човек в гората от станове, където работеше Стивън, рязка противоположност на бучащата, трещяща, вилнееща машина, на която се трудеше. Не се бойте, добри хора, със страхлива нагласа на ума, че изкуството ще предаде на забвение природата. Сложете, където искате, едно до друго сътвореното от бога и сътвореното от човека и първото, макар да е купчинка представители на „работната ръка“ с много малко значение, ще се окаже по-достойно от второто.

Еди-колко си стотин души работна ръка в тази фабрика, еди-колко си стотин конски сили. Известно е до силата на един-единствен фунт какво може да извърши машината; но дори всичките изчислители на държавния дълг не могат да ми посочат границите на доброто и злото, на любовта или омразата, на патриотизма или недоволството, на преминаването на добродетелта в порок или обратното в кой да е даден момент в душата на един от тези нейни спокойни слуги с невъзмутими лица и отмерени движения. В машината няма тайни; неразгадаема тайна има в най-нищожния от нейните слуги; сега и завинаги... Какво ли ще е да приложим аритметиката за материалните предмети, а тези страшни неизвестни величини да управляваме с други средства!

Денят просветна и пролича отвън, дори на фона на пламналите светлини вътре. Светлините бяха изгасени и работата продължи. Дъждът валеше и димните змейове, покорни на проклятието върху цялото им племе, се влачеха по земята. Вън, в задния двор, парата от изпускателната тръба, безредието от бъчви и старо желязо, лъскавите

купчини въглища, струпаната навред пепел бяха забулени с пелена от мъгла и дъжд.

Работата продължи до камбаната на пладне. Пак тропот по уличната настилка. Становете и колелата, и работната ръка, всички спряха за един час.

Стивън излезе от горещата фабрика на влажния вятър и студените мокри улици изтощен и капнал. Отдели се от своите другари и своя квартал и като хапна пътем само малко хляб, закрачи към хълма, където в червена къща с черни капаци на прозорците отвън и зелени щори отвътре, с черна входна врата с две бели стъпала пред нея живееше главният му работодател: на вратата имаше медна табелка с надпис БАУНДЪРБИ (с букви, много приличащи на самия него) и топчеста пиринчена дръжка под нея, подобна на пиринчена точка.

Господин Баундърби тъкмо обядвал. Стивън очакваше това. Дали слугата би му казал, че един от работната ръка моли за позволение да му говори? Съобщение в отговор със запитване за името. Стивън Блакпул. Нямащо обезпокоително за Стивън Блакпул: да, той можел да влезе.

Стивън Блакпул е във всекидневната. Господин Баундърби (когото Стивън познаваше само по външен вид) обядва пържола и херес. Госпожа Спарсит е заета с плетене на мрежи до камината, сякаш седи на дамско седло, с единия крак в стреме от памучна прежда. И личното достойнство, и служебното положение налагаха на госпожа Спарсит да не обядва. Тя надзираваше обедата като длъжностно лице, но даваше да се разбере, че в душата на величествената си личност смята обедата за слабост.

— Е, Стивън — заговори господин Баундърби, — какво ти се е случило?

Стивън се поклони. Не угоднически — тия от работната ръка никога няма да направят такова нещо! И дума да не става, сър, никога не ще ги хванеш да правят такова нещо, дори да са работили при тебе двадесет години! И в знак на особено внимание към госпожа Спарсит пяхна краищата на вързаната на врата си кърпа в жилетката.

— Та знаеш ли — продължи господин Баундърби и отпи глътка херес, — никога не сме имали никакви затруднения с тебе и никога не си бил от неблагоприятните. Ти не претендираш да те возят в карета с шесторка коне и да те хранят със супа от костенурка и сърнешко месо

със златна лъжица, както претендират толкова много други! — Господин Баундърби винаги представяше това като единствена, непосредствена и пряка цел на всеки един от работната ръка, който не беше напълно доволен. — Та затова зная вече, че не си дошъл тука да правиш оплакване. Казвам ти, аз съм сигурен в това предварително.

— Да, сър, то се знае, че не съм дошъл за такова нещо.

Господин Баундърби изглеждаше приятно изненадан, въпреки току-що изказаното от него дълбоко убеждение в същото.

— Прекрасно — отговори той. — Ти си от сигурната работна ръка и аз не съм се излъгал. Та нека чуя сега за какво си дошъл. Щом не е оплакване, да чуя каква е работата. Какво имаш да кажеш? Хайде, говори, момче!

Стивън случайно погледна към госпожа Спарсит.

— Аз мога да изляза, господин Баундърби, ако желаете — каза тази самопожертвувателна дама и си даде вид, че вади крака от стремето.

Господин Баундърби я спря, като задържа във въздуха хапка пържола, преди да я глътне, и протегна лявата си ръка. Сетне, когато оттегли ръката и преглътна хапката пържола, каза на Стивън:

— Сега знаеш ли, тая почтена жена е родена дама, благородна дама. Няма защо да мислиш, че като ми води домакинството, не е била по върховете: напротив, била е на самия връх! Та, ако имаш да казваш нещо, което не може да се каже пред родена дама, тая дама ще напусне стаята. Ако това, дете имаш да ми казваш, може да се каже пред родена дама, тая дама ще си остане, където е сега.

— Сър, надявам се, че никога не съм имал за казване нещо неподходящо за ушите на родена благородна дама, откакто съм се родил самият аз — бе отговорът, придружен от леко изчервяване.

— Прекрасно! — рече господин Баундърби, бутна настрана чинията си и се облегна на стола. — Казвай тогава!

— Дошъл съм — започна Стивън и след мигновен размисъл вдигна очи от пода — да ви помоля за съвет. Той ми трябва до немай-къде. Отдавна вече, преди деветнайсет години, на светли понеделник, аз се ожених. Тя беше младо девойче... доста хубавичко... с добро име. Така! Тя тръгна по лош път... скоро. Не бях аз крив. Господ да ми е свидетел, че не съм й бил лош мъж.

— Всичко това съм го чувал вече — каза господин Баундърби. — Тя почнала да пие, напуснала работа, продала мебелите, заложила дрехите и съвсем му пуснала края.

— Аз не губех търпение с нея.

„Толкова по-голям глупак си бил, значи — рече господин Баундърби доверително на чашата си с вино.“

— Аз не губех търпение с нея. Все се мъчех да я отуча от това. Опитвах едно, опитвах друго, опитвах трето. Връщал съм се у дома много пъти и съм намирал изнесено всичко, каквото имам, а нея, загубила сваят, да се търкаля на голия под. То не е било веднъж, не е било дважд... двайсет пъти!

И сетната бръчка на лицето му се вряза по-дълбоко при тези думи като убедително доказателство за изтърпените от него страдания.

— От лошо към по-лошо, от по-лошо към най-лошо. Напусна ме. Навред ставаше за срам и позор, от лошо по-лошо. И току се връщаше, връщаше, връщаше. Как можех да я спра? По цели нощи съм обикалял улиците, преди да се върна у дома. Ходех при моста, намислил бях да се хвърля от него, та да сложа край на всичко. Толкова нещо претърпях, че още млад остарях.

Госпожа Спарсит, която, без да бърза, си плетеше мрежите, вдигна кориолановските си вежди и поклати глава, сякаш искаше да каже: „И големите хора се познават с бедата също както и малките. Обърни смирения си взор към мене“.

— Плащах ѝ, за да не идва при мене. Ето вече пет години, откак започнах да ѝ плащам. Набавих си пак прилична покъщнина. Трудно и оскъдно живях, но нито съм се срамувал, нито съм се страхувал от живота си дори минутка. Снощи се прибрах у дома. А тя лежи пред огнището ми! И сега е там!

Всецяло погълнат от нещастията си и завладян от бедата, той говори един миг като горд човек. В следващия миг вече стоеше, както бе стоял през цялото време, прегърбен както обикновено, обърнал замисленото си лице към господин Баундърби с чудновато изражение — полулукаво, полуозадачено, сякаш умът му се силеше да разгадае нещо много трудно; шапката му бе стисната здраво в опряната на хълбока лява ръка, а дясната с грубовата сдържаност и налагаща се сила много разпалено подчертаваше това, което казваше, не по-малко



дори тогава, когато оставаше неподвижна и присвита, но не отдръпната, щом той млъкнеше.

— Знаеш ли, всичко това ми беше известно много отдавна, освен последното — каза господин Баундърби. — Лоша ти е работата и това е то. Трябвало е да бъдеш доволен от положението си и да не се жениш. Обаче сега е вече твърде късно да умуваме.

— Дали е било неравен брак, сър, по отношение на възрастта? — попита госпожа Спарсит.

— Чуваш ли какво пита тая дама? Дали е било неравен брак по отношение на възрастта, тая твоя нещастна история? — повтори господин Баундърби.

— Нямаше такова нещо. Аз бях на дваайсет и една, а тя караше дваайсетата.

— Така ли, сър? — рече госпожа Спарсит на своя шеф напълно спокойно. — Аз бях заключила, понеже бракът бил толкова нещастен, той ще да е бил неравен по отношение на възрастта.

Господин Баундърби изгледа добрата дама под око с много втренчен поглед, в който се криеше някаква неловкост. Сетне се подкрепи с още малко херес.

— Е? Защо не продължаваш? — обърна се той доста раздражено към Стивън Блакпул.

— Дойдох да ви попитам, сър, как да се отърва от тая жена — Стивън придаде още повече тежест на съсредоточеното си полулукаво, полуозадачено изражение. От госпожа Спарсит се изтръгна леко възклицание, сякаш от нравствено сътресение.

— Какво искаш да кажеш? — Баундърби стана и облегна гръб на камината. — За какво говориш? Нали си я взел за радост и мъка.

— Трябва да се отърва от нея. Не мога да понасям повече. Достатъчно дълго съм търпял и нямаше да изтрая, ако не бяха съжалението и утешителните думи на най-добрата жена, която е живяла на тоя свят. Ако не беше тя, отдавна да съм полудял.

— Боя се, че той иска да се освободи, за да се ожени за жената, за която говори — забеляза полугласно госпожа Спарсит, дълбоко покрусена от безнравствеността на простите хора.

— Точно така. Госпожата право каза. Точно така. Тъкмо това мислех да ви кажа. Чел съм във вестниците, че големите хора (и то е хубаво за тях, аз не им желая нищо лошо!) не са чак толкова здраво

свързани за радост и мъка, че те могат да разтурят своите несполучливи бракове и да се оженят наново. Като не могат се разбра, защото не са си прилика по характер, те си имат едни стаи и други стаи, повече, отколкото им трябва, и могат да си живеят поотделно. Такива като мене имат само една стая и не могат. Когато и така не върви, те имат злато и други пари и могат да кажат „Това е за тебе, а това е за мене“ и да си тръгнат всеки по своя път. Ние не можем. Освен всичко това, те могат да се освободят и зарад много по-малки оскърбления, отколкото моите. Затова трябва да се отърва от тая жена и искам да зная как.

— Няма как — отвърна господин Баундърби.

— Ако ѝ направя нещо лошо, сър, има ли закон, по който да ме накажат?

— Разбира се, има.

— Ако избягам от нея, има ли закон да ме накажат?

— Разбира се, има.

— Ако се оженя за другата обична жена, има ли закон да ме накажат?

— Разбира се, има.

— Ако се събера да живея с нея, без да сме се оженили (да речем, че би могло да стане такова нещо, макар че нито може, нито ще стане, каквато е добра), има ли закон да ме накаже чрез всяко мое невинно дете?

— Разбира се, има.

— Тогава, за бога, посочете ми закон, който да ми помогне! — каза Стивън Блэкпул.

— Хм! Тези връзки в живота са свещени — заговори господин Баундърби — и... и... не може да се нарушат.

— Не, не, не казвайте такова нещо, сър. Те не се укрепват по тоя начин. Не така. Това руши. Аз съм тъкач, влязъл съм във фабриката като дете, но имам очи да виждам и уши да чувам. Аз чета във вестниците за всички извънредни съдебни заседания, за всички редовни сесии... и вие четете също... сигурен съм... с изумление... как тая предполагаема липса на възможност да счупят брачните окови, да се освободят един от друг на всяка цена, при каквито и да било условия, залива с кръв страната, докарва много прости женени хорица до побоища, убийства и неочаквана смърт. Нека го разберем без

заобикалки. Моят случай е много тежък и аз искам, ако бъдете така добър, да узная закона, който ще ми помогне.

— Виж какво ще ти кажа — рече господин Баундърби и сложи ръце в джобове. — Има такъв закон.

Стивън възвърна предишното си спокойно държане и без да отвлича вниманието си, кимна.

— Но той не става за тебе. То струва пари. Сума пари.

— Колко би могло да струва? — тихо попита Стивън.

— Ами че ще трябва да отидеш да заведеш дело в Бракоразводния съд в Доктърз Комонз<sup>[1]</sup>, ще трябва да отидеш да заведеш дело в Гражданския съд<sup>[2]</sup> и ще трябва да отидеш да водиш дело в Камарата на лордовете, след което да получиш постановление на Парламента<sup>[3]</sup>, което да ти даде право да се ожениш повторно, и предполагам, че това ще ти струва (ако всичко върви като по масло) от хиляда до хиляда и петстотин фунта — каза господин Баундърби. — Може би и двойно повече.

— И друг закон няма?

— Положително.

— Ами тогава, сър — Стивън пребледня и направи с дясната си ръка движение, сякаш смята всичко за загубено, — това е истинска каша. Това е истинска каша и колкото по-скоро умра, толкова по-добре.

(Госпожа Спарсит бе пак покрусена от липсата на благочестие у простите хора.)

— Хайде, хайде! Няма защо да приказваш глупости за неща, които не разбираш, драги — каза господин Баундърби, — и недей нарича институциите на родината си каша, че някой прекрасен ден да не се забъркаш сам в истинска каша. Институциите на твоята родина не ти влизат в работата и единственото, което трябва да правиш, е да си гледаш своята работа. Ти не си взел жена си само да се жениш и разженваш, а за радост и мъка. Ако тя ти е донесла мъка, какво друго можем да кажем, освен че е могла да донесе и радост.

— Това е каша — повтори Стивън, поклати глава и се запъти към вратата. — Това е каша!

— Виж какво ще ти кажа! — подхвана наново господин Баундърби като прощално слово. — С това, което ще нарека твои греховни мнения, ти направо възмути тая дама, която, както вече ти казах, е дама по рождение и която, както още не съм ти казал, е имала

свои лични злополучия в женитбата, стрували й десетки хиляди фунта... десетки хиляди фунта! — Той повтори това с истинско ласлаждение. — Ти си бил винаги от сигурната работна ръка досега, но аз съм на мнение и ще ти го кажа направо, че тръгваш по крив път. Ти си се наслушал на един или друг зловреден пришелец (тук винаги ги има такива) и най-хубавото, което можеш да направиш, е да се откажеш от тия работи. Трябва да знаеш — при тези думи лицето му прие изражение на удивителна проникателност, — че аз подушвам тия работи не по-зле от други хора, много по-добре от мнозина други, може би защото достатъчно много съм патил на младини. Аз подушвам в тая работа супа от костенурка, сърнешко месо и златна лъжица. Подушвам го! — изкрещя господин Баундърби и упорито заклати глава с всезнаещ вид. — Дяволите да ме вземат, ако не го подушвам!

Стивън поклати глава по съвсем друг начин и с въздишка каза:

— Благодаря ви, сър, останете със здраве.

Така той остави господин Баундърби да се пъчи пред собствения си портрет на стената, сякаш се канеше да се пръсне навътре в него; а госпожа Спарсит все още друсаше крак в своето стреме и изглеждаше съвсем съкрушена от хорските пороци.

---

[1] Бракоразводният съд в Докърз Комонз — църковен съд, помещавал се в няколко сгради, известни под общото име Докърз Комонз, разформиран едва през 1859 г. Само църковен съд е могъл да даде развод, и то само по обвинение в прелюбодейство или жестокост от страна на единия от съпрузите. Този развод не давал право на втори брак. ↑

[2] Граждански съд — съд на обичайното право, който разглеждал делата по искове за щети, нанесени от прелюбодейците. ↑

[3] Постановление на Парламента. — Камарата на лордовете, висшата апелационна инстанция в Англия, единствена е могла да даде окончателен развод. Това е било свързано с много разноски, за което свидетелствува фактът, че за двеста години са били издадени само 229 такива парламентски постановления. ↑

## XII

### СТАРИЦАТА

Стария Стивън слезе по двете бели стъпала, след като затвори черната врата с медната табелка, като си послужи с пиринчената точка, която за сбогом блъсна с ръкава на дрехата, понеже забеляза, че се беше изпотила от топлата му ръка. Той пресече улицата, забил поглед в земята, и печален тръгна да си върви, когато усети някой да го докосва.

Не беше онова докосване, от което имаше най-голяма нужда в този миг — докосването, което можеше да успокои бушуващите талази в неговата душа, както вдигнатата ръка на най-висшата обич и търпение бе усмирила развилнялото се море<sup>[1]</sup>, — но все пак и това беше женска ръка. Когато спря и се обърна, очите му откриха една старица, висока и все още стройна, макар и повехнала от годините. Беше много чисто и просто облечена, имаше кал от полето по обувките си и току-що бе пристигнала от път. Възбуденото ѝ държане в непривичния уличен шум, шалът, който носеше неразгънат, праметнат през ръката, тежкият чадър и малката кошничка, свободните ръкавици с дълги пръсти, с които ръцете ѝ не бяха свикнали, всичко говореше за стара селянка, облечена с простите си празнични дрехи, дошла в Коуктаун на рядко за нея посещение. Забелязал всичко това от пръв поглед с бързата наблюдателност на своята класа, Стивън Блакпул, за да я чуе по-добре, наведе съсредоточеното си лице — лицето, което подобно на лицата на мнозина други от неговата черга поради дългото работене с очи и ръце сред страшен шум бе придобило напрегнатото изражение, познато ни от лицата на глухите.

— Извинете, сър — каза старицата, — вас ли ви видях да излизате от къщата на този господин? — и тя посочи дома на Баундърби. — Вярвам да сте били вие, освен ако за зла врага съм тръгнала подир друг човек?

— Да, госпожа — отвърна Стивън, — аз бях.

— И... нали ще простите любопитството на една стара жена... видяхте ли се с господина?

— Да, госпожа.

— Как изглеждаше той, сър? Беше ли представителен, самоуверен, прям и енергичен? — Когато тя изправи снага и вдигна глава, за да подсили казаното с вида си, в ума на Стивън се мярна мисълта, че е виждал тази старица и преди и че тя не му харесва особено.

— О, да — отговори той, като я загледа по-внимателно, — точно такъв беше.

— И бодър — добави старицата — като свежия вятър?

— Да — отвърна Стивън. — Ядеше и пиеше, едър и гръмогласен като стършел.

— Благодаря ви! — каза старицата с безкрайно удоволствие. — Благодаря ви!

Положително не беше никога виждал тази старица преди. И все пак в ума му се мяркаше някакъв смътен спомен, като че беше неведнъж сънувал някаква старица като нея.

Тя вървеше до него и Стивън леко се нагоди към крачките ѝ и подхвърли, че Коуктаун е много шумен град. На това тя отговори:

— Да, наистина! Ужасно шумен!

Тогава той предположи, че тя е от село, нали? На предположението му старицата отговори утвърдително.

— С парламентския влак<sup>[2]</sup>, тая сутрин. Четирийсет мили пропътувах с парламентския тая сутрин и пак ще ги пропътувам тия четирийсет мили днес следобед. Изминах девет мили до гарата тая сутрин и ако не срещна по пътя никой, който да ме качи, ще ги измина тия девет мили пак пеша обратно тая вечер. Това не е малко на моята възраст, сър! — каза бърливата старица и очите ѝ възторжено заблестяха.

— И дума да не става. Да не го правите прекалено често, госпожа.

— Не, не. Веднъж в годината — поклати глава жената. — Така ми отиват спестяванията, веднъж в годината. Идвам редовно да походя из улиците и да погледам господата.

— Само да ги погледате ли? — попита Стивън.

— Това ми стига — отговори тя с много искреност и жар. — Повече не ми трябва! Бях застанала тука, от тая страна на улицата, та да го видя тоя господин — (тя пак посочи с глава към дома на господин Баундърби), — когато излезе. Но тази година той закъсна и

не можах да го видя. Вместо него излязохте вие. Сега, ща не ща, ще се върна, без да съм го зърнала... Е, аз видях вас, а вие сте го видели него и ще трябва да се задоволя с това! — С тези думи тя изгледа Стивън, сякаш искаше да запечати чертите му в паметта си, и очите ѝ блестяха, както преди.

Въпреки че напълно съзнаваше възможната разлика във вкусовете и въпреки смирението си пред патрициите на Коуктаун, този източник на интерес се стори на Стивън доста странен, за да заслужава толкова труд и средства, и това го озадачи. Но те минаваха край черквата и като зърна с едно око часовника, Стивън ускори крачките си.

Дали отива на работа, попита старата и също ускори своя ход с голяма лекота. Да, времето почти свършило. Когато ѝ каза къде работи, държането на старицата стана още по-чудновато от преди.

— Не сте ли щастлив? — полита го тя.

— Ами... то почти няма човек, който да си няма грижи, госпожа. — Той ѝ отговори уклончиво, понеже старата като ще смяташе за несъмнено, че е наистина много щастлив, а Стивън нямаше сърце да я разочарова. Знаеше колко много мъка има по света, но щом старицата беше живяла доста дълго и можеше да смята, че неговата мъка е така незначителна — толкова по-добре за нея, — той нищо нямаше да загуби.

— Да, да! Искате да кажете, че си имате домашни неприятности? — попита тя.

— Случва се. Само от време на време — отговори Стивън нехайно.

— Но като работите за такъв господар, вие ги забравяте във фабриката?

Да, да, забравял ги там, призна Стивън. Там всичко било в ред. Всичко както трябва. (Той не стигна чак дотам да каже, за да ѝ достави удоволствие, че във фабриката царувало някакво божествено право; през последните години обаче съм чувал и такива великолепни изказвания.)

Те бяха вече на черния път близо до фабриката и работната ръка се стичаше на тълпи към нея. Камбаната биеше, змеят се беше свил на много пръстени, слонът се готвеше за работа. Странната старица се

възхити дори от камбаната. Била най-прекрасната камбана, която бе чувала, каза тя, и звучала великолепно!

Тя го попита, когато Стивън спря да ѝ стисне добродушно ръка, преди да влезе вътре, откога работи тука.

— Дванайсетина години — отговори ѝ той.

— Трябва да целуна ръката, която е работила в тая прекрасна фабрика дванайсет години! — каза тя, повдигна ръката, сякаш я беше страх, че Стивън няма да ѝ позволи, и я притисна до устните си. Работникът не го разбираше, но освен възрастта и наивността в старицата имаше нещо толкова хармонично, че дори за тази фантастична постъпка не можеше да се каже, че е навременна или неуместна — като че ли никой друг не би могъл да го направи така сериозно или да го извърши по такъв естествен и трогателен начин.

Беше работил не по-малко от половин час и размишлявал за тази старица, когато стана нужда да обиколи стана си, за да оправи нещо, и като погледна през прозореца в своя ъгъл, видя я все още да стои и унесено да съзерцава грамадната сграда. Въпреки пушека, калта и мокрежа, въпреки двете ѝ дълги пътешествия, старицата гледаше фабриката така, сякаш тежкият тътен, който се носеше от многото ѝ етажи, бе тържествена музика за нея.

Тя си отиде след известно време, след нея си отиде и денят, отново блеснаха светлините и бързият влак профуча пред самия вълшебен дворец по сводовете на близкия мост, почти незабелязан сред тракането на машините, почти нечут сред тяхното трещене и гърмене. Дълго преди това мислите на Стивън се бяха върнали към безрадостната стая над малкия дюкян и към срамното човешко подобие, отпуснало се тежко на леглото и още по-тежко притиснало неговото сърце.

Машините забавиха ход; затрептяха безсилно като отслабващ пулс: спряха. Пак камбаната; ослепителният блясък на светлините и огньовете се разсея; фабриките се открояваха в черната влажна нощ, дългите им комини се издигаха във въздуха като състезаващи се по височина вавилонски кули.

Беше говорил с Рейчъл едва миналата вечер наистина и бе повървял малко с нея; но сега го мъчеше новото му нещастие, в което никой друг не можеше да му дари нито миг облекчение: поради това и понеже разбираше колко му е необходимо да смекчи своя гняв, което



единствено нейният глас можеше да направи, сметна, че може дотолкова да пренебрегне думите ѝ, щото да я причака пак. Зачака, но тя му се беше изплъзнала. Беше си отишла. Никоя друга вечер през годината не му бе липсвало толкова много търпеливото ѝ лице.

О! По-добре да нямаш дом, където да прислониш глава, отколкото да имаш и да те е страх да се прибереш поради такова нещо. Той яде и пи, понеже беше капнал, но нито знаеше, нито го беше грижа какво; и броди в студения дъжд, разсъждава и разсъждава, погълнат от мрачен размисъл.

Никога не бяха разменили нито дума за нова женитба, но Рейчъл бе проявила дълбоко съжаление към него преди години и само пред нея бе разкривал през цялото това време затвореното си сърце и изливал мъките си; и знаеше много добре, че ако беше свободен да ѝ предложи, тя щеше да го приеме за съпруг. Мислеше си за дома, към който би могъл да се стреми в този момент с удоволствие и гордост; как би могъл да бъде друг човек тази вечер; колко леко би му било на стегнатите сега от мъка гърди; как щеше да възстанови честта, чувството за собствено достойнство, спокойствието, погазени в праха сега. Мислеше си за погубените най-хубави години от живота и как това променяше характера му и го правеше по-лош от ден на ден, за страшното си съществуване, вързан за ръцете и краката о живия труп на една жена и терзан от демон в нейния образ. Мислеше си за Рейчъл, колко млада е била, когато тези обстоятелства ги бяха събрали за първи път, колко зряла е сега и колко скоро ще остарее. Мислеше си за многото момичета и жени, които тя бе видяла да се омъжват, колко домове с деца в тях бе видяла да изникват наоколо ѝ, как без да роптае, беше вървяла по своя самотен и тих път — зарад него — и как понякога бе зървал сянка от тъга на скъпото ѝ лице, което го караше да се разкъсва от угризения и отчаяние. Слагаше нейния образ до гнусния призрак от предишната вечер и си мислеше: „Възможно ли е целият земен път на толкова нежна, добра и самоотвержена жена да зависи от такава отрепка!“

Изпълнен с тези мисли — дотолкова изпълнен, щото изпитваше някакво гнетящо чувство, че е станал по-голям, че се е озовал в някакви нови, болезнени отношения към предметите, сред които се движеше, че вижда как сиянието около всеки мъгляв фенер става червено, — той си тръгна към дома да потърси подслон.

---

[1] Усмиряване на развилнялото се море — алюзия за усмиряването на морето от Исуса, според Евангелието от Матей гл. 8:23-27. ↑

[2] Парламентски влак — с парламентски акт от XIX век са били пуснати допълнителни всекидневни рейсове (по един на ден за всеки маршрут) на влакове и дилижанси по намалена тарифа — не повече от едно пени на миля. ↑

## XIII РЕЙЧЪЛ

Свещ мъждукаше на прозореца, в който е била често опирана черната стълба, за да се хлъзне по нея всичко, което е било най-скъпо на този свят за една измъчена жена и куп гладни дечица, и Стивън добави към другите си мисли суровото разсъждение, че сред всичко, което ни сполита в това земно съществуване, нищо не се разпределя по-несправедливо, колкото смъртта. Неравенството на рождението не е нищо в сравнение с нея. Защото, да речем, дете на крал и дете на тъкач се родят тази вечер в същия миг — какво представлява това различие пред смъртта на кое да е човешко същество, полезно или обичано от друго същество, докато тази безпътна жена продължава да живее!

Той мрачно пристъпи в своя дом със затаен дъх и бавни крачки. Качи се до вратата, отвори я и влезе в стаята.

Мир и тишина царяха в нея. Рейчъл бе там и седеше до леглото.

Тя обърна глава и сиянието на лицето ѝ озари среднощния мрак на неговата душа. Тя седеше до леглото, бдеше и се грижеше за жена му. По-право Стивън виждаше, че някой лежи там, и беше съвсем сигурен, че трябва да е тя, но ръцете на Рейчъл бяха сложили завеса на леглото, тъй че нещастницата бе закрыта за него. Дрипавите ѝ дрехи ги нямаше и вместо тях забеляза някои от дрехите на Рейчъл. Всичко стоеше на мястото си и в същия ред, както винаги го държеше, малкият огън бе неотдавна накладен, а огнището скоро изметено. Струваше му се, че вижда всичко това на лицето на Рейчъл и че не гледа нищо друго. Докато го гледаше, то се замрежи пред неговия поглед от бликналите в очите му сълзи, но той успя да види колко сериозно го гледа тя и как нейните очи се наляха също.

Рейчъл се обърна отново към леглото и като се увери, че там всичко е в ред, заговори с тих, спокоен, весел глас:

— Радвам се, че най-послед се прибра, Стивън. Много закъсня.

— Обикалях улиците.

— Така си и помислих. Но времето е много лошо тая вечер. Много вали, пък и вятър е излязъл.

Вятър ли? Наистина. Духа здравата. Как вие в комина и какъв шум вдига! Да си бил вѣн на такъв вятър и да не си забелязал, че духа!

— Аз вече идвах тука веднѣж днес, Стивѣн. Хазайката дойде по обед да ме повика. Каза ми, че имало тук някой, който се нуждаел от наглеждане. И наистина беше права. Тя бѣлнуваше в безсъзнание, Стивѣн. Пѣк е и ранена и цялата в синини.

Стивѣн бавно отиде до един стол, седна и обори глава пред нея.

— Дойдох да направя толкова, колкото мога, Стивѣн; първо, защото тя работеше с мене, когато и двете бяхме момичета, и защото ти трѣгна с нея и се ожени за нея, когато бях нейна приятелка.

Стивѣн опря сбрѣчканото си чело на едната рѣка с нисѣк стон.

— И още защото зная какво сърце имаш и сѣм сѣвсем сигурна и убедена, че то е прекалено милостиво, за да я оставиш да умре или дори да страда поради липса на помощ. Ти знаеш кой е казал: „Който от вас е без грѣх, нека прѣв да хвърли камѣк върху нея!“<sup>[1]</sup> Имало е предостатѣчно такива, които да го направят. Ти не си човекѣт, който ще хвърли последния камѣк, Стивѣн, след като е паднала толкова ниско.

— Ах, Рейчѣл, Рейчѣл!

— Ти си ужасно страдал, господ да те възнагради за това! — сѣчувствено каза Рейчѣл. — Аз сѣм твоя бедна приятелка от все сърце и душа.

Раните, за които му бе споменала, изглежда бяха на врата на самоотвъргналата се нещастница. Рейчѣл се зае да ги превързва, като все още закриваше от него болната. Тя натопи парче платно в легенче, кѣдето беше сипала някаква течност от една бутилка, и леко го наложи върху болното място. Трикраката масичка бе преместена близо до леглото и там стояха две шишета. Рейчѣл бе взела едното от тях.

То не беше чак толкова далече, тѣй че Стивѣн, като я проследи с поглед, можа да прочете какво бе написано на него с едри букви. Той пребледня като мъртвец, сякаш обзет от внезапен ужас.

— Аз ще остана тука, докато удари три часѣт, Стивѣн — каза Рейчѣл и спокойно седна пак на мястото си. — Това трѣбва да се направи още веднѣж в три и после може да не я закачае до сутринта.

— Но ти трѣбва да си починеш, утре си на работа, скѣпа.

— Аз си отспах добре миналата нощ. Мога да будувам много нощи, когато се наложи. Виж, ти имаш нужда от почивка, какѣвто си

пребледнял и уморен. Опитай се да поспиш там на стола, пък аз ще я пазя. Снощи не си спал никак, сигурна съм. За тебе ще е много трудно да работиш утре, отколкото за мене.

Стивън чу тътненето и бушуването на вятъра вън и му се стори, че доскорошното му ядно настроение обикаля там и се мъчи да стигне при него. Рейчъл го беше прогонила; тя нямаше да го пусне пак вътре; той се уповаваше на нея, че ще го запази от самия него.

— Тя не може да ме познае, Стивън; само мърмори като насън и се блещи. Колко пъти ѝ заговорвах, но тя сякаш не забеляза! Може да е по-добре така. Когато се свести, аз ще съм направила каквото мога и тя няма да го знае.

— И колко дълго може да се смята, че ще е така, Рейчъл?

— Докторът каза, че тя навярно ще дойде на себе си утре.

Очите му отново се спряха върху шишето и тръпка мина през него така, че ръцете и краката му се затресоха. Тя помисли, че е изстинал от мокрежа. Не, отговори ѝ той, не било от това. Бил се уплашил.

— Уплашил си се?

— Да, да! На идване. Когато обикалях. Когато си мислех. Когато... — Той пак се разтрепери, изправи се, хвана се за края на камината и приглади влажната си студена коса с ръка, която се тресеше като на парализиран.

— Стивън!

Рейчъл направи крачка към него, но той протегна ръка да я спре.

— Не! Моля ти се, недей. Искам да те видя седнала до леглото. Искам да те видя така добра и готова да прощаваш. Искам да те видя, както те видях, когато влязох. Никога няма да те видя по-хубава. Никога, никога, никога!

Пак го побиха силни тръпки. След това се отпусна на един стол. Постепенно той се овладя, сложи лакът на едното си коляно, опря глава на тази ръка и така можа да загледа Рейчъл. Както я виждаше от другата страна на мъждивата свещ с овлажнелите си очи, струваше му се, че около главата ѝ сияе ореол. Беше готов да повярва, че е така. И наистина го повярва, когато чу как прозорецът дрънчи, вратата долу тропа, а вятърът с рев и вой бушува около къщата.

— Когато тя се оправи, Стивън, трябва да се надяваме, че ще те остави на мира и няма да ти създава повече мъки. Поне така ще се

надяваме. А сега аз ще помълча, защото искам да си поспиш.

Стивън затвори очи, повече за да ѝ достави удоволствие, отколкото за да даде почивка на уморения си мозък; но малко по малко, като се вслушваше в страшния шум на вятъра, Стивън престана да го чува или той се превърна в шума на работещия му стан, или дори в гласовете, чути през деня (включително и собствения), които казваха, каквото бяха наистина казвали. Но дори това непълно съзнание избледня най-после и му се присъни дълъг объркан сън.

Струваше му се, че той и някаква жена, отдавна вече скъпа на сърцето му (но не беше Рейчъл и това го изненада дори във въображаемото щастие), се венчаваха в черквата. Докато се извършваше церемонията и сред присъстващите той забелязваше неколцина, за които знаеше, че са живи, и мнозина, за които знаеше, че са умрели, изведнъж падна мрак, последван от блеснала страшна светлина. Тя изхождаше от един ред на скрижалите с десетте божии заповеди<sup>[2]</sup> върху олтара и думите озаряваха сградата. Те звучаха в цялата черква, сякаш огнените букви имаха гласове. При това картината на всичко отпред и наоколо се промени и нищо не остана тъй, както е било, освен самия него и свещеника. Те стояха на дневна светлина пред тъпла толкова огромна, че ако всичките хора в света би могло да бъдат събрани на едно място, нямаше да изглеждат, както си мислеше Стивън, по-многобройни; те всички се гнусяха от него и сред милионите приковани към лицето му погледи нито един не го гледаше със съчувствие или дружелюбие. Той стоеше на издигната площадка под собствения си тъкачен стан и като вдигна очи и видя в какво се е превърнал станът, и като чу ясно погребалната служба, разбра, че го чака смъртно наказание. След миг това, на което стоеше, се срина под краката му и с него бе свършено.

По какво чудо се върна той към обикновения си живот и към местата, които познаваше, не беше в състояние да отсъди; но на един или друг начин се озова на тези места и върху него тежеше такова проклятие: никога нито на този, нито на онзи свят, през всичките невъобразими столетия на вечността да не види лицето на Рейчъл, нито да чуе гласа ѝ. Както скиташе насам-натам, безспир, без надежда, и търсеше без сам да знае какво (знаеше само, че е обречен да го търси), той бе обладан от безименен неописуем ужас, смъртен страх от една определена форма, характерна за всичко наоколо му. Каквото и да

погледнеше, то рано или късно приемаше тази форма. Целта на жалкото му съществуване бе да не позволи никому сред различните хора, с които се срещаше, да я познаят. Напразни усилия! Ако ги извеждаше от стаите, където я имаше, ако заключваше чекмеджета и килери, където тя стоеше, ако отстраняваше любопитните от местата, където знаеше, че е скрита, и ги извеждаше на улиците, дори комините на фабриките приемаха тази форма, а на тях личеше напечатаната дума.

Пак духаше вятърът, пак плющеше дъждът по покривите и безкрайните простори, през които Стивън беше блуждал, се смалиха и поместиха в четирите стени на стаята му. С изключение на това, че огънят бе угаснал, всичко беше така, както преди да затвори очи. Рейчъл като че ли беше задрямала на стола до леглото. Тя седеше съвсем неподвижно, загърнала се с шала. Масичката се намираше на същото място, близо до леглото, и върху нея, в истинските си размери и външен вид, стоеше предметът, който Стивън бе непрекъснато виждал.

Стори му се, че завесата се раздвижи. Погледна пак и се увери, че тя наистина мърда. Видя как се подаде една ръка и зашари насамнатам. Сетне завесата се раздвижи по-забележимо и жената, която лежеше там, я отдръпна и седна.

Тя огледа стаята със страшните си очи, тъй измъчени и безумни, тъй безизразни и големи, и отмина ъгъла, където той спеше на стола си. После погледът ѝ се върна към този ъгъл и тя си засенчи очите с ръка, докато гледаше натам. Тя пак огледа цялата стая, почти без да обърне внимание на Рейчъл, а може би изобщо без да я види, и се върна към този ъгъл. Когато пак засенчи очите си, не толкова, за да го загледа, колкото за да го потърси, доловила с някакъв животински инстинкт, че той е там, Стивън си помисли, че в тези покварени черти, както и в душата, чието отражение те бяха, не е останала и следа от жената, за която се бе оженил преди осемнадесет години. Ако не беше я видял да отива към този край стъпка по стъпка, никога не би могъл да повярва, че е същата.

През цялото това време като омагьосан Стивън остана неподвижен, безсилен, годен само да я наблюдава.

В полусънно затъпление или в някакъв безсмислен и безпредметен вътрешен размисъл тя поседя малко, облегла глава на

притиснатите към ушите ръце. После отново заоглежда стаята. И сега за първи път очите ѝ се спряха върху масичката с шишетата.

Веднага погледът ѝ се върна към неговия ъгъл със същото предизвикателство както предишната вечер и с предпазливо, плавно движение тя протегна жадната си ръка. Дръпна в леглото си едно канче и поседя, замислена коя от двете бутилки да избере. Най-после безразсъдно стисна в ръка шишето, в което се криеше бърза и сигурна смърт, и пред очите му издърпа със зъби тапата.

Дали беше сън или действителност, той нямаше глас, нито сили да се помръдне. Ако това е действителност и писаното ѝ време още не е дошло, събуди се, Рейчъл, събуди се!

Тя помисли за това също. Погледна към Рейчъл и много бавно, много предпазливо изпразни шишето в канчето. След миг питието беше вече до устните ѝ. Един миг и нищо нямаше да може да ѝ помогне, дори целият свят да се събудеше и да се спуснеше към нея с всички сили. Но в този миг Рейчъл скочи със сподавен вик. Нещастницата се възпротиви, удари я, вкопчи се в косата ѝ, но Рейчъл отне канчето.

Стивън се отлепи от стола си:

— Рейчъл, истина ли е това или сънувам в тая страшна нощ?

— Всичко е наред, Стивън. И аз бях заспала. Наближава три. Шт! Чувам камбаните.

Вятърът донесе до прозореца звука на черковния часовник. Ослушаха се: в този миг удари три. Стивън изгледа Рейчъл, видя колко е бледа, забеляза разрошената ѝ коса и червените следи от нокти по челото, което го увери, че зрението и слухът не са го излъгали. Канчето още беше в ръката ѝ.

— Мислех си, че трябва да е към три — каза тя и спокойно изпразни канчето в легена и натопи платното, както преди. — Радвам се, че останах! Всичко ще е наред сега, като ѝ сложа това. Ето! Тя се успокои вече. Тия няколко капки в легена ще ги изсипя, че това нещо не е хубаво да го остави човек така, колкото и да е малко. — Както говореше, Рейчъл изпразни легена в пепелта на огнището и счупи шишето о прага на камината.

Сега не ѝ оставаше нищо, освен да се загърне с шала, преди да излезе на вятъра и дъжда.

— Нали ще ми позволиш да те поизпратя, че е късно, Рейчъл?



— Не, Стивън. За една минутка съм си у дома.

— Не те ли е страх да ме оставяш самичък с нея? — каза той с нисък глас, когато двамата излязоха от стаята.

Когато тя го изгледа и възкликна „Стивън“, той коленичи пред нея на жалкото бедняшко стълбище и поднесе крайчеца на шала ѝ към устните си.

— Ти си ангел! Бог да те благослови, бог да те благослови!

— Аз съм, както ти казах, Стивън, твоя бедна приятелка. Ангелите не са като мене. Дълбока пропаст дели тях и една работничка, изпълнена с грехове. Малкото ми сестриче е при тях, но то се е преобразило.

Тя вдигна очи за миг, когато изричаше тези думи, но след това ги сведе отново, все тъй благи и кротки, към лицето му.

— Ти преобразяваш мене от лош в добър. Ти ме караш смирено да искам да бъда повече като тебе и да ме е страх, че ще те загубя, когато тоя живот свърши и цялата каша се оправи. Ти си ангел; може да си ми спасила душата приживе!

Тя го погледна, коленичил в краката ѝ, все още с шала в ръка, и укорът замря на устните ѝ, когато видя как потръпва цялото му лице.

— Аз си дойдох у дома отчаян. Дойдох си у дома без надежди и вбесен от мисълта, че щом изрекох една дума да се оплача, сметнаха ме неблагонадежден. Казах ти, че се бях уплашил. Беше от това шише с отрова на масата. Никога не съм причинил зло на никоя жива твар; но когато така неочаквано го видях, помислих си: „Отде да знам какво бих могъл да направя на себе си или на нея, или на двама ни!“

С ужас на лицето тя сложи двете си ръце на устата му, за да не му позволи да каже нищо повече. Стивън ги хвана със свободната си ръка и все още стиснал крайчеца на шала ѝ, припряно продължи:

— Но аз те видях, Рейчъл, да седиш край леглото. Виждах те цялата тая нощ. В неспокойния си сън пак знаех, че си там. Винаги ще те виждам там. И никога вече не ще я видя нея, нито ще помисля за нея, без да си до нея и ти. Никога вече не ще погледна или помисля за нещо, дете ме ядосва, без ти, която си толкова по-добра от мене, да си до него. И така ще се мъча да дочакам времето, ще се мъча да запазя вярата си във времето, когато ти и аз най-после ще отидем заедно далеч, отвъд дълбоката пропаст, там, където е сестричето ти.

Той пак целуна крайчеца на шала ѝ и я пусна да си върви. Рейчъл му пожела лека нощ със сподавен глас и излезе на улицата.

Вятърът духаше оттам, където скоро щеше да пукне зората, и все още духаше силно. Беше отнесъл облаците пред себе си, дъждът се беше излял или отминал и звездите бяха ясни. Стивън стоеше гологлав на пътя и гледаше подир бързо отдалечаващата се Рейчъл. Каквото блестящите звезди бяха в сравнение с мъждивата свещ на прозореца, това беше и Рейчъл в грубото въображение на този човек, сравнена с всекидневието на неговия живот.

---

[1] „Който от вас е без грях...” — според юдейските обичаи хванатият в прелюбодеяние бил убиван с камъни. Тук Дикенс има предвид евангелския разказ как при Христа довели жена, заловена в прелюбодеяние, но той не я осъдил, а казал: „Който от вас е без грях, нека пръв да хвърли камък върху нея“ (Евангелие от Йоана, гл. 8:7). ↑

[2] Скрижалите с десетте божии заповеди. — Според старозаветната книга Изход, гл. 20 и гл. 24, стих 12, бог е дал на Мойсея две каменни плочи (скрижали) с десет главни заповеди, едната от които гласи „Не убивай“. ↑

## XIV

### ВЕЛИКИЯТ ФАБРИКАНТ

Времето вървеше в Коуктаун, както и машините му: изработен еди-колко си плат, употребено еди-колко си гориво, изразходвани еди-колко си конски сили, изкарани еди-колко си пари. Но по-неумолимо от желязото, стоманата и пиринча, то въвеждаше своите сменящи се годишни времена дори в тази пустош от дим и тухли и оказваше единствената съпротива, която е била оказвана някога на страхотното еднообразие на този град.

— Луиза е вече почти млада жена — казваше господин Градграйнд.

Времето с безбройните си конски сили работеше усилено, без да се интересува какво е казал един или друг и току представяше младия Томас една педя по-висок, отколкото в деня, когато бащата му беше обърнал повече внимание за последен път.

— Томас е вече почти млад мъж — казваше господин Градграйнд.

Времето прекарваше Томас през фабриката, докато баща му мислеше за това, и ето че синът му се представяше с фрак и колосана яка.

— Наистина — казваше господин Градграйнд, — дошъл е вече денят, когато Томас би трябвало да отиде при Баундърби.

Времето не го остави, предаде го в банката на Баундърби, включи го в домакинството на Баундърби, наложи покупката на първия бръснач и го упражни прилежно в пресметливостта му по отношение на първо лице единствено число.

Същият велик фабрикант, вечно зает с безкрайно разнообразна работа във всевъзможни степени на изработка, прекара през машините си Сиси и изготви от нея нещо наистина хубаво.

— Боя се, Джуп — каза господин Градграйнд, — че да продължаваш да ходиш на училище ще бъде безполезно.

— Боя се, че е така — отговори с реверанс Сиси.

— Не мога да скрия от тебе, Джуп — каза господин Градграинд с навъсени вежди, — че резултатът от обучението ти там ме разочарова, много ме разочарова. Ти далеч не си възприела от господин и госпожа Макчоукъмчайлд онова количество точни знания, които очаквах да възприемеш. Ти си твърде бедна откъм заучени факти. Познанството ти с цифрите е твърде ограничено. Ти си изостанала във всяко отношение и успехът ти е под средния.

— Съжалявам, сър — отвърна тя, — но зная, че това е съвършено вярно. Въпреки всичко аз много се стараех, сър.

— Да — рече господин Градграинд, — да, вярвам ти, че много си се старала: наблюдавал съм те и не мога да ти намеря грешка в това отношение.

— Благодаря ви, сър. Понякога съм си мислила — (Сиси го каза много плахо), — че може да съм се старала да науча твърде много и че ако бях помолила да ми се позволи да се старая малко по-малко... може би щях...

— Не, Джуп, не — възрази господин Градграинд и поклати глава по най-дълбокомислен и в най-висша степен практичен начин. — Не. Обучението, което премина, ти премина според системата... системата..., и няма какво повече да се говори за това. Мога само да предположа, че условията на ранния ти живот са били твърде неблагоприятни за развитието на умствените ти способности и че ние сме започнали твърде късно. Все пак, както вече казах, аз съм разочарован.

— Съжалявам, че не съм могла да ви се отблагодаря по-добре, сър, за добрината спрямо едно бедно, изоставено момиче, което не ви е било никакво, и за закрилата ви.

— Недей плака — каза господин Градграинд. — Недей плака. Аз не се оплаквам от тебе. Ти си предана, съвестна, добра девойка... и... и ние трябва да се задоволим с това.

— Благодаря ви, сър, много ви благодаря — отвърна Сиси с благодарствен реверанс.

— Ти си полезна за госпожа Градграинд и (във всяко отношение) оказваш помощ също на цялото семейство; така разбирам от госпожица Луиза, а всъщност съм го забелязал и сам аз. Затова се надявам — продължи господин Градграинд, — че можеш да се чувствуваш щастлива в сегашното си положение.

— Не бих желала нищо друго, сър, ако...

— Разбирам те — прекъсна я господин Градграйнд; — ти все още мислиш за баща си. Чувал съм от госпожица Луиза, че все още пазиш онази бутилка. Е, ако обучението ти в науката да стигаш до точни изводи беше по-успешно, щеше да проявяваш повече благоразумие по тези въпроси. Няма да кажа нищо повече.

Всъщност той обичаше Сиси твърде много, за да храни към нея презрение; иначе мнението му за способностите ѝ да смята беше толкова ниско, че непременно щеше да стигне дотам. Някак си го беше обладала мисълта, че в това момиче има нещо, което едва ли би могло да се изрази във вид на таблица. Способността ѝ да дава определения можеше лесно да се прецени като много ниска, математическите ѝ знания да се преценят за нула и въпреки това той не беше сигурен, ако станеше нужда да я разпреди по колонки например в парламентарен отчет, дали би знаел как да стори това.

В някои стадии при произвеждането на човешките материали процесите на времето са много бързи. Понеже младият Томас и Сиси бяха и двамата в такъв стадий на изработка, тези промени настъпиха за една-две години, докато самият господин Градграйнд като че ли беше спрял на едно място и не претърпяваше никакви изменения.

Освен една промяна, която нямаше нищо общо с редовната му обработка във фабриката. Времето го наблъска в малко шумна и доста мръсна машина в един забутан тъгъл и го направи член на парламента от Коуктаун: един от уважаваните членове на мерките и теглилките, един от представителите на таблицата за умножение, един от почтените глухи господа, почтените неми господа, почтените слепи господа, почтените куци господа, почтените мъртви за всичко друго господа. Защо иначе живеем в християнска страна хиляда осемстотин и няколко години след господа бога нашего?

През цялото това време Луиза минаваше през фабриката тъй тихо и сдържана, тъй често задълбочена в наблюдаване на ярките искри по здрач, когато те падаха в огнището и загасваха, че от деня, в който баща ѝ бе казал, че е почти млада жена (сякаш е било едва вчера), тя току-речи не беше привлякла вниманието му пак, докато той не откри, че Луиза е вече наистина млада жена.

— Наистина млада жена — промълви господин Градграйнд с учудване. — Боже мой!

Скоро след това откритие той стана по-замислен от обикновено за няколко дена и изглеждаше всецяло погълнат от някакъв въпрос. Една прекрасна вечер, когато излизаше и Луиза дойде да се сбогува с него, преди да е излязъл — понеже щеше да се върне много късно и тя нямаше да го види до сутринта, — той я прегърна, загледа я с най-сърдечния поглед, на който беше способен, и рече:

— Скъпа моя Луиза, ти си вече жена!

Тя му отговори със същия бърз изпитателен поглед, както вечерта, когато той я намери пред цирка; сетне сведе очи.

— Да, татко.

— Скъпа — каза господин Градграйнд, — трябва да поговоря с тебе сериозно насаме. Ще дойдеш в стаята ми утре след закуска, нали?

— Да, татко.

— Ръцете ти са съвсем студени, Луиза. Да не си болна?

— Нищо ми няма, татко.

— И си весела?

Тя го погледна отново и се усмихна по особения си начин.

— Весела съм, татко, както винаги или както винаги съм била.

— Това е добре — каза господин Градграйнд. Той я целуна и излезе, а Луиза се върна в тихата стая, която приличаше на бръснарница, подпря лакътя на едната ръка върху дланта на другата, пак загледа краткотрайните искри, които тъй скоро се превръщаха в пепел.

— Тука ли си, Лу? — надзърна през вратата брат й. Той беше вече изпечен млад развейпрах, при това не особено предразполагащ.

— Том, скъпи — обади се тя, стана и го прегърна, — откога не си идвал да ме видиш.

— Ами бях зает с други неща вечер, Лу, а денем старият Баундърби не ме оставя дъх да си поема. Но като ми дойде много, напомням му за тебе и запазваме известно разбирателство. Слушай! Казвал ли ти е татко нещо особено днес или вчера, Лу?

— Не, Том. Но тази вечер ми каза, че искал да говори с мене утре сутрин.

— Аха! Точно това имах предвид — рече Том. — Знаеш ли къде е той тая вечер? — продължи братът с тайнствен вид.

— Не.

— Тогава ще ти кажа. Той е със стария Баундърби. Водят поверителен разговор в банката. Защо в банката, как мислиш? Е, пак ще ти кажа. Предполагам, за да бъдат колкото може по-далече от ушите на госпожа Спарсит.

Сложила ръка върху рамото на брат си, Луиза продължаваше да стои, загледана в огъня. Брат ѝ я изгледа в лицето с по-голям интерес от друг път, прегърна я през кръста и ласкаво я притегли към себе си.

— Ти много ме обичаш, нали, Лу?

— Много, Том, макар да идваш толкова рядко да ме видиш.

— Е, сестро моя — отговори Том, — като казваш това, ти си много близко до мислите ми. Бихме могли да бъдем заедно много често... нали? Почти винаги заедно... нали? Само да знаеш колко хубаво би било за мене, ако се решиш на това, дето аз си го знам, Лу. Чудесно би било за мене. Направо прекрасно би било!

Замисленият ѝ вид смущаваше лукавия му изпитателен поглед. Не можеше нищо да прочете на лицето ѝ. Той я попритисна с ръка и целуна по бузата. Луиза отвърна на целувката, без да откъсне поглед от огъня.

— Знаеш ли, Лу! Реших да дойда само да ти намекна за това, което става, макар да предполагам, че сигурно ще се досетиш, дори и да не знаеш. Не мога да остана, защото съм обещал на едни приятели да прекарам вечерта с тях. Нали няма да забравиш колко много ме обичаш?

— Не, Том, мили, няма да забравя.

— Ти си чудесно момиче — каза Том. — Довиждане, Лу.

Луиза обичливо се сбогува с него и го изпрати до вратата, откъдето се виждаха огньовете на Коуктаун, придаващи зловещ вид на далечината. Тя остана на входа, загледана втренчено в тези огньове и заслушана в стъпките на отиващия си Том. Те се отдалечаваха бързо, сякаш брат ѝ се радваше, че се маха от Каменната къща, а Луиза все още стоеше там, когато той си беше отишъл и навред цареше тишина. Струваше ѝ се, че първо в огъня вътре в къщи, а сетне в огнената мрачевина отвън тя се мъчи да открие какъв ли вътък ще втъче старецът Време, този най-велик и най-отдавна прочут предач, от нишките, които вече е впрел в жената. Но тази фабрика е потайно място, а той работи безшумно и ръцете му са безмълвни.

## XV

### БАЩА И ДЪЩЕРЯ

При все че господин Градграйнд не приличаше на Синята Брада<sup>[1]</sup>, кабинетът му беше напълно синя стая, поради изобилието от сини книги. Каквото и да можеха да докажат (а обикновено то е всичко, каквото пожелаете), те доказваха там в една армия, непрекъснато подсилвана с пристигащи новобранци. В тази омагьосана стая най-сложни обществени въпроси се изчисляваха, докарваха до точни сборове и окончателно се уреждаха — само да можеха засегнатите от тях някак да го узнаят. Сякаш ако една астрономическа обсерватория би трябвало да се направи без прозорци и астрономът вътре да подрежда звездната вселена само с перо, мастило и хартия, по същия начин господин Градграйнд в *своята* обсерватория (а има много такива) нямаше нужда да хвърли поглед върху гъмжащите около него неизброими множества човешки същества, за да уреди съдбините на всички с калем на плоча и да избърше всичките им сълзи с късче мръсен сунгер.

Именно към тази обсерватория — неприветлива стая с убийствен статистичен часовник, който отмерваше всяка секунда с цъккане като удар по капак на ковчег — Луиза се отправи в уреченото утро. Единият прозорец гледаше към Коуктаун и когато седна до масата на баща си, тя видя високите комини и високите стълбове дим да се издигат мрачно в сивата далечина.

— Скъпа моя Луиза — започна баща ѝ, — аз те предупредих снощи, че ще искам да ми отделиш сериозно внимание в разговора, който ще водим сега двамата с тебе. Ти бе така добре възпитана и правиш аз да се чувствавам щастлив да кажа, толкова голяма чест на полученото от тебе образование, че мога напълно да се осланям на здравия ти разум. Не си импулсивна, не си романтична, свикнала си да съдиш за всичко от трезвото безстрастно гледище на разума и пресметливостта. Зная, че само от това гледище ще видиш и прецениш това, което имам да ти съобщя.



Той почака, сякаш щеше да му е приятно, ако тя кажеше нещо. Но девойката не изрече нито дума.

— Луиза, ти си обект на предложение за женитба, скъпа.

Той пак почака и тя пак не отговори нито дума. Това дотолкова го изненада, че го накара тихичко да повтори „предложение за женитба, скъпа“. На тези думи Луиза му отвърна, без да прояви ни най-малко вълнение:

— Слушам те, татко. Уверявам те, че те слушам занимателно.

— Е! — каза господин Градграйнд и се усмихна, след като за миг се намери в чудо. — Ти си дори по-безразлична, отколкото очаквах, Луиза. Или може да не си подготвена за съобщението, което ми е било поръчано да ти направя.

— Не мога да кажа това, татко, докато не го чуя. Подготвена или не, искам да чуя всичко от тебе. Искам да го чуя изложено от тебе, татко.

Колкото да е чудно, в този момент господин Градграйнд не беше хладнокръвен колкото дъщеря му. Той взе ножа за рязане на хартия, повъртя го в ръце, остави го, пак го взе и дори го изгледа по продължението на острието, докато намисли как да продължи.

— Това, което казваш, скъпа моя Луиза, е напълно разумно. Аз се нагърбих да те уведомя... накъсо казано, за следното: господин Баундърби ми съобщи, че отдавна вече наблюдава твоето развитие с особен интерес и удоволствие и отдавна вече се надява, че може би най-после е дошло времето да ти направи предложение. Това време, което той толкова дълго и положително с огромно постоянство е очаквал, дошло. Господин Баундърби направи своето предложение за женитба на мене и ме замоли да го съобщя на тебе и да изразя надеждата му, че ще се отнесеш благоприятно към него.

Мълчание. Убийствено статистичният часовник цъка много глухо. Далечните пушеци са много черни и гъсти.

— Татко — заговори Луиза, — мислиш ли, че аз обичам господин Баундърби?

Господин Градграйнд крайно се смути при този неочакван въпрос.

— Е, дете мое — отвърна той, — аз... наистина... не бих могъл да отговоря.

— Татко — продължи Луиза със съвсем същия тон, както преди, — искаш ли ти от мене да обичам господин Баундърби?

— Не, скъпа моя Луиза. Не. Аз не искам нищо.

— Татко — пак продължи тя, — иска ли господин Баундърби от мене да го обичам?

— Да ти кажа, скъпа — отговори господин Градграйнд, — не е лесно да отговоря на твоя въпрос...

— Трудно е да се отговори „да“ или „не“, нали, татко?

— Разбира се, скъпа. Защото... — това беше нещо, което трябваше да се докаже, и той се почувствува пак в стихията си, — защото отговорът така съществено зависи, Луиза, от смисъла, който влагаме в този израз. И така, господин Баундърби ти оказва нужното уважение, както оказва това уважение и на себе си, и няма претенции за нищо нереално, фантастично или (употребявам синоним) сантиментално. Господин Баундърби съвсем напразно ще те е наблюдавал да израстваш пред очите му, ако дотолкова пренебрегне дължимото на твоя здрав разум, да не говорим за неговия, че да ти прави предложението от такива съображения. Ето защо може би самият израз е малко неуместен... аз само ти го подсказвам, моя мила... може да е малко неуместен.

— Какво би ме посъветвал да употребя вместо него, татко?

— Ами че, скъпа моя Луиза — отговори господин Градграйнд, вече напълно възвърнал самообладанието си, — бих те посъветвал (понеже ме питаш) да обсъдиш този въпрос, както си свикнала да обсъждаш всеки друг въпрос, просто като реален факт. Неуките и празноглавите може да смесват такива неща с разни нямащи нищо общо с тях фантазии и други нелепости, които изобщо не съществуват, ако ги погледнем в правилна светлина — наистина не съществуват, — но няма да е никакъв комплимент за тебе, ако кажа, че не си толкова глупава. Сега какви са фактите в дадения случай? Ти си, ще говорим в кръгли числа, двадесетгодишна; господин Баундърби е, ще говорим в кръгли числа, на петдесет. Има известно неравенство във възрастта ви, обаче в средствата и положението няма никакво; наопаки, много си подходите. Тогава възниква въпросът: дали това единствено неравенство е достатъчно, за да действа като пречка за подобен брак? При разглеждането на този въпрос не е без значение да се вземе предвид статистиката на браковете, доколкото тя съществува в Англия

и Уейлз. След справка с цифрените данни аз открих, че голяма част от тези бракове се сключват между страни много неравни по възраст и че по-старият от двете страни в доста повече от три четвърти случаи е младоженецът. Забележително е като доказателство за широкото разпространение на този закон, че между туземците от британските владения в Индия, а също и в значителна част от Китай, както и сред калмуците на Татария, цифрите според най-добрите сведения, представени ни от пътешественици, дават същите резултати. Следователно неравенството, което споменах, почти престава да бъде неравенство и фактически кажи-речи изчезва.

— С какво ми препоръчваш да заместя термина, който току-що използвах, татко? — попита Луиза, без тези задоволителни резултати да окажат дори най-малко въздействие върху сдържаното и хладно поведение. — Този неуместен израз?

— Луиза — отговори баща ѝ, — струва ми се, че не може да има нищо по-ясно от това. Ако се придържаш строго към фактите, фактическият въпрос, който ще си поставиш, е: Прави ли ми господин Баундърби предложение за женитба? Да, прави. В такъв случай единственият оставащ въпрос е: Да се омъжа ли за него? Мисля, че не може да има нищо по-ясно от това.

— Да се омъжа ли за него? — повтори бавно и отмерено Луиза.

— Точно така. И за мене, като твой баща, е голямо удовлетворение, моя скъпа Луиза, да знаая, че ти не пристъпваш към обсъждането на този въпрос прибързано, не се поддаваш на темперамента и жизнените привички, присъщи на толкова много млади жени.

— Да, татко — отвърна тя, — не се поддавам.

— Сега оставям на тебе да отсъдиш сама — каза господин Градграйнд. — Аз ти изложих положението, както такива положения обикновено се излагат между практични хора; изложих ти го, както на времето е било изложено положението между майка ти и мене. Останалото, скъпа моя Луиза, остава да решиш ти.

От самото начало девойката бе седяла с прикован в него втренчен поглед. И сега, облегал се назад в креслото си, той на свой ред я загледа с дълбоко хлътналите си очи, навярно успял да забележи у нея миг на колебание, когато я облада подтик да се хвърли на гърдите му и да му довери всичките насъбрали се тайни на сърцето си. Но, за

да прозре това, бащата трябваше с един скок да превъзмогне изкуствените прегради, които в течение на дълги години беше издигал между себе си и всички тези тънкости на човешката природа, които не ще се поддадат на най-големите хитрувания на алгебрата, докато сетната тръба<sup>[2]</sup> не направи на пух и прах дори и алгебрата. Преградите бяха твърде много и твърде високи за такъв скок. Със своето сковано, практично, деловито лице той я отблъсна пак и този миг се стрелна в бездънните глъбини на миналото, за да се смеси с всичките пропуснати случаи, които потъват там.

Извърнала поглед от баща си, Луиза тъй дълго седя, мълчаливо устремила очи към града, че най-после той рече:

— Да не се съветваш с комините на коуктаунските фабрики, Луиза?

— Там като че ли няма нищо друго освен бавни и еднообразни пушечи. Но когато настъпи нощ, от тях изскача огън, татко! — отговори девойката, като се обърна бързо.

— Разбира се, знам това, Луиза. Не виждам за какво се отнася забележката ти. — И трябва да признаем, че той наистина не виждаше, съвсем нищо не виждаше.

Тя махна леко с ръка на забележката му, съсредоточи вниманието си отново върху него и каза:

— Татко, много често съм си мислила, че животът е твърде кратък...

Това беше явно една от любимите му теми и той я прекъсна:

— Кратък е, без съмнение, скъпа. И все пак доказано е, че средната продължителност на човешкия живот е нараснала през последните години. Изчисленията на разните застрахователни дружества и пенсионни учреждения между другите данни, в които не може да има грешка, са установили и този факт.

— Аз говоря за моя собствен живот, татко.

— О, така ли? Все пак — каза господин Градграйнд — няма нужда да ти посочвам, Луиза, че и той се подчинява на същите закони, на които се подчинява и общността.

— Докато той трае, бих искала да извърша малкото, което мога, и малкото, за което съм годна. Какво значение има?

Господин Градграйнд като че ли не можа да разбере последните три думи и отговори:

— Как значение? Какво значение, мила?

— Господин Баундърби — продължи Луиза отмерено, без да се отклонява, като не отговори на запитването — иска да се омъжа за него. Въпросът, който трябва да задам на себе си, е дали ще се омъжа за него? Така ли е, татко, или не е? Ти така ми каза, татко, нали?

— Точно така, мила моя.

— Добре. Щом господин Баундърби няма нищо против да ме вземе така, аз съм съгласна да приема предложението му. Кажи му, татко, когато пожелаеш, че съм ти дала такъв отговор. Повтори му го дума по дума, ако можеш, защото бих искала той да знае какво съм казала.

— Много е добре да бъдеш точна, моя мила — отговори баща ѝ с одобрение. — Аз ще изпълня много уместното ти желание. Имаш ли някакви предпочитания по отношение деня на бракосъчетанието си, дете мое?

— Никакви, татко. Какво значение има?

Господин Градграйнд беше придърпал стола си малко по-близо до нея и хвана ръката ѝ. Но повторението на тези думи сякаш поразиха слуха му с някакъв дисонанс. Той мълчаливо я поизглежда и без да пусне ръката ѝ, каза:

— Луиза, не сметнах за съществено да ти задам един въпрос, понеже възможността, криеща се в него, ми се видя твърде далечна. Но навярно би следвало да го задам. Ти никога не си приемала тайно някое друго предложение?

— Татко — отговори тя почти подигравателно, — какво друго предложение бих могла да получа аз? Кого съм виждала? Къде съм ходила? Какви сърдечни преживявания съм имала?

— Скъпа моя Луиза — отвърна господин Градграйнд, успокоен и доволен, — имаш право да ми направиш тази забележка. Просто исках да изпълня дълга си.

— Какво разбирам аз, татко, от вкусове и склонности — каза Луиза със спокойния си глас, — от стремежи и обич, от цялата тази част на природата ми, в която биха могли да се породят такива лекомислени неща? Как можех да избегна аз доказуемите проблеми и достъпните за проумяване истини? — При тези думи тя сви несъзнателно ръката си, сякаш стиснала някакъв твърд предмет, и бавно я разтвори, като че изсипваше прах или пепел.

— Скъпа моя — съгласи се практичният ѝ във висша степен родител, — ти си напълно права, напълно права.

— Какъв чудноват въпрос да зададеш на мене, татко! — продължи девойката. — Детските прищевки, за които дори аз съм чувала, че са нещо обикновено между малките, никога не са намирали убежище в непорочните ми гърди. Ти така си бдял над мене, че никога не съм имала детско сърце. Ти ме възлита така добре, че никога не съм сънувала детски сънища. Ти се държа така мъдро спрямо мене, татко, от люлката до този час, че никога не съм хранила детска вяра, нито изпитвала детски страх.

Господин Градграинд съвсем се трогна от успеха си и от признанието за това, изречено от дъщеря му.

— Скъпа моя Луиза — каза той, — ти щедро ме възнагради за моите грижи. Целуни ме, скъпо мое момиче.

И дъщеря му го целуна. Без да я пусне от прегръдките си, той продължи:

— Мога да те уверя сега, любимо мое дете, че ти ме направи щастлив с разумното решение, до което стигна. Господин Баундърби е много забележителен човек; малкото неравенство между вас, за което би могло да стане дума, ако то изобщо може да се забележи, е повече от уравновесено поради насоката, която ти даде на мислите си. Винаги съм имал за цел да те възпитам така, че да можеш, макар и още съвсем млада, да бъдеш (ако мога така да се изразя) почти на всякаква възраст. Целуни ме още веднъж, Луиза. А сега да вървим да намерим майка ти.

Така те слязоха долу във всекидневната, където почтената дама, която не занимаваха никакви глупости, беше полегнала, както винаги, докато Сиси работеше до нея. Тя даде някакви слаби признаци на съживяване, когато те влязоха, и след малко немощният транспарант им се показва в седнало положение.

— Госпожо Градграинд — каза съпругът ѝ, който дочака извършването на този подвиг с известно нетърпение, — позволете ми да ви представя госпожа Баундърби.

— О! — възкликна госпожа Градграинд. — Значи, уредихте тоя въпрос! Е, от все сърце ти желая да бъдеш здрава, Луиза, защото започне ли да ти се цепи главата от болка, щом се ожениш, както стана с мене, не бих казала, че си за завиждане, макар без съмнение да мислиш, че си за завиждане, както смятат всички момичета. Обаче аз

те поздравявам, скъпа моя... и се надявам, че сега ще можеш да намериш приложение на всичките си ологически занятия, от все сърце се надявам! Трябва да те целуна по този случай, Луиза; но гледай да не закачиш дясното ми рамо, че нещо ме върти цял ден. А сега, знаеш — захленчи госпожа Градграйнд, като се загръщаше с шаловите си след нежната церемония, — ще се мъча от сутрин до вечер докато измисля как да го наричам!

— Госпожо Градграйнд — тежко рече съпругът ѝ, — какво искате да кажете?

— С какво име да го наричам, когато се ожени за Луиза! Трябва някак да го наричам, господин Градграйнд — каза госпожа Градграйнд с някаква смесица от учтивост и обида в тона. — Не е възможно непрекъснато да се обръщам към него, без да го нарека с някакво име. Не мога да му казвам Джозая, понеже не мога да понасям подобно име. Сам ти не би искал и да чуеш за „Джо“, знаеш това. Нима ще наричам собствения си зет „господин“? Не, не вярвам, освен ако е дошло времето, понеже съм болна, да ме тъпчат всичките ми роднини. Как да го наричам тогава?

Тъй като никой от присъстващите не можа да ѝ предложи някакво разрешение за това непреодолимо затруднение, госпожа Градграйнд напусна за известно време действителността, след като изрече следния кодицил<sup>[3]</sup> към направените вече забележки:

— Колкото до сватбата, единственото, за което те моля, Луиза, и то с тръпка в гърдите, която всъщност стига чак до петите на краката ми, е тя да стане скоро. Иначе, знам, тя ще е едно от тия неща, от които никога няма да видя мира!

Когато господин Градграйнд представяше госпожа Баундърби, Сиси внезапно обърна глава към Луиза и я изгледа с учудване, съжаление, скръб, съмнение и безброй други чувства. Луиза разбра и прозря това, без да я погледне. От този миг тя стана безразлична, горда и студена — държеше се на разстояние от Сиси, съвсем се промени към нея.

---

[1] Синята брада — герой от едноименната приказка от Шарл Перо — тиранин, който убивал жените си. ↑

[2] Сетната тръба — според Новия завет тъй нареченият Страшен съд или Второ пришествие щял да бъде възвестен със седем

тръбни гласа. ↑

[3] Кодицил — прибавка към завещание. ↑



## XVI

### СЪПРУГ И СЪПРУГА

Първото безпокойствие на господин Баундърби, след като научи за щастието си, бе причинено от необходимостта да уведоми за това госпожица Спарсит. Не можеше да намисли как да го направи и какви биха могли да бъдат последиците от тази стъпка. Дали тя щеше незабавно да замине с всичките си партушини при лейди Скаджърз или решително да откаже да напусне къщата; дали щеше да е опечалена или вбесена, дали щеше да ридае или да ругае, дали щеше да пострада нейното сърце или огледалото, господин Баундърби изобщо не можеше да предвиди. Но понеже то трябваше да се направи, не му оставаше друго, освен да го направи; и така, след като се опита да съчини няколко писма и не успя, той реши да го направи устно.

На път за дома в деня, който бе отредил за тази важна цел, той взе предпазната мярка да се отбие в аптека и да купи шише от най-силната амонячна сол. „Дявол да го вземе! — каза си господин Баундърби. — Ако реши да припада, ще й обеля кожата от носа като нищо!“ Но макар и въоръжен предварително по този начин, той влезе в собствения си дом с не особено безстрашен вид и се появи пред предмета на своите опасения като куче, което прекрасно знае, че идва направо от кухненския килер.

— Добър вечер, господин Баундърби!

— Добър вечер, госпожо, добър вечер. — Той притегли стола си към огнището, а госпожа Спарсит отдръпна своя, сякаш искаше да каже: „Камината е ваша, сър. Напълно съм съгласна. Имате право да я заемете цялата, ако смятате, че така трябва“.

— Недейте отива на Северния полюс, госпожо! — каза господин Баундърби.

— Благодаря ви, сър — отговори госпожа Спарсит и се приближи пак, макар и не до старото положение.

Господин Баундърби седеше и я гледаше как пробива с острите върхове на ножиците дупки в парче батиста за някаква неразгадаема декоративна цел. Операция, която, взета съвкупно с буйните ѝ вежди и

римския нос, събуждаше доста жива представа за ястреб, занимаващ се с очите на някакво упорито птиче. Тя беше така погълната, че много минути изминаха, преди да вдигне очи от ръкоделието си; когато тя стори това, господин Баундърби си осигури вниманието ѝ с тръсване на главата.

— Госпожа Спарсит, уважаема госпожо — заговори господин Баундърби и мушна ръце в джобове, като провери с дясната ръка, че тапата на малкото шишенце може лесно да се издърпа. — Няма защо да ви казвам, че вие сте не само дама по рождение и възпитание, но и дяволски разсъдлива жена.

— Сър — отговори дамата, — наистина вие не за първи път ми оказвате честта да изкажете доброто си мнение с подобни изрази.

— Госпожа Спарсит, уважаема госпожо — продължи господин Баундърби, — сега ще ви смая.

— Да, сър? — отвърна госпожа Спарсит въпросително и по възможно най-безучастен начин. Тя обикновено носеше ръкавици без пръсти и сега сложи настрана ръкоделието си и разглади тези ръкавици.

— Аз имам намерението, госпожо, да се ожения за дъщерята на Том Градграйнд — каза Баундърби.

— Да, сър — отговори госпожа Спарсит. — Надявам се, че ще бъдете щастлив, господин Баундърби. О, наистина, надявам се да бъдете щастлив, сър! — И тя го каза с такова велико благоволение, а едновременно и с такова велико състрадание към него, че Баундърби — объркан много повече, отколкото ако беше запратила кутията си за ръкоделие в огледалото или примряла на килимчето пред камината — здраво запуши шишенцето с амонячната сол в джоба и си помисли: „Да я вземат дяволите тая жена, кому можеше и наум да му дойде, че тя ще приеме това по този начин?“

— Желая ви от все сърце, сър — додаде госпожа Спарсит с крайно високомерен тон: в един миг сякаш беше установила правото винаги след това да го съжалява, — да бъдете щастлив във всяко отношение.

— Много ви благодаря, госпожо — отвърна Баундърби с донякъде ясен тон, който бе явно понижен въпреки волята му. — Надявам се, че ще бъда.

— *Надявате* ли се, сър? — попита госпожа Спарсит много любезно. — Естествено, че се надявате, то се разбира, че се надявате.

Последва много неловко замълчаване от страна на господин Баундърби. Госпожа Спарсит невъзмутимо се залови отново за ръкоделието, като от време на време се покашляше и в това нейно кашляне звучеше съзнание за сила и снизхождение.

— Та, госпожо — подхвана отново Баундърби, — представям си, че при тия обстоятелства за човек с характер като вашия не би било приятно да остане тук, при все че с радост бихме ви приели.

— О, не, не, сър, в никой случай не бих могла да помисля за такова нещо! — Госпожа Спарсит поклати глава все още по този крайно високомерен начин, но малко промени лекото покашляне: сега кашляше така, като че ли в нея се надигаше пророчески дух, който би било по-добре да потисне с кашлицата.

— Обаче, госпожо — продължи Баундърби, — в банката има стаи, където една дама по рождение и възпитание би била повече от желателна като домоуправителка, и ако същата плата...

— Моля да ме извините, сър. Вие бяхте толкова добър да ми обещаете, че ще замените този израз с „годишно възнаграждение“.

— Добре, госпожо, годишно възнаграждение. Ако същото годишно възнаграждение бъде приемливо за вас там, да ви кажа, не виждам никаква нужда да се разделяме, освен ако вие виждате такава.

— Сър — отговори госпожа Спарсит, — предложението много ви прилича и ако длъжността, която ще заема в банката, ми позволи да я изпълнявам, без да накърня с нещо общественото си положение...

— Естествено, че няма да го накърните — възкликна Баундърби. — Ако не беше така, госпожо, нима мислите, че бих предложил тая длъжност на една дама, която се е движила в общество, в каквото сте се движили вие! Не че аз държа много на това общество, нали знаете! Но вие държите.

— Господин Баундърби, много сте внимателен.

— Ще имате свои частни помещения, ще си имате свои въглища и свои свещи и всичко друго и ще си имате прислужница да се грижи за вас, и ще си имате прислужник да ви пази, и ще се чувствувате, както аз си позволявам да сметна, извънредно удобно.

— Сър — подхвана госпожа Спарсит, — не казвайте нищо повече. Като оставя управляването на домакинството ви тука, аз не ще

се освободя от необходимостта да ям хорския хляб (тя би могла да каже „момици“, понеже този деликатес с пикантен кафяв сос представляваше любимата ѝ вечеря) и бих предпочела да го получавам от вашата ръка, отколкото от другото. Ето защо, сър, аз приемам предложението ви с благодарност и с много искрена признателност за любезността ви в миналото. И се надявам, сър — заключи госпожа Спарсит с внушително състрадателен тон, — от душа се надявам, че госпожица Градграйнд ще се окаже такава, каквато желаете и заслужавате да бъде!

Нищо не можеше вече да промени тази тактика на госпожа Спарсит. Нямаше никаква полза за Баундърби да се хвали и да си придава важност по присъщия му гръмогласен начин: госпожа Спарсит бе твърдо решила да го съжалява като жертва. Беше учтива, любезна, весела, изпълнена с надежди; но колкото по-учтива, по-любезна, по-весела и по-изпълнена с надежди, колкото изобщо по-примерна беше тя, толкова по-клет страдалец и жертва се чувствуваше той. И проявяваше толкова нежно съчувствие към окаяната му съдба, че широкото му лице се покриваше със студена пот, когато тя го погледнеше.

Междувременно тържественото отпразнуване на венчавката бе насрочено за след осем седмици и господин Баундърби отиваше всяка вечер в Каменната къща като официален годеник. Любовта намираще израз при тези случаи във форма на гривни и при всички случаи през време на годеничеството приемаше производствен вид. Правеха се рокли, правеха се накити, торти и ръкавици, правеха се прехвърляния на имоти и широк отбор от факти правеше чест на брачния договор. Цялата работа се състоеше само от факти, от първия до последния. Часовете не протичаха в розовите забавления, които глупавите поети приписват на такива моменти; нито часовниците вървяха по-бързо или по-бавно, отколкото по друго време. Убийствено статистичният хронометър в обсерваторията на господин Градграйнд удряше по главата всяка секунда при раждането ѝ и я погребваше с привичната за него точност.

Така дойде денят, както идват всички други дни за хората, които се придържат само о здравия разум; а когато той дойде, те бяха венчани в черквата с щръкналите дървени крака — този популярен архитектурен стил — Джозая Баундърби ескуайър<sup>[1]</sup> от Коуктаун, с

Луиза, най-голямата дъщеря на Томас Градграйнд, ескуайър от Каменната къща, член на парламента от този избирателен район. А когато бяха съчетани в свещен брак, отидоха на закуска в гореспоменатата Каменна къща.

По този щастлив случай се събра високо просветено общество, което знаеше от какво е направено всичко, каквото им се поднасяше за ядене и пиене, и как се внася или изнася, и в какви количества, и с какви кораби, свои или чуждестранни, и така нататък. Всичките шаферки, до малката Джейн Градграйнд, от интелектуална гледна точка можеха достойно да съперничат с панаирджийското дете-чудо и никого не занимаваха никакви глупости.

След закуската младоженецът се обърна към тях със следните думи:

— Дами и господа, аз съм Джозая Баундърби от Коуктаун. Понеже вие оказахте на съпругата ми и мене честта да пиете за наше здраве и щастие, предполагам, че следва да ви поблагодаря за това; обаче, тъй като всички вие ме познавате, знаете какъв съм и от какво потекло, няма да очаквате реч от човек, който, като види греда, казва „Това е греда“, а когато види помпа, казва „Това е помпа“, и никой не може да го накара да нарече гредата помпа, или помпата греда, или кое да е от двете — клечка за зъби. — Ако искате да чуете реч тая сутрин, моят приятел и тъст Том Градграйнд е член на парламента и можете да я очаквате от него с по-голяма сигурност. Аз не съм за тая работа. Обаче, ако аз се чувствавам донякъде независим, когато огледам тая трапеза днес и си помисля, че едва ли би могло да ми мине през ум да се ожения за дъщерята на Том Градграйнд, когато бях дрипаво улично хлапе, което не си миеше лицето, освен на някоя помпа, пък и то не се случваше по-често от веднъж на две седмици, надявам се, че може да ме извините. И тъй, надявам се да ви харесва това, че се чувствавам независим; ако ли не ви харесва, то си остава за ваша сметка. Аз действительно се чувствавам независим. Сега аз споменах, пък и вие споменахте, че днес аз се ожених за дъщерята на Том Градграйнд. Това много ме радва. То отдавна е било мое желание. Аз съм наблюдавал как я възпитават и вярвам, че е достойна за мене. Същевременно — няма да ви лъжа — вярвам, че и аз съм достоен за нея. И тъй, аз ви благодаря от името на двама ни за благоволението, което ни оказахте, и най-доброто пожелание, което мога да изкажа на всички неженени от

присъстващите, е следното: надявам се, че всеки ерген ще може да си намери такава добра жена, каквато съм си намерил аз, от впряга, в който работи обикновен работен кон като мене.

Скоро след това слово, понеже младоженците заминаваха на сватбено пътешествие в Лион, за да се възползува господин Баундърби от случая да види какво е състоянието на работната ръка по онези места и дали и там тя иска да бъде хранена със златни лъжички, щастливата двойка потегли за гарата. Младоженката, облечена в пътни дрехи, на слизане долу завари да я чака Том, зачервил се, било от чувство, било от питейната част на закуската.

— Ей че чудесна сестра си ти, Лу! — пошепна Том.

Тя се притисна към него, както би трябвало да се притисне към друг, много по-добър човек в този дом, и за първи път се изтръгна за миг от сдържаното си спокойствие.

— Старият Баундърби е вече готов — каза Том. — Време е. Сбогом! Ще те чакам да се върнеш. Слушай, мила моя Лу! Не е ли това направо чудесно сега!

---

[1] Ескуайър — титла на човек, смятан за „господин“ по рождение, положение или образование, поставяна на писмо или документ след името му. ↑

# **КНИГА ВТОРА**

## **ЖЕТВА**

# I

## ЦЕННОСТИТЕ В БАНКАТА

Слънчев летен ден. Случваше се понякога такова нещо дори и в Коуктаун.

Погледнат от разстояние при такова време, Коуктаун лежеше забулен в собствена мъгла, която изглеждаше непроницаема за слънчеви лъчи. Човек разбираше, че там има град само защото знаеше, че не може да има подобно мътно петно на гледката, без да има град. Облак от сажди и пушек, който се насочваше объркано ту насам, ту натам, ту се устремяваше нагоре в небесния свод, ту мрачно се провлачваше по земята, според това дали вятърът се вдигаше или стихваше, или променяше посоката си — гъсто безформено валмо, прорязвано от ивици светлина, в която не проличаваше нищо освен пластове тъмнина, Коуктаун подсещаше за себе си отдалече, макар да не се виждаше нито една тухла.

Чудното беше, че градът изобщо съществуваше. Той е бил разоряван тъй често, че бе удивително как е устоял на толкова много удари. Положително никога не бе имало такъв крехък порцелан, както този, от който бяха направени коуктаунските фабриканти. Колкото леко и да ги пипаше човек, те се разпадаха на парчета тъй лесно — всеки би могъл да ги подозре, че са били вече попукани. Те се разоряваха, когато ги задължаваха да изпращат работещите деца на училище; разоряваха се, когато им назначаваха инспектори да правят проверки на фабриките им; разоряваха се, когато тези инспектори слагаха под съмнение доколко оправдано е да осакатяват хората с машините си; те съвсем загиваха, когато им се намекнеше, че може би не е необходимо да димят чак толкова много. Освен златната лъжица на господин Баундърби, получила всеобщо признание в Коуктаун, там се ширеше друга добила известност фикция. Тя имаше формата на заплаха. Щом някой коуктаунец се почувствуваше онеправдан, което ще рече — щом не го оставяха да прави каквото си ще и се повдигаше въпрос да го държат отговорен за последиците от някоя негова постъпка, — той непременно излизаше със страшната закана, че „по-скоро ще захвърли



цялото си имущество в океана“. При няколко случая това бе докарвало министъра на вътрешните работи на косъм от смъртта от уплаха.

Обаче в края на краищата коуктаунците бяха така родолюбиви, че никога още не бяха захвърлили имуществото си в океана, а наопаки, показваха се толкова добри да полагат за него извънредни грижи. И ето, то си стоеше там в омарата, растеше и се множеше.

На улицата беше горещо и прашно в летния ден, а слънцето светеше толкова ярко, че дори проблясваше през тежките изпарения, надвиснали над Коуктаун, и човек не можеше да го загледа, без да замижи. Огняри се измъкваха от ниските врати на подземията, сядаха на стъпала, подпори и огради по фабричните дворове и, загледани във въглищата, бършеха очернените си лица. Целият град сякаш се пържеше в масло. Навред се носеше задушлива миризма на горещо масло. Парните машини лъцяха от него, дрехите на работната ръка бяха изпомацани с него, навсякъде по многобройните етажи на фабриките се процеждаше и капеше масло. Въздухът в тези вълшебни дворци беше като полъх на самума<sup>[1]</sup>, а техните обитатели, изнемогващи от жегата, работеха отмалели в пустинята. Но никаква температура не правеше изпадналите в тиха лудост слонове по-луди или по-нормални. Дотегливите им глави се вдигаха и навеждаха с еднаква скорост в горещо и в студено време, в мокро и в сухо време, в хубаво и в лошо време. Отмереното движение на сенките им по стените заместваше в Коуктаун сянката на шумолящи гори, а вместо лятното бръмчене на насекоми той предлагаше през цялата година, от зори в понеделник до вечерта в събота, бръмченето на двигатели и колела.

Приспивно те ручеха целия този слънчев ден и на минувача още повече му се доспиваше и му ставаше още по-горещо, когато минаваше край бръмналите стени на фабриките. Спуснатите щори и пръскането с вода разхлаждаха малко главните улици и дюкяните, но фабриките, дворовете и задните улички се бяха нажежили в знойния пек. Долу на реката, черна и гъста от бои, няколко свободни от работа коуктаунски момчета (рядко явление тука) караха разнебитена лодка, която оставяше пенлива диря във водата при бавното си влачене напред, докато всяко потопяване на греблото вдигаше зловонна миризма. Но самото слънце, колкото и да беше благотворно, общо взето, не бе така добро към Коуктаун, колкото силният студ, и рядко

надзърташе настойчиво в някои от по-сбутаните квартали, без да донесе повече смърт, отколкото живот. Така очите на самото небе стават лоши очи, когато некадърни или користни ръце се препречат между тях и нещата, към които те са устремени, за да ги благословят.

Госпожа Спарсит седеше в обичайната за нея подиробедна стая в банката, на сенчестата страна на напеклата се улица. Работното време бе свършило и през тези часове на деня при топло време тя обикновено украсяваше с аристократичното си присъствие стаята на директорския съвет над общата зала. Собствената ѝ всекидневна беше на по-горния етаж, от прозореца на който наблюдателен пост тя беше готова всяка заран да поздрави господин Баундърби, когато той прекосяваше улицата, със съчувствено кимване, подходящо за една жертва. Той беше женен вече цяла година и госпожа Спарсит нито за миг не го освобождаваше от непоколебимото си съжаление.

Банката с нищо не нарушаваше здравословното еднообразие на града. И тя беше сграда от червени тухли, с черни капаци на прозорците отвън и зелени щори отвътре, черна входна врата, с две бели стъпала пред нея, пиринчена табелка и пиринчена дръжка на вратата, подобна на точка. Беше с един номер по-голяма от къщата на господин Баундърби, както другите къщи пък бяха от един до пет-шест номера по-малки; във всички останали подробности тя строго отговаряше на установения образец.

Госпожа Спарсит си даваше сметка, че като влиза вечерно време между писалищата и писмените принадлежности, придава женствен, да не кажем и аристократичен чар на кабинета. Седнала на прозореца с ръкоделието или с приспособлението за плетене на мрежи, тя изпитваше похвалното чувство, че облагородява с изисканото си държане грубия делови вид на учреждението. С това впечатление за интересната си роля госпожа Спарсит се смяташе в известна степен за фея на банката. Градските жители, които я виждаха там, когато минаваха на отиване и връщане край сградата, я смятаха за банков дракон, който пази съкровищата на мината.

Какви са тези съкровища госпожа Спарсит знаеше толкова малко, колкото и те. Златни и сребърни монети, ценни книжа, тайни, разкриването на които щеше да докара незнайна гибел на незнайни лица (общо взето обаче хора, неприятни за нея), бяха главните точки в мисления ѝ списък на тези съкровища. Във всяко друго отношение тя

знаеше, че остава върховна повелителна на всички канцеларски мебели и на желязно хранилище с три катинара, на вратата на който трезор разсилният всяка вечер опираше глава, легнал на подвижно легло, изчезващо при първи петли. Освен това беше властителка на редица подземия, здраво запазени от досег с грабителския свят, и на останките от текущата дневна работа, състоящи се от мастилени петна, изхабени пера, парчета от книжни печати и късчета хартия, накъсани толкова на ситно, че нищо интересно не можеше да се разбере от тях, когато госпожа Спарсит се мъчеше да ги нареди. Най-после тя беше пазителка на малък арсенал от саби и карабини, закачени в отмъстителен ред над една от празничните камини; и на тази почтена традиция, станала неотделима за всяко търговско учреждение, претендиращо да е богато, редица пожарни кофи — съдове, на които не се разчиташе за никаква физическа полза при какви да е обстоятелства, но за които е било забелязано да упражняват чудесно морално въздействие, почти еднакво с въздействието на златни кюлчета, върху повечето от тези, които ги видеха.

Една глуха прислужница и един разсилен допълваха владенията, над които господствуваше госпожа Спарсит. За глухата прислужница се говореше, че била богата, а сред по-нисшите съсловия на Коуктаун от години се мълвеше, че някоя нощ, когато банката е затворена, тази прислужница щяла да бъде убита зарад парите си. Дори според общото мнение тя доста просрочила тази нощ и трябвало да се прости с живота много отдавна, но запазваше живота и службата си със злонравна упоритост, която много ги обиждаше и разочароваше.

Чаят на госпожа Спарсит бе току-що сложен върху приготвена за нея изящна трикрака масичка, която тя въдворяваше след работно време в обществото на строгата дълга, покрита с кожа заседателна маса, ширнала се в средата на стаята. Разсилният сложи таблата на масичката и изказа почитанието си, като се чукна по челото с кокалчетата на пръстите.

— Благодаря ти, Бицър — промълви госпожа Спарсит.

— Аз ви благодаря, госпожо — отговори разсилният. Той беше много похватен разсилен; толкова похватен, колкото в дните, когато с премигване определи за ученичка номер двадесет какво е кон.

— Заключено ли е всичко, Бицър? — попита госпожа Спарсит.

— Всичко е заключено, госпожо.

— Ами какви новини има днес? — каза госпожа Спарсит, като си сипа чай. — Има ли нещо?

— Май не мога да кажа, госпожо, да съм чул нещо особено. Хората ни са калпави, госпожо, но това за съжаление не е ново.

— Сега пък какво правят тези размирни негодници? — попита госпожа Спарсит.

— Продължават все същото, госпожо. Съюзават се, обединяват се, задължават се да се държат един за друг.

— Много жалко, че обединените господари допускат такива класови сдружения — каза госпожа Спарсит и от суровата строгост носът ѝ стана още по-римски, а веждите още по-кориолановски.

— Така е, госпожо — потвърди Бицър.

— След като са се обединили самите те, би трябвало всички до един да се противопоставят и да не приемат на работа нито един работник, който е обединен с друг работник — заяви госпожа Спарсит.

— Те го правеха това, госпожо — отговори Бицър, — но май че нищо не излезе от тая работа, госпожо.

— Аз не твърдя, че разбирам тези неща — каза с достойнство госпожа Спарсит, — понеже по начало ми бе отредено да се движа в свършено друга среда, а пък и господин Спарсит, като роден Поулър, е бил съвсем извън кръга на всякакви подобни разногласия. Зная само, че тези хора трябва да бъдат подчинени и че е крайно време да го направят веднъж завинаги.

— Да, госпожо — съгласи се Бицър, като подчертаваше голямото си уважение към прорицателската убедителност на госпожа Спарсит. — Човек не би могъл да го каже по-ясно, дума да няма, госпожо.

Понеже това бе обичайният час, когато водеше малки поверителни разговори с госпожа Спарсит, и беше вече доловил погледа ѝ и разбрал, че тя ще го запита за нещо, Бицър се зае уж да подрежда линиите, мастилниците и така нататък, докато тази дама пиеше чая си и гледаше към улицата през отворения прозорец.

— Имаше ли много работа днес, Бицър? — попита госпожа Спарсит.

— Не особено много, милейди. Средно. — От време на време вместо с „госпожо“ той се обръщаше към нея с „милейди“, сякаш неволно зачиташе личното достойнство и домогванията за уважение на госпожа Спарсит.

— Банковите служители — каза госпожа Спарсит и внимателно махна незабележима трошичка хляб с масло от лявата си ръкавица, — разбира се, са достойни за доверие, точни и работливи?

— Да, госпожо, до голяма степен, госпожо. С обикновеното изключение.

Бицър изпълняваше в учреждението службата на главен шпионин и доносчик и срещу тези доброволни услуги получаваше на Коледа подарък в добавка към редовното си седмично възнаграждение. Беше пораснал като крайно трезв, предпазлив и благоразумен младеж, който положително щеше да се издигне. Разумът му бе така безпогрешно уравновесен, че не го вълнуваха нито чувства, нито страсти. Всичките му постъпки бяха плод на най-подробни и хладнокръвни пресмятания и госпожа Спарсит не без основание обикновено отбелязваше, че никога не е познавала младеж с непоклатими принципи. Като се увери след смъртта на баща си, че майка му има право на помощ от енорията в Коуктаун, този превъзходен млад икономист се погрижи да ѝ осигури това право с такова непреклонно преследване на принципното положение в случая, че оттогава тя се озова в работен дом<sup>[2]</sup>. Трябва да му се признае, че веднъж в годината той ѝ подаряваше половин фунт чай, което беше слабост от негова страна: първо, защото всички подаръци неизбежно клонят да затвърдят просяшки манталитет у получателя и, второ, защото единственият разумен начин за провеждане на сделката с този предмет на потреблението беше да го купи за колкото може по-малко и да го продаде за колкото може повече, тъй като философите напълно ясно са установили, че в това се заключава целият дълг на човека<sup>[3]</sup> — не част от дълга му, а целият.

— До голяма степен, госпожо. С обикновеното изключение — повтори Бицър.

— А-ах! — въздъхна госпожа Спарсит, поклати глава над чашата с чая и отпи голяма глътка.

— Господин Томас, госпожо, аз много се съмнявам в господин Томас, госпожо, никак не ми харесва поведението му.

— Бицър — рече госпожа Спарсит с много внушителен тон, — не си ли спомняш да съм ти казвала нещо относно имената?

— Моля да ме извините, госпожо. Съвършено вярно е, че вие не желаете да се споменават имена и че е винаги по-добре те да се

избягват.

— Моля да не забравяш, че аз нося отговорност тука — каза госпожа Спарсит по своя тържествен начин. — Всичко това тука ми е доверено, Бицър, от господин Баундърби. Колкото и невероятно би се видяло преди години и на господин Баундърби, и на самата мене, че той ще стане някога мой покровител и ще ми изплаща годишно възнаграждение, аз не мога да виждам този човек в никаква друга светлина. Господин Баундърби признава общественото ми положение и зачита семейното ми потекло в такава пълна мяра, каквато надали бих могла да очаквам. И повече, много повече. Ето защо ще бъда вярна на моя покровител във всяко отношение. А не смятам, не ще смятам и не мога да смятам — заяви госпожа Спарсит с всичките си налични запаси от честност и благонравие, — че ще бъда вярна във всяко отношение, ако позволявам да се споменават под този покрив имена, които за нещастие... за най-голямо нещастие... в това няма никакво съмнение... са свързани с неговото.

Бицър пак се чукна с кокалчетата на пръстите и пак поиска извинение.

— Не, Бицър — продължи госпожа Спарсит, — кажеш ли „един индивид“, аз ще те чуя; кажеш ли „господин Томас“, ще прощаваш, но няма да те чуя.

— С обикновеното изключение на един индивид, госпожо — помъчи се да поправи грешката си Бицър.

— А-ах! — Госпожа Спарсит повтори възклицанието, поклащането на главата над чашата чай и голямата глътка, за да подеме разговора отново от точката, на която той беше прекъснал.

— Един индивид, госпожо, никога не се е държал както трябва от деня, когато е дошъл тук — каза Бицър. — Той е покварен, мързелив прахосник. Той не заслужава хляба, който яде, госпожо. А и не би го получавал, ако нямаше тука приятелка и сродница, госпожо!

— А-ах! — въздъхна госпожа Спарсит и още веднъж печално поклати глава.

— Надеждата ми, госпожо, е, че неговата приятелка и сродница не ще го снабдява със средства, за да продължава все така. Иначе, госпожо, ние знаем от чий джоб излизат тия пари.

— А-ах! — въздъхна пак госпожа Спарсит и пак печално поклати глава.

— Тя е за съжаление, госпожо. Последната личност, която споменах, е за съжаление, госпожо — каза Бицър.

— Да, Бицър — съгласи се госпожа Спарсит. — Винаги съм съжалявала за това заблуждение, винаги.

— А колкото до този индивид, госпожо — продължи Бицър, като сниши глас и пристъпи по-близо, — той е също така разпуснат, както всички в тоя град. И вие знаете в какво се заключава тяхната разпуснатост, госпожо. Никой друг не би могъл да го знае по-добре, отколкото една дама с вашето високо положение.

— Нямаше да е зле, ако взимаха пример от тебе, Бицър — отговори госпожа Спарсит.

— Благодаря ви, госпожо. Но понеже вече заговорихте за мене, ето, вижте ме, госпожо. Вече съм сложил нещичко настрана, госпожо. Тая награда, която получавам за Коледа, госпожо: аз никога не я пипам. Дори не похарчвам цялата си заплата, макар и да не е висока, госпожо. Защо да не могат те да правят, както правя аз, госпожо? Каквото може да направи един, може да направи и друг.

Това също бе една от фикциите на Коуктаун. Всеки капиталист в града, придобил шестдесет хиляди фунта от шест пенса, винаги се правеше на много учуден защо шестдесетте хиляди души работна ръка около него не придобият по шестдесет хиляди фунта от шест пенса всеки и, може да се каже, укоряваше всекиго от тях, че не е извършил този дребен подвиг. Каквото аз направих, можеш да направиш и ти. Защо не го направиш тогава?

— А колкото за това, че им трябвали развлечения, госпожо — продължаваше Бицър, — това са чисти глупости. На мене не ми трябват развлечения. Никога не са ми трябвали и никога не ще ми трябват; аз не ги обичам. А пък за това, че се обединяват, нямам никакво съмнение, че между тях има много, които чрез наблюдаване и доноси един против друг биха могли да поспечелят по нещичко от време на време, било в пари, било в благоволение, и да си подобрят живота. Защо тогава не си го подобрят, госпожо! Това е първата подбуда на всяко разумно същество и те се стремят към това.

— Именно „уж“! — забеляза госпожа Спарсит.

— И ние вечно ги чуваме, госпожо, до втръсване да говорят за своите жени и деца — каза Бицър. — Ами че вижте мене, госпожо! На мене не ми трябват жена и деца. Защо им са на тях?

— Защото са разпуснати — подхвърли госпожа Спарсит.

— Да, госпожо — отговори Бицър, — точно това е. Ако бяха по-предвидливи и по-малко извратени, госпожо, какво щяха да правят? Щяха да кажат: Докато цялото ми семейство се събира под една „шапка“ или „Докато цялото ми семейство се събира под едно боне (според това дали въпросният е мъж или жена, госпожо), трябва да храня само едного, и то човека, когото ми е най-приятно да храня“.

— Положително — съгласи се госпожа Спарсит и отхапа от кифличката си.

— Благодаря ви, госпожо — каза Бицър и пак се чукна по челото с кокалчетата на пръстите в знак на благодарност за назидателния разговор. — Ще искате ли още малко вряла вода, госпожо, или нещо друго, което бих могъл да ви донеса?

— Засега нищо, Бицър.

— Благодаря ви, госпожо. Не бих искал да ви тревожа, когато се храните, особено по време на следобедния чай, като зная колко го обичате — каза Бицър, поизвил врат, за да надникне към улицата от мястото, където стоеше, — но един господин гледа на горе от една-две минути, госпожо, а сега прекоси улицата, сякаш се канеше да почука. Ето, това е положително той, дето чука, госпожо.

Бицър се доближи до прозореца, погледна надолу, сетне веднага прибра глава и потвърди:

— Да, госпожо. Ще искате ли да поканя господина тука, госпожо?

— Не зная кой би могъл да бъде — каза госпожа Спарсит, като избърса устни и оправи ръкавиците си.

— Явно не е тукашен, госпожо.

— Какво може да иска чужд човек в банката по това вечерно време, освен ако идва по някоя работа, за която е закъснял, аз не знам — каза госпожа Спарсит, — но съм поела отговорност за това учреждение от господин Баундърби и никога няма да се отклоня от нея. Ако да приема този човек е част от поетите от мене задължения, ще го приема. Действуй, както намериш за добре, Бицър.

В този момент господинът, без да знае нищо за великодушното изказване на госпожа Спарсит, почука още веднъж толкова силно, че разсилният изтича долу да отвори вратата, докато госпожа Спарсит взе предпазната мярка да скрие масичката с всичко сложено на нея в един



шкаф, а след това се оттегли на горния етаж, за да може да се появи, ако се наложи, с по-голямо достолепие.

— Ако обичате, госпожо, господинът иска да ви види — каза Бицър, долепил светлото си око към ключалката на госпожа Спарсит. Тогава госпожа Спарсит, използвавала интервала да си оправи шапчицата, отново понесе класическите си черти надолу и влезе в заседателната зала с вид на римска матрона, запътила се извън градските стени да преговаря с пълководеца на нашественическите войски.

Посетителят, който беше отишъл до прозореца и тъкмо беше зает да поглежда нехайно навън, остана така равнодушен към тази внушителна поява, колкото можем да си представим. Той си подсвиркуваше с невъобразимо безразличие, все още с шапка на глава и с донейде отпаднал вид, дължащ се отчасти на прекомерната горещина и отчасти на прекомерната изтънченост. Защото и с най-бегъл поглед можеше да се разбере, че е истински джентълмен от най-нов тип, отегчен от всичко и подобно на Луцифер лишен от вяра към всичко на света.

— Доколкото разбрах, сър — заговори госпожа Спарсит, — искали сте да ме видите.

— Прощавайте — каза той, като се обърна и свали шапката си, — моля да ме извините.

„Хм! — помисли си госпожа Спарсит, докато величествено кимваше. — Тридесет и пет годишен, хубав, добре сложен, хубави зъби, приятен глас, добре възпитан, добре облечен, тъмнокос, дръзки очи.“ Всичко това госпожа Спарсит забеляза по женски — също както султанът, който потопил главата си във ведро с вода<sup>[4]</sup>, — само докато се поклони и се изправи пак.

— Заповядайте, седнете, сър — промълви госпожа Спарсит.

— Благодаря ви. Позволете. — Той придърпа стол за нея, но сам остана нехайно опрян на масата. — Оставих слугата си на гарата да се погрижи за багажа... ужасно препълнен влак и страшно много багаж във фургона... и тръгнах да се поразходя и да се поогледам. Извънредно странен град. Ще ми позволите ли да ви запитам, дали е винаги толкова черен?

— Обикновено много по-черен — отговори госпожа Спарсит с присъщата ѝ прямота.

— Нима е възможно! Извинете: предполагам, че не сте родом оттука?

— Не, сър — отговори госпожа Спарсит. — Едно време, за моя добра или зла чест, преди да овдовея, аз се движех в съвсем различни кръгове. Съпругът ми беше Поулър.

— Много моля да ме извините! — каза непознатият. — Как беше името?...

Госпожа Спарсит повтори:

— Поулър.

— Семейство Поулър — проточи непознатият, след като се позамисли за миг-два. Госпожа Спарсит кимна утвърдително. Непознатият като че ли доби още по-отпаднал вид, отколкото преди.

— Сигурно много се отегчавате тука? — бе изводът му от съобщението й.

— Аз съм покорна на обстоятелствата, сър — каза госпожа Спарсит, — и отдавна съм се приспособила към силите, управляващи моя живот.

— Много философски — отвърна непознатият — и много примерно, и много похвално, и... — Изглежда, той сметна, че не си заслужава труда да довърши изречението, и отегчено взе да си играе с верижката на часовника.

— Ще ми позволите ли да запитам, сър — каза госпожа Спарсит, — на какво дължа честта...

— Разбира се — отговори непознатият. — Много ви благодаря, че ми напомнихте. Аз нося препоръчително писмо до господин Баундърби, банкера. Както обикалях този необикновен черен град, докато стане вечерята в хотела, запитах един срещнат, някакъв работник, който като че ли беше току-що взел душ от нещо пухкаво, вероятно суровината...

Госпожа Спарсит наведе глава.

— ... Суровината... къде живее господин Баундърби, банкерът. А той, без съмнение заблуден от думата „банкер“, ми посочи пътя към банката. Предполагам, че господин Баундърби всъщност не живее в тази сграда, където имам честта да ви поднеса това обяснение?

— Да, сър — отвърна госпожа Спарсит, — не живее.

— Благодаря ви. Нямах никакво намерение да предам писмото си още сега. Но като се поразходих до банката, за да убия времето, и имах

късмета да забележа на прозореца — към който той отпуснато махна с ръка, а след това леко се поклони — една дама с изключителна и приятна външност, сметнах, че ще е най-добре да си позволя да запитам тази дама къде наистина живее господин Баундърби, банкерът. Кое то се и решавам да сторя с всички надлежни извинения.

Небрежността и отпуснатото му държане според госпожа Спарсит можеха да бъдат извинени само с известната непринудена галантност, която отдаваше почит и на нея. Ето например сега, в този миг, той малко оставаше да седне върху масата и все пак лениво се надвесваше над нея, сякаш признаваше, че има в нея нещо привлекателно, което я прави очарователна... по неин начин.

— Банките, зная, са винаги недоверчиви и са служебно задължени да бъдат — каза непознатият, чиято лека и плавна реч беше също приятна и караше да долавяш нещо много по-дълбоко и духовито, отколкото можеше да съдържа (а то вероятно бе ловка хитрина на основателя на тази многобройна секта, който и да е бил този велик мъж), — затова няма да е зле да отбележа, че моето писмо... ето го... е от члена на парламента, който представлява този град, Градграйнд, с когото имах удоволствието да се запозная в Лондон.

Госпожа Спарсит позна почерка, подметна, че съвсем не е било необходимо господинът да показва писмото и даде адреса на Баундърби с всички съответни указания и наставления.

— Хиляди благодарности — каза непознатият. — Разбира се, вие познавате банкера добре?

— Да, сър — отговори госпожа Спарсит. — В подчиненото си положение спрямо него аз го познавам от десет години.

— Цяла вечност! Струва ми се, че той се е оженил за дъщерята на Градграйнд?

— Да — госпожа Спарсит изведнъж сви устни, — той има тази... чест.

— Казаха ми, че тази дама била цял философ.

— Сериозно, сър? — изуми се Спарсит. — Така ли?

— Простете безочливото ми любопитство — не спираше непознатият с умиловителен вид, поразвълнуван от веждите на госпожа Спарсит, — но вие познавате семейството, познавате и света. Аз съм на път да се запозная със семейството и може би ще трябва

доста да общувам с тях. Толкова страшна ли е тази дама? Баща ѝ я рисува като толкова необикновено разумна личност, че аз горя от желанието да узная. Нима е съвършено недостъпна? Отблъскващо и потресаващо интелигентна? Виждам по многозначителната ви усмивка, че не сте на това мнение. Вие изляхте балсам в разтревожената ми душа. А сега за възрастта. Четиридесетгодишна? На тридесет и пет?

Госпожа Спарсит направо се изсмя:

— Вчерашно дете. Нямахте и двадесет, когато се омъжи.

— Давам ви честната си дума, госпожо Поулър — рече непознатият, като се отдели от масата, — никога в живота си не съм бил тъй смаян!

Това наистина като че ли го порази до крайния предел на способността му да бъде поразен. Той не свали очи от своята осведомителка цяла четвърт минута и сякаш не можеше да възприеме тази изненада.

— Уверявам ви, госпожо Поулър — продължи той след това съвсем отпаднал, — че бащата ме подготви с приказките си да видя сурова и безразлична зрелост. Много съм ви задължен, извънредно много, че поправихте тази глупава грешка. Моля да ме извините за безпокойството. Много ви благодаря. Довиждане!

Той си излезе с поклон, а госпожа Спарсит, стаила се зад завесата на прозореца, го видя да се отдалечава отпуснато по сенчестата страна на улицата, изпращан от погледите на целия град.

— Какво мислиш за този господин, Бицър? — попита тя разсилния, когато той влезе да прибере чашата и чиниите.

— Харчи много пари за дрехите си, госпожо.

— Трябва да се признае, че се облича с голям вкус — забеляза госпожа Спарсит.

— Да, госпожо — отговори Бицър, — ако това си заслужава парите... Освен това, госпожо — подхвана наново Бицър, докато бършеше масата, — струва ми се, че е комарджия.

— Да се играе комар е безнравствено — заяви госпожа Спарсит.

— То е смешно и глупаво, госпожо — каза Бицър, — защото шансовете са винаги против играчите.

Дали горещината ѝ пречеше да работи или ръцете не я слушаха, но госпожа Спарсит не похвана ръкоделие тази вечер. Тя седеше на

прозореца, когато слънцето започна да залязва зад пушеците; седеше там, когато пушеците станаха огненочервени, когато червенината им избледня, когато мракът като че се надигна бавно от земята и запълзя все по-високо и по-високо — до покривите на къщите, до черковната камбанария, до върха на фабричните комини, до небето. Без свещ в стаята госпожа Спарсит седеше на прозореца, сложила ръце пред себе си, без да мисли много за вечерните звуци: крясъците на момчетата, лаенето на кучетата, трополенето на колелата, стъпките и гласовете на минувачите, резките улични провиквания, тропота на дървените обувки по настилката, когато стана време за тях да минат, затварянето на капациите по витрините на дюкяните. Чак когато разсилният доложи, че момиците за вечерята й са готови, госпожа Спарсит се изтръгна от унеса и понесе гъстите си черни вежди (по това време смръщени от размишления така, сякаш имаха нужда от гледане) към горния етаж.

— Ах ти, глупако! — рече госпожа Спарсит, когато остана сама с вечерята си. Кого имаше предвид тя не каза, но надали е могла да има предвид момиците.

---

[1] Самум — горещ вятър в пустинята Сахара, носещ облаци и пясък. ↑

[2] Работен дом — в случая приют за старци и сираци: според един закон от 1834 г. лицата, които имали право на помощ от енорията, могли да я получават само ако живеели в работен дом; условията на живота в такива домове били много тежки и напомняли затворническият режим. ↑

[3] „Целият дълг на човека“ — намек за книгата „Целият дълг на човека“, издадена през 1658 г. и съдържаща анализ на нравствените задължения на човека по отношение на бога и братята му хора. ↑

[4] Султанът, който потопил главата си във ведро с вода — авторът има предвид приказката „Двата живота на султан Махмуд“ от сборника „Хиляда и една нощ“. Шейхът вълшебник посетил египетския султан Махмуд, потопил за миг главата му във водоем. За този миг султанът се видял попаднал в далечни страни, да претърпява корабкрушение, да става роб, а след това да се превръща в магаре и да преживява в този облик няколко години. ↑

## II ГОСПОДИН ДЖЕЙМЗ ХАРТХАУЗ

Партията на Градграйнд имаше нужда от помощ, за да види сметката на Грациите<sup>[1]</sup>. Те обикаляха да вербуват привърженици, а къде имаха по-голяма надежда да ги наберат, ако не сред изисканите господа, които, след като бяха открили, че няма нищо, което да притежава известна цена, бяха еднакво готови на всичко?

Нещо повече — трезвите умове, издигнали се до тези ненадминати височини, бяха привлекателни за мнозина от школата на Градграйнд. Те харесваха изисканите господа: даваха си вид, че не ги харесват, но ги харесваха. Носеха се отпуснато, за да им подражават, и проточваха думите си като тях, и поднасяха с омаломощен вид малките мухлясали дажби политическа икономия, с които гощаваха последователите си. Никога преди на земята не бяха виждали по-чудна порода мелези от получената се по този начин.

Сред изисканите господа, които не принадлежаха напълно към школата на Градграйнд, имаше един от добро семейство и още по-добра външност с прекрасен усет за хумор, който има огромен успех в Камарата на общините в случая, когато я занимава с неговото (и на директорския съвет) становище за железопътна злополука, при която най-внимателните на света служители, наети от най-либералните началници, за които някога се е чувало, подпомагани от най-прекрасните механични приспособления, каквито някога са били изобретени всичко това действащо на най-добрата линия, която е била някога построена, бяха убили пет души и ранили тридесет и двама — произшествие, без което превъзходството на цялата система положително нямаше да е пълно. Между пострадалите имало една крава, а между разпръснатите неизвестно чии предмети — вдовишко боне. И почтеният член на парламента така разсмя камарата (която има тънък усет за хумор), като сложи бонето на главата на кравата, че господа представителите нямаха търпение да изслушат сериозно заключенията на следствието и оправдаха железопътното дружество с одобрителни възгласи и смях.

Та този господин имаше по-малък брат с още по-хубава външност, който се беше опитал да поживее като драгунски корнет<sup>[2]</sup> и установи, че е отегчително, след това се опита да поживее в свитата на един английски посланик в чужбина и установи, че е отегчително; сетне се озова в Ерусалим и се отегчи и там; тогава обиколи света с яхта и се отегчи навред. Тъкмо на него този почтен и духовит член на парламента каза на брат си един ден: „Джем, има поле за дейност между привържениците на неоспоримите факти и те имат нужда от хора. Питам се дали не би се заел със статистика“. Джем, привлечен от новотата на това хрумване и понеже отчаяно търсеше някакво разнообразие, беше готов „да се заеме“ със статистика, както и с каквото да било друго. И той се зае. Подготви се, като усвои една-две сини книги, а брат му пусна дума за това сред привържениците на неоспоримите факти и каза:

— Ако искате да кандидатирате за някое място хубав мъж, който може да ви изкалъпи дяволски хубава реч, потърсете брат ми Джем, той е тъкмо човек за вас.

След като го опитаха няколко пъти на публични събрания, господин Градграйнд и съвет от политически мъдреци решиха да го изпратят в Коуктаун, да го опознаят хората там и в околностите. Това и бе поводът за писмото, което Джем показва предишната вечер на госпожа Спарсит и което сега държеше в ръка господин Баундърби; то беше надписано: „До Джозая Баундърби, ескуайър, банкиер, Коуктаун. Специално, за да му се препоръча Джеймз Хартхауз, ескуайър. Томас Градграйнд“.

Един час след като получи това съобщение и визитната картичка на господин Джеймз Хартхауз, господин Баундърби наложи шапка и отиде в хотела. Там намери господин Джеймз Хартхауз да гледа през прозореца в такова печално душевно състояние, че беше вече наполовина готов „да се заеме“ с нещо друго.

— Моето име, сър — каза посетителят му, — е Джозая Баундърби от Коуктаун.

Господин Джеймз Хартхауз много се радвал (макар и съвсем да нямаше такъв вид), че има честта, която отдавна очаквал.

— Коуктаун, сър — рече Баундърби и твърдоглаво се настани на един стол, — не е от тия градове, с които сте свикнали. Ето защо, ако ми позволите... или безразлично дали ще ми позволите или не, защото

аз съм пряк човек... ще ви разправа нещичко за него, преди да пристъпим към другото.

Господин Хартхауз щял да бъде очарован.

— Не бъдете толкова сигурен в това — отвърна Баундърби. — Аз не ви го обещавам. Преди всичко вижте нашия пушек. Това е нашата храна и нашето питие. Той е най-здравословното нещо на света във всяко отношение, а особено за белите дробове. Ако сте един от тях, дето искат от нас да го премахнем, аз не съм съгласен с вас. Ние нямаме никакво намерение да изхабим дъната на нашите котли побързо, отколкото ги хабили сега, въпреки всичките сантиментални празнословия във Великобритания и Ирландия.

Решил „да се заеме“ в пълния смисъл на думата, господин Хартхауз подхвана:

— Господин Баундърби, уверявам ви, че съм всецяло и напълно на вашето мнение. По убеждение.

— Радвам се да го чуя — каза Баундърби. — Сега без съмнение вие сте чули сума приказки за работата във фабриките ни. Нали? Прекрасно. Ще ви изложат самите факти. Тя е най-приятната работа каквато може да има, и е най-леката работа, каквато има, и е най-добре платената работа, каквато има. Нещо повече: ние не бихме могли да подобрим самите фабрики, освен ако постелем персийски килими на пода, което няма да направим.

— Напълно правилно, господин Баундърби.

— Последно — продължи Баундърби, — що се отнася до нашата работна ръка. Между тях не се среща нито един в този град, сър, мъж, жена или дете, който да няма един върховен стремеж в живота. Този стремеж е да бъдат хранени с костенуркова супа и еленско месо със златна лъжица. Но те няма, нито един от тях, да бъдат никога хранени с костенуркова супа и еленско месо със златна лъжица. Така че вече сте запознат с града.

Господин Хартхауз заяви, че това сбито резюме на целия коуктаунски въпрос е било за него във висша степен поучително и освежаващо.

— Ами виждате ли — отговори господин Баундърби, — такъв ми е характерът: когато се запознавам с един човек, особено общественик, трябва напълно да се разбера с него. Трябва да ви кажа, господин Хартхауз, само едно нещо още, преди да ви уверя, че с



удоволствие ще се отзова на препоръчителното писмо на моя приятел Том Градграйнд и ще направя всичко в кръга на скромните ми възможности. Вие сте човек от род. Не се лъжете нито за миг с предположението, че аз съм човек от род. Аз съм само един от мръсната сган, истински представител на измета.

Ако нещо можеше да събуди интереса на Джем към господин Баундърби, то беше тъкмо това обстоятелство. Или поне той така му заяви.

— А сега — каза Баундърби — можем да стиснем ръка на равни начала. Казвам на равни начала, понеже, макар да знам по-добре от всеки друг кой съм и колко дълбока е клоаката, от която съм се издигнал, аз съм също толкова горд, колкото и вие. Сега, след като съм установил по подходящ начин независимостта си, мога да пристъпя към въпроса как се чувствувате и се надявам, че сте добре.

Още по-добре, увери го господин Хартхауз, когато двамата си стиснаха ръка, и то се дължало на целебния въздух на Коуктаун. Господин Баундърби изслуша отговора благосклонно.

— Може да знаете — каза той, — а може и да не знаете, че аз съм женен за дъщерята на Том Градграйнд. Ако нямате предвид нещо по-интересно, елате с мене до града и аз с удоволствие ще ви представя на дъщерята на Том Градграйнд.

— Господин Баундърби — заяви Джем, — вие предугадохте най-голямото ми желание.

Те излязоха без повече приказки и господин Баундърби заведе новия познат, който тъй коренно се различаваше от него, в частното си жилище от червени тухли, с черни капаци на прозорците отвън и зелени щори отвътре и с черната входна врата, към която водеха две бели стъпала. В гостната на този дом след малко влезе при тях най-удивителната млада жена, каквато господин Джеймз Хартхауз бе някога виждал. Тя се държеше така принудено и въпреки това нехайно; бе тъй затворена и въпреки това непрекъснато нащрек; бе тъй студена и горда и въпреки това така болезнено се срамуваше от самохвалното смирение на съпруга си — свиваше се при всяка негова проява като от бодване с нож или удар, — че гостът я наблюдаваше с някакво съвсем ново за него чувство. В лицето тя бе не по-малко удивителна, отколкото в държанието. Чертите ѝ бяха хубави, но естествената им живост тъй скована, че изглеждаше невъзможно да се досети човек за

истинското им изражение. Крайно безразлична, напълно уверена в себе си, тя никога не губеше самообладание, но и никога не се отпускате; физически присъствуваше при тях, духовно явно оставаше съвсем сама и нямаше никакъв смисъл засега Хартхауз да се мъчи да разбере тази жена, защото оставаше непроницаема.

От господарката на къщата посетителят плъзна поглед по самия дом. Нямаше никакъв безмълвен признак за присъствието на жена в стаята. Никакво изящно украшенище, никаква забавна, пък ако ще и най-банална дреболийка не издаваше някъде нейното влияние. Неприветлива и неуютна, самохвално и натрапчиво богата, стаята гледаше присъстващите сега в нея, несмекчена и неразнообразена с най-малката следа от някакви женски занятия. Както господин Баундърби стоеше сред своите домашни кумири, а тези непреклонни божества стояха по местата си около господин Баундърби те бяха достойни един за друг и много си подхождаха.

— Това, сър — заговори Баундърби, — е жена ми, госпожа Баундърби, първородното дете на Том Градграйнд. Лу, господин Джеймз Хартхауз. Господин Хартхауз се е наредил сред съратниците на баща ти. Ако той не стане в най-скоро време колега на Том Градграйнд, смятам, че ще чуем за него във връзка с някой от съседните градове. Вие виждате, господин Хартхауз, че жена ми е по-млада от мене. Не знам какво е намерила в мене, за да ме вземе за мъж, но предполагам да е намерила нещо, иначе нямаше да го стори. Тя е пълна с ценни знания, сър, и политически, и други. Ако искате да назубрите нещо, би ми било трудно да ви препоръчам по-добър наставник от Лу Баундърби.

По-приятен наставник или наставник, от когото имало по-голяма вероятност да научи нещо, едва ли могъл да очаква господин Хартхауз.

— Хайде! — рече домакинът. — Ако сте по комплиментите, ще ви провърви тука, защото няма да имате конкуренция. Сам аз не можах да се науча да правя комплименти, пък и да си кажа правичката, не го разбирам това изкуство. Всъщност аз презирам комплиментите. Но вашето възпитание е било по-друго от моето; моето е било възпитание и половина, бога ми! Вие сте джентълмен, а аз не претендирам да съм такъв. Аз съм Джозая Баундърби от Коуктаун и това ми стига. Обаче, макар и да не се влияя от обноски и обществено положение, Лу Баундърби може и да се влияе. Тя не е имала моите изгоди (несгоди

бихте ги нарекли вие, но аз ги наричам изгоди), тъй че, смея да кажа, усилията ви няма да отидат на вятъра.

— Господин Баундърби — каза Джем, като се бърна с усмивка към Луиза — е благороден жребец в сравнително естествено състояние, съвсем свободен от юздите, които влачи обикновен впрегатен кон като мене.

— Вие изказвате голямо уважение към господин Баундърби — спокойно отвърна Луиза. — И това е напълно естествено.

Той бе позорно объркан — един джентълмен, видял толкова много на света — и си помисли: „Е, как да го разбера това?“

— Вие възнамерявате да се посветите, доколкото разбирам от това, което каза господин Баундърби, в служба на родината си. Решили сте — продължи Луиза, застанала пред него на същото място, където се беше спряла при влизането си, все със същото противоречие между самообладанието и явното ѝ стеснение — да посочите на нацията изход от всичките ѝ затруднения.

— Госпожо Баундърби — отговори със смях Хартхауз, — честна дума, не. Няма да се преструвам пред вас. Аз съм поскитал нагоре-надолу и съм видял едно-друго, открих, както са го открили и всички други, и както някои признават, че са го открили, а други не признават, че нищо на света не струва пет пари; и ще защитавам възгледите на уважаемия ви татко... всъщност, защото нямам никакви други възгледи, които да защитавам, и мога да отстоявам тези със същия успех, както и каквито и да било други.

— Нима нямате свои собствени? — попита Луиза.

— Не са ми останали и най-малки предпочитания. Уверявам ви, че не придавам ни най-малко значение на каквито и да било възгледи. В резултат на всичките разновидности претърпяно от мене отегчение аз стигнах до убеждението (освен ако „убеждение“ е твърде ревностна дума за твърде мързеливото ми отношение към този въпрос), че кой да е сбор гледища е еднакво полезен с кой да е друг сбор, както е и също толкова вреден, колкото кой да е друг сбор. Има един английски род с очарователен италиански девиз: „Каквото стане, ще стане“<sup>[3]</sup>. Ето единствената приемлива истина.

Това порочно прикриване на непочтеността с престорена почтеност — порок така опасен, така смъртоносен и така разпространен — като че ли, както той забеляза, направи на стопанката

доста благоприятно впечатление. За да не изтърве изгодното положение, гостът продължи по най-подкупващ начин — начин, в който тя беше свободна да съзρε колкото иска много или колкото иска малко значение:

— Тази страна, която може да докаже нещо в поредица от единици, десетици, стотици и хиляди, госпожо Баундърби, струва ми се предлага най-много развлечения и открива пред човека най-големи възможности. Аз се чувствавам толкова свързан с нея, сякаш вярвам в нея. И съм напълно готов да ратувам за нея в същата степен, както ако вярвах в нея. А на какво ли още щях да бъда способен, ако наистина вярвах в нея!

— Вие сте странен политик — промълви Луиза.

— Извинете: аз не обладавам дори това достойнство. Ние ще сме най-голямата партия в страната, уверявам ви, госпожо Баундърби, ако можехме да напуснем редиците, в които сме застанали по свой избор, за един общ преглед.

Господин Баундърби, заплашен от опасността да се пръсне от мълчание, го прекъсна с предложението да отложат семейната вечеря за шест и половина и да направи междувременно с господин Джеймз Хартхауз редица посещения на знаменитости сред гласоподавателите и други интересни личности в Коуктаун и околностите. Редицата посещения бяха направени и господин Джеймз Хартхауз, благодарение на ловкостта, с която използваше назубрените сини факти, отбеляза блестящ успех, макар и за сметка на доста голямо отегчение.

Вечерта той откри, че трапезата е сложена за четирима, но те седнаха само тримата. Това бе подходящ случай за господин Баундърби да заговори за вкуса на задушените змиорки, които си купувал за половин пени по улиците, когато бил на осем години; а също и на долнокачествената вода, използвана специално за пръскане на прахоляка, с която завършвал това пиршество. Докато ядяха супа и риба, той по същия начин занимава госта с изчисленията, че той (Баундърби) изял на младини най-малко три коня във вид на салами и наденици. През време на тези разкази Джем подхвърляше отпуснато от време на време по едно „Очарователно!“ и те вероятно щяха да го накарат да реши на другата сутрин да замине пак за Ерусалим, ако не изпитваше толкова голямо любопитство по отношение на Луиза.

„Няма ли нищо — мислеше си той, като я поглеждаше, седнала начело на масата, където моминската ѝ фигурка, дребна и крехка, но много изящна, изглеждаше толкова хубава, колкото и не на място, — няма ли нищо, което да съживи това лице?“

Не, имаше! Бога ми, имаше нещо и ето, то се появи в доста неочакван вид. Влезе Том. Тя се промени, щом се отвори вратата, и разцъфтя в сияйна усмивка.

Прекрасна усмивка. Господин Джеймс Хартхауз може би нямаше да обърне толкова голямо внимание, ако не се беше чудил тъй дълго на безстрастното ѝ лице. Тя протегна ръка — хубава мека ръчица — и пръстите ѝ стиснаха пръстите на брата, сякаш беше готова да ги поднесе до устните си.

„Гледай ти, гледай ти! — мислеше си посетителят. — Този хъшлак е единственото същество, което тя обича. Тъй, тъй!“

Хъшлакът бе представен и си седна на мястото. Прозвището не беше ласкателно, но не и незаслужено.

— Когато бях на твоя възраст, Том младши — каза Баундърби, — аз бях точен или оставах без вечеря!

— Когато сте били на моя възраст — отвърна той, — не сте имали да оправяте объркан баланс и не е трябвало след това да се преобличате за вечеря.

— Да оставим това сега — каза Баундърби.

— Тогава не се заяждайте с мене — измърмори Том.

— Госпожо Баундърби — заговори Хартхауз, който ясно чуваше полугласното пререкание, — лицето на брат ви ми е много познато. Може би съм го виждал в чужбина? Или може би в някое училище?

— Не — отговори тя с доста голям интерес, — той никога не е бил в чужбина, а образованието си е получил тука, в родината. Том, мили, тъкмо казвах на господин Хартхауз, че не е възможно да те е виждал в чужбина.

— Не съм имал такъв късмет, сър — рече Том.

Привлекателното у него бе твърде малко, за да озарява нейното лице, защото беше навъсен младеж, неприветлив в държането си дори спрямо нея. Толкова по-голяма бе сигурно самотата на сърцето ѝ и нуждата от някого, комуто да го дари. „Толкова повече този хъшлак е единственото същество, което някога е обичала — мислеше си

господин Джеймз Хартхауз, като се връщаше непрестанно на това. — Толкова повече. Толкова повече.“

Както в присъствието на сестра си, тъй и след като тя излезе от стаята, хъшлакът не си правеше труд да скрие своето презрение към господин Баундърби, колчем можеше да си го позволи, без да бъде забелязан от този независим мъж, като си кривеше лицето или намигаше. Без да се откликне на тези телеграфни съобщения, господин Хартхауз много го насърчаваше в течение на вечерта и проявяваше особена симпатия към него. Най-после, когато стана да си върви в хотела и изказа известно съмнение дали ще намери пътя в нощта, хъшлакът незабавно предложи услугите си като водач и излезе с него да го придружи.

---

[1] Трите грации (в гръцката митология „харити“) — трите сестри-богини на красотата и веселието Аглая, Талия и Ефросина. ↑

[2] Драгунски корнет — Корнет — първи офицерски чин в драгунските полкове; драгуни — кавалеристи, които се сражавали и като пехотинци. ↑

[3] „Каквото стане, ще стане“ — „Che sarà, sarà“ девиз върху родовия герб на старото английско аристократично семейство Ръсел. ↑

### III ХЪШЛАКЪТ

Много чудно беше един млад джентълмен, възпитан по система на непрекъснато ограничаване, да порасне като лицемер, но случаят с Том беше положително такъв. Много странно бе един млад джентълмен, който никога не е бил оставян пет последователни минути да ръководи сам постъпките си, да не бъде способен най-после да се владее, но с Том беше така. Почти необяснимо беше един млад джентълмен, чието въображение е било задушено още в люлката, все още да бъде тревожен от своя призрак във форма на ниски плътски страсти, но нямаше никакво съмнение, че Том беше такъв изрод.

— Пушите ли? — попита господин Джеймз Хартхауз, когато стигнаха пред хотела.

— То се знае! — отговори Том.

Не му остана нищо друго, освен да покани Том горе, а за Том не остана нищо друго, освен да се качи. Благодарение на разхладителното питие, подходящо за този час, но не толкова слабо, колкото студено, и благодарение на много по-хубавия тютюн, отколкото можеше да се купи по тези места, Том скоро съвсем се отпусна и се почувствува свободен на своя край на канапето, разположен да се възхищава от новия си приятел на другия му край.

След като попуши малко, Том изпусна дим за последен път и огледа приятеля си. „Той като че ли не обръща особено внимание на дрехите си — мислеше Том — и въпреки това колко хубаво е облечен. Какво непринудено конте!“

Господин Джеймз Хартхауз, доловил случайно погледа на Том, му направи бележка, че нищо не пие и нехайно напълни сам чашата му.

— Благодаря — проточи Том, — благодаря. Е, господин Хартхауз, вярвам, че старият Баундърби ви е дошъл горе-долу до гуша тая вечер. — При тези думи Том пак намигна и многозначително изгледа домакина през ръба на чашата си.

— Много симпатичен човек! — отговори господин Джеймз Хартхауз.

— Така мислите, нали? — подхвърли Том. И пак намигна.

Господин Джеймз Хартхауз се усмихна, стана от своя край на кушетката и като облегна гръб на камината така, че стоеше и пушеше пред празното огнище с лице към Том, изгледа го и забеляза:

— Какъв забавен шурей сте вие!

— Предполагам, че искате да кажете: какъв забавен зет е старият Баундърби — откликна Том.

— Доста сте язвителен, Том — отговори господин Джеймз Хартхауз.

Имаше нещо толкова приятно да си тъй интимен с такава жилетка; да те наричат „Том“ по такъв интимен начин с такъв тон: да стигнеш толкова скоро до такива фамилиарни отношения с такива бакенбарди, че Том беше необикновено доволен от себе си.

— Ах! Аз не обичам стария Баундърби — каза той, — ако имате предвид това. Винаги съм наричал стария Баундърби така, когато съм говорил за него, и винаги съм мислил за него все същото. Няма тепърва да говоря учтиво за стария Баундърби. Доста ще съм закъснял за такова нещо.

— За мене няма защо да мислите — отвърна Джеймз, — но внимавайте пред жена му.

— Пред жена му? Пред сестра ми Лу? О, да! — И той се разсмя и пийна от разхладителното питие.

Джеймз Хартхауз стоеше все тъй облегнат на същото място и в същата поза, все тъй небрежно пушеше пурата си и гледаше благосклонно хъшлака, сякаш беше сигурен, че е своеобразен демон-съблазнител, който трябва само да се позавърти над него и той ще му даде и душата си, стига да му я поиска. Положително изглеждаше, че хъшлакът се поддава на това влияние. Той изгледа събеседника си угоднически, изгледа го с възхищение, изгледа го дръзко и вдигна единия си крак на кушетката.

— Сестра ми Лу? — повтори той. — Тя никога не е обичала стария Баундърби.

— Това е минало време, Том — отвърна господин Джеймз Хартхауз и тръсна с кутрето пепелта от пурата си. — Ние живеем в сегашно.

— Преходен глагол „да не обичам“. Изявително наклонение, сегашно време. Първо лице единствено число — аз не обичам; второ



лице единствено число — ти не обичаш; трето лице единствено число — тя не обича — издекламира Том.

— Добре! Много оригинално! — забеляза приятелят му. — Макар и да не го казвате сериозно.

— Но аз го казвам напълно сериозно — възкликна Том. — Честна дума! Нима можете наистина да предположите, господин Хартхауз, че сестра ми Лу обича стария Баундърби?

— Скъпи мой — възрази събеседникът му, — какво друго мога да предположа, щом виждам семейна двойка, която живее в сговор и щастие?

Том беше качил по това време и двата си крака на кушетката. Ако другият му крак не беше вече там, когато го нарекоха „скъпи мой“, щеше да го вдигне в този момент от разговора. Понеже изпита нуждата да направи нещо сега, той се поизпъна още повече и легнал по гръб, с глава, опряна на края на кушетката, както пушеше с вид на безкрайно нехайство, обърна простоватото си лице и не особено трезви очи към лицето, което гледаше към него тъй равнодушно и все пак тъй властно.

— Вие познавате баща ни, господин Хартхауз — каза Том, — и затова няма защо да се изненадвате, че Лу се е омъжила за стария Баундърби. Тя никога не е имала любов, баща ни ѝ предложи стария Баундърби и тя го взе.

— Много послушно от страна на вашата привлекателна сестра — каза господин Джеймз Хартхауз.

— Да, но тя нямаше да е толкова послушна и работата нямаше да стане толкова лесно, ако не бях аз — заяви хъшлакът.

Изкусителят само повдигна вежди, но това накара хъшлака да продължи.

— Аз я убедих — каза той тежко с тон на превъзходство. — Мене ме натикаха в банката на стария Баундърби (където изобщо не съм искал да отида) и аз знаех, че няма да се отърва от разправии, ако тя отреже квитанцията на стария Баундърби; затова ѝ казах за желанието ми и тя се съгласи. Тя е готова да направи всичко за мене. Това беше много мило от нейна страна, нали?

— Очарователно, Том!

— Не че е било чак толкова важно за нея, колкото за мене — продължи невъзмутимо Том, — понеже от това зависеше моята свобода и спокойствие, а може би и напредък; а тя не обичаше друг

мъж, пък да стои у дома беше все едно да стои в затвор, особено след като аз излязох оттам. Иначе щеше да е, ако се беше отказала от друг, любим мъж зарад стария Баундърби, но все пак постъпката ѝ беше много мила.

— Направо възхитителна! И тя понася това положение така спокойно?

— О — отвърна Том с покровителствено презрение, — тя си е само едно момиче. А момиче може да се оправи навсякъде. Тя свикна с тоя живот и сега ѝ е все едно. Освен това, макар да е момиче, Лу не е обикновено момиче. Тя може да се затвори в себе си и да мисли, както често съм я виждал да седи и да наблюдава огъня по цял час.

— Така ли? Има си свои собствени развлечения — забеляза Хартхауз и продължи спокойно да пуши.

— Не чак толкова, колкото може да си мислите — отговори Том, — защото нашият баща я е натъпкал с какви ли не сухи факти и науки. Това е неговата система.

— Възпитал дъщеря си по свой собствен калъп? — подсказа Хартхауз.

— Дъщеря си? О, и всички други. Ами че той възпита по тоя начин и мене.

— Не е възможно!

— И въпреки това той го направи — поклати глава Том. — Искам да кажа, господин Хартхауз, че когато напуснах нашия дом и отидох при стария Баундърби, бях тъп като дърво и знаех за живота толкова, колкото една мида.

— Хайде де, Том! Не мога да повярвам. Вие си правите шеги.

— Честна дума! — каза хъшлакът. — Говоря сериозно, повярвайте ми! — Известно време той пуши с много важен и внушителен вид, а сетне добави с безгранично самодоволство: — О! Аз се понаучих след това. Не го отричам. Но го направих сам, не дължа нищо на баща си.

— А вашата многознаеща сестра?

— Моята многознаеща сестра е горе-долу където си била. Тя ми се е оплаквала, че нямала нищо, с което да се заеме, както другите момичета имат с какво да се занимават, и не виждам как ли ще е могла да се справи с това положение. Но за нея това няма значение — додаде

той прозорливо и отново засмука пурата. — Момичетата винаги му намират някак леснината.

— Като се отбих в банката снощи да попитам за адреса на господин Баундърби, намерих там една престаряла дама, която изглежда храни дълбоко възхищение към сестра ви — забеляза господин Джеймз Хартхауз и хвърли малкото, което бе останало от допушената вече пура.

— Маминка Спарсит! — възкликна Том. — Нима вече сте я видели, а?

Приятелят му кимна. Том извади пурата си от устата, за да намигне по-изразително, което вече трудно му се удаваше, и се чукна няколко пъти с пръст по носа.

— Маминка Спарсит храни към Лу повече от възхищение, както ми се струва. Да го наречем обич и преданост. Маминка Спарсит никога не е хвърляла око на Баундърби, когато е бил ерген. О, не!

Това бяха последните думи, които хъшлакът изговори, преди да го налегне полупиянска дрямка, последвана от пълна забрава. От това състояние го изтръгна неприятният сън, че го побутват с обувка, и някакъв глас казва: „Хайде, тръгвай си! Късно е.“

— Е! — рече той, като се надигна от кушетката. — Все пак време е да си вървя. Слушайте. Тютюнът ви е много добър. Но е много слаб.

— Да, много е слаб — съгласи се неговият домакин.

— Той е... той е смешно слаб — каза Том. — Къде е вратата? Лека нощ!

После му се присъни още един чудноват сън, че някакъв келнер го превежда през мъгла, която, след като му създаде известни затруднения и неприятности, прие облика на главната улица и той стоеше на нея сам. Тогава Том доста лесно стигна в къщи, макар все още да не можеше да се освободи от чувството за присъствието и влиянието на новия си приятел — сякаш той витаеше някъде във въздуха в същата небрежна поза, загледал го със същия поглед.

Хъшлакът се прибра в къщи и си легна. Да имаше представа за това, което бе сторил тази вечер, и да беше по-малко хъшлак и повече брат, щеше да свърне от пътя, да слезе на зловонната, обагрена в черно река, да легне да спи в нея за вечни времена и да покрие главата си завинаги с мръсните ѝ води.

## IV

### РАБОТНИЦИ И БРАТЯ

— О, мои приятели, потиснати работници от Коуктаун! О, мои приятели и съотечественици, роби на безпощадния и гнетящ деспотизъм! О, мои приятели и братя по страдания и труд, братя-хора! Казвам ви, че е ударил часът, когато трябва да се сплотим всички в една обединена сила и да смажем потисниците, които твърде дълго са се гоили с ограбеното от нашите семейства, с потта на нашите чела, с труда на нашите ръце, със силата на нашите мишци, със създадените от бога прекрасни права на човешкия род и със светите и предвечни облаги на братството!

„Правилно!“, „Вярно, вярно!“, „Ура!“ и други възгласи отекнаха в многоглас хор от всички краища на претъпканата и спарена до задущаване зала, където ораторът, качил се на сцената, бълваше тези и всички други гръмки и ядни думи, които можеше да избълва. Беше съвсем възврял от декламиране и толкова прегракнал, колкото и потен. От кряскане с всичкия си глас в ярката газова светлина, свиване на юмруци, мръщене на вежди, стискане на зъби и размахване на ръце беше стигнал до пълна изнемога и трябваше да млъкне и да поиска чаша вода.

Както стоеше там и се мъчеше да разхлади пламналото си лице с няколкото глътки вода, сравнението между оратора и множеството обърнати към него съсредоточени лица беше решително в негова вреда. Ако се съдеше по това, с което го бе наградила природата, той се издигаше над масата с много малко, освен височината на сцената, върху която стоеше. В много важни отношения стоеше чувствително по-ниско от тях. Не беше толкова честен, не беше така мъжествен, не беше тъй добродушен; лукавството заместваше у него тяхната наивност, а невъздържаността — улегналия им здрав разум. Зле сложен, с тесни рамене и черти на лицето привично изкривени в кисело изражение, той се отличаваше най-неблагоприятно дори и с полугражданските си дрехи от насъбралите се слушатели с тяхното просто работно облекло. Колкото и да е странно да видиш как събрани

хора винаги покорно слушат отегчителните празнословия на някоя самодоволна личност — благородна или простосмъртна, — която три четвърти от тях не биха могли с никакви човешки сили да издигнат от блатото на тъпотата до собственото им духовно равнище, толкова особено странно и дори особено поразяващо бе да се види това множество от съсредоточени лица, в честността на мнозинството от които не би се усъмнил някой вещ и безпристрастен наблюдател, така развълнувано от подобен водач.

Правилно! Вярно, вярно! Ура! Напрегнатото внимание и желание, изписани по лицата на всички, превръщаше картината във внушително зрелище. Нито нехайството, нито безучастността, нито празното любопитство — никоя от многото отсенки на безразличието, които се забелязват по всички други събрания, — не проличаваха дори за миг тука. Това, че всеки вярваше, че неговото положение е в едно или друго отношение по-лошо, отколкото би могло да бъде: това, че всеки смяташе за наложително да се присъедини към останалите, за да го подобри; това, че всеки мислеше за единствена своя надежда да се сплоти с другарите, които го обкръжават: и че това тяхно убеждение, право или криво (за съжаление криво за онова време), бе сериозно, задълбочено и честно, трябваше да бъде така ясно за всеки, който би решил да види какво става там, както голият гредоред на тавана и белосаните тухлени стени. Нито би могъл кой да е такъв очевидец да не разбере дълбоко в душата си, че тези хора в самата си заблуда проявяват високи качества, които лесно може да се използват за подобри и по-правилни цели; и да се твърди (въз основа на голословни аксиоми, колкото и добре да са изфабрикувани), че те са се отбили от правия път не без причина, а поради собственото си безразсъдство, това би значило да се твърди, че може да има пушек без огън, смърт без раждане, жетва без сеитба, нещо, или каквото и да било, породено от нищо.

Ораторът, след като се освежи, избърса набразденото си чело няколко пъти от ляво и на дясно със сгънатата като възглавничка носна кърпа и съсредоточи всичките си възродени сили в усмивка на дълбоко презрение и огорчение.

— Но, о, мои приятели и братя! О, мъже и англичани, потиснати работници от Коуктаун! Какво ще кажем за този човек... за този трудещ се (жалко, че ми се налага да черня това славно име)... който е на

практика добре запознат с вашите болки и патила, с вас, онеправданата опора на тази страна, и който ви е чул с благородно и величествено единомудрие, което ще накара тираните да затреперят, да вземете решението да подкрепите подписката за фонда на Обединения общ трибунал и да спазвате разпоредбите, издавани от това сдружение за ваше добро, каквито и да са те... какво, питам ви, ще кажете за тоя трудещ се, понеже трябва да призная, че той е такъв, който по такова време става предател, страхливец и отстъпник: който по такова време не се срамува да ви направи подлото признание, че ще остане настрана и няма да бъде един от обединилите се в доблестната борба за свобода и право?

Мнението на събранието се раздели по този въпрос. Чува се няколко дюдюкания и свирки, но общото чувство за справедливост бе твърде силно, за да осъдят един човек, без да чуят неговата дума. „Трябва да се увериш, че си прав, Слакбридж!“ „Нека стане!“ „Да чуем и него!“ Такива възгледи се сипеха от всички страни. Най-последен глас се провикна:

— Тука ли е човекът? Ако е тук, да чуем самия човек вместо тебе, Слакбридж.

Тези думи бяха посрещнати с всеобщо одобрение. Слакбридж, ораторът, се огледа с унищожителна усмивка, изпъна напред дясната си ръка (по маниера на всички Слакбриджовци), за да укроти разбушувалото се море, и зачака, докато настъпи дълбока тишина.

— О, мои приятели и братя-хора! — заговори тогава Слакбридж, като клатеше глава в изблик на презрение. — Не ми е чудно, не вие, потъпканите синове на труда, не вярвате в съществуването на такъв човек. Но този, който продал правото си на първородство за паница леща<sup>[1]</sup>, е съществувал, съществувал е и Юда Искаротски<sup>[2]</sup>, съществувал е и Касълрей<sup>[3]</sup>, съществува и тоя човек!

Тогава кратка блъсканица и бъркотия около сцената завършиха с това, че въпросният човек се изправи до оратора пред насъбралите си. Беше блед и с поразвълнувано лице — особено много издаваха възмущението му устните, — но стоеше сдържано, с лявата ръка на брадичката и чакаше да го изслушат. Имаше председател, който ръководеше събранието, и сега това длъжностно лице реши да вземе работата в своите ръце.

— Приятели — каза той, — по правото на длъжността ми като ваш председател моля нашия приятел Слакбридж, който може да се е посгорещил малко повече по този въпрос, да си седне, докато изслушаме този човек Стивън Блэкпул. Вие всички познавате този човек Стивън Блэкпул. Познавате и него, и неговите теглила, и доброто му име.

С тези думи председателят му стисна сърдечно ръката и пак седна. Слакбридж също седна, като си бършеше разгорещеното чело — все от ляво на дясно — само така и не в обратна посока.

— Приятели — заговори Стивън сред мъртва тишина, — чух каквото се говори за мене и май няма да мога да го променя. Но според мене по-добре ще е да чуете истината за мене от моята уста, отколкото от някой друг човек, макар че никога не съм могъл да говоря пред толкова хора, без да се смутя и объркам.

Слакбридж тръсна глава така, сякаш искаше да я откъсне от непримиримост.

— Аз съм единственият от работната ръка във фабриката на Баундърби, дето не е съгласен с предложените разпоредби. Не мога да се съглася с тях. Приятели, съмнявам се, че те ще ви сторят добро. Повече вярвам, че ще ви докарат зло.

Слакбридж се изсмя, скръсти ръце и саркастично се намръщи.

— Но не е толкова зарад това, че съм останал настрана. Ако беше само това, щях да се присъединя към другите. Но аз си имам причини... мои причини, разбирате... дето ми пречат; не само сега, но завинаги... завинаги... до живот!

Слакбридж скочи, застана до него и вбесен заскърца със зъби:

— О, приятели мои, нима не ви казах точно това? О, съотечественици, нима не ви предупредих точно за това? И как ви се вижда това отстъпническо поведение от страна на човек, за когото се знае, че е тежко пострадал от несправедливите закони? О, англичани, вас питам как ви се вижда тази измяна на един от самите вас, който по този начин се съгласява със собствената си гибел и с нашата, и с гибелта на децата ви и децата на вашите деца?

Чуха се няколко одобрения, някои извикаха „Позор!“, но по-голяма част от слушателите не се обади. Те гледаха изнуреното лице на Стивън, станало още по-трогателно от изписалите се на него

неподправени чувства, и поради вродената си доброта изпитваха повече съжаление, отколкото възбуждение.

— На този делегат занаятът му е да говори — каза Стивън, — на него му се плаща за това и той си знае работата. Нека си я върши. И няма що да се занимава с това, което имало да ме сполети. То не му влиза в работа. То не влиза в работа никому, освен на самия мене.

Имаше порядъчност, да не кажем достойнство, в тези думи, което накара слушателите да се смълчат и да напрегнат внимание още повече. Същият силен глас се провикна:

— Слакбридж, остави ни да изслушаме човека и си дръж езика!

— Братя — каза Стивън и слабият му глас ясно се чуваше, — и другари по работа... защото сте мои другари, макар да не сте, както го зная, другари на този делегат... имам да ви кажа само една дума и нищо повече не мога да ви кажа, ако ще да говоря и до зори. Зная добре какво ме чака напред. Зная добре, че вие всички сте решили да нямате нищо общо с човек, който не е с вас по този въпрос. Зная добре, че ако бера душа сред пътя, вие ще сметнете, че е право да ме отминете като чужд и непознат. Каквото и да ме сполети, ще трябва някак сам да се оправя.

— Стивън Блэкпул — стана председателят, — помисли си още веднъж. Помисли си още веднъж, човече, преди да се откажат от тебе всичките ти стари приятели.

Чу се всеобщо одобрително мърморене, макар и никой да не произнесе нито дума. Очите на всички бяха приковани към лицето на Стивън. Ако оттеглеше решението си, камък щеше да им падне на всички от сърцето. Той ги обиколи с поглед и разбра, че е така. И помен от яд не изпитваше той към тях в душата си; познаваше ги до дън душа, а не само по повърхностните им слабости и погрешни схващания, както можеше да ги познава само техният другар-работник.

— Аз вече мислих върху това, много мислих, сър. Просто не мога да се присъединя. Трябва да вървя по своя път. Трябва да се сбогувам с всички тука.

Сякаш за да се прости с тях, той вдигна двете си ръце и постоя за миг в това положение, без да заговори, докато ръцете му бавно се отпуснаха.

— Много са приятните приказки, които съм разменил с някои от вас тука: много лица виждам тука, които видях за първи път, когато бях



млад и ми беше по-леко на сърцето, отколкото сега. Никога в живота не съм се скарвал с някого от своите; бог да ми е свидетел, че и сега не съм искал да се карам с вас. Вие ще ме наречете предател и други такива... вие, за вас говоря — обърна се той към Слакбридж: — но е по-лесно да обвините, отколкото да установите. Така да бъде.

Беше направил една-две крачки, за да слезе от подиума, когато се сети за нещо, което не беше казал, и се върна.

— Може би — заговори Стивън, като обръщаше бавно набразденото си лице, като че ли за да може да се обърне поотделно към всекиго от слушателите близо и далеч, — може би, като разгледате и обсъдите тоя въпрос, вие ще заплашите със стачка, ако ме оставят да работя между вас. Дано да умра, преди да дойде такъв ден, а ако не дойде, ще си работя самотен между вас... наистина аз трябва да работя, приятели, не за да ви предизвиквам, а за да живея. Само с работа мога да се прехранвам, пък и къде ли бих отишъл аз, дете от невръстно дете съм тръгнал на работа тука, в Коуктаун? Не се оплаквам, че отсега нататък ще бъда отхвърлен и пренебрегнат, но се надявам, че ще ме оставите да си работя. Ако имам изобщо право на нещо, приятели, мисля, че то е това право.

Никой не промълви нито дума. Нито звук не се чуваше в сградата, освен лекото шумолене на работниците, които се дърпаха настрана, за да сторят път през средата на помещението за човека, когото всички се бяха задължили да лишат от другарството си. Без да поглежда никого, с тази скромна твърдост, която нищо не подчертава и нищо не търси, Стария Стивън закрачи по своя път с всичките беди, струпали се на главата му, и напусна залата.

Тогава Слакбридж, който бе държал ораторската си ръка протегната напред, докато Стивън излезе, сякаш обуздаваше с безкрайна загриженост и с чудна нравствена сила стихийните страсти на множеството, се залови да повдигне духа им. Нима римлянинът Брут, о, мои съотечественици британци, не е обрекъл сина си на смърт; нима спартанските майки, о, мои приятели, които скоро ще възтържествувате, не са подгонили побягналите си деца срещу остриетата на вражеските мечове? Не е ли тогава свещен дълг на работниците от Коуктаун пред техните деди, пред възхитения свят, борещ се заедно с тях, и пред бъдните поколения да изхвърлят предателите от шатрите, които те са разпънали, в името на свещена и

божествена кауза? Небесните ветрове отговориха „Да“ и понесоха това „Да“ на изток, запад, север и юг. И затова да извикаме три пъти „ура“ за Обединения общ трибунал!

Слакбридж влезе в ролята на диригент и даде знак. Множеството лица, обладани от съмнение (и малко от угризения на съвестта), се проясниха при този звук и го подеха. Личните чувства трябва да отстъпят пред общото дело. Ура-а! Покривът още трепереше от вика, когато събралите се се разотидоха.

Тъй лесно Стивън Блэкпул бе обречен на най-самотния живот — живота на самотник, заобиколен отвред с познати. Пришелецът в чужда страна, който се вира в десет хиляди лица за някакъв отзивчив поглед и не го намира, е сред радушно общество в сравнение с оногова, който минава всеки ден край десет извърнати лица, които са били преди лица на приятели. Това трябваше да изживява Стивън сега през всеки буден миг на живота си — на работа, на път към фабриката и на връщане оттам, пред вратата си, на прозореца, навсякъде. По общо съгласие те избягваха дори тази страна на улицата, по която той по навик минаваше, и го оставяха единствен от всички работници да се движи там.

От дълги години Стивън беше тих, мълчалив човек, който малко общуваше с други работници и беше свикнал да разделя самотата със собствените си мисли. Никога преди не беше си давал сметка колко се нуждае в сърцето си от честото внимание, изразено с кимване, поглед или дума, нито за огромното облекчение, което се е вливало в него капка по капка благодарение на такива дребни прояви. Беше му още по-трудно, отколкото бе могъл да си представи, да отдели в собственото си съзнание отричането от него на всичките му другари от едно неоснователно чувство на срам и позор.

Първите четири дена на това изпитание бяха тъй дълги и тежки, че започна да го обхваща страх от очакващото го занапред. Той не само не се виждаше с Рейчъл през цялото това време, но избягваше всяка случайна възможност да я види, защото, макар и да знаеше, че забраната още не е официално разпростряна и върху фабричните работнички, забелязваше, че някои от тези, с които се познаваше, се бяха променили към него, не смееше да заговори други и изпитваше ужас при мисълта, че Рейчъл може да бъде отблъсната от тях, ако я видят заедно с него. Така Стивън беше прекарал съвсем сам тези

четири дена и не беше приказвал с никого, когато на излизане от работа вечерта бе пресрещнат на улицата от някакъв много рус младеж.

— Вие се казвате Блэкпул, нали? — попита младежът.

Стивън се изчерви, когато съзна, че е свалил шапка от благодарност, че са му заговорили, или от неочакваност, или от двете заедно. Той се престори, че оправя подплатата, и отговори:

— Да.

— Вие сте тоя работник, с когото никой не бива да общува, така ли? — продължи Бицър, въпросният много рус младеж.

— Да — отговори пак Стивън.

— Така и предполагам, като видях как всички сякаш странят от вас. Господин Баундърби иска да ви говори. Нали знаете къде живее?

— Да — рече Стивън още веднъж.

— Тогава идете направо там, чувате ли? — каза Бицър. — Там ви чакат и трябва само да кажете на слугата, че това сте вие. Аз съм от банката, та ако отидете направо там без мене (аз бях пратен да ви доведа), ще ми спестите едно ходене.

Стивън, който се беше запътил в противоположна посока, се обърна и тръгна, както му повеляваше дългът, към тухления замък на великана Баундърби.

---

[1] „... който продал правото си на първородство за паница леща“. — Според Библията Исак, най-големият син на патриарха Яков, продал на по-малкия си брат Яков правото си на старшинство за паница леща (Битие, гл. 25:29-34). ↑

[2] Юда Искаротски — един от дванадесетте ученици на Исус Христос, който го предал на първосвещениците срещу тридесет сребърника (Евангелие от Матей, гл 26–15). ↑

[3] Касълрей — лорд Робърт Стюърт Касълрей (1769–1822), английски реакционен политически деятел, инициатор на закони, насочени против работническите съюзи, организатор на кървавото клане на Сейнт Питър Фийлдз близо до Манчестър (1819), когато специално повикани войски разпръснали митинга на работниците, събрали се да обсъдят исканията си за парламентарна реформа. ↑

## V

### РАБОТНИЦИ И ГОСПОДАРИ

— Е, Стивън — започна Баундърби по многословния си начин, — какво е това, дето го чувам? Какво искат тия гадове от *тебе*? Влез и ми разправи.

С тези думи той бе поканен в гостната. Масата беше сложена за чай и вътре бяха младата жена на господин Баундърби, брат ѝ и някакъв голям човек от Лондон. На тях Стивън се поклони, затвори вратата и застана до нея с шапка в ръка.

— Тоя е работникът, за когото ви разправях, Хартхауз — каза господин Баундърби. Господинът, към когото се обърна и който разговаряше с госпожа Баундърби на канапето, стана, каза отпуснато „А, така ли?“ и довлече крака към камината, където стоеше господин Баундърби.

— Е — подкани Баундърби, — разправяй!

След изминалите четири дена това обръщение резна грубо и неприятно слуха на Стивън. Освен това, че разочвърка раната в душата му, то сякаш потвърждаваше, че той е действително егоистичен дезертьор, какъвто го бяха нарекли.

— Кое е то, сър — каза Стивън, — дето искате да ви разправя?

— Ами нали ти казах — отвърна Баундърби. — Говори като мъж, понеже си мъж, и ни разправи за себе си и за това сдружение.

— С ваше извинение, сър — каза Стивън Бلاكпул, — аз нямам какво да ви разправя за него.

Господин Баундърби, който винаги приличаше горе-долу на вятър, щом усети някаква пречка на пътя си, задуха право срещу нея.

— Ето на, вижте, Хартхауз — заговори той, — ето ви един образец от тия хора. Когато тоя работник идва при мене преди време, аз го предупредих да се пази от зловредни пришелци, които вечно се навъртат тука и които трябва да бъдат обесвани, където и да ги намери човек, и казах на тоя работник, че е тръгнал по опасен път. Е, бихте ли повярвали, че, макар и да са му сложили това клеймо, той все още е

дотолюкова техен роб, че го е страх да си отвори устата да заговори за тях?

— Аз казах, че нямам какво да разправа, сър, а не че ме е страх да си отворя устата.

— Ти си казал! О, аз знам какво си казал; нещо повече: аз знам какво си искал да кажеш, разбираш ли? Невинаги същото нещо, дявол да го вземе! Съвсем различни неща. По-добре ще е да ни кажеш веднага, че тоя Слакбридж не е в града и не подучва народа за бунт; и че той не е специално обучен водач на народа (сиреч от най-проклетите мошеници). По-добре ще е да ни го кажеш веднага: мене няма да излъжеш. Това е, което искам да ни кажеш. Защо не го кажеш?

— И аз съжалявам колкото вас, сър, когато водачите на народа са лоши — каза Стивън и поклати глава. — Народът взима такива, каквито се намират. Може пък да не е от най-големите беди, щом не могат да намерят по-добри.

Вятърът взе да става буен.

— Е, това ще ви се види чудесно, Хартхауз — каза господин Баундърби. — Това ще ви се види доста солено. Вие ще си кажете: бога ми, това е чудесен екземпляр от тия, с които трябва да се справят приятелите ми! Но това не е нищо, сър! Чуйте, сега ще задам на тоя работник един въпрос. Моля ви се, господин Блакпул — (вятърът се засилваше много бързо), — мога ли да си позволя да ви запитам как се е случило така, та сте отказали да влезете в това сдружение?

— Как се е случило ли?

— Ъхъ! — рече господин Баундърби, мушна палци под мишниците на сакото, като поверително намигна към отсрещната стена. — Как се е случило?

— Бих предпочел да не говоря за това, сър, но понеже ми поставяте въпроса... и тъй като не искам да съм невъзпитан... ще отговоря. Аз бях дал обещание.

— Не на мене, нали? — каза Баундърби. (Бурно време с измамни затишия. В момента — затишие.)

— О, не, сър. Не на вас.

— Колкото до мене, никакво уважение към мене не е имало нищо общо с цялата работа — продължи да се доверява на стената Баундърби. — Ако това засягаше само Джозая Баундърби от Коуктаун,

ти положително щеше да се присъединиш, без да му мислиш много-много?

— Ами да, сър. Така е.

— Макар той и да знае, че това е шайка от мошеници и бунтари, за които е малко да бъдат пратени на каторга! — възкликна господин Баундърби сега вече със силата на вихрушка. — Е, господин Хартхауз, вие сте доста пообиколили света. Срещали ли сте някога нещо подобно на този работник от нашата благословена страна? — И господин Баундърби го посочи с гневен пръст.

— Не, госпожо — решително се възпротиви срещу употребените думи Стивън Блакпул и инстинктивно се обърна към Луиза, след като я погледна в лицето. — Не бунтари, не и мошеници. Нищо подобно, госпожо, нищо подобно. Те не проявиха добрина спрямо мене, госпожо, нали го знам и усещам. Но между тях няма и десетина души, госпожо... десетина ли? Няма и пет-шест, които да не вярват, че са изпълнили дълга си към другите и към самите себе си. Боже опази, аз, дето ги познавам и съм живял с тях хора цял живот... аз, дето съм ял и пил с тях, седял съм с тях и съм работил с тях, и съм ги обичал, аз да не посмея да кажа зарад тях истината, каквото и да са ми направили те!

Той говореше с грубата искреност на своята среда и своя характер, сега може би подсилена от гордото съзнание, че е останал верен на класата си въпреки цялото ѝ недоверие към него; но той добре помнеше къде се намира и дори не повиши глас.

— Не, госпожо, не. Те са верни един на друг, предани един на друг, привързани един към друг, чак до смърт. Ако си беден сред тях, ако си болен сред тях, ако скърбиш сред тях зарад някоя от многото причини, дето трупат скърби пред прага на бедняка, те ще бъдат нежни с тебе, ще бъдат внимателни с тебе, ще те утешат, ще се отнесат по християнски с тебе. Бъдете сигурна в това, госпожо. По-скоро ще се оставят да ги разкъсат на парчета, отколкото да постъпят другояче.

— Накъсо — намеси се господин Баундърби, — тъкмо понеже са така преизпълнени с добродетели, те са те оставили на произвола на съдбата. Изкажи се докрай, щом си вече започнал. Разправяй.

— Как така стана, госпожо — подхвана отново Стивън, който все още, изглежда, намираще естественото си убежище в лицето на Луиза, — та всичко най-добро у нас, хората, като че ли ни води най-много към огорчения, беди и грешки, не знам. Но е така. Знам, че е така, както

знам, че горе над мене, отвъд пушека, има небе. Ние сме и търпеливи, и искаме, общо взето, да вършим каквото е право. И не мога да повярвам цялата грешка да е само у нас.

— Виж какво, приятелю — заговори Баундърби, — когото Стивън, макар и съвсем несъзнателно, не би могъл да ядоса повече с това поне привидно обръщение към някого другиго, — ако ме удостоиш с вниманието си за половин минутка, бих искал да ти кажа една-две думи. Ти току-що рече, че си нямал какво да ни разправиш за тая работа. Съвсем ли си сигурен в това, преди да продължим?

— Сигурен съм, сър.

— Тука присъствува един господин от Лондон — господин Баундърби посочи с палец през рамото си господин Джеймз Хартхауз, — господин от парламента. Бих искал той да чуе кратък разговор между тебе и мене, вместо да узнае само същината на въпроса, понеже аз прекрасно зная отсега до какво ще стигнем; имай предвид, че никой не го знае по-добре от мене!... Вместо да го приеме на вяра от моята уста.

Стивън сведе глава пред господина от Лондон и се показва малко по-разтревожен от друг път. Неволно извърна очи към предишното си убежище, но един поглед на Луиза (изразителен, макар и мигновен) го накара да ги обърне към лицето на господин Баундърби.

— Е, от какво се оплаквате? — попита господин Баундърби.

— Не съм дошъл тук да се оплаквам, сър — напомни му Стивън. — Дойдох, защото бяхте пратили да ме повикат.

— От какво се оплаквате всички вие изобщо? — повтори господин Баундърби и скръсти ръце.

Стивън го загледа с известна нерешителност за миг, след което като че взе решение.

— Сър, никога не ме е бивало да го обяснявам, ама съм го изпитал върху себе си. За нас то е наистина каша, сър. Поогледайте се из града — той е тъй богат — и вижте колко много хора са се родили тука само за да тъкат, да кардират и едва да свързват двата края, всички по един и същ начин, криво-ляво, от люлката до гроба. Погледнете как ние живеем, и къде живеем, и по колко души, и при какви условия, и колко еднообразно; погледнете как фабриките работят безспир, но все не ни довеждат по-близо до никоя далечна точка... освен смъртта. Ами вижте за какви ни имате и какво пишете за нас, какво говорите за нас,

и как ходите с ваши делегации при министрите, и как вие сте винаги прави, а ние винаги криви, и как никога не сме имали капка ум по рождение. Вижете как всичко това се е трупало и трупало, сър, все повече и повече, как се е ширило и ширило и ни ставало все по-тежко и по-тежко от година на година и от поколение на поколение. Кой може да погледне това, сър, и да не признае честно, че то е каша?

— Разбира се — кимна господин Баундърби. — Може би сега ще обясниш на господина как ти би оправил тая каша (както обичаш да се изразяваш).

— Не знам, сър. Не може от мене да го очаквате. Не съм аз тоя, от когото ще го искате, сър. Ще го искате от тия, дето са поставени над мене и над всичките нас. Каква им е работата, сър, ако не и тази?

— Аз ще ти кажа във всеки случай нещичко за това — отговори господин Баундърби. — Ние ще ви накараме да извлечете поука от пет-шест Слакбриджовци. Ние ще ги подведем тия мошеници под углавна отговорност и ще ги изпратим в наказателните колонии.

Стивън замислено поклати глава.

— Да не смяташ, че няма да го направим, човече! — каза господин Баундърби, който сега вече ревеше като ураган. — Защото ще го направим, ще видиш!

— Сър — заговори Стивън със спокойното самообладание на пълната увереност, — да вземете и сто Слакбриджовци, всичките, колкото ги има, дори десет пъти повече, и да ги зашиете всекиго в отделен чувал, и ги удавите в най-дълбокия океан, какъвто е имало, преди да се появи сушата, вие ще оставите кашата такава, каквата си е била. Зловредни пришелци! — каза Стивън с тъжна усмивка. — Кога ли, откакто се помним, не сме чували за тия зловредни пришелци! Не са *те*, които създават търканията, сър. Не от *тях* тия търкания водят началото си. Аз не ги обичам... нямам причина да ги обичам... но безнадеждно и безсмислено е дори да мислите да лишите работата им от тях, вместо да ги лишите тях от работата им! Всичко, дето е сега тука около мене в тая стая, е било тука, преди да дойда, и ще си бъде тука, когато си отида. Качете тоя часовник на някой кораб и го изпратете на остров Норфолк<sup>[1]</sup> и времето все ще си върви. Точно така е и с тоя Слакбридж.

Той хвърли бегъл поглед към предишното си убежище и забеляза очите на Луиза предпазливо да му посочват вратата. Стивън направи



крачка назад и сложи ръка на дръжката. Но досега не беше говорил по своя воля и желание и чувствуваше в сърцето си, че благородно ще се отплати за неотдавнашното оскърбително държане, ако остане докрай верен на онези, които го бяха отритнали. Той се забави, за да доизкаже каквото му тежеше на сърцето:

— Сър, аз не мога с малкото си образование и с простотията си да кажа на господина какво ще оправи всичко това (макар че някои работници в града ни, които са по-учени от мене, биха могли да го кажат), но мога да му кажа кое според мене никога не ще помогне. Силата никога не ще го оправи. Победа и вземане на връх никога не ще го оправят. Да решите да поддържате, че едната страна е винаги и вечно права (което не може да бъде), а другата страна е винаги и вечно крива (което също не може да бъде), никога, никога не ще го оправи. Нито пък ще се оправи, ако оставите всичко, както си е. Оставете хиляди и хиляди хора, дето водят еднакъв живот и са попаднали в същата каша, и те ще бъдат като един човек, а вие ще бъдете като друг с черна, непроходима бездна помежду ви, толкова дълго или кратко време, колкото може да продължи тая мъка. Да не се държите благо, търпеливо и приветливо с хора, които така се държат един за друг в многото си беди и така си помагат един на друг при немотията си с онова, което им трябва на самите тях, както, смея да вярвам, тоя господин не е видял през всичките си пътешествия други така да си помагат — това също нищо не ще оправи, докато слънцето не се превърне в лед. А да ги смятате само за толкова и толкова бройки работна сила и да се разпореждате с тях като да са цифри в някой сбор или машини; без обич и предпочитания, без спомени и склонности, без души, които тъгуват, и души, които се надяват, когато всичко върви тихо и мирно, и тъй да се носят с тях, като че ли нямат изобщо душа, а когато всичко се разбърка, да ги корят, че нямали човешки чувства в отношенията си с вас, това никога не ще оправи нищо, сър, дорде не се срине божият свят.

Стивън стоеше, хванал отворената врата, и чакаше да узнае дали желаят от него още нещо.

— Само един момент — каза господин Баундърби със заляно от червенина лице. — Миналия път, когато дойде тука с оплакване, аз ти казах, че е по-добре да се откажеш и да оставиш тия приказки. Също

така ти казах, ако си спомняш, че започвам да се замислям за златната лъжица.

— Аз пък не бях помислял за нея, сър, уверявам ви.

— Сега ми е ясно — рече господин Баундърби, — че ти си един от ония, които вечно се оплакват от нещо. И ти ходиш нагоре-надолу, сееш това семе и отглеждаш плодовете му. Това е *твоята* жизнена задача, любезни.

Стивън поклати глава в ням протест, че му стигат и други грижи в живота.

— Ти си такъв един хаплив, бодлив, свадлив екземпляр, че дори и собственият ти съюз, хората, които те познават най-добре, не желаят да имат нищо общо с тебе — каза господин Баундърби. — Никога не съм мислил, че тия хора могат да бъдат прави в нещо. Но виж какво ще ти кажа: за разлика от друг път, дотолкова съм съгласен с тях, че и аз не желая да имам нищо общо с тебе.

Стивън бързо вдигна очи и го погледна в лицето.

— Можеш да довършиш каквото си започнал да работиш — каза господин Баундърби с многозначително кимване — и след това да вървиш другаде.

— Сър, вие добре знаете — каза Стивън натъртено, — че не мога ли да получа работа при вас, не мога да получа и никъде другаде.

Отговорът гласеше:

— Аз си знам, каквото знам, а ти си знаеш, каквото знаеш. Друго за казване нямам.

Стивън погледна пак Луиза, но очите ѝ вече не се вдигаха към него, затова той с въздишка промълви едва чуто „Господ да ни е на помощ на всичките на тоя свят!“ и излезе.

---

[1] О-в Норфолк — малък остров в Тихия океан, източно от Австралия, принадлежал до 1914 г. на Великобритания и служел дълго като каторга. ↑

## VI ЗАМИНАВАНЕ

Стъмваше се, когато Стивън излезе от къщата на господин Баундърби. Вечерните сенки се бяха сгъстили тъй бързо, че той не се и огледа, когато затвори вратата, а тежко се запъти по улицата. Мислите му бяха твърде далече от странната старица, която той срещна при предишното си посещение в същата къща, когато чу зад гърба си познати стъпки, обърна се и видя тъкмо нея заедно с Рейчъл.

Стивън видя първо Рейчъл, както и беше чул само нея.

— О, Рейчъл, скъпа! Госпожа, ти си с нея!

— Да, и вие, разбира се, сте изненадан, пък и има защо, ще ви кажа — отвърна старата жена. — Ето на, че съм пак тука.

— Но как така с Рейчъл? — попита Стивън, като тръгна между двете и изгледа първо едната, сетне другата.

— Ами аз се събрах с това добро момиче горе-долу както се събрах и с вас — бодро каза старицата, решила, че трябва тя да отговори. — Тая година съм тука по-късно от друг път, защото доста ме мъчеше задухът, та отложих пътуването, докато времето стане хубаво и топло. Поради същото нещо не правя цялото пътуване за един ден, а го разделям на два дена и тая вечер ще спя в Пътническото кафене долу при гарата (хубаво, чисто място) и се връщам с парламентския в шест часа сутринта. Добре, но какво общо има това с доброто момиче, ще кажете вие? Ето какво. Чух, че господин Баундърби се оженил. Четох за това във вестника и както го пишеха, беше чудесно... ах, прекрасно беше! — с възторг повтори старата. — И ми се иска да видя жена му. Не съм я видяла още. Ако ми вярвате, тя не е излизала от тая къща днес целия ден от пладне. Та като не ми се щеше толкова лесно да се откажа и не я видя, останах да почакам още мъничко, два-три пъти минах край това добро момиче и понеже има такова приветливо лице, аз ѝ заговорих и тя ми заговори. Това е! — каза старицата на Стивън. — Останалото можете сам да разберете и сигурно много по-лесно, отколкото аз да ви го разкажа!

И пак Стивън трябваше да потисне инстинктивно надигнала се неприязън към тази стара жена, макар да се държеше тъй откровенно и простодушно, колкото може някой да се държи. С тази благост, която му бе тъй присъща, както смяташе да е присъща и на Рейчъл, той заговори за това, което така я занимаваше на преклонната ѝ възраст.

— Да, госпожо — рече той, — аз видях съпругата му и тя е млада и хубава. С чудесни черни замислени очи и една мълчалива, Рейчъл, никога не съм виждал друга такава.

— Млада и хубава. Да! — възкликна старицата, съвсем възхитена. — Прекрасна като роза! И каква щастлива съпруга!

— Да, госпожо, предполагам, че е щастлива — каза Стивън. Но погледна със съмнение Рейчъл.

— Предполагате? *Трябва* да е щастлива. Тя е жена на вашия господар — отвърна старата.

Стивън кимна в знак на съгласие.

— Макар че колкото до господаря — добави той и пак погледна Рейчъл, — той вече не ми е господар. Между него и мене всичко е свършено.

— Да не си напуснал работа, Стивън? — бързо и тревожно попита Рейчъл.

— Знаеш, Рейчъл — отговори той, — дали аз напуснах работата при него или работата при него ме е напуснала мене, в крайна сметка е едно и също. Неговата работа и аз се разминахме. Така е добре... Когато ти ме настигна, помислих си, че така е по-добре. Ако останех там, това щеше да докара само неприятност връз неприятност. Може да върша добро дело за мнозина, като си отивам; може да върша добро дело за себе си; както и да е, това трябва да стане. Засега трябва да обърна гръб на Коуктаун и да си търся късмета, скъпа, като започна наново.

— Къде ще отидеш, Стивън?

— Не знам още — каза той, свали шапката и приглади с длан рядката си коса. — Но аз не тръгвам тая вечер, Рейчъл, нито утре. Не е чак толкова лесно да реша накъде да поема, ала все ще ми дойде нещо хубаво наум.

И в този случай чувството, което го караше дори в мислите си да не проявява егоизъм, му помогна. Преди още да затвори вратата на господин Баундърби, мина му през ума, че поне за нея принудителното

му заминаване ще дойде добре, понеже ще ѝ спести възможността да ѝ търсят сметка, задето не е скъсала с него. Макар че щеше да му е много болно да я остави и не можеше да измисли място, където злата участ нямаше да го преследва, все пак принудата да тръгне към нови трудности и мъки за него беше почти облекчение.

Затова той каза чистосърдечно:

— Сега ми е по-леко, Рейчъл, отколкото можех да повярвам.

Не беше тя такава, че да направи бремето му по-тежко. Тя му отговори с благата си усмивка и тримата продължиха пътя си заедно.

Старостта, особено когато се мъчи да не тежи на никого и да се държи бодро, е много тачена от бедните. Старицата беше толкова мила и скромна и гледаше тъй леко на недъзите си, при все че са били изострени от предишната ѝ среща със Стивън, щото и той, и Рейчъл проявиха интерес към нея. Беше твърде пъргава, за да им позволи да забавят крачките си зарад нея, беше им много признателна, че ѝ говорят, и готова да им говори и тя безкрай, тъй че когато стигнаха до тяхната част от града, тя беше по-бодра и по-жива, отколкото преди.

— Ела в моето бедно жилище, госпожа — предложи Стивън, — да пиеш чаша чай. Рейчъл също ще дойде, а след това ще те изпратя до твоята странна приемница. Може да мине дълго време, Рейчъл, докато ми се падне случай да бъда пак заедно с тебе.

Старицата и Рейчъл се съгласиха и продължиха към къщата, където той живееше. Когато свърнаха в тясната уличка, Стивън погледна прозореца със скрития страх, който винаги витаеше над изоставения му дом, но прозорецът беше отворен, както го бе оставил — там нямаше никой. Злият дух на живота му беше се махнал преди месеци и оттогава Стивън не бе чул нищо за жена си. За последната ѝ поява свидетелствуваха само намалелият брой на мебелите в стаята и повечето бели косми на главата му.

Стивън запали свещ, извади прибори за чай, донесе вряла вода отдолу и изтича за малко чай и захар, един хляб и масло от най-близкия дюкян. Хлябът беше топъл и с хрускава коричка, маслото прясно, а захарта, разбира се, от глава<sup>[1]</sup> — доказателство на общоприетото твърдение на коуктаунските магнати, че тези хора живеят като князе, сър! Рейчъл завари чая (такава многобройна компания наложи да вземат назаем една чаша) и на гостенката той се услади извънредно много. За домакина това бе първият случай да

общува с хора от много дни насам. И той, пред когото светът се простираше като безкрайна пустиня, ядеше и пиеше с наслаждение — нов пример, който потвърждаваше мнението на магнатите, че на тези хора им липсва всякаква пресметливост, сър.

— Съвсем не ми е дошло наум, госпожо — рече Стивън, — да те питам как се казваш.

Старицата заяви, че била „госпожа Пеглър“.

— Вдовица, предполагам? — каза Стивън.

— О, от много години насам! — Според пресмятанията на госпожа Пеглър, когато Стивън се родил, съпругът ѝ (най-добрият, какъвто светът познавал) бил вече покойник.

— Лошо ще да е било да загубиш такъв добър мъж — забеляза Стивън. — Ами деца имаш ли?

Чашата на госпожа Пеглър затрака на чинийката, както тя я държеше в ръка, и това издаде известна нервност от нейна страна.

— Не — отговори старицата. — Сега не, сега не.

— Трябва да са умрели, Стивън — тихичко подсказа Рейчъл.

— Прощавай, че заговорих за това — каза Стивън. — Трябвало е да се сетя, че може да засегна болно място. Аз... аз моля за извинение.

Когато той взе да иска прошка, чашата на старицата затрака още по-силно.

— Аз имах син — каза тя, странно разтревожена, но без никоя от обикновените прояви на скръб — и му провървя, чудно му провървя. Но да не говорим за него, ако обичате. Той е... — Тя остави чашата си и направи движение с ръцете, сякаш щеше да добави с това „мъртъв“. После изрече: — Загубих го.

Стивън още не се беше успокоил, че е причинил на старата болка, когато хазайката му се качи с препъване по тясната стълба, повика го на вратата и му зашепна на ухото. Госпожа Пеглър в никакъв случай не беше глуха, понеже долови една от изречените думи.

— Баундърби! — възкликна тя сподавено и скочи от масата. — О, скрийте ме! Той не бива да ме види за нищо на света. Не го пускайте горе, докато аз не се махна! Моля ви, моля ви! — Тя трепереше и беше ужасно развълнувана, скри се зад Рейчъл, когато тя се помъчи да я успокои, и като че не знаеше какво да прави.

— Ама слушай, госпожо, слушай — каза Стивън с изумление. — Не е господин Баундърби, а жена му. Нали не те е страх от нея. Нали

само допреди един час душа даваше да я видиш.

— Но сигурен ли сте, че е госпожата, а не господинът? — все още разтреперана, попита старата.

— Съвсем сигурен!

— Добре тогава, но моля, не ми говорете, нито ми обръщайте внимание — каза старицата. — Оставете ме да си седя в това ъгълче.

Стивън кимна и погледна към Рейчъл, сякаш търсеше обяснение, което тя не можеше да му даде, сетне взе свещта, слезе долу и след няколко мига се върна, светейки на Луиза. С нея беше хъшлакът.

Рейчъл се беше изправила и стоеше настрана с шала и бонето в ръка, когато Стивън, сам дълбоко изумен от това посещение, остави свещта на масата. След това се изправи, опрял ръка на масата до нея, и зачака да му заговорят.

За първи път в живота си Луиза влизаше в едно от жилищата на коуктаунската работна ръка; за първи път в живота се изправяше лице срещу лице с нещо като отделна личност от тяхната среда. Знаеше, че тези работници са стотици и хиляди. Знаеше какви резултати в производството може да даде определен брой от тях за определено протежение от време. Познаваше ги в тълпи, когато напускаха гнездата си или се връщаха в тях като мравки или други буболечки. Но от онова, което бе чела, знаеше безкрайно повече за нравите и навиците на работните насекоми, отколкото на тези трудещи се мъже и жени.

Нещо, от което трябва да се иска еди-колко си работа и на което трябва да се плати еди-колко си, и толкова; нещо, което трябва да се уславя безпогрешно според закона за търсенето и предлагането; нещо, което прегрешава против този закон и си създава неприятности; нещо, което се вижда натясно, когато житото е скъпо, и преяжда, когато житото е евтино; нещо, което нараства с еди-какъв си процент и дава еди-какъв си процент престъпност и еди-какъв си процент пауперизъм<sup>[2]</sup>; нещо, с което се борава на едро и от което се печелят огромни състояния; нещо, което от време на време се надига като морето, нанася известни вреди и загуби (главно на себе си) и пак стихва — ето как познаваше тя коуктаунската работна ръка. Но за разделянето ѝ на отделни единици надали беше помисляла повече, отколкото да раздели самото море на съставлящите го отделни капки.

Два-три мига тя стоя и оглежда стаята. От няколкото стола, няколкото книги, простите гравюри и леглото погледът и се премести

върху двете жени, после върху Стивън.

— Дойдох да ви говоря във връзка с това, което стана преди малко. Бих искала да ви бъде полезна, ако ми позволите. Жена ви ли е това?

Рейчъл вдигна очи, те достатъчно ясно отговориха „не“ и пак се сведоха.

— Спомням си — рече Луиза и се изчерви поради грешката си. — Сещам се сега, че съм чувала да се говори за семейните ви неблагоприятия, но не съм обърнала внимание на подробностите тогава. Не съм искала да задам въпрос, който да причини някому тука болка. Ако задам някой друг въпрос, който случайно ще има същото въздействие, простете ми, ако обичате, поради неумението ми да говоря с вас както трябва.

Както Стивън не толкова отдавна се беше обърнал инстинктивно към нея, така тя сега инстинктивно се обръщаше към Рейчъл. Луиза говореше отзивисто и рязко и въпреки това нерешително и плахо.

— Разказа ли ви той какво е станало между нето и моя съпруг? Вярвам, че вие сте първата, с която би споделил.

— Чух как е завършило, млада госпожо — отвърна Рейчъл.

— Правилно ли съм разбрала, че ако го изхвърли един работодател, няма да го вземе вече никой друг? Струва ми се, той така каза.

— Ами, госпожо — Стивън направи мъжествено усилие и се усмихна, — като си свърша работата, трябва да се махна оттука и да се опитам другаде. И да имаш късмет, и да нямаш късмет, не остава нищо друго, освен да опитваш; нищо не може да се направи без опитване... освен да легнеш и да умреш.

— Как ще пътувате?

— Пеша, добра госпожо, пеша.

Луиза се изчерви и в ръката ѝ се появи кесия. Чу се шумолене и тя разгъна и сложи на масата една банкнота.

— Рейчъл, ще му кажете ли (защото вие знаете как да му кажете, без да го обидите), че това е от сърце негово, за да му помогне из пътя? Ще го склоните ли да го приеме?

— Не мога да направя това, млада госпожо — отговори Рейчъл с извърнато лице. — Бог да ви благослови, задето с такава добрина



мислите за бедничкия. Но то си е негова работа да разбере какво му подсказва сърцето и как ще е правилно да постъпи.

Луиза гледаше, без да може да повярва на очите си, донякъде уплашена, донякъде обзета от внезапно съжаление, когато този мъж с толкова голямо присъствие на духа, който се беше държал тъй просто и твърдо през време на предишния разговор, изведнъж загуби самообладание и сега стоеше, закрил лицето си с ръка. Тя протегна ръка, сякаш искаше да го докосне, но се въздържа и остана неподвижна.

— Дори и Рейчъл не би могла да ми предложи нещо с такава добрина, с по-добри думи — каза Стивън, след като свали ръката от лицето си. — За да ви покажа, че не съм човек без разум и не съм неблагодарен, ще взема два фунта. Ще ги взема назаем и ще ви ги върна. Това ще бъде най-приятното нещо в живота ми, защото ще ми позволи да изкажа още веднъж вечната ми благодарност за тази ваша постъпка.

— За човек, който си е спечелил лошо име между тях, надеждата е малка, млада госпожо... кажи-речи никаква.

— Как трябва да го разбирам, какво искате да кажете с „лошо име“?

— Името, че е размирен.

— Тогава той е обречен да бъде жертва на предразсъдъците и на собствената си, и на другата класа? Нима в нашия град двете са разделени с такава дълбока пропаст, че между тях няма никакво място за един честен работник?

Рейчъл мълчаливо поклати глава.

— Той си е навлякъл подозрението на своите другари-работници, защото бил дал обещание да не се присъединява към тях — каза Луиза. — Мисля, че трябва да е дал това обещание на вас. Мога ли да ви попитам защо го е дал?

Рейчъл избухна в сълзи.

— Аз не съм му го искала, бедничкия. Аз го молих да избягва неприятности за негово добро, без през ум да ми мине, че ще си ги навлече зарад мене. Но аз знам, че той по-скоро ще умре сто пъти, отколкото да наруши думата си. Добре го познавам в това отношение.

Стивън внимателно ги слушаше, застанал в обикновената си замислена поза и с ръка на брадичката. Сега той заговори с малко по-

развълнуван от друг път глас.

— Никой, освен самия мене, не може да знае каква почит, каква обич и уважение храня към Рейчъл и по каква причина. Когато дадох това обещание, казах ѝ, че тя е наистина мой ангел хранител. Това беше тържествено обещание. Аз го дадох завинаги.

Луиза обърна глава към него и я наведе с почитание, което бе ново за нея. От него тя премести погледа си към Рейчъл и чертите ѝ се смекчиха.

— Какво ще правите? — попита го тя. И гласът ѝ също се беше смекчил.

Луиза се видя принудена пак да прибере банкнотата и да я замени с много по-малката сума, определена от него. Стивън не беше нито изтънчен, нито хубав, нито колоритен в някое отношение и все пак в начина, по който прие парите и изрази благодарността си без повече думи, имаше изящество, на каквото лорд Честърфийлд<sup>[3]</sup> не би могъл да научи сина си и за цял век.

Том беше седял на леглото, поклащал единия си крак и достатъчно безучастно смукал дръжката на бастунчето си, докато посещението им стигна до тази точка. Когато видя, че сестра му е готова да си тръгне, припряно се изправи и се обади:

— Почакай един миг, Лу! Преди да си отидем, бих искал малко да поговоря с него. Нещо ми дойде наум. Ела на стълбището, Блакпул, да ти го кажа. Няма нужда от свещ, човече! — Том се показва извънредно нетърпелив, като видя Стивън да отива към шкафа, за да вземе втора свещ. — За това не ни трябва светлина!

Стивън излезе подир него и Том затвори вратата на стаята и задържа дръжката.

— Слушай! — зашепна той. — Мисля, че мога да ти направя една добрина. Не ме питай каква, защото може и нищо да не излезе. Но няма да навреди да се опитам.

Дъхът му пареше като с огън ухото на Стивън, толкова беше горещ.

— Тоя, който те повика днес, беше нашият разсилен в банката — продължи Том. — Наричам го „нашия“ разсилен, защото и аз работя в банката.

Стивън си помисли: „Колко бърза той!“ Том говореше така объркано.

— Добре — продължаваше Том. Сега виж какво! Кога тръгваш?

— Днес е понеделник — замисли се Стивън. — Ами в петък или в събота, сър, някъде нататък.

— В петък или събота — повтори Том. — Сега виж какво! Не съм сигурен дали ще мога да ти направя тая добрина, която искам да ти направя... тая в стаята е моя сестра, нали знаеш... но може и да успее, а ако не сполуча, пак няма да стане нищо лошо. Та виж какво ще ти кажа. Нали ще познаеш тоя разсилен, като го видиш?

— Да, разбира се — потвърди Стивън.

— Много хубаво — отговори Том. — Когато излизаш от работа вечер, от днес, докато заминеш, понавъртай се около банката по за някой час, разбираш ли? Не си давай вид, че имаш нещо предвид, ако той те забележи да се навърташ там, защото аз няма да му наредя да те заговори, освен ако разбере, че мога да ти направя добрината, която искам да ти направя. В такъв случай той ще ти предаде бележка или устно съобщение, но само в такъв случай. Сега виж какво! Сигурен ли си, че ме разбираш?

Том беше проврял в тъмнината пръсти в един илик на Стивъновата дреха и сега усукваше и усукваше крайчеца ѝ по съвсем необичаен начин.

— Разбирам, сър — каза Стивън.

— Сега виж какво! — повтори Том. — Гледай да не направиш някоя грешка и да забравиш. Аз ще разправам на сестра си на връщане за дома какво имам предвид и тя ще се съгласи, сигурен съм. Сега виж какво! Всичко е наред, нали? Ти разбра цялата работа? Прекрасно тогава. Хайде да вървим, Лу!

Том отвори вратата, за да я повика, но не се върна в стаята, нито дочака да му посветят по тясната стълба. Той беше долу, когато тя заслиза, и вече на улицата, преди Луиза да успее да го хване под ръка.

Госпожа Пеглър остана в ъгъла си, докато братът и сестрата си отидоха и докато Стивън се върна със свещта в ръка. Беше изпаднала в неизразимо възхищение от госпожа Баундърби и, както прилича на една чудата старица, се разплака, „защото тя е такава сладка женичка“. Въпреки това старицата тъй се тревожеше да не би предметът на възхищението и случайно да се върне, или да дойде някой друг, че вече не можа да се развесели тази вечер. Беше и много късно за ранобудни хора, които работят усилено, затова всички станаха и Стивън и Рейчъл

изпратиха тайнствената си позната до вратата на Пътническото кафене, където се разделиха с нея.

После се върнаха до ъгъла на улицата, където живееше Рейчъл, и колкото повече се приближаваха до него, толкова по-мълчаливи ставаха. Когато стигнаха тъмния ъгъл, където винаги свършваха редките им срещи, те се спряха, все още мълчаливи, сякаш и двамата се страхуваха да заговорят.

— Ще се помъча да те видя още веднъж, преди да тръгна, Рейчъл, но ако не мога...

— Няма да се помъчиш, Стивън, зная. По-добре е да решим да си говорим открито.

— Ти си винаги права. Така е по-смело и по-хубаво. Мислех си, Рейчъл, че понеже остават само един-два дена, по-добре би било за тебе, скъпа, да не те виждат с мене. Ще ти докара неприятности ей тъй, за нищо.

— Не зарад това, Стивън, за това не бих мислила. Но ти знаеш старото ни споразумение. Зарад него.

— Добре, добре — съгласи се той. — Така е по-хубаво във всеки случай.

— Ти ще ми пишеш и ще ми разказваш всичко, каквото става, Стивън?

— Да. Какво друго да ти кажа сега, освен господ да е с тебе, господ да те благослови, господ да ти се отблагодари и да те възнагради!

— Да те благослови и тебе, Стивън, във всичките ти странствувания и да ти дари най-после мир и покой!

— Аз ти казах, скъпа... оная нощ... — напомни й Стивън Блэкпул, — че никога вече не ще погледна или помисля за нещо, дето ме ядосва, без ти, която си толкова по-добра от мене, да си до него. Ти си до него сега. Ти ме караш да го видя в по-хубава светлина. Бог да те благослови. Лека нощ. Сбогом!

Това бе припряно сбогуване на обикновена улица и въпреки това беше свят спомен за тези две обикновени човешки същества. Икономисти-утилитаристи, закостенели даскали, служители на фактите, префинени и похабени безверници, велеречиви проповедници на много изтъркани убеждения, сиромасите винаги ще имате при себе си<sup>[4]</sup>. Възпитайте в тях, докато още не е късно, най-висшата благодат

на въображението и обичта, та тя да украси живота им, който тъй много се нуждае от украса, иначе в деня, когато вие възтържествувате, когато романтиката бъде окончателно изличена в душите им и те се изправят лице срещу лице с нищо неукрасеното съществуване, реалността ще добие вълчи облик и ще ви види сметката на вас.

Стивън работи на следващия ден и на по-следващия, нестоплен нито с една дума от някого и отбягван от всички на идване и на връщане, както преди. На края на втория ден работата му започна да се свършва; в края на третия станът му остана празен.

Беше обикалял повече от час улицата пред банката първите две вечери, но нищо не се случи — нито добро, нито лошо. За да не се покаже неизпълнителен в своята част от уговорката, той реши да чака пълни два часа тази трета и последна вечер.

Дамата, която преди беше гледала домакинството на господин Баундърби, седеше на прозореца на първия етаж, както Стивън я беше видял и преди; при нея беше и разсилният, който от време на време ту разговаряше с нея, ту поглеждаше над долната маркиза с надпис „БАНКА“, а от време на време излизаше на вратата и заставахе на стъпалата да подиша чист въздух. Когато той излезе за първи път, Стивън си рече, че може да търси него, и мина наблизко, но разсилният само го погледна бегло с примигващите си очи и не каза нищо.

Два часа бяха много време да се разтакаваш насам-натам след цял ден работа. Стивън сядаше на стъпалата пред някоя врата стоеше облегнат на стената в някой вход, разхождаше се нагоре-надолу, слушваше се в ударите на черковния часовник, спираше и наблюдаваше играещите на улицата деца. Така естествено е всеки да има една или друга цел, че човек, които само се лута без работа, винаги бие на очи и го усеща. Когато изтече първият час, Стивън дори започна да изпитва неловкото чувство, че е станал съмнителна личност.

След това дойде фенерджията и две непрестанно удължаващи се редици светлини се проточиха в безкрайната дълбочина на улицата, докато се сляха и загубиха в далечината. Госпожа Спарсит затвори прозореца на първия етаж, спусна щората и се качи горе. След малко някаква светлинка се качи на горния етаж подир нея и се мярна първо в полукръглото прозорче над вратата, а после в двата прозореца нагоре по стълбището. След малко единият край на щората на втория етаж се

раздвижи, сякаш там бе окото на госпожа Спарсит, а също и другият край, сякаш окото на разсилния бе на оттатъшната страна. Стивън все още не получаваше никакво съобщение. Когато двата часа най-сетне свършиха, с голямо облекчение той си тръгна с бързи крачки като компенсация за толкова много безделие.

Трябваше само да се сбогува с хазайката и да легне да спи на временното си легло на пода, защото вързопът му беше готов за следващия ден и всичко приготвено за тръгване. Имаше намерение да се махне от града рано, преди работниците да са излезли на улиците.

Едва се развиделяваше, когато той обиколи с прощален поглед стаята си, като се питаше дали някога ще я види пак, и излезе. Градът бе свършено безлюден, сякаш жителите го бяха изоставили само и само за да не общуват с него. Всичко изглеждаше посърнало в този час. Дори изгряващото слънце осветяваше някаква бледа пустош в небето, като печално море.

Край къщата, където живееше Рейчъл, макар и да не му беше на път; по улиците с червени тухлени сгради; край огромните смълчани фабрики, незапочнали още да се тресат; край железопътната линия, където сигналните светлини мъждееха в разгарящия се ден; през разбутания квартал край гарата, наполовина съборен и наполовина изграден; край разпръснатите вили от червени тухли, където опушените вечнозелени храсти бяха посипани с мръсен прах, като немарливи любители на енфие; по настлани с въглищен прах пътеки и край много разни грозоти Стивън изкачи върха на хълма и се озърна.

Сега денят огряваше града със сияние и камбаните биеха за сутрешната работа. По къщите още не бяха наклали огън и високите комини владееха цялото небе. Както изригваха отровните кълба дим, те скоро щяха да го закрият; но за половин час някои от многото прозорци блестяха като злато и показваха на коуктаунци непрекъснато слънчево затъмнение, гледано през опушено стъкло.

Колко странно от комините да се обърне към птиците! Колко странно да има на краката си пътен прах вместо въглищен ситнеж! Колко странно да е доживял до тази възраст и сега да започва това лятно утро като малко момче! С тези мисли в ума и вързопчето под мишница Стивън обърна съсредоточеното си лице към пътя. А дърветата сплитяха върхари над него и му шепнеха, че е оставил зад себе си вярно и любещо сърце.

---

[1] „... захарта, разбира се, от глава...” — рафинираната, най-качествена захар по онова време се правела на големи калъпи („глави“), предшественици на сегашните „бучки“, и се начупвала на парчета при употреба. ↑

[2] Пауперизъм — крайна бедност на трудещите се маси вследствие на капиталистическата експлоатация и безработица. ↑

[3] Лорд Честърфийлд (1694–1773) — английски дипломат и писател. В издадените след неговата смърт писма до незаконния му син той дава съвети и указания как да се държи във висшето общество. ↑

[4] „... сиромасите винаги ще имате при себе си“. — Според Евангелието от Матей, гл. 26, когато една жена изляла скъпоценно благоуханно масло (миро) върху главата на Исуса, учениците му възнегодували, защото маслото можело да се продаде и парите да се раздадат на сиромасите; обаче Исус отговорил: „Сиромасите всякога имате при себе си, а мене не всякога имате“. ↑

## VII БАРУТ

Господин Джеймз Хартхауз започна бързо да печели успехи в дейността си за възприетата от него партия. С помощта на още малко зубрене зарад политическите мъдреци, с още малко безразличие за обществото изобщо и задоволително справяне с престорената почтеност в непочтеността — най-резултатния и най-широко използвания от благопристойните смъртни грехове — той скоро бе признат за многообещаващ. Това, че не си правеше труд да се покаже искрен, беше голямо предимство за него, понеже му даваше възможност да се присъедини към привържениците на неоспоримите факти тъй лесно, сякаш се е родил с тези убеждения, и да хвърли привържениците на всички други убеждения през борда, като преднамерени лицемери.

— На които никой от нас не вярва, скъпа моя госпожо Баундърби, и които сами не вярват на себе си. Единствената разлика между нас и пропагандаторите на добродетелта, или милосърдието, или филантропията (няма значение как ще я наречем) е една: ние знаем, че всичко това е безсмислено, и го казваме, а те го знаят не по-зле от нас, но никога не го казват.

Защо това повторение трябваше да я възмути или да ѝ подеждва като предупреждение? То не се различаваше чак толкова много от принципите на баща ѝ и от наученото от нея в ранните години, че да я стряска. В какво се криеше голямата разлика между двете школи, щом и двете я приковаваха към материалните същности и не ѝ вдъхваха вяра в нищо друго? Какво ли беше отгледал Томас Градграйнд в душата ѝ, когато е била невинна, което Джеймз Хартхауз би могъл да унищожи!

При това положение за нея бе още по-лесно, че душата ѝ, склонна да вярва в по-възвишена и по-благородна човешка природа от тази, за която бяха вечно говорили, непрекъснато се бореше със съмнения и негодуване. Със съмнения, защото поривите ѝ са били потъпкани в младостта ѝ. С негодуване, поради извършената спрямо



нея неправда, ако тези пориви са били действително отглас на истината. За същество, отдавна свикнало да се самопотиска, тъй разпокъсано и раздвоено, философията на Хартхауз носеше облекчение и оправдание. Щом всичко е празно и без стойност, тя нищо не е пропуснала, нищо не е пожертвувала. „Какво значение има?“ — беше казала на баща си, когато той ѝ предложи Баундърби за съпруг. „Какво значение има?“ — казваше и сега. С пренебрежителна самоувереност тя се питаше: „Какво значение може да има каквото и да било?“ И си вървеше напред.

Към какво? Крачка по крачка напред и надолу, към някаква цел, но толкова бавно, че на самата нея ѝ се струваше, че стои на едно място. Колкото за господин Хартхауз, той нито се замисляше, нито искаше да знае накъде се е запътил. Нямаше пред себе си никакво определено намерение или план; никакво активно коварство не нарушаваше аристократичната му отмалялост. Засега беше заинтересован и се забавляваше дотолкова, доколкото това приличаше на един така изтънчен джентълмен; може би дори и повече, отколкото бе съвместимо с престижа му, за да си го признае. Скоро след пристигането си той с безразличие писа на брат си, почтения и духовит член на парламента, че семейство Баундърби било „много забавно“, а съпругата Баундърби, противно на очакванията си, не била горгона<sup>[1]</sup>, а млада и извънредно хубава жена. След това не му писа за тях повече, но прекарваше свободното си време главно в техния дом. При обиколките си и посещенията из Коуктаунски окръг той доста често се отбиваше у тях и господин Баундърби много го поощряваше да идва. На необуздания нрав на господин Баундърби напълно подобаваше да тръби пред цял свят, че *той* пет пари не дава за хора с връзки във висшите кръгове, но щом те са интересни на жена му, дъщерята на Том Градграйнд, тя е свободна да дружи с тях.

Господин Джеймз Хартхауз започваше да мисли, че за него би било ново чувство, ако лицето, което тъй прелестно се променяше за хъшлака, би се променяло за него.

Беше достатъчно наблюдателен, имаше добра памет и не забравяше нито дума от откровенията на брат ѝ. Той ги преплиташе с всичко, което видеше у сестрата, и започваше да я проумява. То се знае, че по-добрата и по-дълбоката част от духовната ѝ същина оставаше извън обсега на разбирането му, защото нравът на хората е

като моретата — бездна бездна призовава<sup>[2]</sup>, — но скоро започва да чете останалото с очите на специалист.

Господин Баундърби бе станал собственик на имение с къща на петнадесетина мили от града и една-две мили от железопътната спирка на линия, която минаваше по много виадукти през пуста местност, подкопана от изоставени каменовъглени мини и изпъстрена нощем от огньове и черни очертания на неподвижни машини пред входовете на рудниците. Тази местност постепенно ставаше по-приветлива с приближаването към убежището на господин Баундърби, а там придобиваше чара на селски пейзаж, златен от изтравниче и снежнобял от глогове пролетно време и трепкащ от листака и сенките му цялото лято. Банката бе наложила възбрана върху просрочената ипотека на този така приятно разположен имот, направена от коуктаунски магнат, който решил да спечели огромно състояние по кратък от обикновения път и сбъркал сметката си с около двеста хиляди фунта. Такива злополучия понякога постигаха най-уредните коуктаунски семейства, но фалитите нямаха съвсем нищо общо с разточителните класи.

Това осигури на господин Баундърби върховното удовлетворение да се настани в това стегнато именище и с демонстративно смирение да отглежда зеле в цветната градина. Доставяше му висша наслада да живее като в казарма сред елегантните мебели и да оскърбява дори и картините с произхода си.

— Знаете ли, сър — казваше той на някой посетител, — разправят ми, че Никитс (бившият собственик) дал седемстотин фунта за тоя морски бряг. Да ви кажа правичката, ако ми се падне през целия живот да го погледна седем пъти, ще дойде по сто фунта за един поглед. Не, бога ми! Аз не забравям, че аз съм Джозая Баундърби от Коуктаун. Години наред единствените картини, които съм притежавал по един или друг начин (само дето не съм ги крал), са били рисунките на мъж, който се бръсне пред лъснат ботуш вместо огледало, по шишетата с вакса, които имах щастието да употребявам за лъскане на обувки, а когато се изпразнеха, ги продавах по един фардинг<sup>[3]</sup> парчето и се радвах, ако успях да го получа!

В същия дух се обръщаше и към господин Хартхауз.

— Хартхауз, вие имате тука чифт коне. Докарайте още пет-шест, ако ви прави удоволствие, ние ще им намерим място. Тука в обора има

място за дванайсет коня и ако не ме лъжат за Никитс, той е държал тука точно толкова. Точно една дузина коне, сър! Когато бил момче, тоя човек ходел в Уестминстърското училище<sup>[4]</sup>. Ходел в Уестминстърското училище като кралски стипендиант, когато аз се хранех главно с карантия и спях в кошове на пазарището. Ами че ако речех да държа дванайсет коня (което няма да река, защото ми стига един), нямаше да мога да ги гледам пред яслите им тука, като си помисля къде съм се свирал аз. Не бих могъл да ги погледна, сър, без да заповядам да ги махнат. Но ето как се нареждат нещата. Вие виждате това имение; знаете какво имение е то; на вас ви е ясно, че няма по-съвършен имот с неговите размери в нашето кралство или другаде (за мене няма значение къде), и ето, вмъкнал се вътре в него, като червей в орех, и не друг, а Джозая Баундърби. Докато Никитс (както ми разказа един човек, който се отби вчера при мене в банката), Никитс, който едно време играел на латински в постановките на Уестминстърското училище и върховни съдии и аристокрацията на страната му аплодирали до припадане, в тоя момент циври — циври, ви казвам, сър! — на петия етаж в тясна, тъмна задна уличка в Антверпен.

Та под сенките на листака в това уединено кътче през дългите душни летни дни господин Хартхауз се залови да изпитва това лице, на което се чудеше, откакто го видя за пръв път, и да проверява дали то няма да се промени и за него.

— Госпожо Баундърби, смятам за особено щастие случайността, че ви заварвам тука сама. От известно време имам много голямо желание да ви говоря.

Нямаше никаква чудесна случайност в това, че я беше намерил, понеже то стана по онова време на деня, когато Луиза бе винаги сама, а мястото — любимото ѝ убежище. Това бе полянка в тъмна гора, където лежеха няколко повалени дървета и където тя седеше и наблюдаваше миналогодишните окапали листа, както бе наблюдавала гаснещите искри у дома си.

Хартхауз седна до нея и я погледна в лицето.

— Вашият брат. Младият ми приятел Том...

Тя поруменя и се обърна към него със заинтересуван вид. „Никога в живота не съм виждал нещо така необикновено и пленително, както светването на тези черти!“ — помисли си той.

Лицето му издаде тези мисли, може би, без да издаде самия него, защото вероятно така му е било наредено да направи.

— Извинете. Проявата на сестринския ви интерес е така прекрасна... Том би следвало да се гордее с това... Зная, че е непростимо, но не мога да не се възхищавам.

— Какъвто сте поривист — сдържано рече тя.

— О, не, госпожо Баундърби, вие знаете, че никога не се преструвам пред вас. Знаете, че съм долен представител на човешкия род, готов да се продаде всеки миг за някоя по-крупна сума и съвършено неспособен за никакви идилични постъпки.

— Чакам — отговори тя — да продължите бележките си за брат ми.

— Вие сте строга спрямо мене и аз го заслужавам. Надали ще намерите по-недостойно псе от мене, с изключение на това, че не съм лицемер... не съм лицемер. Но вие ме стреснахте и ме отклонихте от темата, която беше за вашия брат. Той ме интересува.

— Нима има нещо, от което да се интересувате, господин Хартхауз? — Във въпроса й прозвуча неверие и благодарност.

— Ако бяхте ми задали този въпрос, когато дойдох у вас за първи път, щях да кажа „не“. Сега трябва да кажа, дори пред риска това да прозвучи престорено и с право да събуди вашето недоверие, „да“.

Луиза направи леко движение, сякаш се мъчеше да заговори, но не можеше да издаде глас; най-после тя каза:

— Господин Хартхауз, да се интересувате от брат ми ви прави чест.

— Благодаря. Държа да заслужи доверието ви. Вие знаете колко малко са нещата, на които държа, но на това ще държа докрай. Направили сте толкова много за него, толкова много го обичате; целият ви живот, госпожо Баундърби, е израз на такова очарователно себеотрицание в негова полза... простете ми пак... аз се отклоних от темата си. То ме интересува заради самия него.

Тя бе едва забележимо трепнала, като че ли ей сега щеше да скочи и да си отиде. Хартхауз в същия миг промени насоката на изказванията си и тя остана.

— Госпожо Баундърби — подхвана той наново с по-лек тон и все пак се помъчи да покаже какви усилия му струва да говори в този тон, което направи думите му да звучат още по-изразително от преди, — за

един млад мъж във възрастта на брат ви не е непоправимо, ако постъпва необмислено, непредпазливо и без сметка... малко разпуснато, както се казва, нали?

— Да.

— Позволете ми да говоря открито. Мислите ли, че той изобщо играе на пари.

— Мисля, че залага при конни надбягвания. — Понеже господин Хартхауз чакаше, сякаш не бе довършила отговора си, тя добави: — Зная, че залага.

— И, разбира се, губи?

— Да.

— Всички, които залагат, губят. Смя ли да намекна за вероятността, че вие понякога го улеснявате с пари за тази цел?

Луиза седеше, забила поглед в земята, но при този въпрос вдигна очи изпитателно и малко обидено.

— Не ме обвинявайте в нахално любопитство, мила госпожо Баундърби. Аз смятам, че Том може постепенно да изпадне в беда, и искам да му протегна ръка за помощ, като се позовавам на личния си порочен опит... Да кажа ли пак: зарад самия него? Необходимо ли е?

Луиза понечи сякаш да му отговори, но от това нищо не излезе.

— Ще ви призная направо всичко, което ми е идвало наум — каза Джеймз Хартхауз, като премина пак с привидно усилие в по-лек тон: — Ще ви доверя съмнението си дали той е расъл в много благоприятни условия. Дали... — простете прямотата ми — дали съществува вероятност да са се установили някакви откровени отношения между него и многоуважаемия му баща.

— Не вярвам да е възможно — отговори Луиза и се изчерви при болезнения спомен за изживяното от самата нея.

— Или между него и... мога да разчитам, че съвсем правилно ще разберете мисълта ми, сигурен съм в това... между него и уважаемия му зет.

Луиза се изчервяваше все повече и повече и беше цялата пламнала, когато отговори още по-тихо:

— Не вярвам и това да е възможно.

— Госпожо Баундърби — каза господин Хартхауз след известно замълчаване, — не можете ли да ми се доверите малко повече? Том е заел от вас значителна сума пари?

— Трябва да разберете, господин Хартхауз — заговори тя, след като се подвоуми (беше се чувствувала не особено сигурна и поразтревожена през целия разговор, но все пак, общо взето, бе запазила сдържаността си), — трябва да разберете, че ако ви кажа това, което настоявате да знаете, то няма да има нищо общо с оплакване или съжаление. Никога не бих се оплакала от нещо, нито пък съжалявам за нещо, което съм извършила.

„И е толкова самоуверена, освен другото!“ — помисли си Джеймс Хартхауз.

— Когато се ожених, открих, че брат ми вече е много задлъжнял. Много за неговите възможности, искам да кажа. Достатъчно много, за да се видя принудена да продам някои и други дреболии. Това не беше жертва. Аз ги продадох на драго сърце. Не държах много на тях. За мене те нямаха никаква стойност.

Луиза или прочете на лицето му, че е разбрал, или я достраша при мисълта за вероятността да е разбрал, че говори за някои накити, подарени от мъжа ѝ. Тя млъкна и пак се изчерви. Ако не беше го разбрал преди, щеше да го разбере сега, дори да беше много по-тъп, отколкото бе.

— Оттогава насам съм давала на брат си неколkokратно каквото съм могла да отделя: с други думи всичките си пари. Понеже вече ви се доверявам напълно, като разчитам на интереса, който проявявате към него, не искам да правя това наполовина. След като започнахте да идвате у нас, той ми поиска наведнъж цели сто фунта. Не можах да му ги дам. И ме смущаваха последиците от това негово задлъжняване, но съм пазила всичко в тайна и едва сега се доверявам на вашата чест. Не съм имала вяра на никого... вие току-що разбрахте моите основания... — Тя изведнъж млъкна.

Той беше човек съобразителен и се възползува от представилия се случай да ѝ покаже самата нея, леко пречупена през образа на брат ѝ.

— Госпожо Баундърби, макар и да съм покварен човек, човек от светските кръгове, уверявам ви, че най-дълбоко ме интересува това, което ми разказвате. Надали бих могъл да съдя брат ви много строго. Разбирам и споделям мъдрото снизхождение, с което гледате на грешките му. При цялото ми уважение както към господин Градграйнд, тъй и към господин Баундърби, долавям, струва ми се, че възпитанието

на брат ви не е било от най-сполучливите. Отгледан без съобразяване с ролята, която му е предстояло да играе в обществото, той се е впуснал в тези крайности от противоположните крайности, които са му били толкова дълго натрапвани, без съмнение с най-добри намерения. Чудесната грубовата английска независимост на господин Баундърби, макар и да е очарователна черта, не предразполага, както се съгласихме, към доверяване. Ако ми позволите да забележа, че на нея ѝ липсва и най-нищожният дял от тази чувствителност, която би потърсил за облекчение и напътствие един сгрешил младеж с неправилен изграден характер и неправилен насочени способности, това ще даде израз на собственото ми гледище.

Както тя седеше, загледана право пред себе си, сред мрака на гората, отвъд променящите се светлосенки по тревата, Хартхауз виждаше на лицето ѝ как то попива ясно изговаряните от него думи.

— Трябва да се признае това оправдание — продължи той. — Аз намирам обаче една много голяма грешка у Том, която не мога да простя и за която му държа сериозна сметка.

Луиза обърна поглед към лицето му и го попита каква е тази грешка.

— Може би е достатъчно това, което казах вече — отговори той. — Може би по-добре би било, общо взето, да не бях се изтървал да спомена за нея.

— Вие ме разтревожихте, господин Хартхауз. Моля ви се, кажете ми.

— За да ви избавя от излишни опасения... и понеже между нас се е установило взаимно доверие във връзка с брат ви, което ценя, уверявам ви, повече от всичко друго... аз се покорявам. Не мога да му простя, че не изказва повече признателност с всяка дума, поглед и постъпка в живота си за обичта на най-добрата си приятелка; за предаността на най-добрата си приятелка; за нейното себеотрицание, за нейната саможертва. Той ѝ се отплаща, доколкото мога да видя, по много лош начин. Това, което тя е извършила за него, трябва да бъде възнаградено с постоянната му любов и благодарност, а не с раздражителност и прищевки. Колкото и да съм лекомислен, не съм дотолкова безразличен, госпожо Баундърби, че да не обърна внимание върху този порок на брат ви, нито пък да бъда склонен да го сметна за простима грешка.

Гората се замъгли пред нея, понеже очите ѝ бяха плувнали в сълзи. Те бликнаха от дълбок извор, където отдавна се бяха таили, а сърцето ѝ се изпълни с остра болка, която те не можеха да уталожат.

— С една дума, аз трябва да се стремя, госпожо Баундърби, да поправа тази грешка на брат ви. Това, че по-добре познавам положението, и моите напътствия и съвети (доста ценни според мене, понеже ще му ги дава нехранимайко от много по-висока класа) ще ми осигурят известно влияние върху него, а каквото влияние и да спечеля, аз положително ще го използвам за тази цел. Достатъчно ви наговорих, дори и повече от достатъчно. Излиза така, сякаш се мъча да се покажа като някакъв много добър човек, докато аз, честна дума, нямам ни най-малко намерение да ви уверявам в подобно нещо и открито заявявам, че съвсем не съм такъв. Ей там между дърветата — добави той, като вдигна очи и се огледа (защото досега беше напрегнато наблюдавал нея) — се задава и брат ви, без съмнение току-що пристигнал тука. Понеже се е запътил в тази посока, може би няма да е зле да тръгнем към него и да го пресрещнем. От известно време е доста мълчалив и умърлушен. Може братското чувство да е събудило съвестта му, ако изобщо съществува нещо като съвест. При все че, бога ми, твърде често чувам за нея, за да вярвам в съществуването ѝ.

Той ѝ помогна да се изправи, предложи ѝ да го хване под ръка и двамата тръгнаха да пресрещнат хъшлака. Том отпуснато крачеше между дърветата и шибаше клоните с бастунчето си или се навеждаше и злобно смъкваше мъха от дънерите. Той се стресна, когато се озоваха пред него, докато се занимаваше именно с това забавление, и цветът на лицето му се промени.

— Я гледай! — измънка той. — Не знаех, че сте тука.

— Чие име изрязвахте вие на дърветата, Том? — рече господин Хартхауз, сложи ръка на рамото му и го извъртя така, че тримата заедно да продължат към къщата.

— Чие име ли? — отвърна Том. — А! Искате да кажете името на коя девойка?

— Имате подозрителен вид на човек, който е изрязвал върху кората името на някое хубаво създание, Том.

— Надали, господин Хартхауз, освен ако някое хубаво създание с огромно състояние на собствено разположение се захласне по мене. Това създание дори би могло да бъде толкова грозно, колкото и богато,



без да има опасност да ме загуби. Аз бих изрязвал името му всеки път, когато пожелае.

— Боя се, че сте користолюбив, Том.

— Користолюбив! — повтори Том. — Кой не е користолюбив? Попитайте сестра ми.

— Толкова ли си уверен, че страдам от този недостатък, Том? — каза Луиза, без да покаже с нещо, че е забелязала недоволството и лошото му разположение.

— Ти си знаеш дали е така или не, Лу — отвърна намусено брат й. — Гузен негонен бяга.

— Том е в мизантропско настроение днес, в каквото изпадат от време на време всички отегчени хора — подхвърли господин Хартхауз. — Не му вярвайте, госпожо Баундърби. Той много добре знае, че не е така. Ако не отстъпи, аз ще ви разкрия някои негови изказвания за вас, направени на четири очи пред мене.

— Във всеки случай, господин Хартхауз, не можете да й кажете, че съм я хвалил някога за користолюбието й — възрази Том, омекнал от възхищение пред своя покровител, но все тъй намусено поклащайки глава. — Може да съм я хвалил за обратното и бих го направил пак, ако имах същото основание. Но да не говорим повече за това сега: то не е много интересно за вас, а на мене тая тема ми е омръзнала.

Те продължиха към къщата, където Луиза пусна ръката на своя гост и влезе вътре. Той остана загледан в нея, докато тя се качи по стъпалата и се загуби в полумрака на вратата, след това сложи отново ръка върху рамото на брат й и с непринудено кимване го покани да се поразходят из градината.

— Том, мили мой, искам да си поприказвам с вас.

Бяха се спрели сред безредно избуяли рози (господин Баундърби отчасти изразяваше смирението си с това, че беше запазил розите на Никитс, макар и в по-малък брой) и Том, седнал върху парапета на оградата, кършеше розови пъпки и ги разкъсваше на парчета, а всесилният му приятел стоеше, надвесен над него, сложил единия крак на парапета и леко опрял тяло на лакът, поддържан от коляното. Те положително се виждаха от нейния прозорец. Може би тя ги гледаше.

— Том, какво има?

— О, господин Хартхауз — изпъшка в отговор Том, — много съм натясно и просто ще се побъркам.

— Аз също, мили мой.

— Вие ли! — възкликна Том. — Вие сте олицетворение на независимостта. Господин Хартхауз, ужасно съм го загазил. Не можете да си представите в какво положение съм изпаднал... от какво положение сестра ми би могла да ме избави, само да искаше да го направи!

Той се залови да хапе розовите пъпки и да ги откъсва от зъбите си с ръка, която трепереше като на някой немощен старец. След като му хвърли крайно изпитателен поглед, неговият другар му заговори с най-игривия си тон:

— Том, вие сте невнимателен спрямо другите: вие очаквате твърде много от сестра си. Тя ви е давала пари, човече, и вие го знаете.

— Е, да, господин Хартхауз, зная, че ми е давала. Как иначе можех да се сдобия с пари? Нали старият Баундърби вечно се хвали, че на моя възраст живял с два пенса на месец или нещо такова. Нали баща ми, както той се изразява, „тегли граница“ и от пеленаче ме връзва през ръцете и краката. Нали майка ми никога не е имала нищо свое освен оплакванията си. Какво може да направи човек, за да се сдобие с пари, и откъде мога да търся пари, освен от сестра си?

Той беше готов да се разплаче и пръскаше десетки розови пъпки наоколо си. Господин Хартхауз го хвана убеждаващо за реверите на дрехата:

— Но, драги ми Том, ако сестра ви ги няма...

— Няма ли ги, господин Хартхауз? Аз не твърдя, че ги има. Може да съм ѝ поискал повече, отколкото е могла да има. Но е трябвало да ги намери. Могла е да ги намери! Няма смисъл да се прави тайна от тия неща след всичко, което вече съм ви разказал: вие знаете, че тя се е омъжила за стария Баундърби не зарад самата себе си или зарад него, а зарад мене. Защо тогава зарад мене не измъква от него това, което аз искам? Не е длъжна да му казва какво ще ги прави; тя е достатъчно умна; би могла да ги изкрънка от него, ако искаше. Защо тогава не иска, като ѝ казвам колко важно е това за мене? Но не! Седи там с него като истукан, вместо да се държи по-приветливо и да ги измъкне лесно-лесно. Не зная как бихте го нарекли това вие, но аз го наричам неестествено поведение.

Точно под парапета, от другата страна, имаше декоративно басейнче, в което господин Джеймз Хартхауз изпитваше много голямо

изкушение да хвърли господин Томас Градграйнд младши, както обидените коуктаунци се заканваха да хвърлят имуществото си в Атлантическия океан. Но той запази непринуденото си държане и през каменния парапет не полетя нищо по-съществено от насъбралите се розови пъпки, които сега образуваха там плаващо островче.

— Драги ми Том — рече Хартхауз, — хайде да се помъча аз да стана ваш банкиер.

— За бога не ми говорете за банкиери! — възкликна изведнъж Том. И пребледня, стана бял, ако се сравнеше с розите. Много бял.

Господин Хартхауз, като безукорно възпитан човек, свикнал да бъде в най-добро общество, мъчно можеше да се изненада, също както и да се изуми, но той малко приповдигна клепките си, сякаш трепнали от някакво леко учудване. При все че да се чуди бе толкова против правилата на неговата школа, колкото и против доктрините на градграйндското учение.

— Каква е сегашната ви нужда, Том? Трицифрена? Хайде кажете колко е. Назовете цифрите.

— Господин Хартхауз — отговори Том, сега вече наистина разплакан и сълзите му бяха много по-намясто от оскърбителните приказки, колкото жалък и да изглеждаше, — вече е твърде късно; сега парите не могат да ми помогнат. Трябваше да ги имам по-рано, за да ми помогнат. Но аз съм ви много задължен: вие сте истински приятел.

„Истински приятел! Хъшлак, хъшлак! — мързеливо мислеше господин Хартхауз. — Какво магаре си ти!“

— И приемам предложението ви като голяма любезност — каза Том и му стисна ръка. — Като голяма любезност, господин Хартхауз.

— Е, може някой друг път да ви бъда по-полезен. И вижте какво, драги, ако ме посвещавате в мъките си, когато ви налегнат, аз може да ви покажа по-добър начин да се отървете от тях, отколкото бихте намерили сам вие.

— Благодаря — рече Том и печално поклати глава, дъвчейки розови пъпки. — Съжалявам, че не съм се запознал с вас по-рано, господин Хартхауз.

— Виждате ли, Том — каза в заключение господин Хартхауз и сам той хвърли една-две рози като принос към островчето, което все се насочваше към стената, като че искаше да стане част от материка, — всеки човек проявява егоизъм във всичко, което върши, и аз по нищо

не се отличавам от останалите си себеподобни. Аз изпитвам пламенното желание — (отмалаялостта му от този плам бе направо тропическа) — да бъдете по-мил със сестра си..., което сте длъжен да направите, и да бъдете по-нежен и любезен брат, какъвто би следвало да бъдете.

— Ще бъда, господин Хартхауз.

— Най-доброто време е сегашно, Том. Започнете веднага.

— Добре, ще започна. И сестра ми Лу ще ви го потвърди.

— А след като сме сключили този пазарлък, Том — каза Хартхауз и пак го тупна по рамото с вид, който му даде възможност да заключи (което той и направи, нещастният глупак), че това условие му е било наложено само с непреднамереното добро желание да намали чувството му на задълженост, — сега ще трябва да се разделим до вечеря.

Когато се появи за вечеря, макар и да изглеждаше доста потиснат духом, Том се държеше сковано и се появи, преди да дойде господин Баундърби.

— Не съм искал да бъда лош, Лу — каза той, като й подаде ръка и я целуна. — Аз зная, че ти ме обичаш, и ти знаеш, че те обичам.

След това, до края на деня, лицето на Луиза се озари от усмивка, предназначена за някой друг. Уви, на някой друг!

„Ето че хъшлакът не е единственото същество, което й е скъпо — мислеше си Джеймз Хартхауз, като се връщаше към заключението, направено в деня, когато за първи път бе видял хубавото й лице. — Ето че не е, ето че не е!“

---

[1] Горгона — митологично страшно женско същество с грозно лице и коса от змии, което с погледа си вкаменявало хората: преносно — зла и коварна жена. ↑

[2] „Бездна бездна призовава“ — библейски израз от 41-и псалом на Давида. ↑

[3] Фардинг — най-дребната на времето английска монета, равна на четвърт пени, излязла отдавна от употреба. ↑

[4] Уестминстърско училище — едно от най-старите и най-известни в Англия учебни заведения, намиращо се в Лондон. Най-привилегированата група ученици са тъй наречените „кралски стипендианти“, които участвуват в коронацията на краля и по

традиция веднъж на годината, по Коледа, поставят някаква пиеса от римските комедиографи Теренций или Плавт на латински език. ↑

## VIII

### ИЗБУХВАНЕ

Следващото утро бе твърде ярко, за да може човек да спи, и Джеймз Хартхауз стана рано, седеше в уютния еркер на тоалетната си стая и пушеше превъзходния тютюн, който бе оказал толкова благотворно влияние върху младия му приятел. Той седеше отпуснато на припек, обиколен от благоуханието на източната си лула, димът от която бавно се губеше във въздуха, тъй силно и сладостно напоен с мирисите на лятото, и правеше равностметка на постиженията си, както някой почиващ победител би броил печалбите си. Не се чувствуваше никак отегчен в тези минути и можеше да съсредоточи вниманието си върху това занимание.

Тя му беше доверила тайна, която не бе доверила на мъжа си. Беше спечелил откровеността ѝ благодарение на свършеното ѝ безразличие към нейния съпруг и липса, сега и изобщо, на близост помежду им. Беше ѝ показал ловко и недвусмислено, че я познава до най-съкровените гънки на душата; беше се сблизил тъй много с нея чрез най-нежното ѝ чувство; беше се свързал с това чувство и преградата, зад която тя живееше, се стопи. Всичко това много странно и много благоприятно!

И все пак той нямаше, дори и сега, някакво наистина лошо намерение. За века, в който живееше, щеше да е много по-добре, ако във външните си изяви и вътрешно той и безброят такива като него бяха преднамерено лоши, отколкото безразлични и без никаква цел пред себе си. Именно дрейфувашите айсберги, носени навред от всяко течение, причиняват корабокрушенията.

Когато демонът ходи по земята като ревящ лъв, той ходи в облик, който може да привлече малцина освен диваци и ловци. Но когато е докаран, пригладен и излъскан според модата, когато е преситен от порока и преситен от добродетелта като е станал безчувствен към мъката и безчувствен към блаженството, тогава, независимо дали се занимава с убиването на духа или с разпалването на духовете, той е демон в истинската си същина.

И така Джеймз Хартхауз се беше разположил в еркера, лениво пушеше и броеше крачките, направени по пътя, по който случайно бе тръгнал. Целта, към която водеше този път, лежеше пред него напълно ясна, но той не си даваше труд да прави никакви сметки в това отношение. Каквото стане, ще стане.

Понеже този ден му предстоеше дълъг път на кон (тъй като на известно разстояние щеше да има публично събрание, което му предлагаше доста подходящ случай да подкрепи хората на Градграйнд), той се облече рано и слезе долу за закуска. Нямаше търпение да види дали Луиза е възобновила старото си държание след миналата вечер. Не. Той продължи оттам, където беше спрял. Тя пак го гледаше с интерес.

Деня прекара толкова приятно (или толкова неприятно), колкото можеше да се очаква при тези уморителни обстоятелства, и се връщаше на кон в шест часа. От входа на имението до къщата имаше около половин миля и той яздеше ходом по гладкия, насипан с пясък път, направен на времето от Никитс, когато господин Баундърби изскочи от храстите така стремително, че конят се подплаши и се втурна към отсрещната страна.

— Хартхауз! — извика господин Баундърби. — Чухте ли?

— Какво да съм чул? — попита Хартхауз, като успокояваше коня и вътрешно не пожелаваше на господин Баундърби нищо добро.

— Значи, *не сте* чули!

— Чух вас, чу ви и конят. Друго нищо не съм чул.

Господин Баундърби, червен и разгорещен, се разкрачи наред пътеката пред главата на коня, за да може бомбата му да избухне с по-голям ефект.

— Банката е ограбена!

— Какво говорите!

— Ограбена снощи, сър. Ограбена по необикновен начин. Ограбена с подправен ключ.

— Много ли е ограбеното?

Господин Баундърби, в желанието си да придаде на новината най-голяма важност, изглеждаше направо огорчен, че трябва да отговори:

— Ами не, не е чак толкова много. Но е могло да бъде.

— Колко?

— Е, като сума, щом държите на сумата, ограбени са само сто и петдесет фунта — каза припряно Баундърби. — Но работата не е в сумата, работата е във факта. Важното е това, че банката е била ограбена. Чудно ми е, че не го разбирате.

— Скъпи мой Баундърби — отговори Джеймз, като слезе от коня и даде поводите на слугата си, — аз напълно го разбирам и съм толкова потресен от картината, която се разкрива пред мисления ми взор, колкото бихте могли да желаете да бъда потресен. Въпреки това, надявам се, ще ми позволите да ви поздравя..., което и правя от все сърце, уверявам ви..., че не сте понесли по-голяма загуба.

— Благодаря — отсечено и нелюбезно отвърна Баундърби. — Но знаете ли какво ще ви кажа? Могли са да бъдат дваисет хиляди фунта.

— Предполагам, че са могли да бъдат.

— Предполагате, че са могли да бъдат! Бога ми, можете да си предполагате. Дявол да го вземе! — продължи господин Баундърби с разни заканителни кимвания и клатения на глава: — Могли са да бъдат два пъти по дваисет хиляди. Бог знае какво е щяло или не е щяло да бъде, както стоеше работата, ако не им бяха попречили.

В този миг към тях се приближиха Луиза и госпожа Спарсит с Бицър.

— Ето на, дъщерята на Том Градграйнд разбира много добре какво е могло да бъде, макар вие и да не можете — отсече Баундърби. — Рухна като простреляна, сър, когато й казах! Не зная да го е правила някога преди. Прави й чест според мене при тия обстоятелства!

Тя още изглеждаше премаляла и бледа. Джеймз Хартхауз я помоли да го хване под ръка и когато тръгнаха напред, много бавно, попита я как е бил извършен грабежът.

— Ами че аз ще ви кажа — обади се Баундърби, като предложи ядно ръка на госпожа Спарсит. — Ако не държахте толкова дяволски много на сумата, отдавна да съм започнал да ви разправям. Вие познавате тая дама (защото тя е дама), госпожа Спарсит?

— Имал съм вече честта...

— Прекрасно. А тоя младеж, Бицър, и него ли сте видели при същия случай?

Господин Хартхауз кимна утвърдително глава, а Бицър се чукна по челото с кокалчетата на пръстите си.



— Прекрасно. Те живеят в банката. Може да знаете, че те живеят в банката. Прекрасно. Вчера следобед, в края на работното време, всичко е било прибрано, както обикновено. В желязното хранилище, пред което спи тоя младеж, е имало няма значение колко. В малкия сейф в стаичката на младия Том, сейфа, който се използва само за дребни нужди, е имало сто и петдесет фунта и нещо.

— Сто и петдесет и четири фунта, седем шилинга и едно пени — каза Бицър.

— Хайде! — сопна се Баундърби и се спря, за да се завърти рязко към него. — Ти няма защо да ме прекъсваш. Стига ми и това, че съм бил ограбен, докато си хъркал, защото прекалено добре си се наредил, без да ме поправяш с *твоите* седем шилинга и едно пени. Трябва да ти кажа, че аз не съм хъркал, когато съм бил на твойта възраст. Не съм имал достатъчно за ядене, та да хъркам. И не съм се обаждал с четири фунта седем шилинга и едно пени. Дори и да съм знаел.

Бицър пак се чукна по челото с кокалчетата на пръстите с угоднически вид и сякаш беше особено много удивен и същевременно угнетен от последния пример за моралното въздържание на господин Баундърби.

— Сто и петдесет фунта и нещо — подхвана пак господин Баундърби. — Тая сума младият Том заключил в своя сейф, не много здрав сейф, но това няма значение сега. Всичко било прибрано както трябва. По някое време през нощта, докато тоя младеж хъркал... Госпожа Спарсит, госпожо, вие казвате, че сте го чули да хърка?

— Сър — отговори госпожа Спарсит, — не мога да кажа, че съм го чула именно да хърка, и следователно не бива да твърдя такова нещо. Но зимно време, вечер, когато е заспивал на масата си, чувала съм го, както бих предпочела да опиша, донякъде да се дави. Чувала съм го в такива случаи да издава звуци, сходни по естество с онези, които може понякога да се чуят в стенните часовници. Не че бих хвърлила някакъв укор върху нравствените му качества — продължи госпожа Спарсит с благородното съзнание, че дава най-точни показания. — Далече съм от такова нещо! Винаги съм смятала Бицър за младеж с най-почтени разбирания и моля да имате предвид тези мои изказвания.

— Добре! — рече изкараният от търпение Баундърби. — Докато той е хъркал *или* се давил, *или* хриптял като стенен часовник... или не

знам какво си там... докато е спал, някакви хора (дали са се скрили в сградата преди това или не, тепърва ще се установи) се промъкнали до сейфа на младия Том, разбили го и си присвоили съдържанието. Понеже нещо после ги обезпокоило, те офейкали, като си отворили главния вход и го заключили два пъти (той е бил заключен два пъти, а ключът се намирал под възглавницата на госпожа Спарсит) с подправен ключ, намерен на улицата близо до банката днес към пладне. Никой нищо не разбрал, докато този младеж, Бицър, не станал отзарана и не се заловил да отваря и да подрежда канцелариите за работа. Тогава, като погледнал сейфа на Том, видял вратичката открената и открил, че бравата е разбита, а парите ги няма.

— Всъщност къде е Том? — попита Хартхауз и се огледа.

— Той помага на полицията и остана в банката — каза Баундърби. — Да бяха се опитали тия типове да ме ограбят мене на неговите години! Щяха да останат с пръст в устата, дори да беше работата само за два петака, уверявам ви!

— Има ли някой заподозрян?

— Заподозрян? Че как да няма някой заподозрян! Не, сър! — възкликна Баундърби, като пусна ръката на госпожа Спарсит, за да избърше потното си лице. — Може ли Джозая Баундърби от Коуктаун да бъде ограбен и да няма никой заподозрян! Не, в никакъв случай!

Как можеше господин Хартхауз да попита: кой е заподозрян?

— Е, ще ви кажа — отговори Баундърби, спря се и се обърна, за да бъде с лице към всички. — То не бива да се споменава навсякъде, то не бива да се споменава никъде, за да може тия нехранимайковци (те са цяла шайка) да бъдат изненадани. Така че пазете го в тайна. Чакайте сега... — Господин Баундърби отново избърса лицето си. — Какво ще кажете — той не можа да се сдържи и избухна, — ако в това е замесен някой от работната ръка?

— Надявам се, че не е нашият приятел Блакпот? — лениво проточи Хартхауз.

— Сложете окончанието „пул“ вместо „пот“, сър, и ще сте отгатнали — отговори Баундърби.

От Луиза се изтръгна лек възглас на недоверие и изненада.

— О, да! Знам! — веднага се хвана за този възглас Баундърби. — Знам! Свикнал съм с това. Зная го от начало до край. Те са най-прекрасните хора в света, тия работници. Умеят да си отварят устата, и

то как! Искат само да им се обяснят техните права, само толкова. Но вижте какво ще ви кажа: посочете ми един недоволен работник и няма нужда да търсим човек, годен за всичко лошо, каквото и да е то.

(Още една от популярните в Коуктаун басни, на разпространяването на която са били положени известни усилия и в която някои хора действително вярваха.)

— Но аз ги познавам тия типове — продължи Баундърби. — За мене те са отворена книга. Госпожо Спарсит, госпожо, моля вие да кажете. Какво предупреждение направих аз на тоя човек, когато той за първи път стъпи в къщата ми и изричната цел на посещението му беше да узнае как може да смаже религията и да разгроми установената от държавата църква? Госпожо Спарсит, като вземам предвид роднинските ви връзки, вие сте на едно равнище с аристокрацията... казах ли аз или не му казах на тоя човек „Не можеш да скриеш истината от мене: не си от хората, които ми харесват; ти няма да свършиш добре“?

— Разбира се, сър — отговори госпожа Спарсит, — вие му направихте това предупреждение по най-внушителен начин.

— Когато се възмутихте от него, госпожо — добави Баундърби, — когато той ви оскърби.

— Да, сър — отвърна госпожа Спарсит и скромно поклати глава, — той наистина ме оскърби. При все че бих искала да отбележа и това, че може да съм по-чувствителна по тези въпроси... по-глупава, ако предпочитате така да го наречете, отколкото щях да бъда, ако бях винаги заемала сегашното си положение.

Господин Баундърби, готов да се пръсне от гордост, изгледа господин Хартхауз така, сякаш искаше да му каже: „Аз съм работодател на тая жена и мисля, че тя заслужава вниманието ви“. След това продължи словото си:

— Можете сам да си спомните, Хартхауз, какво му казах, когато го видяхте вие. Говорих му без всякакви заобикалки. Никога не ги усуквам с тях. Аз ги познавам. Прекрасно, сър. Три дена след това той си плюл на петите. Избягал, никой не знае къде — както направила майка ми, когато съм бил пеленаче, само с тая разлика, че той е по-лош никаквец от майка ми, ако това е възможно. Какво е правил, преди да избяга? Какво ще кажете на това — господин Баундърби, стиснал шапка в ръка, се удряше с нея по главата при всяка пауза в изреченията

си, сякаш с дайре, — че са го виждали... вечер след вечер... да наблюдава банката?... Да дебне там... след стъмване?... На това, че е направило впечатление на госпожа Спарсит... че надали ще обикаля за добро... Че тя е обърнала върху него вниманието на Бицър и двамата започнали да го следят... А при следствието днес се оказа... че е бил забелязан и от съседите. — Стигнал до кулминационната точка, господин Баундърби като някоя ориенталска танцовачка надяна дайрето на главата си.

— Подозрително — забеляза Джеймз Хартхауз, — наистина подозрително.

— Тъй мисля и аз, сър — каза Баундърби с предизвикателно кимване. — Тъй мисля и аз. Но тук са замесени повече хора. Имало някаква стара жена. Човек никога не ги чува тия неща, преди да стане бедата: след като откраднат коня, какви ли недостатъци не се намират на оборската врата; та сега изниква някаква старица. Някаква старица, която от време на време като че ли е долитала в града, яхнала метла. Тя наблюдавала банката цял ден, преди да започне да я наблюдава този тип, а вечерта, когато го видяхте вие, тя изчезва заедно с него и се съвещава с него, предполагам, за да му докладва, преди да се сменят и след това да се махне по дяволите.

„Имаше една такава личност в стаята тогава вечерта и тя се криеше да не я видя“ — помисли си Луиза.

— Това не са всичките, понеже вече ги знаем — каза Баундърби с много тайнствени кимвания. — Но засега съм ви казал достатъчно. Ще имате добрината да го запазите в тайна и да не го споменавате никому. Може да се позабави, но ще ги хванем. Такава е тактиката: да ги пооставим на мира, това няма да навреди.

— Разбира се, те ще бъдат наказани според най-строгите постановления на закона, както се съобщава в обявленията — отговори Джеймз Хартхауз, — и така им се пада. Хора, които ограбват банки, трябва да понасят последствията. Ако нямаше последствия, ние всички бихме грабили банки. — Той беше взел внимателно чадърчето на Луиза от ръката ѝ и го отворил за нея, и тя вървеше в сянката му, макар че там нямаше слънце.

— Засега, Лу Баундърби — каза съпругът ѝ, — трябва да се погрижим за госпожа Спарсит. Госпожа Спарсит се е изнервила покрай тая история и ще остане тука за ден-два. Тъй че настани я по-удобно.

— Много ви благодаря, сър — обади се тази скромна дама, — но, моля ви, недейте придава такава важност на *мое*то удобство. За мене всякак ще е добре.

Скоро се оказа, че ако госпожа Спарсит имаше някакъв недостатък в отношенията си с това семейство и дом, той беше, че тя проявяваше толкова малко грижи към самата себе си и толкова много към други, че направо дотягаше. Когато ѝ показаха стаята ѝ, тя бе ужасно удивена от удобствата и подхвърли, че би предпочела да прекара нощта върху валяците за изстискване на прането в пералнята. Наистина Поулърови и Скаджързови били свикнали на разкош, „но мой дълг е да помня — обичаше да казва госпожа Спарсит с гордо благоприличие особено когато присъствуваше някой от слугите, — че не съм вече това, което бях. Действително — казваше тя, — ако можех съвсем да залича спомена, че господин Спарсит е бил роден Поулър и че самата аз съм сродница на семейство Скаджърз, или ако можех дори да обезсиля този факт и да стана лице от прост произход и с обикновени роднински връзки, с радост бих го направила. Бих сметнала при съществуващите обстоятелства за правилно да го направя“. Същото аскетично състояние на духа я накара да се откаже на вечеря от изисканите ястия и вина, докато господин Баундърби кажи-речи ѝ заповяда да си вземе от тях; тогава тя каза „Наистина вие сте много добър, сър“ и отмени доста официално и на всеослушание изказаното от нея решение „да чака обикновеното овнешко печено“. Също така с безкрайни извинения поиска солта, а тъй като се чувствуваше дружески задължена да докаже в най-пълна мяра колко вярно е твърдението на господни Баундърби относно нервите ѝ, от време на време се отпускате назад на стола и мълчаливо плачеше; в такива моменти една сълза с големи размери, подобна на кристална обеща, можеше да се забележи (или по-скоро *трябваше* да се забележи, понеже целеше да привлече всеобщото внимание) как пълзи надолу по римския ѝ нос.

Но най-важната задача на госпожа Спарсит — първата и последната — беше твърдото ѝ решение да съжалява господин Баундърби. Имаше моменти, когато, щом погледнеше към него, нещо неволно я караше да поклати глава, сякаш искаше да каже: „Уви, мой бедни Йорик!“<sup>[1]</sup> След като си позволише да се издаде с тези белези на разчувствуваност, тя се показваше пресилено жива, трескаво весела,

подхвърляше „Драго ми е да видя, че все пак не губите доброто си настроение“ и сякаш смяташе за милост божия, че господин Баундърби въпреки всичко не пада духом. Една своеобразна странност, за която често се извиняваше, ѝ беше извънредно трудно преодолима. Имаше чудновата склонност да нарича госпожа Баундърби „госпожица Градграйнд“ и изпадна в тази грешка петдесет-шестдесет пъти в течение на вечерта. Повтарянето ѝ караше госпожа Спарсит да изпитва смирено смущение, но наистина — казваше тя, — да каже „госпожице Градграйнд“ ѝ се виждало тъй естествено, докато да си наложи мисълта, че младата дама, която тя има щастието да познава от дете, може действително да бъде госпожа Баундърби, било за нея почти невъзможно. Още по-странното в този случай било, че колкото повече мислела за това, толкова по-невъзможно ѝ се струвало „при такава голяма разлика“ — заключаваше тя.

В гостната след вечеря господин Баундърби разгледа случая с грабежа, разпита свидетелите, взе си бележки за показанията им, намери заподозрените за виновни и им наложи най-голямото наказание, предвидено от закона. Като свърши тази работа, отпрати Бицър обратно в града с нареждането да обади на Том да се върне в къщи с пощенския влак.

Когато донесоха свещите, госпожа Спарсит подхвърли полугласно:

— Не се отчайвайте, сър. Моля ви, искам да ви виждам весел, както едно време.

Господин Баундърби, върху когото това утешаване беше започнало да оказва въздействие и го караше да се показва глупаво и непохватно сантиментален, въздъхна като огромно морско чудовище.

— Не мога да ви гледам в това състояние, сър — каза госпожа Спарсит. — Хайде изиграйте една табла, сър, както едно време, когато имах честта да живея под вашия покрив.

— Оттогава не съм играл табла, госпожо — отговори господин Баундърби.

— Е, да, сър — рече отзивчиво госпожа Спарсит, — мога да си представя, че не сте. Спомням си, че госпожица Градграйнд не обича тази игра. Но аз ще бъда щастлива да ви направя това удоволствие, сър, ако благоволите да играете с мене.

Те играеха до прозореца, гледащ към градината. Беше чудесна вечер, но без луна, душна и благоуханна. Луиза и господин Хартхауз се разхождаха вън, в градината, откъдето гласовете им се чуваха в тишината, при все че думите не се разбираха. Госпожа Спарсит, седнала пред таблата, непрекъснато напругаше очи, за да види нещо в сенките навън.

— Какво има, госпожо? — попита господин Баундърби. — Да не виждате пожар?

— О, боже господи, не, сър — отговори госпожа Спарсит, — мислех си за росата.

— Какво ви интересува вас росата, госпожо? — рече господин Баундърби.

— Не се отнася за мене, сър — отвърна госпожа Спарсит. — Страх ме е да не настине госпожица Градграйнд.

— Тя никога не настива — каза господин Баундърби.

— Така ли, сър? — учуди се госпожа Спарсит. И се задави от кашлица.

Когато стана време за лягане, господин Баундърби взе чаша вода.

— О, сър! — възкликна госпожа Спарсит. — Защо не греян херес с лимонова кора и индийско орехче?

— Отвикнах вече да го пия, госпожо — отговори господин Баундърби.

— Колко жалко, сър — забеляза госпожа Спарсит, — вие губите всичките си хубави стари навици. Горее главата, сър! Ако госпожица Градграйнд ми позволи, бих ви предложила да ви го приготвя, както съм правила често преди.

Госпожица Градграйнд на драго сърце позволи на госпожа Спарсит да прави каквото пожелае и тази внимателна дама приготви питието и го поднесе на господин Баундърби.

— Добре ще ви дойде, сър. Ще ви сгрее душата. Това е нещо, от което имате нужда и което би трябвало да пиете, сър. — А когато господин Баундърби каза „За ваше здраве, госпожо!“, тя отговори с много чувство: — Благодаря ви, сър. И на вас желая здраве... и щастие.

Най-сетне госпожа Спарсит му пожела лека нощ с дълбок патос и господин Баундърби си легна трогнат, с убеждението, че е бил лишен от нещо нежно, но и да го убиеха, не можеше да разбере какво.

Дълго след като се съблече и си легна, Луиза остана будна и чакаше завръщането на брат си. Знаеше, че той едва ли може да си дойде преди един след полунощ, но в тишината на полето, която не успокояваше, а само изостряше тревожните ѝ мисли, времето се влачеше мудно. Най-после, след като мракът и безмълвието, както ѝ се струваше, с часове бяха натежавали все повече един върху друг, тя чу звънчето на портата. Стори ѝ се, че би се радвала, ако то продължеше да звъни до сутринта, но звънът спря и кръговете на последния му звук се ширнаха все по-неясни и по-далечни във въздуха, докато всичко отново се смълча.

Луиза почака още към четвърт час. След това стана, сложи си една свободна роба, излезе на тъмно от стаята и се качи до стаята на брат си. Понеже вратата беше затворена, тя тихо я отвори, обади му се и с безшумни стъпки приближи леглото.

После коленичи, обви врата му с ръка и притегли лицето му до своето. Знаеше, че само се преструва на заспал, но не му каза нищо.

Тогава той трепна, сякаш току-що се събуждаше, и попита кой е там и какво се е случило.

— Том, имаш ли нещо да ми кажеш? Ако си ме обичал някога през целия си живот и си скрил нещичко от всички други, кажи го на мене.

— Не разбирам за какво говориш, Лу. Да не си сънувала нещо?

— Скъпо братче — тя сложи глава на възглавницата и косата и се разпиля отгоре му, сякаш сестра му искаше да го скрие от всички, освен от самата себе си, — нищо ли нямаш да ми кажеш? Нищо ли няма, каквото би могъл да ми кажеш, ако поискаш? Каквото и да ми кажеш, няма да промени отношението ми към тебе. О, Том, кажи ми истината!

— Не разбирам за какво говориш, Лу!

— Както лежиш тука сам в нощния мрак, скъпи, така ще трябва да лежиш някога, някоя нощ, когато дори аз, ако съм жива, ще съм те напуснала. Както съм сега тука до тебе, боса, необлечена, неразличима в тъмнината, така ще трябва да лежа през цялата нощ на моето тлеене, докато се превърна в прах. В името на този час, Том, кажи ми сега истината!

— Какво искаш да знаеш?



— Можеш да бъдеш сигурен, че няма да те укоря. — В прилива на обич тя го притисна до гърдите си като малко дете. — Можеш да бъдеш сигурен, че ще те съжаля и ще ти остана вярна. Можеш да бъдеш сигурен, че ще те избавя на всяка цена. О, Том, нима нямаш нищо да ми кажеш? Пошепни го съвсем тихичко. Кажи само едно „да“ и аз ще те разбера!

Тя притисна ухо до устните му, но той упорито мълчеше.

— Нито една дума, Том?

— Как мога да кажа „да“ и как мога да кажа „не“, когато не зная за какво ми говориш? Лу, ти си смело, добро момиче, което заслужава, както започва да ми се струва, по-добър брат от мене. Но аз нямам друго какво да ти кажа. Иди да спиш, иди да спиш.

— Ти си уморен — пошепна тя вече с по-присъщия за нея тон.

— Да, ужасно уморен.

— Целият ден е бил толкова припрян и неспокоен за тебе. Открили ли са нещо ново?

— Само това, за което си чула от... него.

— Том, казвал ли си на някого, че сме ходили при тези хора и че сме ги видели тримата заедно?

— Не. Нали самата ти ме помоли да не го разправам, когато ме повика да дойда с тебе?

— Да. Но аз не съм знаела какво ще се случи.

— Нито пък аз. Как можех да зная?

Той ѝ даде този отговор прекалено прибързано.

— Трябва ли след случилото се да кажа за това посещение? — попита го сестра му, застанала до леглото (постепенно се беше дръпнала и изправила). — Би ли трябвало да го кажа? Нужно ли е да го кажа?

— Боже господи, Лу — отвърна брат ѝ, — ти нямаш навика да искаш съвети от мене. Казвай каквото искаш. Ако ти го пазиш в тайна, ще го пазя в тайна и аз. Ако го кажеш, ще го кажеш и толкова.

Беше твърде тъмно, за да виждат лицето един на друг, но всеки от двамата като че ли се държеше предпазливо и обмисляше всяка дума.

— Том, вярваш ли, че човекът, комуто дадох пари, е наистина замесен в това престъпление?

— Не знам. Не виждам защо да не е.

— Видя ми се честен човек.

— Друг може да ти се види нечестен и въпреки това да не е.

Настъпи мълчание, защото той се поколеба и млъкна.

— Накратко — подхвана пак Том, сякаш взел някакво решение, — щом вече говориш за това, може би той ми се видя дотолкова неблагонадежден, че го изкарах навън и му казах насаме, че според мене трябва да смята за голям късмет да му падне изневиделица нещо, както сега от сестра ми, и че се надявам да използва тия пари по най-разумен начин. Помниш ли, че го изведох навън или не? Не казвам нищо против него: може да е много добър човечец, отде да знам? Надявам се, че е.

— Той обиди ли се от това, което му каза?

— Не, прие го доста добре, държа се напълно учтиво. Къде си, Лу? — Той седна и я целуна. — Лека нощ, скъпа, лека нощ.

— Нямах ли нищо друго да ми кажеш?

— Не. Какво друго мога да имам? Нали не би искала да те излъжа?

— Не бих искала да го направиш тази нощ от всичките нощи в твоя живот, Том; надявам се те да бъдат много и много по-щастливи.

— Благодаря ти, скъпа моя Лу. Така съм изморен, че, право да ти кажа, бих казал каквото и да е, само да ме оставят да заспя. Иди си легни, иди си легни.

Той я целуна пак, обърна се на другата страна, покри се презглава и остана толкова неподвижен, като че беше дошло времето, в името на което тя го заклеваше. Луиза постоя малко до леглото, преди бавно да се отдалечи. На вратата се спря, озърна се, след като я отвори, и го попита дали не я е повикал. Том обаче не се обади и тя тихо затвори вратата и се върна в своята стая.

Тогава злочестият младеж предпазливо надзърна, видя, че си е отишла, измъкна се от леглото, заключи вратата и се захлупи пак на възглавницата: той си скубеше косата, ядно плачеше, пряко воля страдеше от обич към нея, с омраза, но без разкаяние кълнеше себе си и с не по-малко омраза съвсем безполезно кълнеше всичко добро на света.

---

[1] „Уви, мой бедни Йорик“ — думи на Хамлет, изречени пред черепа на покойния шут Йорик („Хамлет“, действие, V, сцена 1) ↑

## IX

### ТЯ ВИДЯ МИРА

Докато почиваше, за да възстанови нервите си, в тихото убежище на господин Баундърби, госпожа Спарсит така неотстъпно бдеше денонощно изпод кориолановските си вежди, че очите ѝ, като два фара на скалист бряг, биха предупредили всички благоразумни моряци да се пазят от тази издадена канара — римския ѝ нос — и неговата зловеща изпълнена с канара околност, ако не беше спокойното ѝ държане. Макар да бе трудно да се повярва, че вечер се оттегля в стаята си не само за форма — толкова безкрайно будни бяха тези нейни класически очи и толкова невъзможно изглеждаше непреклонният ѝ нос да отстъпи пред каквото да е желание за отмора, — начинът, по който седеше и разглеждаше неудобните си, да не кажем грапави ръкавици без пръсти (те бяха изработени от хладна тъкан, като ледник за месо), или препускаше за незнайни места, сложила крак в стремето от прежда, бе тъй безкрайно безметежен, че повечето наблюдатели, щат не щат, биха я взели за гълъбица, вълътена по някаква прищявка на природата в земния облик на птица от разреда с извитите като кука човки.

Тя обладаваше изключителна способност да дебне из къщата. Как минаваше от етаж на етаж, бе загадка, която не се поддаваше на разрешение. Не можеше да се предположи, че една дама, тъй благопристойна сама по себе си и с такива високопоставени роднински връзки, ще прескача перила или ще се плъзга по тях надолу, и въпреки това изключителната лекота, с която се предвижваше, навяваше тъкмо тази нелепа мисъл. Друга забележителна черта на госпожа Спарсит беше, че никога не бързаше. Можеше да се втурне с ненадмината скорост от покрива към хола на долния етаж и все пак не е нито запъхтяна, нито загубила контрол над достойното си държане в момента, когато се появи там. Нито пък кое да е човешко око я беше видяло някога да върви с бързи крачки.

Тя се показва много любезна спрямо господин Хартхауз и води няколко приятни разговора с него скоро след пристигането си. Една

сутрин преди закуска тя му направи в градината своя величествен реверанс.

— Струва ми се — каза госпожа Спарсит, — че едва вчера съм имала честта да ви приема в банката, когато имахте добрината да пожелаете да узнаете адреса на господин Баундърби.

— Случай, който, уверявам ви, не ще забравя в течение на векове — отговори господин Хартхауз и се поклони на госпожа Спарсит с най-морния вид, какъвто може да си представи човек.

— Ние живеем в чуден свят, сър — забеляза госпожа Спарсит.

— Аз имах честта, по едно съвпадение, което ме кара да се гордея, да направя забележка почти в същия смисъл, макар и не така афористично изразена.

— Чуден свят, бих казала, сър — продължи госпожа Спарсит, след като отговори на комплимента със свиване на черните си вежди, което не беше съвсем тъй благо, колкото сладникавият тон на гласа ѝ; — по отношение на близостта, която ни свързва в известни моменти с личности, които съвсем не сме познавали в други моменти. Спомням си, сър, при тези случаи вие ми казахте дори, че направо се опасявате от госпожица Градграйнд.

— Вашата памет ми прави повече чест, отколкото заслужава незначителната ми личност. Аз се възползувах от любезните ви препоръки, за да се отърва от плахостта си, и е излишно да добавям, че те бяха абсолютно точни. Дарбата на госпожа Спарсит за... всъщност за всичко, което изисква точност... съчетана със силна воля... и благородно потекло... се проявява твърде често, за да се поставя под въпрос. — Той малко остана да заспи над този комплимент, толкова време му бе необходимо, докато го изкаже, а мислите му — толкова далече, докато го изричаше.

— Вие намерихте, че госпожица Градграйнд... наистина не мога да я нарека госпожа Баундърби, то е направо глупаво от моя страна... е толкова невръстна, както ви я описах? — попита мазно госпожа Спарсит.

— Вие превъзходно обрисовахте портрета ѝ — отговори господин Хартхауз. — Дадохте ми точното ѝ изображение.

— Много пленителна, сър — каза госпожа Спарсит, като потъркваше бавно ръкавиците си една о друга.

— Във висша степен.

— Преди се е смятало, че на госпожица Градграйнд ѝ липсва жизнерадост — каза госпожа Спарсит, — но трябва да призная, че тя като че ли до голяма степен удивително се е променила в това отношение. Ах, я вижте, ето го и господин Баундърби! — възкликна госпожа Спарсит и закима многократно с глава, сякаш не беше говорила и мислила за никой друг. — Как се чувствувате тази сутрин, сър? Моля ви се, ние искаме да ви виждаме весел, сър.

Това настойчиво уталожване на неговите мъки и облекчаване на бремето му бяха започнали вече по това време да оказват въздействие и да правят господин Баундърби по-мек от обикновено към госпожа Спарсит и по-рязък от обикновено към повечето други хора, като се почнеше от жена му. Затова, когато госпожа Спарсит с пресилена небрежност подхвърли „Вие трябва да закусите, сър, но смятам, че госпожица Градграйнд скоро ще дойде и ще заеме мястото на домакинята на трапезата“, господин Баундърби отговори:

— Ако чаках да се погрижи за мене жена ми, госпожо, вярвам много добре да ви е известно, че би трябвало да чакам до съдния ден, така че ще ви помоля да се занимаете с чайника вие.

Госпожа Спарсит се подчини и зае старото си място на трапезата. Това отново безкрайно много трогна тази превъзходна жена. Въпреки всичко тя остана до толкова скромна, че когато Луиза влезе в стаята, стана и тържествено заяви, че не би могла и да помисли да седне на това място при съществуващите обстоятелства, колкото често и да бе имала честта да поднася закуската на господин Баундърби, преди госпожа Градграйнд — тя моли за извинение, искала е да каже госпожица Баундърби и се надявала, че ще бъде извинена, но наистина все още не могла да се справи, обаче вярвала, че ще свикне лека-полека — да беше заела сегашното си положение. Това станало само (забеляза тя) защото госпожица Градграйнд случайно позакъсняла, а времето на господин Баундърби било тъй скъпоценно и тя знаела от едно време колко важно било той да закуси на минутата, та се осмелила да се подчини на искането му, понеже неговото желание винаги било закон за нея.

— Хайде! Останете си където сте, госпожо — каза господин Баундърби, — останете си където сте! Госпожа Баундърби, предполагам, много ще се радва да се освободи от тая грижа.

— Не говорете така, сър — отвърна госпожа Спарсит почти сурово, — защото то е много нелюбезно спрямо госпожа Баундърби. А да бъдете нелюбезен не е обичайно за вас, сър.

— Можете да не се тревожите, госпожо — каза господин Баундърби и се обърна язвително към жена си: — Ти можеш да го приемеш много спокойно, нали, Лу?

— Разбира се. Няма никакво значение. Защо ще е толкова важно за мене?

— Защо ще е толкова важно за когото да било, госпожо Спарсит? — повтори господин Баундърби, у когото започваше да се надига чувството, че го пренебрегват. — Вие придавате твърде голяма важност на тия неща, госпожо. Бога ми, тука ще попроменят някои от схващанията ви. Вие сте старомодна, госпожо. Вие сте изостанали зад времето на децата на Том Градграйн.

— Какво ти е? — попита с хладно учудване Луиза. — Какво те е обидило?

— Обидило! — повтори Баундърби. — Нима смяташ, че ако някой ме обидеше, нямаше да му го кажа и да поискам да поправи грешката си? Мисля, че съм прям човек. Аз никога не го усуквам.

— Струва ми се, че никой никога не е имал случая да те сметне за много стеснителен или много деликатен — спокойно му отговори Луиза. — Никога не съм те упреквала в това, нито като дете, нито като жена. Не разбирам какво искаш.

— Какво искам ли? — отвърна господин Баундърби. — Нищо. Не ти ли е напълно ясно, Лу Баундърби, че в противен случай аз, Джозая Баундърби от Коуктаун, щях да го получа?

Когато той стовари юмрук върху масата така, че зазвънтяха чашите, тя го изгледа с избила по лицето горда руменина, която беше също нещо ново за нея, както си помисли господин Хартхауз.

— Човек не може да те разбере тази сутрин — рече Луиза. — Моля, не се мъчи да даваш по-нататъшни обяснения. Не съм любопитна да зная какво искаш да кажеш. Какво значение има това.

По този въпрос не се каза нищо повече и господин Хартхауз скоро заговори нехайно и весело за разни безобидни неща. Но от този ден натискът на госпожа Спарсит върху господин Баундърби сближи още повече Луиза с Джеймз Хартхауз и задълбочи опасното й отчуждаване от съпруга и насочената против него откровеност към

друг, до която беше стигнала тъй незабелязано, че дори да се помъчеше, не би могла да проследи изминатия път. Но дали се опитваше да го направи или не, оставаше скрито в затвореното ѝ сърце.

Госпожа Спарсит бе така покрусена от случилото се, че когато подаваше на господин Баундърби шапката му след закуска и беше насаме с него в хола, сложи целомъдрена целувка на ръката му, пошепна „Благодетелю мой!“ и се оттегли, сломена от скръб. И все пак несъмнен факт в кръга на тази история остана това, че пет минути след като той напусна къщата със своята шапка, същата тази потомка на рода Скаджърз и сродница по сватовство на рода Поулър се закани с дясната си, облечена с ръкавица без пръсти ръка на неговия портрет, разкриви лицето си в гримаса към това творение на изкуството и рече:

— Така ти се пада, дръвнико, много се радвам!

Господин Баундърби бе едва-що си отишъл, когато се появи Бицър. Бицър беше дошъл с влак, който с писък и дрънчене го докара през дълга редица виадукти, издигнати над пуцинаци, осеяни с изоставени и действащи каменовъглени мини, да донесе спешно послание от Каменната къща. Това беше надраскана набързо бележка, съобщаваща на Луиза, че госпожа Градграйнд лежи тежко болна. Тя никога не е била здрава, доколкото си спомняше дъщеря ѝ, обаче била много отпаднала през последните няколко дена, продължила да се топи цялата нощ и била толкова близо до смъртта, колкото ѝ позволявала ограничената способност да остава в кое да е състояние, което изисква и най-лекото усилие, за да премине в друго.

Придружена от най-русия разсилен, подходящ безцветен прислужник пред вратите на Смъртта, който да ги отвори, когато госпожа Градграйнд почука на тях, Луиза с грохот се понесе над бивши и сегашни каменовъглени мини и се озова в димната уста на Коуктаун. Тя пусна разсилния да си гледа работата и се запъти към стария си дом.

Рядко беше ходила там след женитбата си. Баща ѝ обикновено пресяваше ли пресяваше своя куп парламентарна пепел в Лондон (доколкото можеше да се види, без да изважда много ценни предмети от сметта) и все още усърдно се занимаваше с това националното бунище. Майка ѝ, полегнала на кушетката, приемаше всяко посещение по-скоро като безпокойство, отколкото нещо друго; с малките Луиза не

се чувствуваше способна да общува; спрямо Сиси не се беше смекчила от вечерта, когато щерката на странствуващия циркаджия бе вдигнала очи да изгледа бъдещата съпруга на господин Баундърби. Нищо не я привличаше там и беше се отбивала много рядко.

Пък и сега, когато се приближаваше към родната си къща, тази къща не будеше у нея никое от светлите чувства, каквито би трябвало да буди бащиният дом. Мечтите на детството, призрачните му фантазии, всичко изящно, прекрасно, човечно, невъзможно, с което въображението украсява света отвъд — толкова хубаво за вярване в онези дни, толкова хубаво да си спомняш за него, когато си излязъл от тази възраст, защото тогава и най-малката подробност израства и се издига в душата до висотата на велико милосърдие, което пуска малките да влязат и с непорочните си ръце да насадят по каменните пътища на тоя свят-градина, в която би било по-добре за всички чеда адамови по-често да се греят на слънце, наивни и доверчиви, а не изпълнени с житейска мъдрост — какво знаеше Луиза за всичко това? Спомените как е вървяла към малкото, което е знаела, по вълшебните пътища на надеждите и бляновете на милиони невинни създания като нея; как за първи път е осъзнала разума в меката светлина на въображението и го е видяла като доброжелателен бог, уважаващ други богове, велики като самия него — не мрачен идол, жесток и студен, с жертви, вързани през ръцете и краката, изправен огромен и ням, с невиждащ взор, когото нищо не може да раздвижи освен еди-колко си тона подемна сила — какво знаеше Луиза за всичко това? Спомените ѝ за бащин дом и детство бяха спомени за пресушаване на всеки източник и извор, щом той бликнеше в младата ѝ душа. Там нямаше златни води. Те течаха, за да напояват земята, където берат грозде от тръни и смокини от бодили.

Тя влезе с някаква тежка, непримирима скръб в къщата и в стаята на майка си. Откакто Луиза бе напуснала бащината къща, Сиси живееше там със семейството на равни начала. Сиси беше при майка ѝ; в стаята беше и Джейн, сестричката ѝ, сега вече десет-дванадесетгодишна.

Оказа се много трудно да обяснят на госпожа Градграйнд, че е дошла най-голямата ѝ дъщеря. Тя седеше полулегнала на кушетката по силата на навика — дотолкова в обичайната си стара поза, доколкото можеше да се задържи такова безпомощно същество. Беше



категорично отказала да легне в леглото си на това основание, че ако го направела, нямало вече да види мира.

Слабият ѝ глас идваше тъй отдалече от купа шалове, а звукът на други гласове, обръщащи се към нея, като че ли пътуваше толкова дълго, докато стигне до ушите ѝ, сякаш тя лежеше на дъното на някой кладенец. Нещастната беше по-близо до истината от всеки друг път в живота си.

Когато ѝ казаха, че е дошла госпожа Баундърби, тя отговори ни в клин, ни в ръкав, че никога не го е нарекла с това име, откакто той се ожени за Луиза; понеже не могла да избере някое по-приемливо име, наричала го „Дж“ и не могла сега да се отклони от това правило, понеже още не била намерила друго, което да го замени за постоянно. Луиза поседя до нея няколко минути и ѝ заговаря много пъти, докато успее да ѝ обясни коя е. Тогава тя като че ли изведнъж дойде на себе си.

— Е, скъпа — каза госпожа Градграйнд, — надявам се, че си довольна от живота. Цялата тази работа я нареди баща ти. Това беше голямото му желание. Той по-добре знае.

— Искам да чуя нещо за тебе, майко, не за мене.

— Искаш да чуеш нещо за мене, мила? Това е ново; знаеш, някой да се интересува за мене. Никак не съм добре. Луиза. Много съм слаба и ми се вие свят.

— Имаш ли болки, майко?

— Струва ми се, че има болка някъде из стаята — каза госпожа Градграйнд, — но не бих могла с положителност да кажа, че ме боли мене.

След тези странни думи тя полежа малко, без да проговори. Луиза, която я държеше за ръка, не усещаше никакъв пулс; но когато я целуна, забеляза животът да трепка в нея в една тънка жичка.

— Ти много рядко виждаш сестра си — каза госпожа Градграйнд. — Тя започва да прилича на тебе. Искам да я погледнеш. Сиси, доведи я тук.

Сиси доведе момиченцето и то застана с ръка в ръката на сестра си. Луиза я беше забелязала да прегръща Сиси за врата и тази разлика в отношението ѝ направи впечатление.

— Виждаш ли приликата, Луиза?

— Да, майко. Бих казала, че прилича на мене. Но...

— Е, да, аз винаги казвам така — възкликна неочаквано бързо госпожа Градграйнд. — И това ме подсеца. Аз... аз искам да поговоря с тебе, скъпа. Сиси, добричкото ми, остави ни за минутка насаме.

Луиза беше пуснала ръката на детето: беше си помислила, че лицето на сестра ѝ е по-добро и по-ведро, отколкото е било някога нейното; беше видяла в него, не без надигащо се чувство на яд дори на това място и по това време донякъде същата благост на другото лице в стаята — кроткото лице с доверчиви очи, бледо от бдение и съчувствие, но изглеждащо още по-бледо поради буйната черна коса.

Когато остана насаме с майка си, Луиза видя, че тя лежи с лице, отпуснато във величествен покой, като човек, влачен от някакъв огромен поток, изчерпал цялата си съпротивителна сила и доволен да бъде отнесен от течението. Тя вдигна прозрачната ръка отново към устните си и пак подсети:

— Ти искаше да ми говориш, майко.

— А? Да, разбира се, скъпа. Нали знаеш, баща ти почти цялото време го няма сега, та трябва да му пиша за това.

— За кое, майко? Не се тревожи. За кое?

— Сигурно си спомняш, скъпа, че всеки път, когато кажех нещо по някой въпрос, не можех после да видя мира и затова отдавна се отказвах да казвам каквото и да било.

— Чувам те, майко. — Но само като се наведеше до самото ѝ ухо и същевременно внимателно наблюдаваше движението на устните, Луиза можеше да свърже неясните и разпокъсани звуци в някаква последователна верига.

— Ти си учила много нещо, Луиза, и брат ти също. Какви ли не ологии от сутрин до вечер. Ако е останала някаква ология от какъв да е вид, която да не е била разчепкана до дрипели в тоя дом, единственото, което мога да кажа, е, че се надявам никога да не чуя името ѝ.

— Аз те чувам, майко, ако имаш сили да продължиш. — Луиза се мъчеше да задържи майка си да не я отнесе течението.

— Но има нещо... то не е никаква ология... което баща ти е пропуснал или забравил, Луиза. Не го знам какво е. Често съм седяла със Сиси до мене и съм го мислила. Никога вече няма да се сетя за името му. Но татко ти може да се сети. Това ме тревожи. Искам да му пиша да разбере, за бога, какво е то. Дай ми перо, дай ми перо!

Но тя нямаше сили дори да се тревожи и само бедната ѝ глава се обръщаше от една страна на друга.

Въобрази си обаче, че искането ѝ е било изпълнено и че перото, което не би могла да държи, е в ръката ѝ. Няма никакво значение какви чудни и безсмислени фигури започна тя да чертае по шаловите си. Ръката скоро спря, без да ги довърши, светлинната, която винаги е била слаба и мъждива зад немощния транспарант, угасна и дори госпожа Градграйнд, напуснала сянката, в която човек ходи и напразно се лута<sup>[1]</sup>, бе озарена от величествената тържественост на мъдреците и патриарсите.

---

[1] „... човек ходи и напразно се лута...“ — неточен цитат от 38-и псалом на Давида (стихове 6–7): „Наистина човек ходи като привидение; напразно се лута...“ ↑

## X

### СТЪЛБАТА НА ГОСПОЖА СПАРСИТ

Понеже нервите на госпожа Спарсит много бавно възстановяваха тонуса си, тази достойна жена продължи своя престой в тихия кът на господин Баундърби няколко седмици и там въпреки аскетичното си настроение, почиващо на подобаващото съзнание за промяната в положението ѝ, се примиряваше с благородна твърдост на духа да спи, както се казва, на пух и да се храни с мед и масло. През време на цялата тази почивка от задълженията на пазителка на банката госпожа Спарсит бе образец на последователността и продължаваше да изразява такова състрадание към господин Баундърби пред самия него, каквото рядко е било изразявано към някого, и да нарича портрета му направо в очите „дръвник“ с най-голяма язвителност и презрение.

Господин Баундърби, възприел с лесно възпламеняващото си същество, че госпожа Спарсит е във висша степен превъзходна жена, за да може да долови, че той е лишен от нещо, което му се пада по заслуга (но още не бе установил от какво именно), а освен това, че Луиза би се противопоставила да посреща тази дама като честна гостенка, ако би било съвместимо с неговото величие тя да се противопостави на нещо, което е пожелал да направи, реши да не се откаже лесно от присъствието на госпожа Спарсит. Затова, когато нервите ѝ се успокоиха дотолкова, че да може да си хапва момици в усамотение, той ѝ каза на вечеря в деня преди заминаването ѝ:

— Вижте какво ще ви кажа, госпожо, докато времето е хубаво, ще идвате тука всяка събота и ще оставате до понеделник.

На тези думи госпожа Спарсит, макар и да не изповядваше мохамеданство, отговори в смисъл „Да чуеш, значи да се подчиниш“.

Госпожа Спарсит не беше поетична натура, но си втълпи в главата една идея, облечена във форма на алегория. Дългото наблюдаване на Луиза и последвалите продължителни размишления за непроницаемостта ѝ държане, които до крайност изостряха и изтънчваха въображението на почтената дама, подеждаха един вид като тласък, който събуди вдъхновението ѝ. Тя изгради мислено огромна стълба с

черна пропаст на позора и падението в дъното и виждаше Луиза ден след ден и час след час да слиза все по-надолу по тази стълба.

За госпожа Спарсит се превърна в жизнена задача да гледа своята стълба и да наблюдава слизането на Луиза. Госпожа Баундърби слизаше понякога бавно, понякога бързо, понякога с един скок през няколко стъпала, понякога се поспираше, но никога не се връщаше нагоре. Ако се върнеше поне веднъж назад, госпожа Спарсит щеше да умре от злоба и мъка.

Беше слизала непрекъснато до деня и в деня, когато господин Баундърби отправи гласно гореспоменатата покана за всекиседмични посещения. Госпожа Спарсит беше в отлично настроение и разположена да беседва.

— А, моля ви се, сър — заговори тя, — ако мога да си позволя да ви задам въпрос, отнасящ се до темата, за която се въздържате да говорите (и това е дързост от моя страна, понеже много добре зная, че вие не правите нищо, без да имате основание): научили ли сте нещо във връзка с грабежа?

— Ами не, госпожо, още не. Пък и не съм очаквал да науча при съществуващите обстоятелства. Рим не е бил построен за един ден, госпожо.

— Напълно вярно, сър — каза госпожа Спарсит и кимна с глава.

— Нито пък за една седмица, госпожо.

— Да, наистина е така, сър — отвърна госпожа Спарсит, обвеейна от лека тъга.

— Знаете, по същия начин мога да почакам и аз, госпожо — каза Баундърби. — Щом Рем и Ромул<sup>[1]</sup> са могли да чакат, може да почака и Джозая Баундърби. Все пак те са били по-добре на младини, отколкото аз. Имали са вълчица да ги гледа. А пък аз имах само една вълчица за баба. Тя не ме е кърмила, госпожо; тя ме е била. А беше истинска дива крава при това.

— Ах! — възкликна госпожа Спарсит и потръпна.

— Не, госпожо — продължи Баундърби, — не съм чул нищо ново по тоя въпрос. Но хората работят и младият Том, който сега доста усърдно си гледа задълженията (това е нещо ново за него: нали не е минал през таз школа, през която съм минал аз), им помага. Моето нареждане е това: мълчи си, нека да изглежда, че всичко се е разминало. Прави си, каквото знаеш, тихомълком, но не показвай с

нищо с какво се занимаваш, че иначе петдесетина от тях ще се съюзят и ще укрят тоя, избягалия, завинаги. Мълчи си и крадците малко по малко ще добият смелост и тогава ще ги хванем.

— Това е много прозорливо, сър — каза госпожа Спарсит. — Много интересно. Тази старица, за която споменахте, сър...

— Старицата, за която споменах, госпожо — пресече я на половин дума Баундърби, понеже това не беше нещо, с което можеше да се похвали, — още не е заловена, но тя трябва да знае като две и две четири, че ще я заловят, ако това може да успокои дъртата й злодейска душа. А междувременно, госпожо, моето мнение е, ако питате за мое мнение, че колкото по-малко се говори за нея, толкова по-добре.

Същата тази вечер от прозореца на стаята си, когато почиваше след положения труд по събирането на багажа, госпожа Спарсит погледна към огромната си стълба и видя Луиза с още едно стъпало по-долу.

Луиза седеше близо до господин Хартхауз в една беседка в градината и говореше много тихо; той стоеше наведен над нея, както си шушукаха, и лицето му почти допираше нейната коса. „А може и да допира!“ — каза госпожа Спарсит, напрегнала до краен предел ястребовите си очи. Госпожа Спарсит бе твърде далече, за да чуе поне дума от разговора им или дори за да разбере, че говорят тихо, освен по позата, но те говореха следното:

— Спомняте ли си този човек, господин Хартхауз?

— О, отлично!

— Лицето, държането му и каквото казваше?

— Отлично помня. И той ми се видя безкрайно отегчителна личност. Извънредно многословен и досаден. Биваше го да ораторствува в смирено добродетелен тон, но уверявам ви, че това си мислех: „Прекаляваш с тая работа, драги!“

— За мене беше много трудно да мисля лошо за този човек.

— Скъпа моя, Луиза, както казва Том (Том никога не казваше така), знаете ли нещо хубаво за този човек?

— Разбира се, не.

— Нито за някой друг такъв човек?

— Как бих могла да зная — отговори тя много повече със стария си тон, отколкото я беше чувал напоследък, — като не зная за тях нищо; нито за мъжете, нито за жените.

— Скъпа моя Луиза, благоволете тогава да изслушате смирените изказвания на предания ви приятел, който знае нещичко за няколко разновидности от неговите прекрасни братя-хора — защото аз с пълна готовност вярвам, че са прекрасни, въпреки такива дребни слабости, като винаги да слагат ръка на всичко, каквото могат да докопат. Този човек говори. Добре, всеки човек говори. Той проповядва нравственост. Добре, какви ли не шарлатани проповядват нравственост. От камарата на общините до изправителния дом всички до един проповядват нравственост, освен хората от моята черга; именно това изключение ни прави интересни. Вие видяхте и чухте всичко. Пред нас стоеше представител на класата, винаги покрита с мъх от прежда, и моят уважаван приятел господин Баундърби, който, както ни е известно, не притежава деликатността да смекчи такъв мъчен човек, много жестоко го скастри. Представителят на мъхестата класа бе оскърбен, ожесточен, напусна къщата недоволен, срещна някого, който му предложи да участва срещу известен дял в този банков грабеж, съгласи се, сложи нещичко в джоба, в който не е имало нищо преди, и почувствува огромно душевно облекчение. Наистина той би бил необикновен, а не обикновен човек, ако не се беше възползувал от такъв случай. Или може цялата работа да е изхождала от него, ако е бил достатъчно умен.

— Изпитвам почти такова чувство, сякаш е лошо от моя страна тъй лесно да се съглася с вас — отговори Луиза, след като поседя замислена за миг — и така да ми олекне на душата от думите ви.

— Аз само ви казвам това, което отговаря на здравия разум, и нищо повече. Неведнъж съм го обсъждал с моя приятел Том (разбира се, в нашите отношения продължава да цари пълна взаимна откровеност) и той е съвсем на моето мнение, както аз съм на неговото. Ще се поразходите ли?

Те се отдалечиха по пътеките, които започваха да се губят в здрача; Луиза се облягаше на неговата ръка, без на ум да ѝ дойде как слиза все по-надолу, по-надолу по стълбата на госпожа Спарсит.

Ден и нощ стоеше тази стълба пред госпожа Спарсит. Когато Луиза щеше да стигне дъното и да изчезне в пропастта, стълбата можеше да се сгромоляса отгоре ѝ, но дотогава трябваше да стои непоклатима пред очите на госпожа Спарсит. И Луиза бе винаги на стълбата. И непрекъснато се хлъзгаше надолу, надолу, надолу!

Госпожа Спарсит виждаше Джеймз Хартхауз да идва и да си отива; чуваше за него тук и там; виждаше промените на лицето, което той бе изучавал, и тя също най-точно си вземаше бележка как и кога то се помрачава, как и кога светва: тя държеше черните си очи широко отворени, без ни най-малко съжаление, без ни най-малко угризение на съвестта, с ненаситен интерес. Ненаситно я гледаше как слиза, без да има нечия ръка да я спре, все по-близо и по-близо до дъното на тази нова Стълба на гигантите<sup>[2]</sup>.

Въпреки цялото си почтително отношение към господин Баундърби, за разлика от отношението към неговия портрет, госпожа Спарсит нямаше ни най-малко намерение да спре падението на Луиза. Жадна да види неговия край и все пак, без да губи търпение, тя чакаше узряването на събитията, за да пожъне напълно плода на надеждите си. Стаила се в очакване, тя не сваляше бдителния си взор от стълбата и нарядко само се заканваше с дясната си ръкавица (със стиснат в нея юмрук) на слизащата надолу фигура.

---

[1] Рем и Ромул и вълчицата — според легендата изоставените братя-близнаци, сетнешни основатели на Рим, били отгледани от вълчица. ↑

[2] Стълба на гигантите — стълба в Двореца на дожите във Венеция. ↑



## XI

### ВСЕ ПО-НАДОЛУ И ПО-НАДОЛУ

Фигурата слизаше по голямата стълба, неотклонно надолу, неотклонно надолу, непрекъснато увличана като някоя тежест в дълбока вода, към непрогледната пропаст в дъното.

Господин Градграйнд, уведомен за смъртта на жена му, пристигна от Лондон и делово извърши погребението. След това незабавно се върна при своя куп пепел и отново се зае да го пресява за необходимите му вехтории и да хвърля прах в очите на други хора, които търсеха други вехтории — с една дума, зае се отново с парламентарните си задължения.

Междувременно госпожа Спарсит неуморно пазеше и бдеше. Отделена от стълбата си през цялата седмица с дължината на железопътната линия между Коуктаун и имението, тя въпреки това продължаваше да дебне Луиза чрез нейния съпруг, чрез брат ѝ, чрез Джеймз Хартхауз, чрез външния вид на писма и пакети, чрез всичко одушевено и неодушевено, което се случеше по кое да е време да се доближи до стълбата.

— Кракът ти е на последното стъпало, мила моя — казваше госпожа Спарсит, като се обръщаше към слизащата фигура със заканващата се ръкавица, — и цялата ти хитрост не ще може да ме заблуди.

Но дали беше хитрост или природа, първоначалният кълн на характера ѝ или присадът на обстоятелствата, странната съдържаност на Луиза объркваше и същевременно дразнеше такава прозорлива личност като госпожа Спарсит. Имаше моменти, когато господин Джеймз Хартхауз не беше сигурен в нея. Имаше моменти, когато не можеше да прочете нищо на лицето ѝ, изучавано от него тъй дълго, и когато тази млада самотница представляваше за него по-голяма загадка от коя да е светска жена, обкръжена от готови да ѝ помагат обожатели.

Така вървеше времето, докато се случи господин Баундърби да бъде отзован от своя дом по работа, която изискваше присъствието му

другаде за три-четири дена. Беше петък, когато съобщи това на госпожа Спарсит в банката и добави:

— Но вие ще отидете утре в имението въпреки всичко, госпожо. Ще отидете също така като че ли аз съм там. Това няма да има никакво значение за вас.

— Ах, сър — отговори с укор госпожа Спарсит, — позволете ми да ви помоля да не говорите така. Вашето отсъствие ще има огромно значение за мене, сър, както, предполагам, много добре знаете.

— Е, госпожо, в такъв случай ще трябва да прекарате без мене, както можете — не без удоволствие каза господин Баундърби.

— Господин Баундърби — отвърна госпожа Спарсит, — вашето желание за мене е закон, сър; в противен случай бих била склонна да се противопоставя на любезните ви заповеди, понеже не се чувствавам сигурна дали за госпожица Градграйнд ще бъде чак толкова приятно да ме приеме, както е винаги приятно за вашето щедро гостоприемство. Но няма нужда да казвате нищо повече, сър. Аз ще отида по ваша покана.

— Ами че щом аз ви каня в къщата си, госпожо — каза Баундърби, опулил очи, — надявам се, не ще ви е нужна никаква друга покана.

— Не, наистина, сър — отговори госпожа Спарсит, — надявам се, не. Не казвайте нищо повече, сър. Бих желала, сър, да ви видя пак весел.

— Какво искате да кажете, госпожо? — рязко попита Баундърби.

— Сър — подхвана госпожа Спарсит, — едно време имаше у вас живост, която много ми липсва. Не падайте духом, сър!

Под влияние на тази озадачаваща молба, подирена от състрадателния ѝ поглед, господин Баундърби можа само да си почеше главата с мекушаво и нелепо движение, а след това от разстояние да се мъчи да подчертава живостта си, като нагрубява гръмогласно цялата сутрин по-незначителните си клиенти.

— Бицър — каза госпожа Спарсит този следобед, след като покровителят ѝ бе тръпнал на път и банката се затваряше, — поздравя от мене младия господин Томас и го покани, ако обича, да се качи горе да хапне агнешко котлетче с орехов сос и да пийне чаша царевично пиво.

Младият господин Томас обикновено беше готов за подобни неща, изпрати утвърдителен отговор и веднага пристигна.

— Господин Томас — рече госпожа Спарсит, — като погледнах тези скромни ястия на масата, помислих си, че може да се съблазните.

— Благодаря, госпожо Спарсит — отвърна хъшлакът. И навъсено се залови да яде.

— Как е господин Хартхауз, господин Том? — попита госпожа Спарсит.

— О, той си е добре — каза Том.

— Знаете ли къде е сега? — попита госпожа Спарсит, сякаш се мъчеше да води лек разговор, а мислено прати хъшлака по дяволите зарад необщителността му.

— На лов в Йоркшир — каза Том. — Изпратил вчера на Лу кошница колкото половин черква.

— Ето, това е човек, за когото можеш да се обзаложиш, че е добър стрелец — мазно забеляза госпожа Спарсит.

— Първокласен — рече Том.

Този младеж отдавна вече гледаше само надолу, но тази черта се беше тъй засилила напоследък, че Том не можеше да гледа никого в очите по-дълго от три секунди. Затова госпожа Спарсит имаше пълната възможност да наблюдава изражението му, стига да имаше такова желание.

— Господин Хартхауз ми е много симпатичен, както е май на повечето хора — подхвърли госпожа Спарсит. — Можем ли да се надяваме да го видим скоро пак, господин Том?

— Ами аз се надявам да го видя утре — отговори хъшлакът.

— Колко хубаво! — възкликна сладникаво госпожа Спарсит.

— Уговорили сме се да го посрещна вечерта на гарата тук — продължи Том, — а след това ще вечерям с него, предполагам. Той няма да ходи в имението около седмица, понеже бил зает другаде. Поне така казва, но няма да се изненадам, ако остане тука до понеделник и се отбие там.

— Което ме подсеца! — възкликна госпожа Спарсит. — Нали няма да забравите да предадете нещо на сестра си, ако ви натоваря с тази задача, господин Том?

— Ами... ще се помъча — отвърна без желание хъшлакът, — стига да не е нещо много дълго.

— То е само да ѝ предадете почтителните ми поздрави — каза госпожа Спарсит — и че май не ще я обезпокоя с присъствието си тази седмица, понеже все още съм малко нервна и може би ще е по-добре да си поостана самичка.

— О, ако това е всичко — забеляза Том, — няма да има голямо значение дори и да го забравя, защото Лу надали се сеща за вас, освен когато ви вижда.

След като ѝ плати за вечерята с този любезен комплимент, той потъна в гузно мълчание, докато не остана повече царевично пиво; тогава каза: — Е, госпожо Спарсит, трябва да си вървя! — И излезе.

На следващия ден, събота, госпожа Спарсит седя от сутринта на прозореца, гледа влизащите и излизащите клиенти, наблюдава пощенските раздавачи, не изпускаше от очи общото движение на улицата, прехвърляше много неща в ума си, но най-вече мислеше за стълбата си. Настъпи вечерта, тя си сложи бонето и шала и тихичко излезе, понеже имаше съображения да се навърта незабелязано около гарата, където един пътник трябваше да пристигне от Йоркшир, и тя предпочиташе да надзърта иззад колони и ъгли и през прозорците на дамската чакалня, вместо да се появи по тези места открито.

Том вече беше там и се разтакаваше насам-натам, докато не пристигна очакваният влак. Той не докара господин Хартхауз. Том почака, докато тълпата се разпръсна и суетнята утихна; тогава прочете закаченото разписание на влаковете и се посъветва с носачите. Свършил тази работа, лениво повлече крака, напусна гарата, спря се на улицата, взе да гледа нагоре-надолу, да сваля и пак да си слага шапката, да се прозява и протяга и да проявява всички признаци на отегчен до смърт човек, който трябва да чака пристигането на следващия влак след час и четиридесет минути.

„Това е хитрост, за да го отстрани от пътя — каза си госпожа Спарсит, като се откъсна от мътния прозорец на една канцелария, откъдето го бе наблюдавала накрая. — Хартхауз е сега при сестра му!“

Това бе замисъл, роден от моментно вдъхновение, и тя стремително, с най-голяма бързина, се зае да го разработи. Гарата за имението беше в противоположния край на града, време нямаше, пътят не беше лесен, но тя тъй стремително скочи в освободилата се карета, тъй стремително се измъкна от нея, подаде пари, грабна билета и се втурна във влака, че полетя по виадуктите, опасали този край на

каменовъглени мини, бивши и настоящи, сякаш бе подхваната и отнесена от вихър.

През време на цялото пътуване госпожа Спарсит виждаше, неподвижна във въздуха, макар и да не оставаше назад, тъй ясна за черните очи на мисления ѝ взор, както електрическите жици, които разчертаваха вечерното небе в огромен нотен лист. Бяха ясно видими за черните ѝ телесни очи, своята стълба и слизащата по нея фигура. Много близко до дъното сега. На ръба на пропастта.

Облачната септемврийска вечер, тъкмо на смрачаване, видя изпод притворените си клепачи как госпожа Спарсит се измъкна от вагона, слезе по дървените стъпала на малката гаричка на каменист път, прекоси пътя до една зелена пътека и се скри в летния гъстак от листи и клони. Една-две закъснели птички, които сънливо чирикаха в гнездата си, прилеп, който тежко прехвърчаше ту от едната ѝ страна, ту от другата, и прахолякът, вдигащ се изпод нейните крака, които сякаш стъпваха по кадифе, бе всичко, което госпожа Спарсит чуваше и виждаше, докато не затвори съвсем тихичко една пътна врата.

Под прикритието на храстите тя отиде до къщата и я обиколи, като надзърташе през листака към долните прозорци. Повечето от тях бяха отворени, както обикновено при такова топло време, но още нямаше никъде светлини и всичко тънеше в тишина. Госпожа Спарсит огледа все тъй безуспешно градината. Сети се за горичката и се запъти дебнешком натам, без да обръща внимание на дългата трева и тръните, на червеите, охлювите, плужеците и всички други пълзящи гадинки. С черните очи и ястребовия нос, зорко устремени пред нея, тя беззвучно си проправяше път през храсти, така съсредоточена върху поставената цел, че вероятно би направила същото дори ако това беше змийска гора.

Ш-шт!

Малките птиченца би могло да паднат от гнездата си, парализирани от блясъка на очите ѝ в тъмнината, когато тя спря и се послуша.

Тихи гласове съвсем наблизо. Неговият глас и нейният. Срещата наистина е била хитрост, за да отстрани брат ѝ от пътя! Ето ги до поваленото дърво.

Навела се ниско сред росната трева, госпожа Спарсит пристъпи по-близо до тях. Там се изправи и застана зад едно дърво като

Робинзон Крузо в засадата си срещу диваците, толкова близо до тях, че с един скок, и то не особено голям, би могла да ги докосне и двамата. Той беше дошъл тайно и не се беше показал в къщата. Беше дошъл с кон и вероятно бе минал през съседните ниви, защото конят му бе вързан на поляната отвъд оградата, само на няколко крачки.

— Скъпа моя обич — казваше той, — какво можех да сторя? Като знаех, че сте сама, нима можех да не дойда?

„Можеш да свеждаш глава, за да станеш по-привлекателна; аз поне не зная какво виждат хората в нея, когато я вдигнеш — мислеше си госпожа Спарсит, — но ти нямаш представа, скъпа моя обич, чии очи те гледат!“

Това, че Луиза свеждаше главата си, беше вярно. Тя настояваше той да си отиде, но нито обръщаше, нито вдигаше лице към него. И все пак чудното бе, че седеше така спокойно, както симпатичната жена в засадата я беше виждала да седи през всичките етапи на живота ѝ. Ръцете ѝ лежаха сплетени като ръце на статуя и тя дори говореше, без да бърза.

— Скъпо мое дете — каза Хартхауз; госпожа Спарсит с възторг видя, че ръката му я прегърна, — нима не ще ми позволите да бъда с вас за малко?

— Не тука.

— Къде, Луиза?

— Не тука.

— Но ние имаме толкова малко време, което да използваме колкото може повече, и аз дойдох тъй отдалече и съм тъй предан и лудо увлечен! Никога не е имало роб едновременно тъй предан и тъй онеправдан от господарката си. Да копнея за слънчевия ви прием, който ме е стоплил за нов живот, и да бъда приет по този смразяващ начин, ме съкрушава.

— Необходимо ли е да кажа пак, че трябва да ме оставите тука сама?

— Но ние трябва да се срещнем, скъпа моя Луиза! Къде да се срещнем?

Двамата се стреснаха. Трепна виновно и тази, която ги подслушваше, защото ѝ се стори, че още някой подслушва между дърветата. Беше само дъжд, който заваля бързо, на едри капки.

— Да дойда ли с коня след няколко минути при къщата с невинното предположение, че домакинът е у дома и ще бъде очарован да ме приеме?

— Не!

— Вашите жестоки заповеди трябва да бъдат безусловно изпълнени, макар че аз съм сигурно най-нещастният човек в света, за да бъда нечувствителен спрямо всички други жени и да падна в нозете на най-прекрасната, най-пленителната и най-деспотичната. Скъпа моя Луиза, не мога да си отида, нито да пусна вас да си отидете, докато тъй жестоко злоупотребявате с властта си.

Госпожа Спарсит го видя да я задържа, прегърнал я с ръка, и го чу в същия този миг в обсега на нейния (на госпожа Спарсит) жаден слух да ѝ казва колко много я обича и как зарад нея е готов с радост да рискува всичко, каквото има в живота. Целите, които преследвал напоследък, загубили всякаква стойност в сравнение с нея; успехът, който бил вече почти достигнал, той отблъсквал, понеже не представлявал нищо в сравнение с нея. Въпреки това преследването на този успех, ако това му помогне да бъде до нея, отхвърлянето му, ако го отдели от нея, бягството, ако тя тръгне с него, запазването на връзката им в тайна, ако тя така му заповяда, и каквато да било друга съдба му били еднакво добре дошли, стига Луиза да остане вярна на него — човека, който разбрал колко изоставена е тя, у когото още при първата среща тя събудила възхищение, интерес, за какъвто той се смятал за неспособен, комуто подарила доверието си, който ѝ бил предан и я обожавал. Всичко това и много други неща, както той бързаше да ги каже, а госпожа Спарсит се мъчеше да ги чуе във вихъра на удовлетвореното си зложелателство, в страха да не бъде открита, в бързо нарастващия шум на силния дъжд сред листака и приближаващите гръмотевици — всичко това се запечатваше в ума на госпожа Спарсит така безнадеждно объркано и неясно, че когато най-после той се прекатери през оградата и отведе коня си, тя не беше сигурна къде се бяха уговорили да се срещнат и кога и знаеше само, че срещата щеше да стане тази нощ.

Но един от тях все още оставаше в мрака пред нея и ако тя го проследеше, всичко щеше да е наред. „О, скъпа моя обич — мислеше си госпожа Спарсит, — само да знаеш колко добре се грижат за тебе!“

Госпожа Спарсит я видя да излиза от гората, видя я да влиза в къщата. Какво да прави сега? Дъждът валеше като из ведро. Белите чорапи на госпожа Спарсит бяха станали многоцветни, предимно зелени; в обувките ѝ се бяха набъкали бодли; гъсеници се люшкаха в оплетени от самите тях люлки тук-там по роклята ѝ; ручейчета вода се стичаха от бонето и от римския ѝ нос. В това състояние госпожа Спарсит стоеше скрита в гъстия храсталак и размишляваше какво да прави.

Но ето — Луиза излиза от къщата! Набързо наметната и загърната, тя се измъква. Тя бяга! Тя се сгромолясва от най-долното стъпало и бездната я поглъща.

Без да обръща внимание на дъжда, с бърза и решителна крачка, Луиза сви в страничната пътека, успоредна на пътя за колите. Госпожа Спарсит я последва в сянката на дърветата на съвсем близко разстояние, защото твърде лесно можеше да изгуби от погледа си фигура, вървяща бързо в изпълнения със сенки мрак.

Когато Луиза спря да затвори безшумно страничната вратичка, госпожа Спарсит спря също. Когато тя продължи, продължи и госпожа Спарсит. Луиза мина по пътя, по който бе дошла госпожа Спарсит, излезе от зашумената пътека, пресече каменистия път и се качи по дървените стъпала към железопътната линия. Госпожа Спарсит знаеше, че скоро трябва да дойде влак за Коуктаун, и така разбра, че Коуктаун ще бъде първата ѝ цел.

Каквато беше раздърпана и мокра до кости, нямаше нужда да взима никакви особени мерки да промени обикновения си външен вид, но тя спря в сянката на гарата, сгъна по-иначе своя шал и го върза отгоре на бонето. Така предрешена нямаше защо да се страхува, че ще бъде позната, когато се качи подир Луиза по стъпалата и си купи билет на малката гаричка. Луиза седеше и чакаше в един ъгъл. Госпожа Спарсит седеше и чакаше в друг. И двете се вслушваха в гръмотевиците, които трещяха безспир, и в дъжда, който се стичаше от покрива и плющеше по парапетите на виадуктите. Две-три лампи бяха угаснали от дъжда и вятъра; така и двете виждаха още по-ярко светкавиците, както те трепкаха и пробягваха в зигзаг по релсите.

Обхваналата гарата треска, която постепенно премина в сърдечен припадък, възвести пристигането на влака. Огън, пара, пушек, червена светлина; съскане, трясък, звън на камбана и писък; Луиза се качи в



един вагон, госпожа Спарсит в друг; гаричката остана безлюдно петънце в гръмотевичната буря.

Макар зъбите ѝ да тракаха от влага и студ, госпожа Спарсит ликуваше безгранично. Фигурата се беше сгромолясала в пропастта и тя се чувствуваше тъй, сякаш изпраща покойник. Нима можеше тя, която бе положила такива усилия за уреждането на погребалното тържество, да прави нещо друго, освен да ликува? „Тя ще стигне в Коуктаун много преди него — мислеше си госпожа Спарсит, — колкото и да му е добър конят. Къде ли ще го чака? И къде ли ще отидат заедно? Търпение? Ще видим.“

Страхотният дъжд бе причинил огромна бъркотия, когато влакът спря на крайната гара. Водосточните тръби се бяха спукали, каналите бяха препълнени и по улиците течеше вода. В първия миг при слизането госпожа Спарсит насочи тревожния си взор към чакащите карети, пред които имаше тълпа. „Сега ще се качи в някоя кола и ще потегли, преди да мога да я последвам с друга — отсъди тя. — Дори с риск да ме прегазят трябва да видя номера и да чуя какво ще каже на кочияша.“

Но госпожа Спарсит беше сбъркала в сметките си. Луиза не се качи на никаква кола и вече беше изчезнала. Черните очи, които не изпускаха от погледа си железопътния вагон, с който бе пътувала Луиза, се бяха спрели на него с един миг закъснение. Вратата не се отвори след няколко минути, госпожа Спарсит отново и отново минаваше край нея, но не виждаше нищо, надзърна вътре и намери вагона празен. Мокра до кости, с крака шляпаци и жвакащи при всяко движение, с класическия си образ, осеян с дъждовни капки, с боне, приличащо на презряла смокиня, с всичките си дрехи развалени, с влажни отпечатъци от всяко копче, шнур и телена кукичка на своя гръб с благородно потекло, с цялата си фасада, покрита с повехнала зеленина, каквато се събира по оградите на стари паркове във важни улички, за госпожа Спарсит не оставаше нищо друго освен да избухне в горчиви сълзи и да възкликне:

— Изгубих я!

## XII

### ПАДНАЛА

Държавните боклукчии, след като се позабавляваха с множество шумни дребни схватки помежду си, бяха се разпръснали засега и господин Градграйнд си беше у дома за ваканцията.

Той седеше и пишеше в стаята с убийствено статистичния часовник и без съмнение нещо доказваше — вероятно, общо взето, че милостивият самарянин<sup>[1]</sup> е бил лош икономист. Плющенето на дъжда не го тревожеше много, но привличаше вниманието му достатъчно, за да го кара да вдига глава от време на време, сякаш протестираше против стихииите. Когато се гърмеше много силно, той поглеждаше към Коуктаун с мисълта да не би някой от високите комини да бъде ударен от светкавиците.

Гръмотевиците глъхнеха в далечината, а дъждът се лееше като потоп, когато вратата на стаята му се отвори. Той извърна глава от лампата на масата и видя с изумление голямата си дъщеря.

— Луиза!

— Татко, искам да говоря с тебе.

— Какво е станало? Колко странно изглеждаш! — каза господи Градграйнд с все по-голямо учудване. — И, боже мой, нима си дошла дотук в тази буря?

Тя пипна с ръце роклята си, като че сама не го знаеше. „Да.“ После махна качулката от главата, остави наметката да падне как да е на земята и го загледа тъй пребледняла, тъй разчорлена, с такова предизвикателство и отчаяние, че той се уплаши от нея.

— Какво има? Умолявам те, Луиза, кажи ми какво е станало!

Тя се отпусна в едно кресло пред него и сложи студената си ръка на рамото му.

— Татко, ти си ме възпитавал от люлката.

— Да, Луиза.

— Проклет да е часът, в който съм се родила за такава съдба.

Господин Градграйнд я гледаше с неувереност и ужас и безсмислено повтаряше:

— Проклет да е часът? Проклет да е часът?

— Как можа да ми дариш живот и да ме лишиш от всичко безценно, което го прави нещо повече от състояние на съзнателна смърт? Къде са чаровете на моята душа? Къде са чувствата на моето сърце? Какво си направил, татко, с градината, която е трябвало да разцъфти някога в тази огромна пустош тука?

Тя се удари с двете ръце по гърдите.

— Ако тя изобщо бе някога съществувала тука, само пепелищата ѝ щяха да ме спасят от празнотата, в която потъва целият ми живот. Аз нямах намерение да кажа всичко това, но спомняш ли си, татко, последния ни разговор в тази стая?

Всичко, каквото чу сега, бе дотолкова неочаквано за него, че той едва можа да отговори:

— Да, Луиза.

— Това, което се изтръгна от устните ми сега, щеше да се изтръгне от тях тогава, ако ти поне за миг ми беше помогнал. Не те коря, татко. Това, което не си възпитал в мене, никога не си възпитал и в самия себе си, но... о... да беше го направил на времето или ако не се беше грижил за мене, колко много по-добро и много по-щастливо същество щях да бъда аз днес!

Когато чу това, след всичките положени усилия, той обори глава на ръката си и изстена.

— Татко, ако беше знаел, когато бяхме за последен път заедно тука, това, от което дори и аз се боях и против което се борех, понеже още от ранно детство съм била длъжна да се боря против всеки естествен порив, пробудил се в сърцето ми; ако беше знаел, че в гърдите ми се таят чувства, склонности, слабости, които можеха да прераснат в сила, неподдаваща се на никакви пресмятания, извършени някога от човека и толкова малко понятни за него, колкото и за неговия Създател, щеше ли да ме дадеш на съпруга, за когото сега съм сигурна, че го мразя?

Той отговори:

— Не. Не, бедно мое дете.

— Щеше ли да ме обречеш някога на този мраз и задух, които ме ожесточиха и осакатиха? Щеше ли, без да обогатиш с това някой друг, а само за да опустошиш още повече този свят, да ме оградиш от нематериалната, духовната част на моя живот, пролетта и лятото на

моята вяра, убежището ми от всичко ниско и лошо сред реалните неща около мене — моето училище, в което щях да се науча да бъда по-смирена и по-уверена с тях и да се надявам, че ще ги направя по-добри в своя тесен кръг?

— О, не, не! Не, Луиза!

— Да, татко, ако бях съвършено сляпа и си намирах пътя пипнешком, с осезанието си, и бях свободна, но знаех формата и повърхността на нещата, за да мога да дам известна воля на представите си за тези неща, щях да бъда милион пъти по-умна, по-щастлива, по-обичлива, по-доволна, по-невинна и по-човечна във всички добри отношения, отколкото съм с очите, които имам. А сега чуй какво съм дошла да ти кажа.

Той направи движение да я подкрепи с едната си ръка. Понеже тя стана в същия момент, сега двамата стояха близо един до друг и Луиза, сложила ръка на рамото му, го гледаше право в очите.

— Мъчена от глад и жажда, които нито за миг не можех да уталожа, обзета от горещ стремеж към някой свят, където правилата, цифрите и дефинициите не са безусловно всевластни, аз растях и воювах за всяка педя от своя път.

— Нямах представа, че си нещастна, мое дете.

— Татко, аз винаги съм го знаела. В тази борба малко остана да отблъсна добрия си ангел и да го накарам да се превърне в демон. Това, което бях научила, събуди у мене съмнение, невяра, презрение, съжаление към всичко, което не съм научила, и единственото ми печално утешение е било да мисля, че животът скоро ще изтече и че в него няма нищо, заради което заслужава да страдам и да си давам труд да се боря.

— В тази млада възраст, Луиза! — каза той със съчувствие.

— В тази млада възраст. Такава е било състоянието ми, татко (защото сега ти описвам съвсем безпристрастно, доколкото самата аз виждам, колко мъртва е моята душа), когато ти ми предложи моя съпруг. Аз го взех. Никога не съм се преструвала пред него или пред тебе, че го обичам. Аз знаех и ти, татко, знаеше, и той знаеше, че никога не съм го обичала. Не съм била напълно безразлична, понеже се надявах, че то ще бъде приятно и полезно за Том. Необмислено се впуснах да гоня някаква въображаема цел и лека-полека открих колко необмислено е било това. Не друг, а Том получаваше всичката малка

нежност, на каквато съм била способна; може би съм допуснала това, защото така добре разбирах, че той е за съжаление. То няма никакво значение сега, но може би ще ти помогне да гледаш по-снизходително на грешките му.

Бащата я държеше в прегръдките си, а тя положи и другата си ръка на другото му рамо и все тъй вперила поглед право в очите му продължи:

— Когато бях безвъзвратно омъжена, старата ми вътрешна борба се разгоря в бунт против тази връзка, още по-ожесточен поради несъответствието, породено от разликите в нашите характери, и които никакви общи закони никога не ще могат да подчинят на някакво правило или да ги формулират за мене, татко, докато не посочат на анатома къде да забие ножа в тайните на душата ми.

— Луиза! — промълви бащата и стори това умолително, защото добре си спомняше за станалото между тях при предишния им разговор.

— Не те укорявам, татко, не се оплаквам. Аз съм дошла тука с друга цел.

— Какво мога да направя, дете? Искай от мене каквото пожелаеш.

— Сега стигам до него. Татко, случаят изправи на моя път един нов познат, мъж, какъвто не съм срещала, лекомислен, изискан, непринуден, без преструвки, който открито говори за малостойността на всичко, докато аз се боях да го направя дори тайно в душата си; той почти веднага ми показва, макар и самата аз да не зная как и по какъв начин, че ме разбира и чете мислите ми. Не можех да го сметна за лош от мене. Между нас като че ли имаше много общо. Чудех се само защо той, който не се интересува от нищо друго, смята за нужно да отделя толкова много внимание на мене.

— На тебе, Луиза!

Бащата насмалко не отпусна, без да ще, прегръдката си, обаче усети, че силите я напускат, и видя очите ѝ, втрещено вперени в неговите, да се разширяват с безумен блясък.

— Няма да говоря за предлога, под който той спечели доверието ми. Много малко значение има как го е спечелил. Татко, той го спечели. Това, което ти знаеш за историята на женитбата ми, много скоро узна и той.

Лицето на баща ѝ бе пепелявосиво и той я държеше в прегръдката си с двете ръце.

— Не съм направила нищо по-лошо, не съм те опозорила. Но ако ме попиташ дали го обичах, дали го обичам, ще ти кажа направо, татко, че може и да е така. А не зная.

Внезапно тя сне ръцете си от рамената му и ги притисна до сърцето, а по лицето ѝ, загубило всякаква прилика, и фигурата, сковано изправена от решителност с едно сетно усилие да довърши това, което искаше да каже, се четяха развихрилите се дълго потискани чувства.

— Тази вечер, когато съпругът ми отсъства, този мъж беше при мене и ми се обясни в любов. В този миг той ме чака, защото нямаше друг начин да се освободя от присъствието му. Не зная дали съжалявам, не зная дали ме е срам, не зная дали съм паднала в собствените си очи. Единственото, което зная, е, че твоята философия и твоето учение не ще ме спасят. Ти, татко, ме докара до това положение. Спаси ме по някакъв друг начин!

Ръцете му я прихванаха навреме, за да не ѝ позволят да рухне на земята, но тя извика сърцераздирателно: „Ще умра, ако ме държиш! Остави ме да падна на пода!“ И той я отпусна долу и загледа гордостта на своя живот и триумфа на своята система да лежи в безчувствен куп пред краката му.

---

[1] Милостивият самарянин — евангелска притча, разказана от Исуса в отговор на въпроса „Кой е моят ближен?“, (Евангелие от Лука, гл. 10:29-37). Самаряните са едно от палестинските племена, с които религиозният закон забранявал на юдеите да общуват. Притчата разказва как пътник-юдей бил ограбен и ранен от разбойници; юдеи-свещеници го отминали, но един милостив самарянин превързал раните му и го занесъл в най-близката странноприемница. ↑

**КНИГА ТРЕТА**  
**ПРИБИРАНЕТО В ЖИТНИЦИТЕ**

## I ДРУГО НЕЩО ПОТРЕБНО

Луиза дойде на себе си от припадъка, очите ѝ се отвориха морно и пред зора ѝ се мярна старото легло в къщи и старата ѝ стая. Отначало ѝ се стори, че всичко случило се след дните, когато тази обстановка ѝ е била близка, е само видение от някакъв сън, но постепенно както предметите изпъкваха по-реално пред погледа ѝ, така и събитията изпъкваха по-реално в паметта.

Главата ѝ тежеше и тя едва можеше да я помръдне от болка, възпалените очи гледаха с усилие и тя беше съвсем отпаднала. Беше така обзета от някаква странна безчувственост, че и присъствието на по-малката ѝ сестра в стаята не можа да привлече веднага вниманието ѝ. Дори когато очите им се срещнаха и сестричето се доближи до леглото, Луиза лежа няколко минути, гледа го мълчаливо и се остави детето да я държи плахо за отпуснатата ръка, преди да го попита:

— Кога ме донесоха в тази стая?

— Снощи, Луиза.

— Кой ме донесе?

— Сигурно Сиси.

— Защо мислиш така?

— Защото я намерих тука тази сутрин. Тя не дойде да ме събуди, както винаги, и тръгнах да я търся. Нямаше я и в нейната стая и аз търсих из цялата къща, докато я намерих тука да се грижи за тебе и да ти слага мокри кърпи на главата. Искаш ли да видиш татко? Сиси ми каза да му обадя, когато се събудиш.

— Какво усмихнато лице имаш, Джейн! — каза Луиза, когато малката ѝ сестричка все още плахо се наведе да я целуне.

— Така ли? Много се радвам, че мислиш така. Сигурна съм, че го дължа на Сиси.

Ръката, с която Луиза беше започнала да прегръща сестричето, се отпусна.

— Можеш да кажеш на татко, ако искаш. — После го спря за миг и каза: — Сигурно ти си наредила стаята така уютно и си я направила



тъй приветлива?

— О, не, Луиза, тя беше наредена, преди да дойда аз. Сигурно...

Луиза се обърна на възглавницата и не чу нищо повече. Когато сестра ѝ излезе, пак обърна глава и остана с лице към вратата, докато тя се отвори и вътре влезе баща ѝ.

Изглеждаше изнурен и ръката му, обикновено твърда, трепереше в нейната. Той седна до леглото, нежно я попита как се чувства и заговори за необходимостта тя да запази спокойствие след вълнението и преживяната буря миналата вечер. Говореше със снишен и разтревожен глас, много различен от обичайния му диктаторски тон, и често не можеше да намери подходящи думи.

— Моя мила Луиза! Моя бедна дъще! — Той така се запъна на това място, че млъкна изобщо. Сетне се опита пак:

— Мое нещастно дете! — Това място беше толкова трудно, че той се пресече и започна още веднъж:

— Би било безполезно, Луиза, да се опитвам да ти кажа колко потресен бях и още съм от това, което ми се струпа на главата снощи. Почвата, на която стоя, вече не е сигурна под краката ми. Единствената опора, на която се облягах, и силата, която ми се струваше и още ми се струва неподлежаща на съмнение, изведнъж рухнаха. Аз съм зашеметен от тези открития. Не влагам нищо лично в това, което казвам, но намирам, че ударът, който се стовари снощи отгоре ми, е премного тежък.

Тя не можеше да му предложи никаква утеха. Целият ѝ собствен живот се беше разбил в тази скала.

— Няма да говоря за това, Луиза, че ако ти по някаква щастлива случайност беше ми отворила очите малко по-рано, е щяло да бъде по-добре за двамата ни: по-добре за твоето спокойствие и по-добре за моето. Защото аз съзнавам, че в моята система може да не е влизало предразполагане към подобен род откровеност. Аз бях проверил... моята система върху себе си и най-строго съм я прилагал, и трябва да нося отговорност за нейните неуспехи. Но те моля да повярваш, мое любимо дете, че съм мислил само доброто.

Той говореше искрено и, трябва да му се признае, казваше истината. Когато беше измервал бездънни дълбини с нищожната си линийка и се беше мъчил да обхване вселената с ръждивия си пергел с неогъващи се крака, беше смятал да върши велики дела. В тесния кръг

на своите възможности беше тъпкал и унищожавал цветята на живота с по-голяма целенасоченост от много кресливи личности, с които общуваше.

— Аз напълно вярвам това, което ми казваш, татко. Зная, че съм била твоето любимо дете. Зная, че си искал да ме направиш щастлива. Никога не съм те укорила и никога не ще те укоря.

Той стисна протегнатата ръка и я задържа в своята.

— Скъпа, аз останах цялата нощ на масата си и размишлявах непрестанно върху мъчителния ни разговор. Когато си помисля за твоя характер, когато си помисля, че това, което ми стана известно от няколко часа насам, е било укривано от тебе с години, когато си помисля каква неотложна нужда те е накарала най-сетне да го споделиш с мене, идвам до заключението, че не мога да не загубя вяра в самия себе си.

Можеше да добави: „Най-вече когато виждам лицето, което сега ме гледа“. И го добави всъщност може би, като отмахна леко с ръка разпилените ѝ коси по челото. Такива дребни постъпки незначителни у други хора, много биеха на очи у него и дъщеря му ги приемаше като да бяха думи на разкаяние.

— Обаче — продължи господин Градграйнд бавно и с колебание, както и с мъчително чувство на безпомощност — щом виждам основание да не вярвам в себе си за миналото, Луиза, би трябвало да нямам вяра в себе си и за сегашното и бъдещето. Да ти кажа откровено аз нямам вяра. Сега съвсем не съм убеден, колкото и по-различно да съм мислил едва вчера по това време, че съм годен да оправдая вярата, която възлагаш на мене, че зная как да се откликна на този повик за помощ, с който си дошла у дома при мене, че имам правилния инстинкт (да речем за момент, че съществува някакво качество от това естество) как да ти помогна и да те оправя, мое дете.

Луиза се беше обърнала на възглавницата и легеше с лице, захлупено на ръката си така, че той не можеше да го види. Възбудата и терзанието ѝ бяха стихнали, но макар и омекнала, тя не плачеше. Баща ѝ се беше променил и тази промяна се чувствуваше най-много в това, че би се радвал да я види разплакана.

— Някои хора поддържат — продължи той все още неуверено, — че има мъдрост на ума и мъдрост на сърцето. Не съм бил съгласен с това, но, както казах, сега нямам вяра в себе си. Аз съм смятал, че умът

е напълно достатъчен. Може да не е напълно достатъчен, смея ли да го твърдя тази сутрин? Ако този друг вид мъдрост е бил каквото съм пренебрегнал и необходимото нещо е бил инстинктът, Луиза...

Той се изказа с голямо съмнение, сякаш не му се искаше да го признае напълно дори и сега. Тя не му даде отговор и продължаваше да лежи пред него на леглото си, все още полуоблечена, почти същата, каквато я беше видял просната на пода в кабинета му предишната вечер.

— Луиза — и ръката му отново се отпусна върху нейната коса, — аз отсъствувах оттука, скъпа, по много време напоследък и при все че сестра ти е била възпитавана според... системата — (пред тази дума той като че ли се запъваше с голямо нежелание всеки път), — по необходимост то е претърпяло изменения поради известно всекидневно общуване, започнало в нейния случай през ранната ѝ възраст. Питам те със смирено незнание, дъще: мислиш ли, че е за добре?

— Татко — отговори тя, без да помръдне, — ако в младите ѝ гърди се е пробудила някаква хармония, оставала безмълвна в моите, докато на края се е превърнала в дисонанс, нека сестра ми бъде благодарна на бога да върви по по-щастливия си път и да смята за най-голяма благословия това, че е избягнала моята участ.

— О, дете мое, дете мое — възкликна той с отчаяние, — аз съм нещастен човек, защото трябва да те виждам в такова състояние! Каква полза от това, че не ме кориш, щом сам аз тъй жестоко се укорявам! — Той наведе глава и ѝ заговори със снишен глас: — Луиза, имам чувството, че някаква промяна трябва да е настъпила около мене в този дом само благодарение на обичта и признателността, че това, което умът е оставил недовършено и не е могъл да извърши, навярно мълком е вършило сърцето. Възможно ли е?

Тя не му отговори.

— Не съм толкова горделив, за да не го повярвам, Луиза. Как бих могъл да бъда надменен, докато те виждам пред себе си! Възможно ли е това? Така ли е, скъпа?

Той я погледна още веднъж как лежи там сломена и, без да каже дума повече, излезе от стаята. Малко след това тя чу леки стъпки до вратата и усети, че някой стои край нея.

Луиза не вдигна глава. Глух яд, че може да я гледат в нейната беда и че неволният поглед, който така я беше засегнал, е стигнал това осъществление, тлееше в нея като някакъв пагубен огън. Всички сили, запрени в тясна тъмнина, рушат и унищожават. Въздухът, който може да бъде благотворен за земята, водата, която може да я направи богата, топлината, която може да даде зрелост на плодовете ѝ, я разкъсват, когато бъдат затворени в клетка. Тъй беше и в нейните гърди сега: най-добрите качества, които притежаваше, отдавна обърнали се срещу самите себе си, бяха закоравели и се превърнали в ожесточение, което се надигаше против предлаганата дружба.

Беше добре, че нежната ръка я докосна по врата и че, както тя разбра, я бяха помислили за заспала. Съчувствената ръка не будеше негодуванието ѝ. Нека остане там, нека си остане.

Ръката оставаше там, съживяваше с топлината си множество побезобидни мисли и Луиза си почиваше. Спокойствието и съзнанието, че над нея така бдят, я смекчиха и очите ѝ се наляха със сълзи. Чуждото лице докосна нейното и тя разбра, че и по него имаше сълзи, разбра и причината за тях.

Когато Луиза се престори, че се събужда, и седна, Сиси се дръпна и застана тихо до леглото.

— Надявам се, че не съм ви обезпокоила. Дойдох да ви попитам дали ще ми позволите да постоя при вас?

— Защо трябва да стоиш при мене? Ти ще липсваш на сестра ми. Ти си всичко за нея.

— Така ли? — попита Сиси и поклати глава. — Бих искала да бъда нещо за вас, ако мога.

— Какво? — попита Луиза, почти сурово.

— Това, което искате най-много, ако мога да бъда. Във всеки случай бих искала да се опитам, колкото ми позволят силите. И колкото и далече да съм от желаното, никога няма да ми омръзне да се старая да стана. Ще ми позволите ли?

— Баща ми те е пратил да ме питаш.

— О, не — възрази Сиси. — Той ми каза, че сега мога да вляза, но ме отпрати от стаята тая сутрин... или поне... — Тя се поколеба и замлъкна.

— Поне какво? — попита Луиза с изпитателен поглед.

— Самата аз сметнах, че ще е най-добре да ме отпратят, защото се чувствах много несигурна дали бихте искали да ме видите тук.

— Винаги ли съм те мразила толкова много?

— Надявам се не, защото аз винаги съм ви обичала и винаги съм искала да го знаете. Но вие се променихте спрямо мене малко преди да напуснете дома си. Не че това ме е учудило. Вие знаехте толкова много, а аз знаех толкова малко и това беше тъй естествено в много отношения, както се движехте между други познати, че не можех от нищо да се оплача и съвсем не бях засегната.

Тя се изчерви, докато казваше това скромно и бързешком. Луиза разбра, че Сиси не казва истината, за да не я наскърби, и сърцето ѝ се сви.

— Бива ли да се опитам? — повтори Сиси и събра смелост да вдигне ръка да прегърне този врат, който неусетно сам се накланяше към нея.

Луиза хвана ръката, която само след миг щеше да я прегърне, стисна я и отговори:

— Преди всичко, Сиси, знаеш ли каква съм? Аз съм така надменна и закоравяла, така объркана и разтревожена, така озлобена и несправедлива към всички и към самата себе си, че всичко в мене е настървено, мрачно и зло. Не те ли отблъсква това?

— Не!

— Аз съм така нещастна, а всичко, което би могло да ме направи щастлива, е така опустошено, че ако бях лишена от разум до този час и вместо да бъда тъй учена, за каквато ме мислиш, се налагаше да започна да усвоявам най-простите истини, пак не бих имала покрещяща нужда от съветник, който да ми помогне да спечеля покой, доволство, благородство — всичките блага, от които съм свършено лишена. Не те ли отблъсква това?

— Не!

В простодушието на безстрашната си обич и изпълващата го стара сърдечна преданост изоставеното някога момиче блестеше като прекрасна светлина в душевния мрак на Луиза.

Тя вдигна пак ръката, посегна да я прегърне и я сложи при другата, която вече беше на врата ѝ. Луиза падна на колене, притисна се до тази дъщеря на странстващия цирков артист и я загледа почти с благоговение.

— Прости ми, смили се над мене, помогни ми! Съжали ме в голямата ми злочестина и ми позволи да притисна глава до едно любещо сърце!

— О, притисни я! — възкликна Сиси. — Притисни я тука, скъпа!

## II ГЛУПАВО СМЕШНО

Господин Джеймз Хартхауз прекара цяло денонощие в състояние на такава припряност, че висшето общество и с най-добрия си монокъл на око то надали би познало в него в течение на този безумен период брата Джем на почтения и шеговит член на парламента. Той беше положително развълнуван. Няколко пъти заговаря с натъртеност, биеща на простащина. Влизаше и излизаше без всякакъв повод като човек, който не знае какво иска. Препускаше като някакъв разбойник. С една дума беше така ужасно отегчен от създалите се обстоятелства, че забрави да се предава на отегчението по начина, предписан от авторитетите.

След като взе душата на коня си в бурята, за да се върне по-скоро в Коуктаун, той не си легна и чака цяла нощ; от време на време най-ожесточено дрънкаше звънеца, обвиняваше дежурния портиер в престъпно задържане на писма и съобщения, които не могло да не са му предадени, и искаше незабавно да му бъдат връчени. Дойде зората, дойде утрото, дойде денят, но те не донесоха нито съобщение, нито писмо и тогава той замина за имението. Там му доложиха: господин Баундърби отсъства, а госпожа Баундърби е в града. Тръгнала неочаквано миналата вечер. Дори никой не знаел за това, докато не се получило съобщение, гласящо да не чакат засега врьщането ѝ.

При тези обстоятелства не му оставаше нищо друго освен да я последва. Отиде в градската им къща. Госпожа Баундърби не беше там. Отби се в банката. Господин Баундърби заминал, госпожа Баундърби заминала, госпожа Спарсит също заминала. Госпожа Спарсит заминала? Кой ли е изпаднал в такава крайна нужда от обществото на този грифон<sup>[1]</sup>?

— Ами... не знам — каза Том, който имаше лични основания да бъде гузен из тази тема. — Заминала някъде на съмване тая сутрин. Вечно е пълна с тайни; мразя я! Мразя и оня белезникавия: вечно те следи с премигващите си зъркели.

— Къде бяхте снощи, Том?

— Къде съм бил снощи! — рече Том. — Вижте, това ми харесва! Чаках вас, господин Хартхауз, докато не ливна такъв дъжд, какъвто още никога не съм виждал в живота. Та къде съм бил? Сигурно искате да кажете къде сте били вие?

— Аз бях възпрепятствуван да дойда... задържан.

— Задържан! — промърмори Том. — И двамата бяхме задържани. Аз бях задържан да ви чакам вас, докато изпуснах всичките влакове, освен пощенския. Чудесно щеше да е да пътувам с него в такава нощ и след това да джапам до дома през езеро. Видях се принуден в края на краищата да спя в града.

— Къде?

— Къде ли? Ами в собственото ми легло в къщата на Баундърби.

— Виждали ли сте сестра си?

— Как, по дяволите, бих могъл да видя сестра си, като е на петнадесет мили оттук? — опули се Том.

Като прокланаше ядните отговори на младия господин, чийто верен приятел беше, господин Хартхауз прекъсна тази среща по възможно най-безцеремонен начин и се запита за стотен път какво ли може да значи всичко това. Ясно му беше само едно. А именно, че дали тя беше в града или извън града, дали той е избързал с нея, която беше толкова трудна за разбиране, или тя бе загубила смелост, или двамата са били открити, дали е станала някаква беда или грешка, засега необяснима, налагаше се да остане и приеме съдбата си, каквато и да е тя. Хотелът, където пребиваваше, когато се видеше принуден да остане в този черен град, беше колът, за който той бе завързан. Колкото до всичко друго — каквото стане, ще стане!

„И тъй, независимо дали чакам враждебно послание или любовна среща, или укори на разкаяние, или юмручен бой с моя приятел Баундърби направо с юмруци (което като че ли е толкова вероятно, колкото и всичко друго при сегашното положение на нещата) аз ще вечерям — каза си господин Джеймз Хартхауз. — Баундърби има предимство по отношение на теглото и ако между нас стане нещо в английски стил, няма да е зле да съм във форма.“

Затова той позвъни, излегна се нехайно на кушетката, поръча „Вечеря в шест, да има и бифтек“ и прекара оставащото дотогава време колкото можеше по-добре. Не беше особено добре, понеже се намираше в пълна неизвестност, часовете се точеха, без да дойде



някакво обяснение, и терзанията от тази неизвестност растяха като сложна лихва.

Все пак той прие положението толкова хладнокръвно, колкото позволява човешката природа, и се занимава ту тъй, ту инак със забавната идея да се подготви за възможна схватка. „Не би било зле — помисли си той с прозявка — да дам пет шилинга на келнера и да го потъркалям.“ После му дойде наум друго: „Или би могло да пазаря на час някой тип със сто и осемдесет — двеста фунта тегло“. Но тези шеговити мисли не оказваха съществено влияние върху времето и вътрешния му смут и което си е истина, и двете го гнетяха ужасно.

Нямаше никаква възможност, дори преди вечеря, да се въздържи и да не ходи насам-натам по шарките на килима, да надзърта през прозореца, да се ослушва на вратата в разни стъпки и от време на време да се изпотява, когато крачките се приближаваха към неговата стая. Но след вечеря, когато денят премина в здрач, а здрачът в нощ и все още не получаваше никакви съобщения, това заприлича, както той се изрази, „на Светата инквизиция и бавните мъчения“<sup>[2]</sup>. Обаче все още верен на убеждението си, че най-същественият белег на истинското добро възпитание е безразличие (единственото убеждение, което имаше), Хартхауз използва това критично състояние като случай да поиска свещи и вестник.

Напразно се беше мъчил половин час да чете този вестник, когато прислужникът се появи и каза тайнствено и същевременно сякаш се извиняваше:

— Моля да ме простите, сър. Търсят ви, сър, ако обичате.

Неясен спомен, че това беше фраза, с която полицията се обръщаше към елегантните аферисти, накара господин Хартхауз, настръхнал от възмущение, да запита в отговор прислужника какво, по дяволите, иска да каже с думата „търсят“.

— Моля да ме простите, сър. Млада дама тука вън иска да ви види.

— Вън? Къде?

— Тука пред вратата, сър.

След като изпрати прислужника при гореспоменатите рогати същества като тъпак, напълно отговарящ на съответните изисквания, господин Хартхауз изскочи в коридора. Там стоеше млада жена, която някога не беше виждал. Простичко облечена, много спокойна, много

хубава. Когато я въведе в стаята и ѝ предложи да седне, забеляза в светлината на свещите, че е дори по-хубава, отколкото му се беше видяла в първия миг. Лицето ѝ беше наивно и детско, а изражението удивително приятно. Тя не се страхуваше от него, нито проявяваше някакво смущение: изглежда, умът ѝ бе изцяло зает с целта на посещението и тази мисъл не ѝ позволяваше да мисли за себе си.

— Нали говоря с господин Хартхауз? — попита тя, когато останаха насаме.

— Същият. — И той си добави наум: „И ти му говориш с най-доверчивия поглед, който съм някога виждал, и с най-настойчивия тон (макар и толкова тих), който съм някога чувал“.

— Ако не разбирам, а аз наистина не разбирам, сър, как ви задължава вашата чест на джентълмен да постъпвате в други случаи — каза Сиси и той целият се изчерви, когато тя започна с тези думи, — сигурна съм, че мога да разчитам да запазите посещението ми в тайна, и да запазите в тайна това, което ще ви кажа. Ще разчитам на това, ако ми кажете, че мога дотолкова да ви се доверя...

— Уверявам ви, че можете.

— Аз съм млада, както виждате; сама съм, както виждате. Никой не ме е посъветвал да дойда при вас, сър, никой не ме е поощрил освен собствената ми надежда.

„Много силно казано“ — помисли си той, като видя вдигналите се за миг към него очи. А освен това помисли: „Това е много странно начало. Не виждам още накъде ще избие“.

— Мисля — каза Сиси, — че вече сте се досетили кого съм току-що оставила!

— От двадесет и четири часа насам (които ми се сториха като двадесет и четири години) аз съм извънредно загрижен и обезпокоен за една дама — отвърна той. — Надявам се, породилите се у мене надежди, че идвате от името на тази дама, не са ме излъгали?

— Аз излязох оттам преди по-малко от един час.

— Откъде?

— От бащиния ѝ дом.

Лицето на господин Хартхауз се удължи въпреки хладнокръвието му и недоумението му нарасна. „Тогава — помисли си той — аз положително не виждам накъде ще избие.“

— Тя е побързала да дойде там снощи. Пристигна дълбоко развълнувана и бе в безсъзнание цялата нощ. Аз живея в бащината ѝ къща и бях до нея. Можете да бъдете сигурен, сър, че никога вече не ще я видите пак, докато сте жив.

Господин Хартхауз дълбоко пое дъх и направи откритието, че ако някога някой се е оказал в положението да не знае какво да каже, без всякакво съмнение неговият случай е точно такъв. Детинското простодушие, с което говореше неговата посетителка, сдържаното безстрашие, чистосърдечие, което изключваше всякаква хитрост, настойчивото ѝ спокойно придържане към целта, с която беше дошла, без всякаква мисъл за самата себе си — всичко това заедно с вярата ѝ в лесно даденото от него обещание (което само по себе си го караше да се срамува) представляваха нещо, в което бе тъй неопитен и срещу което, както схващаше, всички негови обичайни оръжия щяха да се окажат безсилни, ето защо не можеше да намери нито една дума, която да го избави от това положение.

Най-после каза:

— Такова неочаквано изявление, изречено с такава увереност и от такава уста, действително поразява до немай къде. Ще ми позволите ли да ви запitam, били ли сте натоварена да ми предадете това съобщение с тези безнадеждни думи от дамата, за която говорим?

— Тя не ме е натоварвала.

— Давещият се и за сламка се хваща. Без всякакво незначително на вашето мнение и без да се съмнявам във вашата искреност, позволете ми да кажа, че се придържам към убеждението, че все още има надежда да не бъда осъден на вечно изгнание от присъствието на тази дама.

— Няма ни най-малка надежда. Аз съм дошла тука, сър, преди всичко да ви убедя да повярвате, че надеждата да говорите някога с нея отново не е по-голяма, отколкото ако тя беше умряла, когато се прибра у дома снощи.

— Да повярвам? Но ако не мога... или поради недостатък в характера се покажа упорит... и не поискам...

— И все пак то е така. Няма надежда.

Джеймз Хартхауз я гледаше с недоверчива усмивка на устните, но съсредоточеният ѝ поглед бе устремен над и отвъд него и усмивката му отиде на вятъра.

Той захапа устна и се позамисли.

— Добре! — каза той. — Ако за нещастие се окаже, след съответни усилия и старание от моя страна, че съм се озовал в положение на такова безнадеждно отстраняване, аз няма да я преследвам. Но вие казахте, че нямате никакви пълномощия от нея.

— Единственото пълномощие е моята обич към нея и нейната обич към мене. Аз нямам никакво друго основание освен това, че бях с нея, откакто си дойде у дома, и че ми довери всичко. Нямам никакво по-голямо основание освен това, че познавам донякъде характера ѝ и семейния ѝ живот. О, господин Хартхауз, мисля, че и вие знаете всичко това!

Той беше трогнат в кухото място, където би трябвало да се намира неговото сърце — в този полог със запъртыци, където биха могли да живеят небесните птички, ако не бяха разпъдени оттам, — трогнат от този страстен укор.

— Не спадам към нравствените мъже — заговори той — и никога не претендирам, че притежавам качества на нравствен човек. Аз съм безнравствен колкото си щете. Същевременно, ако съм някак озлочестил дамата, която е предмет на настоящия ни разговор, или за нещастие съм я изложил по някакъв начин, или съм извършил грешката да проявя към нея някакви чувства, не напълно съвместими с... да речем, с... домашното огнище, или съм се възползвал някак от това, че баща ѝ е машина, брат ѝ — хъшлак, а съпругът — мечка, позволете ми, моля ви се, да ви уверя, че не съм имал никакви особено лоши намерения, а съм се хлъзгал от едно стъпало на друго дотолкова дяволски гладко, че не можех ни най-малко да допусна списъкът на греховете ми да е и наполовина толкова дълъг, докато не започнах да го прелиствам. А сега — добави господин Джеймс Хартхауз в заключение — намирам, че той всъщност обхваща няколко тома.

Макар и да казваше всичко това със своя игрив тон, в случая този тон като че ли служеше съзнателно да придаде блясък на една грозна повърхност. Той замълча за миг; сетне продължи с по-самоуверен вид, въпреки нотките на яд и разочарование, които блясъкът не можеше да заличи:

— След това, което ми бе току-що изложено по такъв начин, че не виждам възможност да се усъмня в него (едва ли бих могъл да си представя друг източник, от който бих го приел с по-голяма

готовност), чувствавам се длъжен да кажа на вас, която сте облечена със споменатото от вас доверие, че ще не ще трябва да се замисля над възможността (колкото и да е неочаквана) да не се срещна вече с тази дама... Единствено аз съм виновен нещата да стигнат до това положение... и... и не мога да кажа — добави той, доста затруднен да намери обобщаващ завършек за речта си, — че храня някаква светла надежда да стана някога нравствен човек или че вярвам в съществуването на някакви морални хора изобщо.

Изражението на Сиси достатъчно ясно показваше, че тя иска от него още нещо.

— Вие говорихте за първата си цел — подхвана Хартхауз, когато девойката отново вдигна към него очи. — Следва да приема, че има и втора.

— Да.

— Ще бъдете ли така любезна да ми я съобщите?

— Господин Хартхауз — отговори Сиси със смесица от мекота и непоколебимост, която съвсем го обезоръжи, и с наивна увереност, че той непременно ще изпълни, каквото му поиска, а това го поставяше в изключително неизгодно положение, — единственото, което ви остава, за да поправите грешката си, е да напуснете града незабавно и завинаги. Аз съм напълно сигурна, че няма друг начин да смекчите неправдата и злината, които сте извършили. Това е единственото в кръга на вашите възможности, с което можете да изкупите вината си. Не казвам, че е много или достатъчно, но все пак е нещо, и то необходимо. Затова, без някакви други пълномощия освен тези, за които ви споменах, и дори без знанието на никой друг, освен вас и мене, аз ви моля да заминете още тази вечер и да се задължите никога да не се връщате тук.

Ако се беше опитала да упражни върху него някакво друго влияние освен простодушната вяра в истинността и правотата на това, което казва, ако беше укривала и най-малкото съмнение или нерешителност или прибегнала с най-добри намерения до някаква уговорка или преструвка, ако беше показала или дала да се почувствува с най-малък намек, че схваща глупостта на неговото положение или почудата му, или очаква някакво възражение, той би въстанал против това нейно искане. Със същия успех би могъл с един

изненадан поглед да промени ясно небе, както и да подеждествува на тази девойка.

— Но знаете ли вие — съвсем объркан попита той — колко много искате? Вероятно не ви е известно, че аз съм тука с обществена задача, достатъчно нелепа сама по себе си, но задача, с която съм се нагърбил и за която съм се клел и се предполага, че съм ѝ предан по най-непоколебим начин? Вероятно това не ви е известно, но уверявам ви, че то е факт.

Факт или не, това не оказа никакво въздействие върху Сиси.

— Освен това — добави господин Хартхауз с колебание, като се поразходи един-два пъти из стаята — то е ужасно глупаво! То значи да станеш толкова смешен: след като си се задължил да работиш за тези хора, да се измъкнеш по такъв непонятен начин!

— Аз съм съвсем сигурна — повтори Сиси, — че това е единственото, което ви остава, за да поправите грешката си. Съвсем съм сигурна, иначе нямаше да дойда тука.

Той я погледна в лицето и пак закрачи из стаята.

— Честна дума, не знам какво да ви кажа. Толкова безкрайно глупаво!

Сега бе неговият ред да иска запазване на тайната.

— Ако бих направил толкова глупаво нещо — каза той, като се спря пак и се облегна на камината, — то би могло да стане само при запазване на най-строга тайна.

— Аз ще се доверя на вас, сър — отвърна Сиси, — а вие ще се доверите на мене.

Както се беше облегнал на камината, Хартхауз изведнъж си спомни вечерта, прекарана с хъшлака. Камината беше същата, но кой знае защо тази вечер му се струваше, че хъшлак е той. Не знаеше какво да предприеме.

— Чини ми се, че никой още не е попадал в по-глупаво положение — заговори Хартхауз, след като дълго гледа ту в земята, ту нагоре, ту се засмиваше, ту се мръщеше, правеше няколко крачки напред и се връщаше обратно. — Но не виждам никакъв изход. Каквото стане, ще стане. *Това* ще стане, предполагам. Трябва да се махам, струва ми се... с една дума, аз се задължавам да го направя.

Сиси се изправи. Не беше изненадана от резултата, но беше щастлива и лицето ѝ светнало.

— Ще ми позволите да кажа — продължи господин Джеймз Хартхауз, — че се съмнявам дали някой друг посланик или посланица би могъл да се обърне към мене със същия успех. Трябва да смятам не само че съм попаднал в крайно глупаво положение, но и че съм победен по всички точки. Ще ми доставите ли удоволствието да узная името на моята неприятелка?

— *Мое*то име?

— Единственото име вероятно, което бих искал да чуя тази вечер.

— Сиси Джуп.

— Простете любопитството ми на сбогуване. Сродница на семейството?

— Аз съм само едно бедно момиче — отговори Сиси. — Трябваше да се разделя с баща си (той беше само странствуващ цирков артист) и господин Градграйнд се съжали над мене. Оттогава живея в неговия дом.

Тя си отиде.

— Трябваше и това, за да се допълни поражението ми — рече господин Джеймз Хартхауз и се отпусна с примирен вид на кушетката, след като постоя известно време като вкаменен. — Поражението може сега да се смята за окончателно. „Само едно бедно момиче“... „само странствуващ цирков артист“... само Джеймз Хартхауз, направен на нищо... само Джеймз Хартхауз — Хеопсова пирамида на несполуката!

Хеопсовата пирамида му внуши да направи пътуване нагоре по Нил. Той веднага взе перо и написа (с подходящи йероглифи) следващата бележка на брат си:

Драги Джак,  
С Коуктаун всичко е свършено. Прогонен от скуката,  
ще се заема с камили.

Твой предан:  
Джем

Хартхауз позвъни.

— Повикайте моя слуга.

— Легнал си е, сър.

— Кажете му да стане и да прибере багажа.

Той написа още две бележки. Едната на господин Баундърби, с която му съобщаваше за заминаването си от тази част на страната и уведомяваше къде може да го намери в течение на следващите две седмици. Другата, сходна по съдържание, на господин Градграйнд. Кажи-речи докато изсъхне мастилото на пликовете, високите комини на Коуктаун останаха зад гърба му и той седеше във вагона на влака, който летеше и фучеше през потъналата в мрак околност. Хора от нравствения тип биха предположили, че господин Джеймз Хартхауз е запазил впоследствие някои приятни спомени за това навременно оттегляне като една от малкото му стъпки, които изкупваха едно или друго прегрешение, а в случая го избавяха от кулминационната точка на много неприятна история. Но това съвсем не беше така. Едно тайно чувство, че не е сполучил и е станал смешен — страхът какво ли ще кажат за него, ако се научат други непрокопсаници, които се впускат в подобни приключения, — така го гнетеше, че тази навярно най-благородна постъпка в живота му за него представляваше между всички други постъпки нещо, което не би признал в никакъв случай, и единственото, което го караше да се срамува от себе си.

---

[1] Грифон — баснословно чудовище с тяло на лъвица и с глава и криле на орел. ↑

[2] Светата инквизиция — трибунал, учреден от католишката черква през XIII век за борба с еретиците и прочут с жестоките мъчения, на които е подлагал жертвите си. ↑



### III

## МНОГО КАТЕГОРИЧНО

Неуморимата госпожа Спарсит със силна настинка, с глас доведен до шепот и внушителната фигура така разтърсвана от непрекъснати кихавици, че изглеждаше заплашена от опасност да се разкъса на части, хукна да гони своя покровител, докато го намери в столицата и там величествено се яви при него в хотела му на улица Сент Джеймз, запали взрива, с който беше заредена, и избухна. Изпълнила мисията си с безгранична наслада, тази жена с възвишена душа загуби съзнание върху реверите на господин Баундърби.

Първата стъпка на господин Баундърби беше да отърси госпожа Спарсит от себе си и да я остави сама да премине през различните степени страдания на пода. След това прибегна до прилагането на силни възстановителни средства, като въртене на палците на пациентката, пляскане на ръцете, обилно поливане на лицето и мушкане на сол в устата. Когато тези грижи я накараха да се съвземе (което стана много скоро), той я набута в бърз влак, без да ѝ предложи нещо за подкрепяне на силите, и я отведе обратно в Коуктаун повече умряла, отколкото жива.

Погледната като антична развалина, госпожа Спарсит представляваше интересна гледка при пристигането си в края на пътешествието, но от всяка друга гледна точка размерът на понесените от нея до това време щети бе значителен и намаляваше шансовете на очакваното от нея възхищение. Без да обръща внимание на плачевното състояние на нейните дрехи и личност и непреклонен пред покъртителните ѝ кихавици, господин Баундърби незабавно я натъпка в една карета и я закара в Каменната къща.

— Вижте какво, Том Градграйнд — започна Баундърби, като нахълта късно вечерта в стаята на своя тъст, — ето тука е една дама... госпожа Спарсит... вие познавате госпожа Спарсит... тя ще ви разправи нещо, от което ще онемееете.

— Вие сте се разминали с писмото ми! — възкликна господин Градграйнд, изненадан от неочакваното му появяване.

— Разминал съм се с вашето писмо, сър! — изрева Баундърби. — Настоящият момент не е момент за писма! Не позволявам на никого да говори на Джозая Баундърби от Коуктаун за писма, когато е в такова душевно състояние, в каквото е сега!

— Баундърби — заговори господин Градграйнд с тон на сдържан протест, — аз говоря за много важно писмо, което ви написах във връзка с Луиза.

— Том Градграйнд — отвърна Баундърби и с голямо ожесточение удари няколко пъти с длан по масата, — аз говоря за много важно съобщение във връзка с Луиза! Госпожа Спарсит, елате насам, госпожо!

Тази злополучна дама пристъпи, за да даде свидетелските си показания, но не можа да издаде глас и с опитите си да обясни с мъчителни жестове, че и е възпалено гърлото, и с безкрайното кривене на лицето така разгневи господин Баундърби, че, неспособен да търпи повече, той я стисна за рамото и разтърси.

— Ако вие не можете да го разкажете, госпожо — рече Баундърби, — оставете ме да го разкажа аз! Моментът не е подходящ една дама, с каквито ще да е благородни роднински връзки, да не може да изтика нито звук от устата си и да се прави, че преглъща камъчета. Том Градграйнд, госпожа Спарсит неотдавна, без да иска, е имала случая да дочуе един разговор в градината между вашата дъщеря и скъпоценния ви благороден приятел господин Джеймз Хартхауз.

— Така ли! — промълви господин Градграйнд.

— Да, да! Точно така! — кресна Баундърби. — И в този разговор...

— Не е необходимо да предавате съдържанието му, Баундърби. Аз зная какво е било казано.

— Вие знаете? — каза Баундърби, изблещил очи срещу своя тъй спокоен и миролюбив тъст. — Може би тогава знаете къде е дъщеря ви в настоящия момент?

— Без съмнение. Тя е тук.

— Тука?

— Скъпи мой Баундърби, позволете ми да ви помоля при всички случаи да поддържите тези гръмогласни избухвания. Луиза е тук. В момента, когато е могла да се откопчи от срещата си с лицето, за което говорите и познанството си с което, за мое дълбоко съжаление,

дължите на мене, Луиза побърза да потърси закрила тук. Сам аз се бях върнал у дома едва няколко часа преди тя да дойде при мене... тук, в тази стая. Побързала да вземе влака за града, дотича оттам до тази къща в развилнялата се буря и се яви при мене в състояние на умопомрачение. Разбира се, оттогава тя остана тук. Много ви моля, зарад вас и зарад нея, не викайте толкова.

Господин Баундърби мълком се оглежда една-две минути във всички посоки освен към госпожа Спарсит, а след това рязко се завъртя към племенницата на лейди Скаджърз и рече на тази нещастница:

— Вижте какво, госпожо! Ние ще бъдем щастливи да чуем от вас всяко извинение, което намерите за подходящо да ни поискате за бясното ви препускане из цялата страна без всякакъв друг багаж, освен врели-некипели, госпожо!

— Сър — изхриптя госпожа Спарсит, — в настоящия момент нервите ми са твърде разстроени, а здравето ми твърде разклатено от изпълнението на служебните ми задължения към вас за нещо повече от това да потърся убежище в сълзите.

(Кое то тя и стори.)

— Знаете ли, госпожо — отговори ѝ Баундърби, — без да ви направя забележка, каквато благоприличието не позволява да се направи на жена от добро семейство, ще добавя само, че ми се струва да има и нещо друго, в което можете да намерите убежище, а именно: карета. А тъй като каретата, с която дойдохте, чака пред вратата, ще ми позволите да ви изпроведа до нея и да ви отпратя до в къщи, в банката, където най-доброто, което ще можете да сторите е да сложите краката си в колкото можете да търпите по-гореща вода и като си легнете, да изпие чаша горещ ром с масло.

С тези думи господин Баундърби подаде дясната си ръка на ридаещата дама и я отведе, ронеща безброй плачевни кихавици по пътя, до споменатото превозно средство. Скоро той се върна сам.

— Е, Том Градграйнд, понеже ми подсказахте с изражението си, че искате да ми говорите — подхвана наново той, — ето ме. Но да ви кажа направо, не съм в много приятно настроение: дори и така, както е, тази история не ми е много по вкуса, да не говорим за това, че дъщеря ви не проявява покорството и смирението, каквито Джозая Баундърби от Коуктаун има право да очаква от жена си. Вие сигурно

си имате свое мнение, а аз знам, че си имам мое. Ако смятате да ми кажете тая вечер нещо, което е в разрез с прямата ми забележка, по-добре ще е да не го казвате изобщо.

Господин Градграйнд, трябва да се отбележи, беше станал много по-мек и затова господин Баундърби полагаше особени усилия да се държи по-рязко във всяко отношение. Такъв бе милият му характер.

— Скъпи мой Баундърби... — заговори в отговор господин Градграйнд.

— Знаете, ще ме извините — прекъсна го Баундърби, — но не искам да бъда твърде скъп. Това за начало. Когато започна да ставам скъп на някого, обикновено откривам, че има намерение да ми се наложи. Аз не ви говоря учтиво и, както ви е известно, аз *не съм* учтив. Ако ви харесва учтивостта, знаете къде можете да я получите. Вие си имате благородни приятели, нали знаете, че и те ще ви поднесат от тая стока колкото си искате. Аз тая стока не държа.

— Баундърби — настояваше господин Градграйнд, — всички ние правим грешки...

— Аз мислех, че вие никога не грешите — прекъсна го Баундърби.

— Може и аз да съм мислил така. Но казвам, че всички ние правим грешки, и бих сметнал за много тактично от ваша страна и бих ви бил благодарен, ако ми спестите тези намеци за Хартхауз. Аз не ще споменавам в разговора ни вашата близост с него и оказаната му подкрепа; моля не настоявайте и вие да го свързвате с мене.

— Аз изобщо не съм споменал името му! — възрази Баундърби.

— Е, да, да! — отговори господин Градграйнд с търпелив, дори покорен вид. И поседя малко, задълбочен в размисъл. — Баундърби, аз виждам основание да се усъмним дали някога сме разбирали добре Луиза.

— Кого подразбирате под „сме“?

— Да кажа това „съм“ — поправи се той в отговор на грубо изтърсения въпрос. — Аз се съмнявам дали съм разбирал Луиза. Съмнявам се дали съм бил напълно прав по отношение на възпитанието ѝ.

— Рекохте ли го! — отвърна Баундърби. — В това съм съгласен с вас. Най-сетне го разбрахте, а? Възпитание! Аз ще ви кажа какво е

възпитание... Да те изхвърлят на улицата с един ритник и да те лишат от всичко освен от бой. Това е за мене възпитание.

— Мисля, здравият разум ще ви подсказе — смирено възрази господин Градграйнд, — че каквито и да са предимствата на такава система, тя мъчно би могла да получи общо приложение при момичетата.

— Не виждам защо, сър — отвърна упоритият Баундърби.

— Е — въздъхна господин Градграйнд, — да не се впускаме в този въпрос. Уверявам ви, че нямам никакво желание да влизам в спор. Аз се мъча да поправя сторената грешка, ако това ми се удаде, и се надявам, че ще имате доброто желание да ми помогнете, Баундърби, защото съм преживял голяма мъка.

— Аз все още не ви разбирам — каза Баундърби с преднамерена упоритост — и затова не мога нищо да ви обеща.

— Само за няколко часа, скъпи мой Баундърби — продължи господин Градграйнд със същия потиснат и умиловителен тон, — аз като че ли опознах характера на Луиза по-добре, отколкото през изтеклите години. Прозрението ми бе наложено и бе мъчително, но откритието не го направих аз. Мисля, че Луиза (Баундърби, вие ще се изненадате да го чуете от мене), мисля, че Луиза притежава качества, които... които са били грубо пренебрегнати и... и малко опорочени. И... и бих ви казал, че... ако имате любезността да ме подкрепите в едно навременно старание да я оставим за известно време на по-добрата ѝ природа... и с нежност и съчувствие я насърчим да се развие... това... това би било по-добре за щастието на всички ни. Луиза — каза господин Градграйнд и закри очите си с ръка — винаги е била любимото ми дете.

Буйният Баундърби се изчерви и наду до такава степен, когато чу тези думи, че изглеждаше сякаш и вероятно щеше ей сега да получи удар. Макар и ушите му дори да бяха моравочервени, той съдържа възмущението си и каза:

— Вие бихте искали да я оставите за известно време тука?

— Аз... аз възнамерявам да ви препоръчам, скъпи мой Баундърби, да позволите на Луиза да погостува тук и да остане под грижите на Сиси (разбира се, искам да кажа Сисилия Джуп), която я разбира и на която тя се доверява.

— От всичко казано аз заключавам, Том Градграинд — заяви Баундърби, като се изправи с ръце в джобовете, — че според вас между Лу Баундърби и мене има това, което хората наричат известна несъвместимост на характерите.

— Боя се, че в настоящия момент има една обща несъвместимост между Луиза и... и... и цялата обстановка, която съм създал за нея — бе печалният отговор на баща ѝ.

— Вижте какво сега, Том Градграинд — заговори пламналият Баундърби, като застана широко разкрачен пред него с ръце, мушнати още по-дълбоко в джобовете, и с коса, която приличаше на ливада, където вятърът на гнева му бушуваше сред тревата. — Вие си казахте думата, сега ще кажа аз моята. Аз съм коуктаунец. Аз съм Джозая Баундърби от Коуктаун. Аз познавам тухлите на тоя град, познавам фабриките на тоя град, познавам комините на тоя град и познавам работната ръка на тоя град. Познавам ги всичките много добре. Те са реални, когато някой ми разправя нещо за въображаеми качества, аз винаги казвам на тоя човек, който и да е той, че знам за какво мисли. Той мисли за супа от костенурка и сърнешко месо със златна лъжица и иска да се вози в карета с шесторка коне. Това е, каквото иска дъщеря ви. Тъй като сте на мнение, че тя би трябвало да получи каквото иска, препоръчвам ви да ѝ го набавите. Защото, Том Градграинд, тя никога не ще го получи от мене.

— Баундърби — промълви господин Градграинд, — аз се надявах, че след моята молба ще говорите с по-друг тон.

— Почакайте малко — сопна се Баундърби, — вие си казахте думата, вярвам. Аз ви изслушах; сега ме изслушайте вие, ако обичате. Като ставате за смях с вашата непоследователност, недейте се показва и като нечестен играч, защото, макар и да ми е жал да видя Том Градграинд докаран до сегашното му положение, двойно повече би ми било жал да го видя паднал толкова ниско. Та вие ми давате да разбера, че има някаква несъвместимост в характерите между дъщеря ви и мене. Аз ще ви дам на *вас* да разберете в отговор на това, че несъмнено има несъвместимост от първа величина, която може да се обобщи в извода, че дъщеря ви не умее правилно да оцени качествата на своя съпруг и не изпитва, дявол да го вземе, подобаващото ѝ чувство на благодарност за честта, оказана ѝ с тоя съюз. Надявам се, че се изразявам ясно.

— Баундърби — каза настойчиво господин Градграйнд, — това е неразумно!

— Така ли? — учуди се Баундърби. — Радвам се, че ви чувам да го казвате. Защото, когато Том Градграйнд с новите му разбирания ми заявява, че това, което казвам, е неразумно, аз веднага се убеждавам, че то трябва да е дяволски разумно. С ваше позволение ще продължа. На вас ви е известно потеклото ми и вие знаете, че доста години от живота си не съм имал нужда от обувалка по простата причина, че не съм имал обувки. Можете да повярвате или не — както сметнете за по-добре, — че има дами... дами по рождение... дами от род... от род!... готови да боготворят праха, по който стъпвам!

Той стовари това като ракета върху главата на тъста си.

— А пък вашата дъщеря — продължаваше Баундърби — съвсем не е от благородно потекло. Това го знаете сам. Всъщност аз пукната пара не давам за такива неща и вие много добре го знаете, но то е факт и вие, Том Градграйнд, не можете да го промените. Защо ви го казвам?

— Боя се — забеляза господин Градграйнд с нисък глас, — че не е, за да ме пощадите.

— Изслушайте ме — каза Баундърби — и се помъчете да не ме прекъсвате, докато ви дойде редът. Казвам го, защото женски личности от висшето общество са забелязали с изумление начина, по който се държи дъщеря ви, и са ставали свидетелки на нейната безчувственост. Те са се чудили как я търпя. Сега сам аз се чудя и няма да я търпя повече.

— Баундърби — отвърна господин Градграйнд и се изправи, — мисля, че колкото по-малко говорим тази вечер, толкова по-добре ще бъде.

— Напротив, Том Градграйнд: колкото повече говорим тая вечер, толкова по-добре ще е, мисля аз. По-точно — побърза да се поправи той, — докато кажа всичко, което имам намерение да кажа, а след това ми е все едно кога ще свършим. Аз стигам до въпроса, който може да съкрати цялата работа. Какво искате да кажете с предложението, което току-що направихте?

— Какво исках да кажа, Баундърби?

— С това предложение за гостуване — рече Баундърби и неумолимо тръсна неокосената ливада.

— Искам да кажа, че се надявам да ви убедя по приятелски начин да се съгласите Луиза да прекара тука известно време в почивка и размисъл, което може да допринесе за постепенна промяна към по-добро в много отношения.

— До притъпяване на вашите представи за несъвместимостта?  
— попита Баундърби.

— Щом искате така да го кажете.

— Какво ви е навело на тая мисъл? — попита Баундърби.

— Аз вече ви казах: страхувам се, че Луиза не е била разбрана. Нима е толкова много да поискам, Баундърби, вие, много по-възрастният от нея, да ѝ помогнете да се оправи? Вие поехте голяма отговорност за нея: за радост, за мъка, за...

Може би господин Баундърби се ядоса от повторението на собствените му думи, казани на Стивън Блэкпул, затова гневно трепна и прекъсна цитата.

— Хайде! — рече той. — Не искам да ми разправяте за това. Аз зная за какво съм я взел, както го знаете и вие. Оставете настрана за какво съм я взел, то си е моя работа!

— Исках само да забележа, Баундърби, че ние всички може да сме кой повече, кой по-малко неправи, без да изключим дори вас, и известна отстъпка от ваша страна, като не забравяте отговорността, която сте поели, може да бъде не само едно истинско добро дело, но и известен дълг пред Луиза.

— Аз мисля другояче — кресна Баундърби. — Аз ще сложа край на тая работа според моите собствени схващания. Знаете, аз не искам да стигам до свада с вас, Том Градграйнд. Право да ви кажа, смятам, че би било под моето достойнство да се разправам за подобно нещо. Колкото до вашия благороден приятел, той може да се маха, където пожелае. Ако ми се изпречи на пътя, ще му кажа две-три благи думи; ако не ми се изпречи на пътя, няма да му ги кажа, защото той не заслужава труда да го правя. Колкото за дъщеря ви, която аз направих Лу Баундърби, а може би щеше да е по-добре, ако я бях оставил Лу Градграйнд, ако тя не си дойде у дома утре до дванадесет часа на пладне, за мене това ще значи, че предпочита да не се връща, и ще изпратя дрехите ѝ и всичко останало тука, и вие ще поемете грижата за нея в бъдеще. Това, което ще разправам аз на хората за несъвместимостта, която ме е довела до такова твърдо решение, ще



бъде в общи черти следното: аз съм Джозая Баундърби и аз съм получил моето си възпитание, тя е дъщеря на Том Градграйнд и тя е получила своето възпитание и двата коня не могат да вървят в един впряг. Хората много добре ме познават като доста необикновен човек, струва ми се, и повечето ще разберат достатъчно бързо, че в крайна сметка и жената, която ще ми бъде прилика, също не може да бъде съвсем обикновена.

— Позволете ми сериозно да ви помоля да помислите още веднъж, преди окончателно да вземете такова решение — настоя господин Градграйнд.

— Аз винаги взимам решенията си веднага — заяви Баундърби и нахлупи шапка — и каквото и да правя, правя го веднага. Аз бих се изненадал, че Том Градграйнд отправя такава забележка на Джозая Баундърби от Коуктаун, след като знае това, което знае за него, ако Том Градграйнд можеше да ме изненада с нещо, щом е започнал да се занимава със сантиментални дивотии. Аз ви съобщих решението си и нямам какво да ви кажа повече. Лека нощ!

Така господин Баундърби се прибра в градската си къща и легна да спи. В дванадесет часа и пет минути на другия ден той нареди да опаковат внимателно вещите на госпожа Баундърби и да се изпратят в дома на Том Градграйнд, обяви имението си за продажба по частно споразумение и поднови ергенския си живот.

## IV ИЗЧЕЗНАЛ

Ограбването на банката не беше престанало да занимава, пък и сега заемаше първо място в мислите на собственика на това учреждение. От самохвалство и за доказателство на своите делови качества и енергичност като забележителен човек, човек, който се е издигнал сам, чудо в търговския свят, достойно за повече удивление от Венера, понеже се е издигнал от калта, а не от морската пяна, той обичаше да показва колко малко действуват семейните неприятности върху деловия му жар. Затова през първите няколко седмици на възстановения си ергенски живот започна да проявява още по-голяма суетливост и всеки ден да вдига такъв шум с подновените си проучвания на грабежа, та чак служителите, водещи следствието, направо съжаляваха, че той е бил извършен.

Освен това те бяха допуснали грешка и изгубили следата. Макар и да бяха пазили такова мълчание след откриването на престъплението, че повечето хора наистина смятаха то да е било изоставено като безнадеждно, нищо ново не се случваше. Никой замесен мъж или жена не доби преждевременно смелост, нито предприе издаваща го стъпка. Нещо още по-странно: не се чуваше нищо за Стивън Блэкпул, а тайнствената старица остана загадка.

Понеже делото опря на тази точка и не проличаваха никакви признаци за по-нататъшното му придвижване, в резултат на проучванията си господин Баундърби се реши на рискован опит. Той състави обявление, в което предлагаше двадесет фунта награда за залавянето на Стивън Блэкпул, заподозрян в извършването на грабежа в Коуктанската банка през еди-коя си нощ, описа споменатия Стивън Блэкпул — дрехите, външността, приблизителния ръст и държанието му; спомена как е напуснал града и в коя посока е бил видян да отива; поръча всичко това да се напечата с големи черни букви на биещ в очите плакат и нареди да го разлепят по стените в дълбока нощ, та да привлече погледите на цялото население с един удар.

Камбаните на фабриките трябваше да бият с все сила тази сутрин, за да разпръснат купчинките работници, които се бяха насъбрали в мудно просветващия здрач около плакатите и ги поглъщаха с жадни погледи. Не по-малко жадни бяха погледите на онези между стълпилите се, които не знаеха да четат. Тези хора, слушайки човека, който любезно им четеше на глас (винаги се намираше някой такъв, готов да им помогне), се взираха в буквите, криещи такова важно значение, със смътно страхопочитание, което би било смешно, ако коя да е проява на невежеството на народа не беше винаги застрашителна и изпълнена със зло. Много очи и уши не можеха да се откъснат от тези плакати и напечатаното в тях с часове след това сред въртящи се вретена, тракащи станове и бръмчащи колела, а когато работниците наизлязоха пак на улиците, пред плакатите се тълпяха също толкова хора, колкото и преди.

Слакбридж, делегатът, също трябваше да говори пред слушателите си тази вечер; той се сдобил с чист плакат от печатаря и го донесе в джоба си. О, мои приятели и съотечественици, потиснати работници от Коуктаун, о, мои братя по съсловие, братя по труд, съграждани и братя-хора, каква врява се вдигна, когато Слакбридж разгъна това, което нарече „тоя заклеявяващ документ“, и го вдигна, за да могат да го видят и прокълнат всички трудещи се!

— О, братя мои, вижте на какво е способен един предател в лагера на тия велики духове, чиито имена са вписани в свещения свитък на Справедливостта и Единението! О, мои изнурени приятели, с жулещия ярем на тираните на врата си и с желязната пета на деспотизма, затъпкваща повалените ви тела в праха на земята, по която вашите потисници с радост биха ви видели да пълзите по корем до края на живота, както змията в райската градина... о мои братя, и не трябва ли като мъж да добавя, „и вие, сестри мои“, какво ще кажете сега за Стивън Блэкпул, леко прегърбен и около пет фута и седем инча висок, както е описан в този унизителен и гнусен документ, в този зловреден афиш, този пагубен плакат, тази отвратителна обява, и с какво величие на изобличението ще смажете усойницата, която щеше да сложи това петно на позора върху богоподобното племе, изхвърлило го за щастие завинаги от редиците си! Да, сънародници мои, за щастие изхвърлило го и го пропъдило! Защото вие си спомняте как стоеше той тука пред вас на този подиум; вие си спомняте как лице с лице в

ръкопашен бой аз сразих всичките му хитроумни извъртания; вие си спомнете как той се измъкваше, отмяташе, изопачаваше, как го усукваше, докато не му остана нито педя почва, на която да се задържи. Аз го изтръгнах от нашата среда — прицелна точка, която пръстът на презрението вечно да сочи, и обект за отмъстителния огън на всеки свободен и мислещ ум! А сега, приятели мои, мои трудещи се приятели (защото това заклеямено име е радостно и победно за мене), приятели мои, чието твърдо, но честно легло е постлано с труд и чиято оскъдна, но спечелена със собствени ръце храна е сготвена с мъка, сега, казвам аз, приятели мои, какво прозвище си е навлякъл този подъл мизерник, когато със смъкната от лицето маска стои пред нас в цялата си първична грозота като какъв? Крадец! Грабител! Обявен въвн от закона беглец с цена за главата му, цирей и язва върху благородното звание на коуктаунското работничество! Ето защо, братя мои, обединени от свещения договор, който вашите деца и неродените още деца на вашите деца са скрепили с подписа и печата на невръстните си ръце, аз ви предлагам от името на Обединения общ трибунал, който неуморно бди над вашето добруване, неуморно ратува за вашето благо, това събрание да приеме резолюцията, че Стивън Блакпул, тъкач, споменат в това обявление, е бил вече тържествено отвъргнат от коуктаунските работници и затова същите нямат нищо общо с позора на неговите злодеяния и не могат като класа да бъдат укорени зарад неговите безчестни деяния!

Така със скърцане на зъби и облян е пот завърши Слакбридж гръмката си реч. Няколко сурови гласа извикаха „Не!“ и тридесет-четиридесет други ги поддържаха с одобрителни викове „Правилно, вярно!“, един човек предупреди: „Слакбридж, прекалено много се горещиш по този въпрос; прекалено много бързаш!“ Но те бяха пигмеи, въстанали срещу войска: огромното мнозинство прие евангелието на Слакбридж и го поздрави с трикратно „Ура“, когато той, демонстративно запъхтян, седна на стола си.

Тези мъже и жени бяха още из улиците и тихо се прибраха по домовете си, когато Сиси, която преди няколко минути бяха извикали от стаята на Луиза, се върна при нея.

— Кой е? — шапита Луиза.

— Дошъл е господин Баундърби — малко нерешително произнесе името Сиси, — брат ви господин Том и една млада жена,

която твърди, че се казва Рейчъл и че вие я познавате.

— Какво искат те, мила Сиси?

— Искат да ви видят. Рейчъл е плакала и изглежда ядосана.

— Татко — рече Луиза, тъй като баща ѝ беше в стаята, — не мога да откажа да ги видя по причина, която ще ти стане ясна. Да дойдат ли тука?

Понеже господин Градграйнд отговори утвърдително, Сиси отиде да ги покани. Тя веднага се върна заедно с тях. Том влезе последен и остана да стои в най-тъмния ъгъл, близо до вратата.

— Госпожо Баундърби — заговори нейният съпруг, след като студено ѝ кимна, — надявам се, че не ви безпокоя. Този час е неподходящ, но аз водя една млада жена, чиито изявления наложиха посещенията ми. Том Градграйнд, понеже син ви, Том младши, по една или друга причина упорито отказва да каже каквото и да било — добро или лошо — за тези изявления, аз съм длъжен да му направя очна ставка с дъщеря ви.

— Вие сте ме виждали вече веднъж, млада госпожо — каза Рейчъл, като се изправи пред Луиза.

Том се закашля.

— Вие сте ме виждали вече веднъж — повтори Рейчъл, понеже Луиза не ѝ отговори.

Том пак се закашля.

— Да, виждала съм ви.

Рейчъл гордо изгледа господин Баундърби и продължи:

— Ще разкажете ли, млада госпожо, къде и кой е бил там?

— Аз отидох в къщата, където живееше Стивън Блакпул, вечерта след уволняването му от работа и ви видях там. Стивън беше там също, а една стара жена, която не проговори и която едва можех да видя, стоеше в тъмен ъгъл. Моят брат беше с мене.

— Защо не можеше да го кажеш ти, Том младши? — поиска да знае Баундърби.

— Бях обещал на сестра си да не го казвам. — Луиза побърза да го потвърди. — А освен това — продължи ядно хъшлакът — тя тъй прекрасно разказва цялата история и тъй подробно, че никак не ми се искаше да я лиша от това удоволствие.

— Кажете, ако обичате, млада госпожо — подхвана пак Рейчъл, — защо е трябвало в тоя лош час да дойдете при Стивън нея вечер?

— Изпитвах състрадание към него — каза Луиза и се изчерви, — исках да узная какво ще прави и да му предложи помощта си.

— Благодаря ви, госпожо — каза Баундърби. — Много съм поласкан и задължен.

— Предложихте ли му една банкнота? — попита Рейчъл.

— Да, но той отказа да я вземе и се съгласи да приеме само два златни фунта.

Рейчъл пак хвърли поглед към господин Баундърби.

— Е, да, разбира се! — рече Баундърби. — Ако поставяте въпроса дали нелепият ви и невероятен разказ е бил верен или не, длъжен съм да кажа, че той се потвърждава.

— Млада госпожо — продължи Рейчъл, — Стивън Блакпул сега е наречен крадец в печатно обявление, разлепено из целия ни град и къде ли не другаде! Имало е събрание тая вечер, където е бил наречен със същото срамно име. Стивън! Най-честният човек, най-верният, най-добрият!

Негодуванието ѝ надделя и тя избухна в ридания.

— Много, много съжалявам! — промълви Луиза.

— О, млада госпожо, млада госпожо — отговори Рейчъл, — надявам се, че съжалявате, но не знам! Мога ли да кажа какво сте искали да направите? Такива като вас не ни познават, не ви е грижа за нас, не сте наши хора. Не съм сигурна защо може да сте дошли нея вечер. Отде да знам дали не сте дошли с някаква своя цел, без да му мислите в каква беда вкарвате един нещастник. Аз казах тогава „Бог да ви благослови, дете дойдохте!“ и го казах от сърце, изглеждаше, че така го съжалявате, но сега не знам, не знам!

Луиза не можеше да я укори за несправедливите подозрения — жената тъй предано вярваше в този мъж и мъката ѝ бе тъй голяма.

— А като си помисля — продължи Рейчъл през сълзи, — че бедничкият беше така благодарен, смяташе, че сте толкова добра към него... като си помисля как той сложи ръка на отруденото си лице, та да скрие сълзите, които вие извикахте в очите му... О, надявам се, че съжалявате и не сте целели нищо лошо, но не знам, не знам!

— И ти си ми една! — изръмжа хъшлакът и гузно се размърда в тъмния си ъгъл. — Да дойдеш тука с тия мили обвинения! Трябва да те изхвърлят оттука, като не знаеш как да се държиш; това заслужаваш.

Рейчъл не му отвърна нищо и в стаята се чуваше само тихият ѝ плач, докато не проговори господин Баундърби.

— Хайде! — рече той. — Вие знаете какво сте се нагърбили да правите. По-добре ще е за него да мислите, а не за това.

— Наистина съвсем не ми се ще всички тука да ме виждате ей така — отговори Рейчъл, като си бършеше очите, — но няма да ме видите така пак. Млада госпожо, когато прочетох, каквото са напечатали за Стивън, и което е също толкова вярно, колкото, ако беше напечатано за вас, отидох направо в банката да кажа, че знам къде е Стивън, и да дам честно и почтено обещание, че той ще се върне тука след два дена. Не можах да се видя тогава с господин Баундърби, а брат ви ме изпъди, аз пък се помъчих да намеря вас, но никъде не можах да ви намеря и се върнах на работа. Щом излязох от фабриката тая вечер, побързах да чуя какво се говори за Стивън, защото мога дума да дам, че той ще се върне и ще докаже, че не е вярно, и тогава тръгнах пак да търся господин Баундърби и го намерих, и му разправих от игла до конец всичко, което знам, а той не ми повярва нито дума и ме доведе при вас.

— Дотука това е напълно вярно съгласи се господин Баундърби с ръце в джобовите и с шапка на глава. — Но не забравяйте, че аз не ви познавам вас, работниците, от вчера и знам, че никой от вас не е загинал, защото не е умеел да приказва. А сега ви препоръчвам за момента да пооставите приказките и да се заемете с делата. Вие се нагърбихте да направите нещо; единственото, което мога да ви кажа засега по тоя въпрос, е: направете го!

— Аз писах на Стивън с пощата, която тръгна днес следобед, както вече веднъж му писах, откакто го няма — отговори Рейчъл, — и той ще бъде тук най-късно след два дена.

— Тогава ще ви кажа нещо. Може да не сте усетили, че и самата вас следят от време на време, понеже не ви смятат съвсем свободна от подозрение, тъй като за повечето хора се съди според това, с кого дружат. Не е била забравена и пощата. И искам да ви кажа, че никакво писмо до Стивън Блэкпул не е било изпращано. Та какво е станало с вашето писмо, трябва вие да ми кажете. Може би грешите и изобщо ни сте писали никакво писмо.

— Не беше изминала и седмица, госпожо, след като той напусна града — каза Рейчъл, като се обърна умолително към Луиза, — когато

ми изпрати единственото писмо, който съм получила от него, и в него ми писа, че бил принуден да търси работа под друго име.

— Охо, дявол да го вземе! — възкликна господин Баундърби, като поклати глава и подсвирна. — Той си променя името, а! Доста необмислено за такъв непорочен тип. Струва ми се, че в съдилищата се смята за малко подозрително, когато се случи някой невинен да има много имена.

— Какво — каза Рейчъл с отново бликнали от очите ѝ сълзи, — какво, за бога, му е оставало, млада госпожо, на нещастника! Господарите против него, от една страна, работниците против него, от друга, а той само е искал да работи честно в мир и да прави това, което смята за право. Нима не може човек да има своя душа и свой ум? Нима трябва да тръгне съвсем против едната страна или да тръгне съвсем против другата, или да бъде подгонен като заек?

— Наистина, наистина аз го съжалявам от все сърце — отговори Луиза — и се надявам, че ще докаже невинността си.

— За това няма защо да се страхувате, млада госпожо. Той е сигурен!

— Още по-сигурен, предполагам, благодарение на това, че отказвате да ми кажете къде е? А? — подхвърли господин Баундърби.

— Той няма да се върне поради някоя постъпка от моя страна, та незаслужено да го корят, че е бил докаран обратно. Той ще се върне по своя собствена воля, за да се оправдае и даzakлейми всички тези, които са петнили доброто му име, когато не е бил тук да се защити. Аз му писах какво са направили против него — каза Рейчъл, отблъсквайки всички съмнения, както някоя скала отблъсква вълните — и ще бъде тук най-късно след два дена.

— Въпреки което — добави господин Баундърби, — ако успеят да го заловят по-скоро, ще му се представи случай да докаже невинността си по-рано. Колкото за вас, аз нямам нищо против вас: това, което дойдохте да ми разкажете, излиза да е вярно, аз ви дадох възможност да докажете, че е вярно, и с това ще сложим точка. Желая ви на всички лека нощ! Трябва да си вървя, за да проуча още някои подробности.

Том излезе от ъгъла си, когато господин Баундърби си тръгна, пое редом с него, колкото можеше по-близо, и излезе заедно с него. Единственият му поздрав на прощаване беше едно навъсено „Лека



нощ, татко!“. С тези кратки думи и мрачен поглед, който хвърли на сестра си, той напусна къщата.

След като най-голямата му надежда претърпя крушение, господин Градграйнд бе станал много мълчалив. Той не пророни нито дума и сега, когато Луиза каза:

— Рейчъл, вие няма да изпитвате недоверие към мене един ден, когато ме опознаете по-добре.

— Аз съм такава, че не мога да изпитвам недоверие към никого — отговори Рейчъл с по-мек тон, — но когато изпитват недоверие към мене, към всички нас, не мога да не мисля за тия неща. Моля да ми простите, ако съм ви обидила. Сега вече не мисля така. Но кой знае, може да го помисля пак, като клеветят така нещастния човечец.

— Писахте ли му в писмото си — попита Сиси, — че подозрението като че ли е паднало върху него, защото са го виждали около банката вечерно време? Тогава ще знае какво трябва да обяснява, когато се върне, и ще бъде готов.

— Да, миличка — отговори тя, — но съвсем не мога да разбера защо може да е ходил нататък. Никога не е ходил там. То изобщо не му е било на път. Той живееше в същата посока с мене, а не до банката.

Сиси вече се беше приближила и я питаше къде живее и дали бива да дойде следващата вечер да попита няма ли новини за Стивън.

— Не вярвам, че ще може да стигне тук преди в другиден — каза Рейчъл.

— Тогава ще дойда и в другиден — рече Сиси.

Когато Рейчъл се съгласи и си отиде, господин Градграйнд вдигна глава и попита дъщеря си:

— Луиза, скъпа, не си спомням да съм виждал някога този човек. Вярваш ли, че е замесен?

— Струва ми се, че бих повярвала, татко, макар и много трудно. Но не го вярвам сега.

— С други думи, преди ти беше принудила себе си да повярваш, понеже си знаела, че го подозират. А по външност и по държане честен ли ти се видя?

— Много честен.

— И нейната вяра в него не може да се разклати!

— Питам се — замислено каза господин Градграйнд — дали истинският виновник знае за тези обвинения? Къде е той? Кой е?

Косата му напоследък бе започнала да губи цвета си. Когато облегна пак глава на ръката, прошарен и състарен, Луиза със страх и съжаление на лицето бързо отиде и седна до него. Погледът ѝ случайно се срещна за миг с очите на Сиси. Сиси се стресна и изчерви, а Луиза сложи пръст на устните си.

На другата вечер, когато Сиси се върна в къщи и каза на Луиза, че Стивън не е дошъл, тя го каза шепнешком. По-следващата вечер пак, когато се върна със същите сведения и добави, че за Стивън не се знаело нищо, го каза със същия тих, уплашен глас. От момента, когато бяха разменили поглед, двете никога не произнасяха неговото име, нито споменаваха нещо за него на глас, нито пък поддържаха разговора, когато, господин Градграйнд заговореше за грабежа.

Двата дена срок изтекоха, изтекоха три денонощия, а Стивън Блакпул не се връщаше и за него все така не се чуваше нищо. На четвъртия ден, Рейчъл с неотслабваща вяра, но с мисълта, че писмото ѝ може да не е стигнало местоназначението си, отиде в банката и показва неговото писмо до нея с адреса му в работническото селище, едно от многото не на главния път, а шестдесет мили настрана. Изпратиха там хора и целият град очакваше Стивън да бъде доведен на другия ден.

През цялото това време хъшлакът се движеше с господин Баундърби като негова сянка и му помагаше във всички негови постъпки. Беше много възбуден, ужасно неспокоен, хапеше до кръв ноктите си, говореше с груб дрезгав глас, а устните му бяха почернели и спечени. В часа, когато заподозреният трябваше да бъде докаран, хъшлакът беше на гарата и предлагаше да се обзаложи, че Стивън е избягал, преди да пристигнат изпратените да го издирят, и няма да се яви.

Хъшлакът беше прав. Изпратените се върнаха сами. Писмото на Рейчъл дошло, писмото на Рейчъл му било предадено. Стивън Блакпул изчезнал в същия час и никой не знаел нищо повече за него. В Коуктаун се съмняваха само в едно: дали Рейчъл му е писала честно и почтено, убедена, че той наистина ще се върне, или го предупредила да избяга. По този въпрос мненията се разделяха.

Шест дена, седем дена, започна и втората седмица. Жалкият хъшлак доби отвратителна смелост и започна да се държи

предизвикателно. „Наистина ли заподозреният човек е крадецът? Шо за въпрос! Ако не е той, къде е сега и защо не се връща?“

Къде беше Стивън и защо не се връщаше? В тъмна среднощ отзвукът от думите на Том, разнесли се бог знае колко далече през деня, се връщаше при него вместо Стивън и оставаше там до утрото.

## V НАМЕРЕН

И пак денонощие, и пак денонощие. Никакъв Стивън Бلاكпул. Къде е този човек и защо не се завръща?

Всяка вечер Сиси отиваше в жилището на Рейчъл и седеше при нея в малката ѝ спретната стаичка. Цял ден Рейчъл се трудеше, както такива хора трябва да се трудят, каквито грижи и да имат. За димните змейове бе безразлично кой се е загубил и кой е бил намерен, кой е излязъл лош и кой добър; изпадналите в тиха лудост слонове, както и привържениците на неоспоримите факти не променяха нищо в установения ред, каквото и да се случеше. И пак денонощие, и пак денонощие. Скуката оставаше ненарушена. Дори изчезването на Стивън Бلاكпул се превръщаше в нещо всекидневно, в такова скучно чудо, както коя да е машина в Коуктаун.

— Съмнявам се — каза Рейчъл — дали са останали и двайсет души в целия град, които да имат още вяра в бедничкия човечец.

Тя го каза на Сиси, когато двете седяха в жилището ѝ, осветено само от уличния фенер на ъгъла. Сиси беше дошла там вече по тъмно, за да я дочака да се върне от работа, и бяха останали да седят на прозореца, където Рейчъл я завари, без да имат нужда от повече светлина за печалния си разговор.

— Ако господ не се беше смилил и не ми беше пратил вас, да имам с кого да приказвам — продължи Рейчъл, — има минути, когато ми се струва, че ще се побъркам. Но аз черпя надежда и сила от вас: нали вярвате, че, макар обстоятелствата и да са явно против него, ще може да се докаже невинността му?

— Вярвам го — отговори Сиси — от все сърце. Аз чувствавам с такава сигурност, Рейчъл, че увереността, която питаете в душата си въпреки всичките обезсърчения, не може да бъде погрешна, че никак не се съмнявам в него, сякаш съм го познавала в течение на толкова много години мъки, колкото и вие.

— А аз, скъпа моя — каза Рейчъл с треперещ глас, — съм го виждала през всичките тия години да остава, по своя тих начин, тъй

верен на всичко честно и добро, че и да не чуя никога вече нещо за него, и да доживея до стогодишна възраст, бих могла да кажа със сетния си дъх: бог да ми е свидетел, че нито за миг не съм загубила вяра в Стивън Блэкпул!

— Ние всички в Каменната къща вярваме, Рейчъл, че рано или късно подозрението ще падне от него.

— Колкото повече се убеждавам, че вие там вярвате в това, скъпа — каза Рейчъл, — и колкото по-мило ми става, че идвате оттам нарочно, за да ме утешавате и да ми правите компания, и ходите с мене, докато и върху мене все още тежи подозрение, толкова по-мъчно ми е, че изрекох тогава тия думи на недоверие към младата госпожа. И въпреки това...

— Сега не изпитвате недоверие към нея, Рейчъл, така ли?

— Сега, като си станаме по-близки чрез вас, не. Но невинаги мога да пропъдя от ума си...

Думите ѝ зазвучаха толкова тихо и бавно, сякаш го казваше на самата себе си, че Сиси, която седеше тъй близо, все пак трябваше да напрегне слух.

— Невинаги мога да пропъдя от ума си съмнението в някого другото. Не мога да проумея кой е, не мога да проумея как и защо може да го е направил, но подозирам, че някой е махнал Стивън от пътя си. Подозирам, че ако се върнеше по своя воля и докажеше пред всички, че е невинен, на някого другото щяха да се объркат сметките, и той, за да избегне това, го е спрял и го е махнал от пътя.

— Това е страшна мисъл — каза Сиси и пребледня.

— Наистина страшно е да си помисля, че може да е бил убит.

Сиси трепна и пребледня още повече.

— Когато тази мисъл ми се натрапи в ума, скъпа — продължи Рейчъл, — а тя ми идва понякога, макар и да правя всичко, каквото мога, да се опазя от нея, като броя до огромни числа или безкрай си повтарям стихчета, които съм учила като дете, обзема ме такова безумно, трескаво безпокойство, че колкото и да съм уморена, ми се иска да ходя бързо, далече, далече. Трябва да се отърва от тая мисъл преди да си легна. Ще дойда да ви изпратя.

— Може да се е разболял някъде по пътя — нерешително предложи това изхабено късче надежда Сиси — и в такъв случай има много места, където да е спрял.

— Но нали го няма на никое от тези места? Търсили са го навсякъде, и не са го намерили.

— Вярно — съгласи се без желание Сиси.

— Той е могъл да измине пътя пеша за два дена. Ако са го болели краката и не е могъл да ходи, аз му изпратих с писмото, което е получил, пари за превозно средство, в случай че му е невъзможно да отдели толкова от своите.

— Да се надяваме, че утрешният ден ще донесе нещо по-хубаво, Рейчъл. Елате да излезем на въздух!

Нежните ѝ ръце нагласиха шала върху блестящата черна коса на Рейчъл, както тя винаги го носеше, и двете излязоха. Вечерта беше приятна и малки купчинки работници стояха, на приказки тук-там по кръстопътищата, но за повечето беше време за вечеря и по улиците имаше малко хора.

— Сега не сте толкова нервна, Рейчъл, и ръката ви е по-хладна.

— Винаги ми става по-добре, щом мога да походя и да подишам чист въздух, скъпа. Когато не мога да го направя, отпадам и мислите ми се объркват.

— Но вие не бива да се отпускате, Рейчъл, защото на Стивън може всеки миг да дотрябва подкрепата ви. Утре е събота. Ако утре няма никакви новини, хайде да излезем на полето в неделя сутрин, та да съберете сили за още една седмица. Ще дойдете ли?

— Да, скъпа.

По това време бяха стигнали улицата, където се намираше къщата на господин Баундърби. Пътят на Сиси ги водеше край неговата врата и те вървяха право към нея. Някакъв влак беше скоро пристигнал в Коуктаун, накарал да се раздвижат доста коли и причинил значително оживление в града. Няколко карети трополяха пред тях и зад тях, когато се приближиха към къщата на господин Баундърби, а една спря тъй рязко, когато минаваха пред самата къща, че те неволно се обърнаха. В ярката светлина на газовия фенер над стъпалата те видяха в каретата госпожа Спарсит, която, крайно развълнувана, се мъчеше да отвори вратичката; в този миг тя също ги видя и им извика да спрат.

— Какво съвпадение! — възкликна госпожа Спарсит, когато коларят я освободи от плен. — Това е пръстът на провидението!

Излезте, госпожо! — обърна се тя към някого в каретата. — Излезте или ще накараме да ви измъкнат насила!

След тези думи от каретата се появи не друг, а тайнствената старица. И Госпожа Спарсит незабавно я хвана за яката.

— Оставете я всички! — много енергично извика госпожа Спарсит. — Никой да не я пипа! Тя е моя! Влизайте, госпожо! — повтори тя след това предишната си заповед, като ѝ придаде само обратна посока. — Влизайте или ще накараме да ви вмъкнат насила!

Гледката, как една дама с благородна осанка на римска матрона хваща престаряла женица за гушата и я въвлича в някакво жилище, при всички обстоятелства и за всеки истински английски безделник, имал късмета да стане свидетел на подобно зрелище, би представлявала достатъчно голямо изкушени да нахълта в този дом, за да види всичко докрай. Но когато това явление се свържеше с прословутото и тайнствено, станало известно вече на целия град ограбване на банката, то би непреодолимо привлякло, безделниците да влязат, дори да бяха застрашени покривът да се срине върху главите им. И така случайно намиращите се наоколо свидетели, възлизащи на около двадесет и пет на брой измежду най-натрапчивите съседи, се струпяха подир Сиси и Рейчъл, които последваха госпожа Спарсит и жертвата ѝ, и цялата тълпа безредно нахлу в трапезарията на господин Баундърби, където останалите по-назад, без да губят нито миг, се накачиха по столовете, за да не дадат никакво преимущество на тези отпред.

— Повикайте да слезе господин Баундърби! — закрещя госпожа Спарсит. — Рейчъл, знаете ли коя е тази?

— Това е госпожа Пеглър — каза Рейчъл.

— Разбира се, че е тя! — извика победоносно госпожа Спарсит. — Повикайте господин Баундърби! Дръпнете се назад всички! — Старата госпожа Пеглър се загърна с шала си и като се мъчеше да не привлича вниманието, умолително зашепна нещо. — Не ми ги разправяйте тия! — рече ѝ високо госпожа Спарсит. — Казах ви вече двадесет пъти още на идване, че няма да ви оставя, докато лично не ви предам на него.

В това време се появи господин Баундърби, придружен от господин Градграйнд и хъшлака, с които се беше съвещавал на горния етаж. Почудата на господин Баундърби като че ли надделя над

гостоприемството му, когато видя тези неканени посетители в столовата си.

— Какво има, госпожо Спарсит? — попита той. — Какво е станало, госпожо?

— Сър — обясни му тази достойна дама, — смятам за голямо щастие да ви представя една личност, която толкова искахте да намерите. Подтикната от желанието да ви помогна в грижите ви, сър, и като сглобих недостатъчните указания относно мястото в околностите, където тази личност можеше да се предположи, че обитава, както те бяха дадени от тази млада жена Рейчъл, която за наш късмет присъствува тук, за да установи самоличността ѝ, аз имах щастието да сполуча и да я доведа, не ще и дума, с голямо нежелание от нейна страна. Успях да постигна това не без известни трудности, сър, но всяка трудност, с цената на която мога да услужа на вас, е радост за мене, а гладът, жаждата и студът — истинско удоволствие.

Изведнъж госпожа Спарсит се пресече, защото щом старата госпожа Пеглър бе изправена пред очите на господин Баундърби, на лика му заигра необичайна смесица от всички възможни цветове и се появи изражение на объркване.

— Я гледай! Какво целите вие с това? — кресна съвсем неочаквано той, обладан от силен гняв. — Питам ви, госпожо Спарсит: какво целите с това, госпожо?

— Сър! — промълви безсилно госпожа Спарсит.

— Защо не си гледате вашата работа, госпожо? — ревеше Баундърби. — Как смеете да тикате нахалния си нос в семейните ми дела?

Това позоваване на любимата подробност от външността ѝ срази госпожа Спарсит. Тя се отпусна вдървено на един стол, сякаш се беше смръзнала, и със забит в господин Баундърби поглед бавно затърка една о друга ръкавиците си, които също като че бяха замръзнали.

— Скъпи Джозая! — възкликна разтреперана госпожа Пеглър. — Милото ми момче! Не ми се сърди! Аз не съм виновна, Джозая! Колко пъти ѝ казах на тая госпожа, че съм сигурна, дето това, което прави, няма да ти е приятно, но тя си знае своето.

— Защо се остави да те доведе? Не можа ли да ѝ смъкнеш шапката или да ѝ избиеш зъбите, или да я одращиш, или да ѝ направиш нещо друго? — попита Баундърби.



— Мойто скъпо момче! Тя се закани, че ако не се оставя, ще дойдат да ме вземат полицаи, и по-добре беше да дойда тихо, отколкото да вдигна тази шумотевица в такава... — госпожа Пеглър плахо, но с гордост огледа стените — такава чудесна къща. Повярвай, повярвай, аз не съм виновна! Мойто скъпо, мойто прекрасно, мойто хубаво момче! Винаги съм живяла тихо и съм пазила тайната, Джозая, скъпи. Никога не съм нарушила уговорката. Никога не съм казала, че съм ти майка. Радвах ти се отдалече и ако идвах в града понякога, много нарядко, с гордост да те зърна, правех го, без никой да знае, обичното ми момче, и пак си отивах.

Господин Баундърби с ръце в джобове крачеше, нетърпелив и разстроен, нагоре-надолу край дългата обедна маса, докато зрителите жадно поглъщаха всяка сричка от молбите на госпожа Пеглър и с всяка последваща сричка се изблещваха все повече и повече. Понеже господин Баундърби продължи да крачи нагоре-надолу и след като госпожа Пеглър млъкна, към оклеветената старица се обърна господин Градграйнд.

— Аз съм изненадан, госпожо — забеляза той строго, — в преклонната си възраст да имате очи да твърдите, че господин Баундърби е ваш син, след като сте се отнесли към него по такъв жесток и нечовечен начин.

— Аз жестока! — възкликна бедната госпожа Пеглър. — Аз нечовечна! Към моето скъпо момче?

— *Скъпо!* — повтори господин Градграйнд. — Да, скъпо, след като сам е създал благополучието си, госпожо! Но не много скъпо, когато сте го зарязали още като бебе и сте го оставили на жестоката му вечно пияна баба.

— Аз съм зарязала моя Джозая! — извика госпожа Пеглър и стисна ръце. — Господ да ви прости, сър, за грешните ви измислици и за злословията за бедната ми покойна майка, която умря в ръцете ми, преди Джозая да се беше родил. Дано да се покаете, сър, и да станете по-предпазлив в приказките си!

Беше тъй искрена и оскърбена, че господин Градграйнд, поразен от възможността, която проблесна в ума му, каза с по-мек тон:

— В такъв случай вие отричате, госпожо, че сте оставили своя син да... да порасне в крайпътен ров?

— Джозая в ров! — възкликна госпожа Пеглър. — Нищо подобно, сър! Никога! Не ви ли е срам! Скъпото ми момче знае и ще ви каже и на вас, че, макар да се е родил в бедно семейство, родителите му го обичаха така, както могат да обичат най-добрите, и никога не им е тежало да се лишат от едно или друго, та да се научи добре да пише и смята, и аз още пазя тетрадките му в къщи и мога да ги покажа! Да, пазя ги! — каза госпожа Пеглър с възмутена гордост. — И мойто скъпо момче знае, и ще ви каже и на вас, сър, че след като скъпият му баща почина, когато то беше осемгодишно, майка му също е съумявала да се лишава от туй-онуй, понеже това е било за нея дълг и удоволствие, и гордост, за да му помогне в живота и да го даде на учение. А и син ми беше прилежно момче и имаше добър господар, който не му отказваше помощ и здравата се потруди да си пробие път, да се замогне и забогатее. И аз ще ви кажа, сър, защото скъпото ми момче няма да ви каже, че макар майка му и да държеше малко селско дюкянче, то никога не я забрави, а ми даде рента от трийсет фунта годишно — повече, отколкото ми трябват, защото аз и пестя от тях, само при едно условие: да си седя в селото, да не се хваля с него и да не го тревожа. И никога не съм го нарушавала, освен един път в годината, дето съм идвала да го зърна, без той някога да се научи за това. И то си е право — каза бедната стара госпожа Пеглър, от обич защищавайки сина си, — че *трябваше* да си седя в селото, и съвсем не се съмнявам, че ако бях тука, щях да върша много неподобаващи неща, а на мене нищо не ми липсва и мога вътрешно да се гордея с моя Джозая, и мога да го обичам зарад самата обич! И мене ме е срам зарад вас, сър, — каза накрая госпожа Пеглър, — зарад вашите клевети и подозрения. И никога не съм била тука преди, и не съм искала да бъда тука, щом скъпият ми син е казал „не“. И нямаше да бъда тука дори сега, ако не бях докарана насила. Не ви ли беше срам, о, не ви ли беше срам да ме обвините, че съм била лоша майка за сина си, когато син ми стои тук и може да ви каже, че то не е вярно!

От зрителите, и качилите се, и некачилите се на столове, се понесоха тихи възгласи на съчувствие към госпожа Пеглър; господин Градграйнд се видя без вина попаднал в крайно, неприятно положение, когато господин Баундърби, който непрекъснато крачеше нагоре-надолу и с всеки миг се надуваше все повече и повече и ставаше все по-червен и по-червен, изведнъж се спря.

— Не ми е съвсем ясно — заговори той — по какъв случай съм удостоен с посещението на всички прасъстествуващи, но няма да се допитвам. Когато се почувствуват задоволени, може би ще бъдат така любезни да се разотидат. Аз нямам намерение да изнасям сказка за семейните си дела, не съм се наемал да го направя и няма да го направя. Затова онези, които очакват каквито и да било обяснения по тая част на въпроса, ще бъдат разочаровани, особено Том Градграйнд, и аз му го казвам отсега. По отношение на грабежа в банката е била направена грешка във връзка с майка ми. Ако някои не се бяха бъркали твърде много, където не им е работа, грешката нямаше да бъде направена, а аз мразя някой да се бърка, където не му е работа, при всички положения. Лека нощ!

При все че господин Баундърби се държеше сякаш нищо не го е засегнало, докато подканваше пред отворената врата присъстествуващите да излязат, под гръмките думи се криеше някакво смущение, което му придаваше едновременно крайно унил и във висша степен глупав вид. Разобличен като олицетворение на самохвално смирение — човек, който бе изградил празната си слава върху лъжи и в самохвалството си отблъснал почитената истина толкова далече от себе си, сякаш бе прибягнал до низката измама (по-низка от нея няма), че е от знатно потекло, той представляваше крайно смешна фигура. Докато стоеше и държеше вратата за изнизващите се от стаята хора, които — той знаеше — щяха да разгласят случилото се из целия град, за да го съсипят, Баундърби не би могъл да изглежда по-окаян и отчаян, отколкото ако му бяха отрязали ушите. Дори тази злополучна дама, госпожа Спарсит, паднала от върха на тържеството в блатото на униинето, не беше в такова бедствено положение, както забележителният човек и самосъздал се празнодумец Джозая Баундърби от Коуктаун.

Оставили госпожа Пеглър да преспи тази нощ при сина си, Рейчъл и Сиси стигнаха заедно до вратата на Каменната къща и там се разделиха. Господин Градграйнд ги беше догонил много скоро и говори с голям интерес за Стивън Блакпул, за когото според него това изключително пропадане на всички подозрения срещу госпожа Пеглър щяло да бъде много добре дошло.

Колкото за хъшлака, през цялата тази сцена, както и при всички други случаи напоследък, той не се отделяше от Баундърби. И като че

ли чувствуваше, че докато Баундърби не може да направи някакво откритие без негово знание, за него няма опасност. При сестра си той изобщо не ходеше и я беше видял само веднъж след завръщането ѝ у дома, а именно вечерта, когато също така не се беше отделил от Баундърби.

В душата на сестра му се таеше някакъв смътен, неопределен страх, който тя никога не беше проявила и който обкръжаваше безсрамния и неблагодарен хлапак с ужасна тайна. Същата печална възможност се беше мярнала в същия неопределен вид пред Сиси този ден, когато Рейчъл заговори за някого, който, за да не понесе наказанието, ако Стивън се завърне, може да го е премахнал от пътя си. Луиза никога не беше говорила, че храни някакво подозрение за брат си във връзка с грабежа, двете със Сиси не си бяха доверявали нищо по този въпрос, освен единствения разменен между тях поглед, когато нищо неподозиращият господин Градграйнд обори посивялата си глава на ръката, но и двете разбраха този поглед и знаеха, че са мислили едно и също нещо. Това второ опасение бе тъй ужасно, че ги тормозеше и двете като призрачна сянка: както Луиза, така и Сиси не смееше да помисли, че тази сянка е близо до нея, а още по-малко — че е близо до другата.

А престорената смелост, която си беше наложил хашлъкът, не го оставяше. Щом Стивън Блэкпул не е крадецът, нека се яви. Защо не се явява?

Още една нощ. Още едно денонощие. Стивън Блэкпул го няма. Къде е той и защо не се връща?

## VI ЗВЕЗДАТА

Неделята бе слънчев, есенен ден, ясен и хладен, когато, сутринта Сиси и Рейчъл, се срещнаха, за да отидат на разходка извън града.

Понеже Коуктаун посипваше с пепел не само собствената си глава, но и близката околност (подобно на тези благочестиви личности, които се каят от собствените грехове, като навличат власеницата на други), обичайно бе за онези, които от време на време зажадняваха за малко чист въздух (безусловно не най-порочната от суетите житейски), да се отдалечат на няколко мили от града с железницата и след това да тръгнат да бродят пеша из полята. Сиси и Рейчъл се изтръгнаха от пушеците по общоприетия начин и слязоха на гара на около половин път между града и имението на господин Баундърби.

При все че зеленината бе загрозена тук-там с купчини въглища, тя беше все пак зеленина, виждаха се дървета и пееха чучулиги (въпреки че беше неделя)<sup>[1]</sup>, въздухът бе изпълнен с благоухания и над всичко се издигаше яркосиният небесен свод. В далечината се забелязваше като черна мъгла Коуктаун; в друга посока полето преминаваше полегато в хълмове, в трета посока се забелязваше лека промяна в светлината на хоризонта, където слънцето огряваше далечното море. Тревата под краката им беше свежа, по нея играеха и пъстрееха красиви сенки от клони, живите плетове тънеха в зеленина и цвят, навред цареше покой. Машините пред входовете на шахтите и мършавите стари коне, отъпкали по земята кръга на всекидневния си труд, също бяха спрели, колелата бяха прекъснали за кратко време кръговото си движение, а огромното колело на земята като че ли се въртеше без сътресенията и бумтенето през другите дни.

Те вървяха през поля и по сенчести пътища между живи плетове, понякога се прекачваха през останки от огради, тъй гнили, че се разпадаха, щом ги допреше кракът, понякога минаваха край куп тухли и греди, обрасли с трева, които бележеха мястото на изоставена мина. Вървяха по пътечки и едва забележими дири. Но винаги избягваха могилките, където тревата беше буйна и висока и където къпини

растяха редом с лапад и други бурени, защото по тези места се разправяха страшни истории за стари ями, скрити под такива издигнатинки.

Слънцето беше високо, когато двете седнаха да си починат. От дълго не бяха видели жива душа, нито близо, нито далеч, и самотата им оставаше ненарушена.

— Тука е тъй тихо, Рейчъл, и пътят така неотъпкан, че ние, както ми се струва, трябва да сме първите, които са идвали тука цялото лято. — Докато да изрече това, погледът на Сиси се спря на едно от тези гнили парчета ограда по земята. Тя стана да го види. — И все пак не съм сигурна. Това не е било счупено много отдавна: Дървото е съвсем свежо, където е поддало. Има и стъпки... О, Рейчъл!

Сиси изтича обратно и я прегърна. Рейчъл вече бе скочила на крака.

— Какво има?

— Не знам. Там има една шапка на тревата.

Отидоха при шапката заедно. Рейчъл я вдигна, разтреперана от глава до пети. Тя избухна в несдържани ридания: на подплатата беше написано „Стивън Блакпул“ със собствената му ръка.

— Ах, нещастният, нещастният! Видели са му сметката. Той лежи убит тука!

— Има ли... окървавена ли е шапката? — едва изрече Сиси.

Беше ги страх да погледнат, но я изследваха и не намериха никакви следи от насилие, било отвън, било отвътре. Шапката беше лежала там няколко дена, защото по нея имаше петна от дъжд и роса, а на тревата отдолу беше се образувал белег. Те се заоглеждаха със страх наоколо, без да се мърдат, но не можаха да видят нищо друго.

— Рейчъл — пошепна Сиси, — аз ще отида малко нататък сама.

Беше пуснала ръката на другарката си и вече правеше стъпка напред, когато Рейчъл я стисна с двете си ръце с писък, който проехтя над цялото широко поле. Пред тях, в самите им крака, зееше назъбеният ръб на черна пропаст, скрита в гъстата трева. Те отскочиха назад, паднаха на колене, скрили лице едната на рамото на другата.

— О боже господи! Той е там долу! Там долу! — отначало това и страхотните писъци беше всичко, което можеше да се изтръгне от Рейчъл със сълзи, с молби, увещания, с всички възможни средства.

Сиси нямаше начин да я успокои и беше въпрос на живот или смърт да я държи, защото тя беше готова да се хвърли в шахтата.

— Рейчъл, миличка, Рейчъл, добричка Рейчъл, за бога спри така ужасно да пициш! Мисли за Стивън, мисли за Стивън, мисли за Стивън!

С безбройни повторения на тази молба, в която звучеше цялото отчаяние на този миг, най-после Сиси я накара да млъкне и да я погледне с пресъхнали очи и вкаменено лице.

— Рейчъл, Стивън може да е жив. Нали не би искала да го оставиш нито за миг да лежи смазан на дъното на тази ужасна дупка, ако можеш някак да му помогнеш?

— Не, не, не!

— Не мърдай оттука зарад него! Остави ме да отида да послушам.

Побиха я тръпки, като си помисли за ямата, но тя допълзя до нея и го повика, колкото можеше по-високо. Ослуша се, но не чу нито звук в отговор. Извика пак и се ослуша — пак нямаше никакъв отговор. Направи това двадесет, тридесет пъти. Взе бучка пръст от разровената земя, където Стивън се беше препънал, и я хвърли в шахтата. Не я чу да пада на дъното. Широкият простор, тъй прекрасен с тишината си само до преди няколко минути, изпълни и нейното смело сърце с отчаяние, когато се изправи, огледа се на всички страни и не видя никой, който да им помогне.

— Рейчъл, не бива да губим нито миг. Трябва да тръгнем в различни посоки да търсим помощ. Ти ще се върнеш по пътя, по който дойдохме, а аз ще тръгна напред по пътеката. Казвай на всекиго и всички, които видиш, какво се случило. Мисли за Стивън, мисли за Стивън.

Тя разбра по изражението на Рейчъл, че може да се осланя на нея сега. И след като я понаблюдава за миг как тича и чупи ръце, Сиси се обърна и тръгна в противоположната посока; спря се за миг при живия плет да върже шала си като белег за мястото, след това захвърли бонето си и затича, както не бе тичала никога.

Тичай, Сиси, за бога, тичай! Не спирай да поемаш дъх. Тичай, тичай! Тя подтикваше сама себе си с такива мислени молби и тичаше от поле в поле, от пътека към пътека, от едно място на друго, както не

беше тичала никога преди, докато стигна при навес до постройка за подемна машина, където двама мъже спяха на сянка върху слама.

Първо да ги събуди, след това да им обясни, както беше объркана и задъхана, какво я е довело тука, беше трудно, но щом я разбраха, и те пламнаха от същата тревога, както и тя. Единият от мъжете беше пийнал и не можеше да се отърси от дрямката, но когато другият му викна, че човек е паднал в Старата дяволска шахта, отиде до една мръсна локва, тикна главата си в нея и се върна поизтрезнял.

С тези двама мъже Сиси изтича при трети, половин миля по-нататък, а с него при още един, докато първите двама хукнаха в друга посока. След това намериха кон и тя убеди пети човек да препусне с всички сили до гарата и да изпрати съобщение на Луиза, което написа и му предаде. По това време цялото село беше на крак и хората бързаха да съберат на едно място макари, въжета, греди, свещи, фенери и всичко необходимо, за да го закарат при Старата дяволска шахта.

Струваше ѝ се, че са изминали много часове, откакто остави изгубения да лежи в гроба, в който е бил погребан жив. Не ѝ даваше сърце да остане настрана от него по-дълго — все едно че го изоставяше, — и тя забърза обратно, придружена от пет-шест работници, включително и пияния, когото вестта бе изтрезняла и който беше най-похватният от всички. Когато стигнаха при Старата дяволска шахта, намериха я тъй безлюдна, както я беше оставила Сиси. Мъжете викаха и се ослушваха, както бе правила тя, изследваха ръба на ямата и установиха как се е случило нещастieto, а след това седнаха да чакат, докато другите докарат необходимите уреди.

Всяко жужене на насекоми във въздуха, всяко изшумоляване на листа, всеки шепот между мъжете караха Сиси да се разтреперва, защото ги вземаше за вик от дъното на ямата. Но вятърът подухваше леко над нея и никакъв звук не достигаше до повърхността, а те седяха на тревата и чакаха, чакаха. След известно време започнаха да се стичат един по един хора, чули за нещастieto; сетне започна да пристига истинската помощ с необходимите уреди. Междувременно се върна Рейчъл; сред доведените от нея хора имаше лекар, който носеше вино и лекарства. Но според повечето надеждата, че пострадалият ще бъде намерен жив, била много слаба.

Понеже сега се събраха достатъчно много хора, за да пречат на работата, изтрезнелият мъж застана начело на другите, или бе сложен



начело с общо съгласие, очерта около Старата дяволска шахта широк кръг и назначи неколцина да пазят това пространство свободно. Освен доброволците, които бяха приети да работят, отначало вътре в кръга пуснаха само Сиси и Рейчъл, но по-късно, когато съобщението докара извънреден влак от Коуктаун, там пуснаха и господин Градграйнд, и Луиза, и господин Баундърби, и хъшлака.

Слънцето се сниши с четири часа от момента, в който Сиси и Рейчъл седнаха пръв път на тревата, докато най-сетне бе издигнато приспособление от греди и въжета, което даваше възможност двама души да слязат безопасно в шахтата. Колкото и проста да беше тази машина, при изграждането ѝ възникваха трудности; откриваше се нужда от разни неща и определени хора трябваше да отиват и за тях и да се връщат. Стана пет часът след пладне през този слънчев неделен ден, когато най-сетне спуснаха долу свещ, за да проверят въздуха, а три-четири груби лица, надвесени едно до друго, внимателно я наблюдаваха, докато работниците на макарата я сваляха, както им казваха. Извадиха пак слабо мъждукащата свещ, след това сипваха долу малко вода. Тогава закачиха кофата, изтрезнелият работник и един друг влязоха в нея с фенери и дадоха команда: „Сваляй!“

Докато въжето се развиваше, силно опънато, и макарата скърцаше, не се чуваше нито дъх от стоте или двестате гледащи мъже и жени, които се бяха насъбрали, както обикновено се събират. Дадоха сигнал и макарата спря, преди да се развие доста от въжето. Прекъсването на работата, при което мъжете на макарата бездействуваха, се стори много дълго, та чак някои жени завикаха, че се е случило ново нещастие! Но лекарят, който държеше в ръка часовник, заяви, че не са минали още и пет минути, и строго ги предупреди да пазят пълна тишина. Той още не беше спрял да говори, когато работниците завъртяха барабана в обратна посока. Опитните очи познаха, че той не върви толкова тежко, както би вървял с двама души, и че само единият от работниците се връща.

Въжето излизаше силно опънато, кръг след кръг се намотаваше на барабана и погледите на всички се забиха в ямата. Кофата се показва с изтрезнелия работник, който пъргаво скочи на тревата. От тълпата се изтръгна дружен вик: „Жив или мъртъв?“ След това настъпи пълна, дълбока тишина.

Когато той каза „Жив!“, вдигна се голяма врява и очите на мнозина се насълзиха.

— Но е много силно пострадал — добави работникът, щом можа да наддее виковете. — Къде е лекарят? Той е толкова зле, сър, че ние не знаем как да го изкараме горе.

Събраха се всички да се съветват и с тревога гледаха лекаря, който задаваше разни въпроси и клатеше глава на отговорите. Слънцето залязваше вече и червеният отблясък на вечерното небе осветяваше всички лица и ги правеше да изпъкват ясно, съсредочени и напрегнати.

Съвещанието свърши с това, че работниците се върнаха при макарата, а миньорът слезе пак долу с виното и някои други дреболии. Тогава се качи другият работник. В това време по указанията на лекаря няколко души донесоха леса, която други постлаха дебело с дрехи и сложиха отгоре слама, докато самият лекар приготви бинтове и превръзки с шалове и носни кърпи. Когато те бяха готови, праметнаха ги през ръката на миньора, качил се последен от шахтата, с обяснения как да ги употреби, и както стоеше, осветен от фенера, който държеше, опрял мощната си свободна ръка на една от гредите, и ту поглеждаше долу в ямата, ту се озърташе към тълпата, той не беше най-незабележителната фигура в тази сцена. Беше вече тъмно и имаше запалени факли.

От малкото, което този работник разказа на заобиколилите го и което веднага бе предадено на другите извън кръга, излизаше, че загубилият се паднал върху куп срутен ситнеж, наполовина затрупал шахтата, и че падането му било смекчено още и от издатина от мека пръст в стената. Той лежал по гръб, затиснал едната ръка под себе си, и според собствените му думи почти не бил мърдал, откакто паднал, с изключение на това, че бъркал със собствената си ръка в страничния джоб, където, както си опомнил, имало малко хляб и месо (от които ял малки късчета), и по същия начин от време на време загребвал по малко вода с шепата си. Щом му писали, бил тръгнал направо от работа и минал пеша целия път; когато паднал, отивал след стъмване в извънградската къща на господин Баундърби. Минавал през тази опасна местност в такъв опасен час, защото бил невинен в това, което му приписвали, и не можел да се успокои, докато не стигнел по най-краткия път, за да се оправдае. Старата дяволска шахта — каза

миньорът — с тежачното върху ѝ проклятие напълно заслужавала лошата си слава, защото макар Стивън и да можел още да говори, миньорът смяташе, че скоро щяло да се види, че тя е затрила живота му.

Когато всичко беше готово, този работник, все още съпровождан от последните прибързани наставления, след като макарата беше започнала да го спуска, изчезна в ямата. Въжето се развиваше както преди, сигналът бе даден и макарата спря. Никой работник не свали ръцете си от нея сега. Всеки чакаше, стиснал дръжката, приведен в напрегнатото положение, готов да завърти обратно за вдигане. Най-после сигналът бе даден и целият кръг хора около шахтата се наведе напред.

Защото сега въжето идваше като че ли опънато до сетен предел, работниците въртяха с мъка и макарата жално скърцаше. Човек почти нямаше сили да гледа въжето, като си помислеше, че може да се скъса. Но кръг след кръг то се навиваше равномерно върху барабана, появили се веригите, които държаха кофата, и най-после самата кофа с двамата работници хванали се за страните — гледка, от която свят да ти се замае и сърцето да се свие, — и грижливо крепяха помежду си увисналото и вързано вътре тяло на нещастно, смазано човешко същество.

Тихи, полугласни възкличания на състрадание преминаха през тълпата, а жените заплакаха с глас, когато това тяло, което почти не приличаше на тяло, бе преместено много бавно от желязното си носило върху леглото от слама. Първо никой не се доближи до него, освен лекарят. Той направи, каквото можеше, за да го нагласи на леглото, но най-доброто, което можа да стори, бе да го покрие. След като извърши това много внимателно, той повика Рейчъл и Сиси. И тогава всички видяха бледото, изтощено лице на пострадалия, обърнато към небето, и счупената дясна ръка, положена гола отгоре на покриващите го дрехи, сякаш в очакване да я стисне нечия друга ръка.

Дадоха му да пие, намокриха му лицето с вода, накараха го да глътне няколко капки подсилващо лекарство и вино. Макар и да лежеше неподвижно, загледан в небето, той се усмихна и промълви:

— Рейчъл!

Тя коленичи на тревата и се наведе над него така, че очите ѝ се озоваха между неговите и небето, понеже той не можеше дори да ги

отмести, за да я погледне.

— Рейчъл, скъпа моя!

Тя взе ръката му. Стивън се усмихна пак и каза:

— Недей я пуска.

— Много ли те боли, скъпи, обични мой Стивън?

— Болеше ме, но сега не боли. А ми беше... ужасно, и тежко, и досадно, скъпа... но сега мина. Ах, Рейчъл, каква каша! От начало до край каша!

Сянка от предишното му изражение сякаш мина през лицето му, когато каза тази дума.

— Аз паднах, скъпа моя, в ямата, която, както си спомнят старците, е взела живота на стотици и стотици работници — бащи, синове, братя, скъпи на хиляди и хиляди близки, които те са запазвали от нужда и глад. Аз паднах в ямата, която със страшния си газ е била по-жестока от война. Четох за това в общонародна молба и всеки би могъл да я прочете — от работниците, дето работят в каменовъглените мини, в която са се молили и молили на законодателите в името на Христа да не оставят работата им да ги погубва, да запазят живота им за техните жени и деца, които те обичат не по-малко, отколкото господата обичат своите. Когато тая шахта работеше, тя убиваше без нужда; сега, изоставена, тя пак убива без нужда. Виж как ние мрем без нужда и така, и иначе... всеки ден... каква каша!

Той го каза едва чуто, без никакъв яд против когото и да било. Просто като истина.

— Малката ти сестричка, Рейчъл, ти не си я забравила. Надали ще я забравиш и сега, когато аз ще бъда тъй близо до нея. Ти знаеш, бедната ми, търпелива, обична страдалнице, как си работила зарад нея, а тя седеше по цял ден на малкото си столче на твоя прозорец, и как тя умря, млада и осакатена, зарад отровния въздух, дето няма защо да е отровен, и зарад мизерните жилища на работниците. Каша! Всичко е каша!

Луиза се приближи до него, но той не можеше да я види, както лежеше с лице, обърнато към нощното небе.

— Ако всичко, дето ни засяга, скъпа моя, не беше такава каша, нямаше да има нужда да идвам тука. Ако всичко помежду нас самите не беше такава каша, моите другари тъкачи, моите трудещи се братя нямаше тъй криво да ме разберат. Ако господин Баундърби ме беше

познавал добре, ако ме беше познавал изобщо, нямаше да ми се разсърди. Нямаше да ме заподозре. Но виж там горе, Рейчъл! Погледни горе?

Тя проследи погледа му и видя, че е устремен към една звезда.

— Светила ми е, когато страдах и се мъчех долу — каза той с благоговение. — Светила е в душата ми. Аз я гледах и мислех за тебе, Рейчъл, докато кашата в ума ми се поизясни, поне малко, надявам се. Ако някои не са могли да ме разберат по-добре, и аз също не съм могъл да ги разбера по-добре. Когато получих писмото ти, лесно-лесно повярвах, че това, което младата госпожа каза и направи за мене, и каквото брат ѝ каза и направи, е било едно, че имало подъл заговор помежду им. Когато паднах, бях озлобен и прибързано толкова несправедлив към нея, колкото другите бяха към мене. Но в нашите съждения, както и в нашите дела, ние трябва да търпим и да бъдем търпими. В страданието и в мъката си, като гледах там горе... и тя ми светеше... прозрях по-ясно и моята предсмъртна молитва е хората в целия свят да се сближат повече, та да се разбират по-добре, отколкото когато и аз, безсилният човек, живеях в него...

— Чухте ли ме? — продължи той след кратко мълчание. — Аз не съм ви забравил, госпожо.

— Да, Стивън, чух ви. И вашата молитва е и моя.

— Вие имате баща. Ще му предадете ли нещо от мене?

— Той е тук — каза Луиза, обзета от страх. — Да го доведе ли при вас?

— Ако обичате.

Луиза се върна с баща си. Застанали ръка за ръка, двамата сведоха очи към строгото лице на Стивън.

— Сър, вие ще снемете подозрението от мене и ще възстановите доброто ми име пред всички хора. Това оставям на вас.

Господин Градграйнд се разтревожи и попита как.

— Сър — отговори Стивън, — синът ви ще ви каже как. Питайте го. Аз не отправям никакви обвинения, не оставям никакво обвинение подире си, нито една-едничка дума. Аз се видях и говорих със сина ви една вечер. Не искам от вас нищо друго, само да снемете подозрението от мене... и ви възлагам да го направите.

Понеже носачите бяха вече готови да вдигнат пострадалия и лекарят бързаше да го отведе, тези, които имаха факли или фенери, се

пригответяха да тръгнат пред носилката. Преди да я вдигнат и докато се подреждаха кой къде да хване, Стивън каза на Рейчъл, загледан в звездата:

— Често, когато идвах на себе си и я виждах да ми свети долу в моята мъка, си мислех, че това е звездата, която води към лоното на Спасителя. Аз съм почти сигурен, че е точно тая звезда!

Носачите го вдигнаха и той с безкрайна радост откри, че ще го носят в посоката, към която му се струваше, че води звездата.

— Рейчъл, любима! Не пускай ръката ми. Тая вечер можем да вървим заедно, скъпа!

— Ще те държа за ръка и ще вървя до теб, Стивън, из целия път.

— Бог да те благослови! Моля някой да ми покрие лицето!

Понесоха го много внимателно из полята, по пътеките между живи плетове и през ширния простор и Рейчъл вървеше, без да пусне ръката му. Много нарядко някое пошепване нарушаваше печалното мълчание. Скоро шествието се превърна в погребално. Звездата му беше показала къде е богът на бедняците и със смирение, скръб и опрощение той намери покой при Спасителя си.

---

[1] „Чучулигите пееха (въпреки че беше неделя)“ — през XVII век английските пуритани въведоха закон, според който в неделните дни бе забранено да се работи, да се пеят светски песни и хората да прекарват времето си в забавления. ↑

## VII

### ТЪРСЕНЕТО НА ХЪШЛАКА

Преди да се разкъса кръгът, образувал се около Старата дяволска шахта, един човек изчезна от него. Господин Баундърби и сянката му не бяха стояли до Луиза, която беше хванала под ръка баща си, а понастрана, сами. Когато повикаха господин Градграйнд при ложето на пострадалия, Сиси, внимателно наблюдаваща всичко, каквото става, тихо се промъкна зад тази злокобна сянка, ужасът на чието лице я издаваше, ако имаше някой да гледа другаде, освен към Стивън, и зашепна на ухото й. Без да обърне глава, хъшлакът поговори с нея за малко и изчезна. Така той напусна кръга, преди хората да се раздвижат.

Когато Том се прибра в къщи, баща му изпрати бележка в дома на господин Банудърби с молба синът му да дойде незабавно при него. Отговорът гласеше, че господин Баундърби го загубил в тълпата и понеже не го видял вече, смятал, че е в Каменната къща.

— Предполагам, татко — каза Луиза, — че той няма да се върне в града тази вечер. — Господин Градграйнд извърна очи и не каза нищо повече.

Сутринта той отиде лично в банката, щом я отвори, и като видя мястото на сина си празно (отначало нямаше смелост да погледне натам), се запъти обратно по улицата, за да пресрещне господин Баундърби. На него каза, че по причини, които скоро щял да обясни, но много молел да не бъде питан засега, той сметнал за нужно да изпрати сина си за известно време на работа по-далече от града. Също, че бил натоварен със задължението да установи невинността на покойния Стивън Блакпул и да посочи крадеца. След като тъст му си отиде, господин Баундърби, съвсем объркан, остана да стои като закован на улицата, издувайки се като огромен сапунен мехур, но лишен от неговата красота.

Господин Градграйнд се върна в къщи, заключи се в стаята си и остана там целия ден. Когато Сиси и Луиза почукаха на вратата, той каза, без да им отвори:

— Не сега, скъпи мои, довечера.

Когато почукаха пак вечерта, каза им:

— Не мога още... утре.

Той не хапна нищо целия ден и остана без свещ след мръкване и те го чуваха да крачи насам-натам до късна вечер.

Но сутринта дойде на закуска в обичайния час и седна на обичайното си място. Изглеждаше състарен и прегърбен и съвсем сломен; от друга страна, имаше вид на по-мъдър и по-добър човек, отколкото в дните, когато не бе признавал в живота нищо друго освен факти. Преди да напусне стаята, той им каза кога да дойдат при него и тъй, с оборена побеляла глава, излезе.

— Татко, скъпи — рече Луиза, когато те дойдоха в уречения час, — остават ти три по-малки деца. Те ще бъдат други и аз ще бъда друга, с божията помощ.

Тя протегна ръка на Сиси, сякаш искаше да каже — и с нейната помощ също.

— Злочестият ти брат! — възкликна господин Градграйнд. — Смяташ ли, че е бил замислил този грабеж, когато е отишъл с тебе при Стивън?

— Боя се, че да, татко. Зная, че много са му трябвали пари и че беше похарчил голяма сума.

— Понеже този нещастник се е готвел да напусне града, с престъпния си ум брат ти е решил да хвърли подозрението върху него, така ли?

— Мисля, че трябва да му е дошло наум, докато седеше там, татко. Защото аз го помолих да дойде с мене. Посещението не беше негово хрумване.

— Той е водил някакъв разговор с клетника. Настрани ли го е дръпнал?

— Повика го навън. След това попитах защо е направил това и той ми даде доста правдоподобно обяснение; но от снощи, татко, като си спомня обстоятелствата в тази нова светлина, ми се струва, че съвсем безпогрешно мога да си представя какво е станало между тях.

— Искам да разбера — каза баща ѝ — дали в мислите си ти виждаш виновния си брат в същия мрачен образ, както и аз.

— Боя се, татко — заговори с колебание Луиза, — че е направил на Стивън Блэкпул някакво предложение... може би от мое име, може би от свое... което го е накарало да извърши с пълна вяра и без



всякакво съмнение нещо, което не е вършил никога преди, и да обикаля около банката тези две-три вечери, преди да напусне града.

— Напълно ясно! — отговори баща ѝ. — Напълно ясно!

Той закри лицето си с ръка и помълча една-две минути. Когато се съвзе, каза:

— А сега как ще го намерим? Как ще го спасим от правосъдието? Как можем да го намерим, и то само ние, за няколкото часа, с които бих могъл да си позволя да се забавя, преди да дам гласност на истината? Това не би могло да се направи и срещу десет хиляди фунта!

— Сиси го е направила, татко.

Той вдигна очи към Сиси, която стоеше като добра фея на неговия дом, и каза с мек тон на благодарност и признателна благост:

— Винаги ти, дете мое!

— Ние си имаме опасения още преди вчера — обясни Сиси, като погледна Луиза — и когато видях да ви водят при носилката снощи и чух какво се каза (понеже бях близо до Рейчъл през цялото време), отидох при него, когато никой не гледаше, и му казах: „Не се обръщайте към мене. Вижте къде е баща ви. Бягайте веднага зарад него и зарад себе си!“ Той вече трепереше, преди да му пошепна, а тогава се стресна, разтрепера се още повече и рече: „Къде мога да отида! Имам много малко пари и не знам кой би ме укрил!“ Аз се сетих за стария цирк на татко. Не съм забравила къде ходи господин Слири по това време на годината, а и бях чела за него във вестника съвсем скоро — онзи ден. Казах му да бърза там, да каже името си и да помоли господин Слири да го скрие, докато дойда аз. „Ще бъда при него, преди да се съмне“ — отвърна той. И го видях да се промъква между хората.

— Слава богу! — възкликна господин Градграйнд. — Има още възможност да го прехвърлим през границата.

Надеждата за това беше още по-голяма, понеже градчето, където го бе изпратила Сиси, се намираше на три часа път от Ливърпул, откъдето можеше бързо да го изпратят в коя да е част на света. Но понеже се налагаше да влязат във връзка с него крайно предпазливо, тъй като сега опасността да бъде заподозрян ставаше всеки миг по-голяма и никой не можеше да бъде съвсем сигурен, че самият господин Баундърби в самохвален пристъп на гражданско съзнание няма да

изиграе ролята на древен римлянин<sup>[1]</sup>, те се уговориха, че Сиси и Луиза ще заминат за въпросното място по обиколен път, сами; и че злочестият баща ще тръгне в противоположна посока и ще отиде в същото градче по друг, по-далечен път. Споразумяха се още, че той няма да се яви лично при господин Слири, да не би намеренията му да бъдат изтълкувани неправилно или вестта за неговото пристигане да накара сина му да побегне отново; връзката трябваше да установят Сиси и Луиза и те трябваше да осведомят причинителя на толкова мъки и безчестие за присъствието на баща му и целта, с която са дошли. Когато тези мерки бяха добре обсъдени и напълно разбрани от тримата, стана време да се пристъпи към изпълнението им. Рано следобед господин Градграйнд тръгна пеша от дома си направо през полето, за да се качи на влак, отиващ в посоката, в която трябваше да отпътува; а привечер Сиси и Луиза заминаха в друга посока, зарадвани, че не са срещнали нито едно познато лице.

Двете пътуваха цяла нощ, освен когато трябваше да чакат безбройни минути на затънтени гари, където човек се качваше по безкрайни стъпала или слизаше сякаш в кладенец — единственото разнообразие на подобни места, — и рано сутрин слязоха сред блато на една-две мили от градчето, където отиваха. От това неприветливо място ги спаси свиреп стар пощенски раздавач, който, случайно станал рано, сега риташе впрегнатия в двуколка кон, и така бяха въведени незабелязано в града през всичките задни улички, където обитаваха свинете и които, макар в тях да нямаше нищо величествено или дори благоуханно, представляваха, както обикновено в такива случаи, официалния главен път.

Първото нещо, което видяха при влизането си в града, бе скелетът на „Цирк Слири“. Трупата заминала за друг град на повече от двадесет мили и дала първото си представление предишната вечер. Двете селища бяха свързани с минаващ през хълмове неудобен път и пътуването ставаше много бавно. Макар да бяха само набързо закусили, без да си починат (което напразно биха се опитали да направят в такава тревожна обстановка), стана пладне, преди да видят по пътя си афиши на „Цирк Слири“, разлепени по хамбари и стени, и часът беше един, когато спряха на пазарището.

Един викач съобщаваше за тъкмо започващото гала-матине<sup>[2]</sup>, когато те стъпиха на уличната настилка. Сиси препоръча, за да няма

нужда да задават въпроси и да не привличат вниманието на градските жители, да си платят на входа. Ако парите прибираще господин Слири, той непременно щеше да я познае и да действа предпазливо. Ако ли не, той положително щеше да ги види вътре и като имаше предвид, че е укрil беглеца, щеше да постъпи също така предпазливо.

Затова с разтуптени сърца те се отправиха към добре познатата им палатка. Флагът с надписа „Цирк Слири“ беше на мястото си; на мястото си беше и готическата ниша, но господин Слири го нямаше. Младият Кидърминстър с набола твърде мъжка брада, за да бъде приет дори и от най-невероятно доверчивите като Купидон, беше вдигнал ръце пред непоклатимата сила на обстоятелствата (и брадата си) и в качеството на човек, който върши всякаква работа, бе поел в този случай отговорността за финансовия отдел, като имаше за резерва и един барабан, на който да посвещава свободните си моменти и излишъка на енергия. Крайно съсредоточен да не му хързулнат фалшива монета, *господин* Кидърминстър, както го наричаха според сегашното му положение, не виждаше нищо освен парите, тъй че Сиси мина край него, без да бъде позната, и двете влязоха вътре.

Японският император, възседнал безупречен стар бял кон, нашарен с черни петна, въртеше едновременно пет легена, което представлява любимото забавление на този самодържец. Сиси, макар и добре запозната с царската му династия, не познаваше лично сегашния император и спокойствието на царуването му не се наруши. След това нов клоун съобщи номера на госпожица Джоузифин Слири, който вместо „Тиролски танц на цветята“ духовито го нарече „Тиролски танц на зарзавата“ и господин Слири я изведе на арената.

Господин Слири беше само веднъж замахнал срещу клоуна с дългия си камшик и клоунът едва беше успял да каже „Ако го направиш още веднъж, ще те ударя с коня!“, когато и бащата, и дъщерята познаха Сиси. Но те довършиха номера с голямо самообладание и господин Слири, освен в първия момент, не придаде повече изражение на подвижното си око, отколкото на неподвижното. На Сиси и Луиза номерът се видя малко разтегнат особено когато го прекъснаха, за да дадат на клоуна възможност да разкаже на господин Слири (който отговаряше най-спокойно „Така ли, сър!“ на всичките му забележки, устремил очите си към публиката) за два крака, седнали върху три крака и гледащи един крак, когато изведнъж влезли четири

крака и грабнали единия крак; тогава двата крака скочили, грабнали трите крака и ги запратили в четирите крака, които избягали с единия крак. Защото, при все че беше остроумна алегория, отнасяща се до месар, трикрако столче, куче и овнешки бут, този разказ отне доста време, а те бяха много разтревожени. Обаче най-после дребничката русокоса Джоузифин направи реверанс сред гръмки аплодисменти, а клоунът, останал сам на арената, тъкмо се оживи и каза: „Сега е *моят* ред!“, когато Сиси бе потупана по рамото и поканена със знак да излезе.

Тя отведе със себе си и Луиза и двете бяха приети от господин Слири в съвсем мъничко помещенище с брезентови стени, трева вместо под и дъсчен, много наклонен таван, по който публиката от ложата тропаше с крака с такъв възторг, сякаш ей-сега щеше да го продъни.

— Фифилия — каза господин Слири, пред когото стоеше чаша грог, — много фе радвам да те видя. Ти финаги фи била наша любимка и не фи ни фафрамила оттогава нафам, фигурен фъм в това. Трябва да видиш нашите хора, фкъпа, преди да говорим по работа, иначе ще им рафбиеш фърцата, офобено на жените. Ето на, моята Джоуфифин фе омъжи фа И. У. Чилдърф и фи има момченце и макар да е фамо на три години, то фе държи на което пони и да го фложиш. Наричаме го „Малкото чудо на ефдачешкото ифкуфство“ и ако не чуеш фа тоя хлапак в цирка Афтли<sup>[3]</sup>, ще чуеш фа него в Париж. Ами фпомняш ли фи фа Кидърминфтьр дето го мифлихме, че е дофта лапнал по тебе? Е, и той фе ожени. Вфема една вдовица. Фа майка му фтава. Беше танцувачка на въже, да, а фега нищо не е, фатлъфтяла е. Те имат две деца, та фме много филни по линията на феите и детфките номера. Ако ифкаш да видиш нашето „Децата в гората“<sup>[4]</sup>: баща им и майка им умират на коне... чичо им ги вфема под фвоя факрила, на кои... двете дечица отиват да берат боровинки, на кон... и горфкият дух идва да ги покрие фъф лифта, на кон... ще кажеш, че е най-хубавото нещо, което фи някога видяла ф очите фи! Ами помниш ли Ема Гордън, фкъпа, дето ти беше като майка? Рафбира фе, помниш, няма фащо да питам. Ема фагуби мъжа фи. Той падна по гръб от един флон, федеше в нещо като пагода и беше фултан на Индия, но не можа да оживее; а тя фе омъжи фа втори път фа един фиренар, той фе влюби в нея, като я видя

на арената, и той е църковен надфирател, дето рафдава помощи на бедните, и трупя пари.

Съвсем задъхан вече, господин Слири разказваше за всички тези промени с голяма сърдечност и с удивително простодушие, ако се вземеше под внимание какъв затъпял, пропилил се с грог ветеран беше той. След това доведе Джоузифин и И. У. Б. Чилдърз (с доста дълбоки бръчки около устата на дневната светлина) и „Малкото чудо на ездаческото изкуство“, с една дума — цялата трупя. Удивителни същества бяха те в очите на Луиза с такива бели и розови лица, толкова малко облечени и с такива разголени крака, но беше много приятно да ги види как се тълпят около Сиси и много естествено бе, че Сиси не можа да сдържи сълзите си.

— Фтига! Фега Фифилия е нацелувала вфички деца, прегърнала вфички жени и фтифнала ръка наред на вфички мъже, вървете фи и бийте фвънеца за втората чафт!

Щом си излязоха, той продължи с по-тих глас:

— Фега, Фифилия, аф не ифкам да ми кафваш никакви тайни, но фмятам, че тафи гофпожица е нещо на гофподаря?

— Тя е негова сестра.

— И дъщеря на другия. Точно това ифках да кажа. Надявам фе, че фте добре, гофпожице. И фе надявам, че гофподарят е фъщо добре?

— Баща ми скоро ще бъде тук — каза Луиза, която нямаше търпение да го накара да заговори по работа.

— Добре ли е брат ми?

— Фдрав и читав! — отговори той. — Ифкам фамо да надфърнете към арената, гофпожице, ето оттука. Фифилия, ти фнаеш номерата, намери фи фама дупчица.

И тримата загледаха през пролуки между дъските.

— Това е „Джак, убиецът на великани“, комичен детски номер — каза Слири. — Има една хижа фа Джак да фе крие в нея, нали виждате; ей там е моят клоун ф капак от тенджера и шиш, той е флуга на Джак; ей го фамия Джак фъф рафкошна броня; ей там фа двама комични черни флуги, два пъти по-големи от хижата: те фтоят до нея и донафят и ифнафят: а великанът (много фкъпо фламено чучело) още го няма. Е, виждате ли ги вфички?

— Да — казаха двете млади жени.

— Погледнете ги още веднъж — каза Слири, — погледнете ги хубаво. Виждате ли ги вфички? Чудефно. Фега, гофпожице — той им сложи пейка да седнат, — аф фи имам мои мнения, а гофподарят, вашият баща, фи има фвои. Аф не ифкам да фная какво е направил брат ви: фа мене е по-добре да не фная. Ифкам да кажа фамо това, че гофподарят е помогнал на Фифилия, а аф ще помогна на гофподаря. Брат ви е единият от тефи черни флуги.

От Луиза се изтръгна възклицание, отчасти на огорчение и отчасти на задоволство.

— Това е вярно — каза Слири — и даже като го фнаете, не можете да пофочите кой от двамата е той. Нека дойде гофподарят. Аф ще фадържа брат ви тук флед предфтавлението. Няма да го фъблека, нито ще му ифмня боята. Нека гофподарят дойде тук флед предфтавлението или фамата вие елате тук флед предфтавлението и ще намерите брат фи и цялата палатка ще бъде фвободна да фи говорите ф него. Няма фначение как ифглежда, щом е добре укрит.

С много благодарности и с олекнало сърце Луиза се сбогува, за да не задържа господин Слири повече. Със сълзи на очи предаде поздрав за брат си и двете със Сиси си отидоха, за да дойдат по-късно следобед.

Господин Градграйнд пристигна подир един час. Той също не бил срещнал никакви познати и сега се радваше, че ще може с помощта на Слири да изпрати пропадналия си син през нощта в Ливърпул. Понеже никой от тях тримата не можеше да го съпроводи, без да го издаде, както и да бъде предрешен, господин Градграйнд приготви писмо до човек, комуто можеше да се довери, в което го умоляваше да изпрати приносителя на всяка цена в Северна или Южна Америка или някоя друга далечна част на света, където би могло да бъде изпроводен най-бързо и незабелязано.

Когато свърши тази работа, тримата пообиколиха града, докато циркът съвсем се освободи не само от публиката, но и от трупата и конете. След като го наблюдаваха дълго време, те видяха господин Слири да изнася стол и да сядат с пура до страничната врата, сякаш им даваше знак, че могат да се приближат.

— Ваш покорен флуга, гофподарю — полугласно поздрави той, когато те стигнаха входа. — Ако ви дотрябвам, ще ме намерите тук. Не

бива да обръщате внимание на това, че фин ви е облечен в шутовска ливрея.

Те тримата влязоха в палатката и господин Градграйнд, отчаян, седна на стола, сложен за клоуна в средата на арената. На една от задните пейки, губещ се в полумрака на това непривично помещение, упорито навъсен, седеше провинилият се хъшлак, когото той имаше нещастieto да нарича свой син.

С невъзможна дреха като на църковен надзирател, с грамаднейши ревери и маншети, безкрайно дълга жилетка, къси до коленете панталони, обувки със закопчалки и глупава триъгълна шапка, всичко не по мярка и от груб плат, проядено от молци и осеяно с дупки; с дамки по черното лице, където страхът и горещината бяха пробили през мазната боя, облечен с шутовската си ливрея, хъшлакът бе нещо тъй зловещо, отблъскващо, смешно позорно, че при други обстоятелства господин Градграйнд никога не би могъл да го възприеме, при все че беше веществен и осезаем факт. И едно от неговите образцови деца бе паднало тъй ниско!

Отначало хъшлакът отказваше да се приближи и настояваше да остане сам, горе на пейката. Най-после отстъпи (ако така враждебно дадено съгласие можеше да се нарече отстъпка) пред молбите на Сиси, защото на Луиза не обръщаше изобщо никакво внимание, слезе, отминавайки пейка след пейка, докато стигна настланата с дървени стърготини арена и спря в края на кръга, колкото можеше по-далече от мястото, където седеше баща му.

— Как го извърши? — запита го бащата.

— Как извърших кое? — навъсено отговори синът.

— Този грабеж — каза бащата, като подчерта тази дума.

— Аз сам разбих сейфа вечерта и го оставих открехнат, преди да изляза. Намерения ключ бях приготвил много преди това. Хвърлих го нея сутрин, за да може да се предположи, че е бил използван. Не съм вземал всичките пари наведнъж. Преструвах се, че прибирам останалите ми пари всяка вечер, но не го правех. Сега знаеш всичко.

— Гръм да ме беше ударил — каза бащата, — щях да бъда по-малко потресен, отколкото сега!

— Не виждам защо — промърмори синът. — Толкова много хора са облечени с доверие на заеманите от тях длъжности; еди-колко си от еди-колко си ще се окажат нечестни. Чувал съм те да казваш стотици

пъти, че това е закон. Какво мога да направя аз против един закон? Ти си утешавал други с такива изказвания. Утеши се сега сам!

Бащата закри лицето си с ръце, а синът стоеше пред него в позорната си комична грозота и хапеше сламка; боята се беше махнала отчасти от дланите и ръцете му приличаха на маймунски. Бързо се свечеряваше и от време на време той поглеждаше тревожно и нетърпеливо с бялото на очите си към бащата. Това бе единствената част от лицето му, в която имаше някакъв живот и изражение, всичко останало бе покрито с гъста чернилка.

— Трябва да те закараме в Ливърпул и да те изпратим в чужбина.

— Предполагам, че трябва. Никъде няма да бъда в по-окаяно положение, отколкото тука — захленчи хъшлакът, — целия си живот не съм бил така. В това съм сигурен.

Господин Градграйнд отиде до вратата и се върна със Слири, комуто постави въпроса как да измъкнат от града тази жалка твар.

— Ами че и аф фъм мифлил фа това, гофподарю. Няма много време за губене, фатова трябва да кажете „да“ или „не“. До железницата има повече от дваифет мили. Флед половин чаф има дилижанф до гарата, точно фа пощенфкия влак. Тоя влак ще го факара право в Ливърпул.

— Но погледнете го — изстена господин Градграйнд. — Никой дилижанс...

— Не фъм мифлил той да тръгне в шутовфката ливрея — каза Слири. — Фамо фи кажете думата и аф фа пет минути ще му намеря кофтюм на гальотаджия от гардероба.

— Не ви разбирам — каза господин Градграйнд.

— Гальотаджия, каруцар. Решавайте бързо, гофподарю... Ще трябва да купим бира. Не фная нищо по-хубаво фа ифмиване на един цирков арапин.

Господин Градграйнд веднага се съгласи; господин Слири начаса извади от един сандък селска риза с набори, филцова шапка и други принадлежности; хъшлакът веднага се преоблече зад сукнен параван; господин Слири бързо донесе бира и го изми, докато той стана пак бял.

— Фега — каза Слири, — ще отидете при дилижанфа и ще фе качите отфад, аф ще дойда ф ваф и те ще помифлят, че фте мой човек. Фбогувайте фе ф блифките фи, но по-бърфично. — С тези думи той деликатно излезе.



— Ето ти писмо — каза господин Градграйнд. — Ще получиш всичко необходимо. Изкупи с разкаяние и по-добро държане възмутителната постъпка, която си извършил, и страшните последици, до които тя доведе. Стисни ми ръка, бедното ми момче, и бог да ти прости, както ти прощавам аз!

Виновният се трогна от тези думи и прочувствения им тон и пророни няколко жалки сълзи. Но когато Луиза понечи да го прегърне, той я отблъсна отново.

— Не ти. С тебе не искам и да говоря.

— О, Том, Том, така ли ще се разделим, след като съм те толкова много обичала!

— Много си ме обичала! — отвърна той опърничаво. — Чудесна обич! Заряза стария Баундърби, пропъди най-добрия ми приятел господин Хартхауз и избяга у дома точно когато бях в най-голяма опасност. Чудесна обич, няма що! Да издадеш до дума всичко за ходенето при оня човек, когато виждаш, че примката около мене се затяга. Чудесна обич, как не! Ти направо ме предаде! Ти никога не си ме обичала!

— По-накратко! — извика от вратата Слири.

Те излязоха всички накуп; Луиза през сълзи му казваше, че му прощава и че все още го обича и че някой ден той ще съжалява, дето така се е разделил с нея, и с радост ще си спомня последните й думи, когато ще е далече от тях. В този момент някой се втурна насреща им. Господин Градграйнд и Сиси, които вървяха заедно пред хъшлака, докато сестра му все още се притискаше до рамото му, спряха и се дръпнаха назад.

Защото пред тях беше Бицър, запъхтян, тънките му устни бяха леко отворени, тънките ноздри издути, белите мигли трептяха, безцветното му лице беше още по-безцветно от друг път, сякаш от тичане се беше докарал до бяла жар, както други хора след много тичане се зачервяват. Той стоеше пред тях, пъхтеше и се задъхваше, като че ли не беше спрял да тича от онази вечер преди много години, когато беше налетял на тях по същия начин.

— Съжалявам, че трябва да разваля плановете ви — заклати глава Бицър, — но не мога да допусна да бъда измамен от циркаджии. Трябва да взема младия господин Том; няма да позволя да го измъкнат циркаджии! Ето го там с ризата и аз трябва да го задържа!

За яката, както изглеждаше. Защото той го хвана за яката.

---

[1] Ролята на древен римлянин — тука Дикенс взима древния римлянин като пример за гражданско съзнание, като човек, който е готов да изпълни своя дълг въпреки роднинските и приятелските връзки и чувства. ↑

[2] Гала-матине — тържествено утринно представление. ↑

[3] Цирк Афтли — цирк „Астли“ — е бил прочут лондонски цирк, просъществувал от края на XVII до шестдесетте години на XIX век, известен със своите мелодрами с конноциркови номера. ↑

[4] „Децата в гората“ — спектакъл по сюжет от старинна английска балада. ↑

## VIII

### ФИЛОСОФИЯ

Те се върнаха в палатката и Слири затвори вратата, за да не влизат хора без работа. Бицър, все още хванал сковалия се престъпник за яката, стоеше сред арената и примигваше срещу бившия си покровител в мъждивия полумрак.

— Бицър — промълви господин Градграйнд, съкрушен и жалко смирен пред него, — имаш ли сърце?

— Кръвообращението не би могло да се поддържа без сърце, сър — усмихна се на странния въпрос Бицър. — Никой човек, запознат с фактите, установени от Харви<sup>[1]</sup> относно кръвообращението, не може да се усъмни, че аз нямам сърце, сър.

— Не е ли достъпно то за някакво чувство на състрадание! — възкликна господин Градграйнд.

— То е достъпно за доводите на разума, сър — отговори този превъзходен младеж. — И за нищо друго.

Те стояха и се гледаха; лицето на господин Градграйнд бе толкова бледо, колкото и на преследвача на сина му.

— Каква подбуда... дори подбуда, диктувана от разума... може да те кара да предотвратиш бягството на този нещастник и да съсипеш окаения му баща? — попита господин Градграйнд. — Виж и сестра му. Смили се над нас!

— Сър — отговори Бицър много делово и логично, — понеже ме питате каква подбуда ми диктува моят разум да отведе младия господин Том обратно в Коуктаун, напълно разумно е да ви я обясня. Аз заподозрях още в самото начало, че ограбването на банката е извършил младият господин Том. Не го изпусках от очи и преди това, понеже знаех навиците му. Не споделях наблюденията си с никого, но го наблюдавах, и сега имам обилни доказателства против него, освен бягството му и собствените му признания, които чух, понеже стигнах точно навреме. Вчера сутрин имах удоволствието да наблюдавам вашата къща и да ви последвам дотук. Аз ще заведа младия господин Том обратно в Коуктаун, за да го предам на господин Баундърби. Сър,

за мене няма никакво съмнение, че господин Баундърби ще ме назначи на мястото на младия господин Том. А аз искам да получа това място, сър, защото за мене това ще бъде повишение и ще ми дойде добре.

— Ако това е въпрос единствено на лична изгода за тебе... — започна господин Градграйнд.

— Моля да ми простите, че ви прекъсвам, сър — заговори Бицър, — но както ни най-малко не се съмнявам, вие знаете, че целият обществен строй е въпрос на лична изгода. Това, на което винаги трябва да се позовавате, е личната изгода на отделния човек. То е единственото, на което можете да се осланяте. Така сме създадени. Аз съм бил възпитан в дух на тези основни положения още от детската си възраст, както знаете, сър.

— На каква сума ще оцениш това очаквано повишение? — попита господин Градграйнд.

— Благодаря ви, сър, за намека и предложението, но няма да го оценя на никаква сума. Понеже знаех, че бистрият ви ум ще ви подсказе тази възможност, аз си направих мислено сметката и намерих, че да укрия едно престъпление, дори и срещу много висока цена, няма да е толкова безопасно и изгодно за мене, както едно подобрение на перспективите ми в банката.

— Бицър! — каза господин Градграйнд и простря ръце, сякаш искаше да каже „Виж колко съм нещастен!“ — Имам само една възможност още да те смекча. Ти си бил дълги години в моето училище. Ако в знак на признателност за усилията, положени за тебе там, можеш да убедиш себе си в известна степен да пренебрегнеш сега изгодата си и да пуснеш моя син, аз те моля и те умолявам да го облагодетелствуваш в името на тая признателност.

— Наистина ми е чудно, сър — отговори бившият ученик с нетърпящ възражение тон, — да чуя, че вземате такова несъстоятелно становище. Обучението ми е било платено, това беше сделка, а когато завърших училището, приключи и сделката.

Един от основните принципи в Градграйндовата философия беше, че всичко трябва да се заплаща. Никой не биваше никога, при никакъв случай да дава нещо или да оказва някому помощ без заплащане. Благодарността трябвало да се премахне, а поражданите от нея добродетели не бивало да съществуват. Всеки миг от съществуването на човечеството, от раждането до смъртта, трябвало да

представлява търговска сделка. И ако по този начин не успеем да попаднем в рая, това значело, че той е извън сферата на политическата икономия и ние нямаме работа там.

— Аз не отричам, че обучението ми е било евтино — добави Бицър. — Но и това е правилно, сър. Бях изработен на най-евтина цена и трябва да се продам на най-висока.

Това, че Сиси и Луиза плачеха, съвсем не го трогваше.

— Моля ви се, не плачете — каза той, — от плач няма никаква полза, той само дразни. Вие, струва ми се, мислите, че храня спрямо младия господин Том някаква вражда, а няма нищо подобно. Аз само ще го заведа обратно в Коуктаун, ръководен от логичните основания, които споменах. Ако той рече да се съпротивява, ще се развикам „Дръжте крадеца!“. Но той няма да окаже съпротива, бъдете сигурни в това.

Господин Слири, който със зяпнала уста и с подвижното си око, така оковано както и неподвижното, беше изслушал тези доктрини с най-дълбоко внимание, направи крачка напред.

— Гофподарю, вие прекрафно фнаете и дъщеря ви прекрафно фнае (по-добре от ваф, фащото аф й го кафах), че аф не фнаех какво е направил вашият фин и че не фъм ифкал да го фная: аф кафах, че е по-добре да не го фная, макар и да фъм мифлил тогава, че е било някаква лудория. Обаче тофи младеж фаяви, че е било ограбване на банка, а това е фериофно нещо, твърде фериофно нещо фа мене, фа да го укрива, както тофи младеж много умефтно го нарече. Фатова, гофподарю, не бива да ми фе фърдите, ако вфема фтраната на тофи младеж и кажа, че той е прав и нищо не може да фе направи. Но да ви кажа какво ще направя, гофподарю: аф ще факарам вашия фин и тофи младеж на гарата, та да ифбегнем фкандала тук. На повече от това не мога да фе фъглафя, но туй ще направя.

Това отказване от тях на последния им приятел изтръгна нови ридания от Луиза и още повече съкруши господин Градграйнд. Но Сиси само го изгледа много внимателно и не се усъмни в него в душата си. Когато всички отново се запътиха към вратата, той я удостои с леко помръдване на подвижното си око, с което й подсказа да поизостане. Докато заключваше вратата, Слири възбудено каза:

— Гофподарят не те офтави, Фифилия, и аф няма да офтавя гофподаря. Нещо повече: тоя е фтрашен негодник и е човек на оня тип,

дето фе пъчеше и дето моите хора нафмалко не го хвърлиха преф профореца. Нощта ще бъде тъмна; аф имам един кон, който прави вфичко, фамо дето не говори; имам едно пони, дето може да ифмине петнайфет мили на чаф, когато го кара Чилдърф; имам едно куче, дето може да не пуфне човек да мръдне от мяфтото фи двайфет и четри чафа. Поговори ф младия гофподар. Кажи му, когато види, че нашият кон фапочва да танцува, да не фе фтрахува, че ще го обърне, ами да гледа фа кабриолет ф пони. Кажи му, когато види тоя кабриолет наблифо, да фкочи в него и той ще го откара от бърфо по-бърфо. Ако моето куче офтави тоя младеж да направи и една крачка, нека фи върви. А ако моят кон мръдне до футринта от мяфтото, където почне да танцува... няма да ифкам да го фная повече! Хайде, по-бърфичко!

Всичко стана толкова бързо, че след десет минути господин Чилдърз, който се разтакаваше по чехли из пазарището, получи нарежданията си, а екипажът на господин Слири беше впрегнат. Чудесна гледка беше да се види как ученото куче лае около колата, а господин Слири му дава указания с единственото си годно око, че Бицър трябва да бъде предмет на особеното му внимание. Скоро след като се стъмни, тримата се качиха и потеглиха, а ученото куче (огромен звяр) вече не изпускаше Бицър от очи и тичаше до самото колело от неговата страна, та да може да се намеси веднага, в случай че господинът прояви най-малкото желание да слезе.

Другите трима будуваха цялата нощ в хана, потиснати от голямата неизвестност. В осем часа сутринта господин Слири и кучето се завърнаха: и двамата в отлично настроение.

— Вфичко в ред, гофподарю! — каза господин Слири. — Фин ви може по това време да е вече на някой кораб. Чилдърф го вфе чаф и половина флед като тръгнахме фнощи. Конят танцува полка, докато душа не му офтана (щеше да играе валф, ако не беше запретнат), а флед това аф му дадох фнак и той чудефно фафпа. Когато тоя фтрашен негодник кафа, че щял да тръгне нататък пеш, кучето го хвана фа шалчето и увифна ф четирите крака във въфдуха и го повали и го потъркаля. Тогава той фе качи пак в колата и федя там, докато не подкарах коня нафад в шефт и половина тая футрин.

Господин Градграинд, разбира се, го отрупа с благодарности и колкото можеше по-деликатно намекна за крупно парично възнаграждение.

— На фамиия мене не ми трябва пари, гофподарю, но Чилдърф е фемеен човек и ако бихте пожелали да му предложите една петфунтова банкнота, той не би ви откафал. Фъщо ако бихте подарили гердан фа кучето и фвънчета фа коня, аф бих ги приел ф удоволфствие. От грог никога не фе откачвам. — Той вече си беше поръчал един, а сега си поръча втори. — А ако не ви фе вижда прекалено, гофподарю, да почерпите цялата трупа, да речем, по три шилинга и три пенфа на глава, без да фмятаме пиенето, те много ще фе радват.

Господин Градграинд на драго сърце прие да изпълни всички тези дребни молби в знак на своята благодарност. Но те му се виждаха твърде незначителни — каза той — за такава голяма услуга.

— Прекрафно, гофподарю, ако винаги, когато ви фе падне флучай, кафвайте по някоя добра дума фа цирка, ще ни фе отплатите ф лихвите. А фега, гофподарю, дъщеря ви ще ме ифвини, но бих ифкал да рафменя две думи ф ваф на фбогуване.

Луиза и Сиси излязоха в съседната стая, господин Слири поразбърка грога си, както стоеше прав, и продължи:

— Гофподарю, няма фащо да ви кафвам, че кучетата фа чудефни животни.

— Инстинктът им е поразителен — съгласи се господин Градграинд.

— Наричайте го, както ифкате, и гофпод да ми е на помощ, ако аф фная как да го нарека — каза Слири, — но те фа удивителни. Как едно куче ви намира... рафтоянието, което ифминава!

— Понеже обонянието му е толкова остро — забеляза господин Градграинд.

— Гофпод да ми е на помощ, ако фная как да го нарека — повтори Слири и поклати глава, — но ми фе е флучвало куче да ме намери така, че ме карало да фе питам дали това куче не е отишло при друго куче и не е кафало: „Да фнаеш флучайно един човек на име Флири? Човек на име Флири, от цирковия бранш... един дебел... едноок?“ И дали другото куче не е кафало: „Фнаеш, не мога да кажа, че го пофнавам, но фнам едно куче, което мифля, че може да фе пофнава ф него“. И дали това куче пък не фе е пофамифлило и не е кафало: „Флири, Флири! Ах, да, рафбира фе! Един мой приятел ми говори фа него веднъж. Мога ей фега да ти намеря адрефа му“. Поради това, че фъм вфе пред публиката и фкитам толкова много, виждате ли,

трябва да има много кучета, дето ме пофнават, гофподарю, беф да ги фная аф!

Това размишление като че ли доста обърка господин Градграйнд.

— Както и да е — каза Слири, като отпи от своя грог, — има четиринайфет мефеца, гофподарю, откакто ние бяхме в Чейфър. Пофтавахме нашето „Деца в гората“ една футрин, когато на арената ифлефе иффад кулифите едно куче. Беше минало дълъг път и беше фъвфем фъфипано, куцо и почти фляпо. То обиколи едно флед друго нашите деца, фякаш търфеше някакво пофнато дете, пофле дойде при мене, подхвърли нагоре фадницата фи и фе ифправи на предните фи крака, както беше капнало, пофле помахна опашка и умря. Гофподарю, това куче беше Фмешко.

— Кучето на Сисиния баща!

— Кучето на Фифилиния баща. Та, гофподарю, аф фъм готов да фе факълна, както пофнавах това куче, че тоя човек е умрял и е бил погребан, преди кучето да фе върне при мене. Джоуфифин и Чилдърф и аф много дълго прикафвахме дали би трябвало аф да й пиша или не. Но ние решихме: „Не. Не можем да кажем нищо утешително: фащо да я раффтройваме и да я правим нещафтна?“ Макар че дали баща й подло я напуфна или беше решил да фи фагине фам и да я фпафи от фвоята фъдба, никога не ще фе уфнае фега, гофподарю, докато... не, докато ние рафберем как кучетата намират пътя при наф!

— Тя до днес пази шишето, което той я изпратил да му купи, и ще вярва в неговата обич до сетния миг на живота си — каза господин Градграйнд.

— Това като че ли може да ни подфкаже две неща, нали, гофподарю? — рече замислено господин Слири, забил поглед в дълбините на своя грог: — едното, че в края на краищата има на фвета обич, не фамо ифгода, а нещо много по рафлично; второто, че тая обич фи има фвой начин да фи прави фметката или не, на който е някакфи толкова трудно да фе даде име, както да фе рафбере душата на кучето!

Господин Градграйнд погледна през прозореца и не отговори. Господин Слири допи чашата си и повика пак дамите.

— Фифилия, фкъпа, целуни ме и фбогом! Гофпожице, да ви гледам как фе държите ф нея като фъф фефтра, и то фефтра, на която фе доверявате и която фачитате от вфе фърце и повече, е много приятна гледка фа мене. Надявам фе, че брат ви ще доживее да бъде



по-дофтоен фа ваф и няма толкова да ви огорчава. Гофподарю, да ви фтифна ръката за пръв и пофледен път! Не ни се ядофвайте на наф, бедните фкитници. Хората трябва да фе фабавляват. Не могат вечно да учат, нито могат вечно да работят, те не фа фъфдадени фа това. *Трябва* да имате такива като наф, гофподарю. Бъдете мъдър и добър: търфете най-хубавото в наф, не най-лошото!

— И никога дофегата не фъм мифлил — завърши господин Слири, като провря глава още веднъж през вратата, — че фъм такъв дърдорко!

---

[1] Харви, Уилям (1578–1657) — английски анатом и хирург, създал учението за кръвообращението. ↑

## IX ПОСЛЕДНО

Много опасно е да забележиш нещо, което засяга суетен самохвалец, преди да го е забелязал сам той. На господин Баундърби се струваше, че госпожа Спарсит го беше безочливо изпреварила и си е позволила да се покаже по-умна от него. Непримиримо възмутен от нея заради победоносното откриване на госпожа Пеглър, той въртеше и въртеше в главата си тази безочливост от страна на една жена в зависимо от него положение и тя се разрасна от въртенето като огромна снежна топка. Най-сетне той направи откритието, че да уволни тази личност, близко сродена с висшето общество — да бъде в негова власт да каже „Тя беше жена от потекло и искаше да остане при мене, но аз не се съгласих и я махнах“ — ще значи да си спечели възможно най-голямата слава, която да увенчае края на тази връзка и същевременно да наложи на госпожа Спарсит полагащото ѝ се наказание.

Изпълнен до краен предел от това блестящо хрумване, господин Баундърби се прибра за обед и зае мястото си в същата трапезария от миналите дни, където висеше неговият портрет. Госпожа Спарсит седеше до камината, сложила крак в стремето от памучна прежда, без наум да ѝ идва накъде препуска.

След аферата Пеглър тази благородна дама беше прикрила съжалението си към господин Баундърби с було на мълчалива тъга и разкаяние. Поради това у нея се бе превърнало в навик да придобива нажалено изражение и такъв нажален поглед тя отправи към своя покровител.

— Какво има сега, госпожо? — попита господин Баундърби с рязък и груб тон.

— Моля ви се, сър — отговори госпожа Спарсит, — не ме гледайте като че ли ще ми отхапете носа.

— Да ви отхапя носа, госпожо? — повтори господин Баундърби. — *Вашия* нос! — С което искаше да каже, както госпожа Спарсит схвана, че носът е твърде силно развит за такава цел. След това

оскърбително загатване той си отрязва коричка хляб и шумно хвърли ножа на масата.

Госпожа Спарсит извади крака си от стремето и възкликна:

— Господин Баундърби, сър!

— Добре де, госпожо! — сопна се господин Баундърби. — Какво сте се облещили?

— Смея ли да попитам, сър — каза госпожа Спарсит, — да не са ви ядосали тази сутрин?

— Да, госпожо!

— Мога ли да узная, сър — продължи тази обидена жена, — да не съм аз имала нещастieto да стана причина на вашия гняв?

— Вижте какво ще ви кажа, госпожо — заговори Баундърби, — аз не съм дошъл тука, за да бъда тормозен. Една жена може да има роднински връзки с благородници, но това не значи, че ѝ е позволено да дразни и вади душата на човек с моето положение. — (Господин Баундърби чувствуваше, че е необходимо да продължи, понеже предвиждаше, че позволи ли да се впуснат в подробности, ще претърпи поражение.)

Госпожа Спарсит първо вдигна, сетне сви кориолановските си вежди, събра ръкоделието си в съответната кошничка и се изправи.

— Сър — величествено заяви тя, — за мене е ясно, че ви преча в момента. Аз ще се оттегля в моята стая.

— Позволете ми да ви отворя вратата, госпожо.

— Благодаря ви, сър, аз мога да го направя сама.

— По-добре ще е да ми позволите, госпожо — каза Баундърби, мина край нея и сложи ръка на дръжката на вратата, — защото така мога да се възползувам от случая да ви кажа една-две думи, преди да излезете. Госпожо Спарсит, знаете ли, госпожо, аз съм склонен да мисля, че тука сте много стеснена. Струва ми се, че под моя скромнен покрив едва ли има достатъчно простор за дама с вашата дарба да се бъркате в чужди работи.

Госпожа Спарсит му хвърли поглед на най-черно презрение и промълви извънредно учтиво:

— Така ли, сър?

— Виждате ли, аз поразмислих за това след станалите напоследък произшествия, госпожо — каза Баундърби, — и смятам, по моята скромна преценка...

— Ах! Моля ви се, сър — живо го прекъсна госпожа Спарсит с весел тон, — не говорете така пренебрежително за вашите преценки! Всички знаят колко непогрешими са преценките на господин Баундърби. Всички имат доказателства за това. Те трябва да са предмет на всеобщите приказки. Можете да омаловажите всичко у себе си, освен вашите преценки, сър — завърши със смях госпожа Спарсит.

Господин Баундърби, изчервил се и смутен, продължи:

— Струва ми се, госпожо, че дама с *ваши*те способности може да изпъкне само в съвършено друг дом. Например такъв като на вашата сродница лейди Скаджърз. Не мислите ли, госпожо, че може да намерите там някои неща, в които да се намесите?

— Никога досега не ми е идвало наум, сър — отговори госпожа Спарсит, — но сега, като го казвате, смятам, че е твърде вероятно.

— Защо тогава не се опитате, госпожо — каза Баундърби и сложи плик с чек в кошничката ѝ. — Няма защо да бързате да си отивате, госпожо, но може би междувременно за дама с вашите умствени дарби ще бъде по-приятно да се храни сама, без никой да ѝ се натрапва. Аз всъщност би следвало да се извиня пред вас (нали съм само Джозая Баундърби от Коуктаун!), че тъй дълго съм ви препречвал пътя.

— Моля ви се, не говорете за това, сър — отвърна госпожа Спарсит. — Ако този портрет можеше да проговори, сър (но той има предимството пред оригинала да не притежава способността да компрометира себе си и да отвращава другите), той би засвидетелствувал, че дълго време се е минало, откакто аз добих навика да се обръщам към него като към образ на дървник. Нищо, което направи един дървник, не може да събуди учудване или възмущение: постъпките на един дървник могат да вдъхнат само презрение.

С тези думи госпожа Спарсит, чиито римски черти приличаха на медал, изсечен, за да увековечи презрението ѝ към господин Баундърби, надменно го отмина и се качи по стълбата. Господин Баундърби затвори вратата, застана пред камината и се унесе, както някога, готов да се пръсне от високомерие навътре в своя портрет... и в бъдещето.

Колко далече в бъдещето? Той видя госпожа Спарсит да води всекидневни сражения със силата на всички оръжия, съществуващи в женския арсенал, срещу стиснатата, хаплива, свадлива, тиранична лейди Скаджърз, все още прикована на легло от тайнствения си крак, която изяждаше недостатъчния си доход към средата на всяко тримесечие в жалко задушно жилище — не повече от килерче за един човек, не повече от ясла за двама; но видя ли той нещо повече? Не се ли мярна пред него собственият му образ, как се перчи пред външни хора с Бицър, този напредващ младеж, който така се прекланя пред големите достойнства на господаря си, след като зае мястото на Том и малко остана да залови самия Том по времето, когато е бил отвлечен от разни мошеници? Видя ли той някакво слабо отражение на собствения си образ, как прави тщеславно завещание, съгласно което двадесет и пет празнословци, надхвърлили петдесет и пет годишна възраст, възприели, всеки от тях, името Джозая Баундърби от Коуктаун, трябваше до края на живота да се хранят в залата Баундърби, до края на живота да обитават в жилищния дом Баундърби, до края на живота да посещават черквата Баундърби, до края на живота да бъдат приспивани от свещеника на черквата Баундърби, до края на живота да бъдат издържани от фонда Баундърби и до края на живота да препълват всички здрави стомаси с огромни количества плиткоумия и самохвалства по рецептата на Баундърби? Имал ли е някакво предчувствие за деня след пет години, когато Джозая Баундърби от Коуктаун щеше да умре от удар на коуктаунека улица и същото това небивало завещание трябваше да започне дългия си път на извъртания, плякосване, измами, гнусота, услуги на дребно и съдебно разтакаване? Вероятно не. Обаче портретът щеше да види всичко това докрай.

А в същия ден и в същия час господин Градграйнд седеше замислен в своята стая. Колко от бъдещето виждаше *той*? Видя ли как сам той, побелял, грохнал старец, приготвя непреклонните си дотогава теории към дадени обстоятелства, как кара своите факти и цифри да служат на Вярата, Надеждата и Обичта и вече не се мъчи да смели това божествено трио в прашните си малки мелнични? Дали проумя, че е много презиран заради това от доскорошните си

политически съмишленици? Видя ли и тях в ерата, когато щеше да бъде окончателно решено, че държавните боклукчии имат работа само един с друг и не са обвързани от никакъв дълг пред това отвлечено понятие, наричано Народ, и ще отправят язвителни бележки „на почитаемия господин“ за едно, друго и какво ли не пет вечери от седмицата до малките часове на утрото? Вероятно е предчувствувал поне толкова, понеже познаваше тези хора.

А същата вечер на същия ден Луиза гледаше огъня в камината както в миналото, макар и с по-благо и по-смирено лице. Колко от бъдещето можеше да изпъкне пред *нейния* взор? Плакатите из улиците, подписани с името на баща ѝ, снемачи погрешните подозрения от покойния Стивън Блакпул, тъкач, и даващи гласност на вината на собствения му син с молбата тя да бъде смекчена с оглед на неговата възраст и съблазън (той не можа да събере сили да добави: и възпитанието) — това принадлежеше на сегашното. Така и надгробният камък на Стивън Блакпул със съставен от баща ѝ надпис за причините на смъртта му принадлежеше почти на настоящето, защото тя знаеше, че това ще бъде така. Тези неща тя можеше да види ясно. Но колко от бъдещето?

Една работничка с името Рейчъл след дълго боледуване пак се появява, когато звъни фабричната камбана, идва и си отива в установените часове заедно с другите коуктаунски работници; жена с тъжна хубост, винаги облечена в черно, но блага и спокойна, дори весела; тя като че ли единствена от всички в града изпитва състрадание към една изпаднала, пропила се нещастница, която се мярка от време на време и проси от нея, и плаче пред нея; жена, която работи, вечно работи, но не е доволна от това и го приема като свой естествен жребий, докато стане твърде стара, за да продължава да работи. Вижда ли го това Луиза? Но това бе съдено да стане.

Самотен брат, на хиляди мили от нея, който пише на листа, пропити със сълзи, че думите ѝ са се сбъднали твърде скоро и че лесно би дал всичките съкровища на света, за да види скъпото ѝ лице. Найсетне този брат идва по-близо до дома с надеждата да я види, но е задържан от болест; а после пристига писмо с непознат почерк, в което се казва: „Той умря от треска в болница на еди-кой си ден, умря,

изпълнен с разкаяние и обич към вас: последната му дума бе вашето име“. Виждаше ли Луиза тези неща? Но тези неща бе съдено да станат.

Самата тя пак съпруга... майка... която с обич бди над децата си, вечно внимава да изживяват духовното детство не по-малко, отколкото телесното, понеже знае, че то е далеч по-прекрасно и е богатство, най-дребните запазени късчета от което са благодат и щастие за най-мъдрите. Виждаше ли Луиза това? На него не бе съдено никога да се сбъдне.

Но това, че щастливите деца на щастливата Сиси ще я обичат, че всички деца ще я обичат; че тя ще научи света на детските приказки, че не ще смята достойна за презрение никоя невинна и красива измислица; че ще полага усилия да разбира по-скромните си събратя и да внася хубост в техния живот, отравян от машините и реалността, с тези красиви и радостни измислици, без които сърцето на детството повяхва, силата на физическото мъжество остава нравствено мъртва, а най-безспорното народно благоденствие, което могат да покажат цифрите, представлява „писмена на стена“<sup>[1]</sup>, че ще се придържа до този път не като част от някакъв фантастичен оброк или задължение, или братски или сестрински чувства, или клетва, или завет, или зарад тоалети и благотворителни базари, а само от чувството на дълг — виждаше ли Луиза тези неща за себе си? На тези неща бе съдено да се сбъднат.

Драги читателю, от тебе и от мене зависи дали в нашите две поприща ще има такива неща или не. Нека да има! Ние ще седим с по-леко сърце пред камината и ще гледаме как въглените на нашия огън побеляват и изстиват.

---

[1] „Писмена на стената“ — според библейска легенда (Книга на пророк Даниила, гл. 5:1-28) по време на пир, устроен от последния вавилонски цар Валтасар, на стената се появил тайнствен надпис — „мене, мене, текел, упарсин“, — предсказващ загиването на царя и на Вавилонското царство. ↑

# ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

**МОЯТА БИБЛИОТЕКА**



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.